

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

V/1

LJUBLJANA

1954

PUBLIKACIJE ARHEOLOŠKE VSEBINE, KI JIH JE IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Josip Korošec: Poročilo o izkopavanju na Ptujskem gradu leta 1946. Ljubljana 1947. 62 str. + XVII tab. 8°.

Josip Korošec: Slovansko svetišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1948. 76 str. + III tab. + 32 slik + 18 skic. 8°.

Josip Korošec: Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu. Ljubljana 1950. 368 str. + LXXXIX tab. + 1 pril. 8°.

Jože Kastelic-Božo Škerlj: Slovanska nekropola na Bledu. Arheološko in antropološko poročilo za leto 1948. Ljubljana 1950. 103 str. + 21 slik + X tab. + 1 pril. 8°.

Arheološka poročila. Poročilo o izkopavanjih v Ljubljani, Novem mestu in na Panorami v Ptuj. Ljubljana 1950. 112 str. + XXXIX tab. + 3 pril. 8°.

Josip Klemenc: Ptujski grad v kasni antiki. Ljubljana 1950. 100 str. + XLVIII tab. + 2 pril. 8°.

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj. Rezultati antropoloških istraživanja. Ljubljana 1951. 234 str. 4°.

Josip Korošec: Predzgodovinska naselbina na Ptujskem gradu. Ljubljana 1951. 273 str. + LV tab. + 6 zvd. 8°.

Srečko Brodar: Otoška jama, paleolitska postaja. Ljubljana 1951. 40 str. + IX tab. 8°.

Srečko Brodar: Paleolitski sledovi v Postojnski jami. Ljubljana 1951. 42 str. + I tab. 8°.

Razprave III. Ljubljana 1953. 335 + XIX str. + IX pril. 8°.

France Starè: Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani. Ljubljana 1954. 135 str. LXXXV tab. 2 pril. 2 zvd. 8°.

Arheološki vestnik II/1. Ljubljana 1951. 87 str. 8°.

Arheološki vestnik II/2. Ljubljana 1951. 191 str. 8°.

Arheološki vestnik III/1. Ljubljana 1952. 168 str. 8°.

Arheološki vestnik III/2. Ljubljana 1952. 192 str. 8°.

Arheološki vestnik IV/1. Ljubljana 1953. 192 str. 8°.

Arheološki vestnik IV/2. Ljubljana 1953. 176 str. 8°.

Arheološki vestnik V/1. Ljubljana 1954. 205 str. 8°.

*Naslov za zamenjavo: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Biblioteka,
Poštni predal 323, Ljubljana, Jugoslavija.*

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

RAZRED ZA ZGODOVINSKE IN DRUŽBENE VEDE
CLASSIS: HISTORIA ET SOCIOLOGIA

SEKCIJA ZA ARHEOLOGIJO
SECTIO ARCHAEOLOGICA

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

LJUBLJANA

1954

+ 102469

SPREJETO NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 19. JANUARJA 1954

102469

P 1374/1954

Uredili:

dr. Srečko Brodar, dr. Josip Korošec,
dr. France Stelè, dr. Božo Škerlj

Odgovorni urednik:

dr. Srečko Brodar

Tiskala Triglavsko tiskarna v Ljubljani

VSEBINA — CONTENTS

Josip Korošec:

- Novi stratigrafski podatki kolišč na Ljubljanskem barju 5
 Neue stratigraphische Pfahlbautenergebnisse am Laibacher Moor

France Starè:

- K problemu najstarejših čolničastih fibul iz Slovenije 22
 Zu dem Problem der ältesten Kahnfibeln aus Slowenien

Josip Korošec:

- Pomen nekaterih nakitnih predmetov najdenih v Detti v Banatu 50
 Die Bedeutung einiger zu Detta im Banat gefundenen Schmuck-
 gegenständen

Zlata Dolinar-Osoletova:

- Staroslovanska okostja iz Dobrače pri Kragujevcu 63
 Altslawische Skelette aus Dobrača (Bez. Kragujevac)

POROČILA — REPORTS

Brodar Mitja:

- Izkopavanja v Parski golobini 92
 Ausgrabungen in Parska golobina

Jesse Staško:

- Poročilo o sondiranju v okolici Iga pri Ljubljani 95
 Rapport sur les sondages faits à Ig près Ljubljana

France Starè:

- Dva ilirska grobova iz Kranja 112
 Zwei illyrische Gräber aus Kranj

France Starè:

- Topografsko raziskovanje v okolici Dobove 123
 Topographische Forschungen in der Umgebung von Dobova

Stane Gabrovec:

- Poročilo o slučajnih najdbah v Sloveniji 132
 Bericht über einige Zufallsfunde in Slowenien

Jaroslav Šašel:

- Arheološko-topografske novosti s področja Colatia in Atransa ... 154
Einige archäologisch-topographische Novitäten im Bereiche von
Colatio und Atrans

Josip Korošec:

- Staroslovanski grobovi na Selah pri Dobovi 167
Altslawische Gräber in Sela bei Dobova

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA — BOOK AND OTHER REWIEWS

Srečko Brodar:

- IV. mednarodni INQUA kongres 171

Božo Škerlj:

- Novosti iz evolucije človeka 172
News in Human Evolution

Josip Korošec:

- Friedrich Holste, Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland ... 177
Hans-Jürgen Hundt, Die spätrömischen eisernen Dosenorthänder 181
Hans-Jürgen Hundt, Ein tauschiertes römisches Ringknaufschwert
aus Straubing 182
Joachim Werner, Slawische Bronzefiguren aus Nordgriechenland 183
Vladimir Milojević, Die frühesten Ackerbauer in Mitteleuropa 184
Jan Eisner, Devínska Nová Ves, Slovanské pohřebiště 185
Joachim Werner, Das alamannische Gräberfeld von Bülach 189

Josip Klemenc:

- Festschrift für Rudolf Egger II, Beiträge zur älteren Europäischen
Kulturgeschichte 191

St. Jesse:

- Zamenjava knjig 199

NOVI STRATIGRAFSKI PODATKI KOLIŠČ NA LJUBLJANSKEM BARJU

JOSIP KOROŠEC

Največja težava pri določanju starosti, kakor tudi pri sklepanju o načinu življenja, trajanju posameznih kolišč in razširjenosti posameznih naselbin na Ljubljanskem barju je bila doslej v pomanjkanju stratigrafskih podatkov. V kolikor pa so takšni podatki le obstajali, so navadno bili zelo pomanjkljivi in pogosto tudi nerazumljivi. To je opazil že Ložar¹ in skušal na sektorju tako imenovanih izanskih kolišč popraviti s posameznimi sondami takšne napake, vendar pa pri svojem delu ni imel sreče.² Celotna slika se je pa bistveno spremenila z novimi raziskovalnimi deli na raznih mestih Ljubljanskega barja. Ta dela, ki jih moremo imenovati začetna dela novega raziskovanja Ljubljanskega barja, še nikakor niso razjasnila vse problematike, vendar so pa nakazala vsaj glavne smeri, v katerih se bo po vsej verjetnosti ta problematika razvijala in reševala. Tu se mislim dotakniti le nekaj novih momentov, ki omogočajo vsaj delno razjasniti nekatere probleme, za katere smo dobili nove podatke že takoj na začetku novih raziskovalnih del. Problemi, katere moremo glede tega postaviti in katerih bi se tukaj rad dotaknil, so: 1. razmestitev kolišč, 2. vprašanje, ali moremo na Ljubljanskem barju računati s horizontalno ali z vertikalno stratigrafijo, 3. oblika kolišč, 4. ali so bila kolišča na jezerski gladini ali na močvirju, ali pa že na suhi zemlji ob jezeru in 5. kronologija kolišč. — Ne mislim se pa dotikati vprašanja drobnih kulturnih ostalin, ki so izredno zanimive in ki nam odpirajo nove probleme. Popolnoma nemogoče se je danes dotakniti nekaterih drugih problemov, kakor so vprašanje stanovanj, dalje vzrokov naselitve Ljubljanskega barja in tudi dolgosti naseljevanja barjanske kotline. To so vprašanja, ki jih bo mogoče samo postopoma reševati, ko bodo raziskane posamezne barjanske naselbine in v zvezi z drugim ustreznim gradivom, ki ga bodo te naselbine nudile. Že danes pa moremo trditi na temelju dosedanjega gradiva, ki ni le iz zadnjega leta, da je bilo popolnoma zgrešeno mnenje, da je na Ljubljanskem barju zamrlo življenje že

¹ Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana 1942, 85 sl.

² l. c., 87, 89, opomba 20.

pred bronasto dobo, ali bolje, da se ta iz neznanih vzrokov ni mogla razviti. Resnica je, da pri takšnem tolmačenju ne smemo upoštevati le nekega dela Ljubljanskega barja, temveč da moramo barjansko kotlino vzeti kot celoto. Spričo takšnih momentov se nam pa zopet vsiljuje vprašanje, kako je bilo mogoče tako sklepati, ko imamo vendar dovolj kasnejših najdb, celo iz starejše in tudi mlajše železne dobe. Te so znane v strugi Ljubljanice na raznih mestih, tako v mejah same Ljubljane (Špica, Čevljarski most itd),⁴ kakor tudi na področju barja, tako pri izlivu Bistre v Ljubljanico,⁵ ter na drugih mestih.⁶ Že te najdbe same dokazujejo, da življenje na barju na koncu kamene ali na začetku bronaste dobe ni prenehalo, temveč je trajalo tudi dalje. Že glede na znano topografijo Ljubljanskega barja pa obstaja pomanjkljivost le v zadevnih naselbinah. Po naključju so bile doslej odkrite le tiste naselbine, ki pripadajo bolj zgodnjemu času. Na temelju teh so se pa tudi postavljali vsi sklepi, ne upoštevaje, da je njihovo število izredno majhno in da so na drugih mestih Ljubljanskega barja bila tudi kolišča oziroma naselbine, ki časovno mogoče ne sovpadajo z izanskimi kolišči in koliščem, odkritim pri Notranjih Goricah. A tudi od teh kolišč so bila samo nekatera delno raziskana. Po posameznih najdbah je bilo pa že nekdanj mogoče domnevati, da kolišča niso bila le v okolici Iga ter pri Notranjih Goricah, temveč tudi drugod. Nove slučajne najdbe in tudi nova raziskovanja so te domneve le potrdila.

Kakor sem že omenil, smo se tako rekoč do včeraj pri svojih sklepih opirali le na kolišča, ki sta jih odkrila Dežman in Šmid. Pri Igu imamo opraviti s štirimi kolišči, kakor misli Ložar.⁷ Po Melikovem mnenju pa je tu celo pet kolišč.⁸ Ne glede na mnenje enega ali drugega znanstvenika sta pa tu v letih 1875—1877 bili raziskani le dve kolišči, od katerih leži eno tik ob cesti Ljubljana—Ig, drugo pa nekoliko vzhodno od prvega.⁹ Tretja naselbina je bila leta 1877 načeta le z dvema poskusnima jarkoma, nadaljnje raz-

³ l. c., 93 sl.

⁴ Starè, Nekaj železnodobnih predmetov iz Ljubljane, Kosov zbornik, 71 sl. Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Ljubljana 1954, 115 sl.

⁵ GMDS 1959, 186.

⁶ Deschmann, Führer durch das Krainische Landesmuseum Rudolfinum, 1888, 96. — Mittheilungen d. Musealvereines f. Krain 1889, XXI itd.

⁷ GMDS 1942, 89. — Verhandlungen der k. k. Geologischen Reichsanstalt 1875, 276 sl. — MAGW 1878, 66 sl. — Mittheilungen der k. k. Central-Commission, Wien 1876, 4 sl. — Sitzungsberichte der k. k. Akad. phil.-hist. Klasse 1876, 471 sl. — Korošec, Predzgodovina Ljubljane (v tisku).

⁸ Melik, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana 1946, 74 sl.

⁹ Tudi lokalizacija kolišč je danes še sporna. Pri tolmačenju Dežmanovih opisov se ne ujemata Ložar in Melik (Melik, Mostiščarsko jezero, 74 sl. — GMDS 1942, 88 sl.). S sondiranjem leta 1953 so se ugotovila posamezna mesta, ki so bila že prekopavana, ni pa se ugotovil še obseg takšnih del in prekopavanj.

iskovanje pa je bilo opuščeno.¹⁰ To kolišče leži severovzhodno od prvih dveh, proti Grmezu. Ostala kolišča so bila ugotovljena le po zunanjih površinskih znakih, toda niso bila raziskana. Ta neraziskana, toda ugotovljena kolišča so morala ležati ob Strojnovem, oziroma Maharskem grabnu vzhodno od prvih dveh kolišč, oddaljena za okoli 1,5 do 2,0 km, kakor sodijo razni strokovnjaki.

Poleg kolišč pri Igu je bilo odkrito in tudi delno raziskano kolišče pri Notranjih goricah.¹¹ Do poletja 1953 so bila ugotovljena, čeprav ne raziskana, še druga kolišča na raznih mestih Ljubljanskega barja; posamezne slučajne najdbe drugod pa pogosto utemeljujejo sodbo o naselbinah v njihovi bližini. Takšni sta dve kolišči pri Blatni Brezovici, eno ob prekopu Lipovec, drugo pa ob prekopu Zornica.¹² Po naključju je bilo odkrito tudi kolišče pri Preserjih ob Šivčevem prekopu.¹³

V poletju 1953 so se začela nova sistematična raziskovanja, ki so bila osredotočena na dve glavni točki, na raziskavo kolišča pri Blatni Brezovici ob prekopu Lipovec ter na sondiranje terena pri Igu. Ob raziskovanju kolišča pri Blatni Brezovici sta bili odkriti še dve novi kolišči, od katerih leži eno ob Ljubljani, nekako nasproti izliva Bistre v Ljubljano, drugo pa v bližini jugovzhodnega dela osamelca Blatne Brezovice. Medtem ko prvo kolišče še ni popolnoma lokalizirano, je mesto drugega kolišča natanko ugotovljeno.¹⁴ Tako imamo sedaj ob Blatni Brezovici kar štiri kolišča, katerih število se bo pa po vsej verjetnosti še zvišalo. Tudi pri sondiranju v okolici Iga so bile odkrite nove naselbine. Skupno je bilo napravljenih 35 sond. Tako so na Velikem Mostišču napravljene štiri sonde na parcelah 1252/1, 1239, 1054 in 1250; pri Resnikovem kanalu 5 sond na parceli 1246 in tik ob kanalu, na poti v Parte; 8 sond na parcelah 1437, 1438, 1442, 1445, 576 in 587; na Malem Plazu ena sonda na parceli 586; ob cesti Ig—Ljubljana štiri sonde na parcelah 571, 1448 in 1451; na Mahu, na desnem bregu Ižice, dve sondi na parceli 1209; na Malem Mostišču tri sonde na parcelah 1290, 1149 in 1209; na Lazah proti Pijavi gorici ena sonda na parceli 777, severovzhodno od Iga med cesto in Ižico štiri sonde na parcelah 485, 506/1, 505 in 500 in na Zamartih ena sonda na parceli 675. Medtem ko so raziskovalci na posameznih mestih odkrili kolišča, so na drugih mestih ugotovili, da niso tam nikdar bile naselbine.¹⁵ Posebno so pomembna nekatera sondirana mesta. Tako je pomembno Veliko Mostišče, kjer so napravljene sonde na parcelah 1252/1, 1250 in 1239,

¹⁰ MAGW 1878, 18 sl.

¹¹ Jahrbuch für Altertumskunde, Wien 1910, 92 a sl.

¹² Melik, Mostiščarsko jezero, 81. — Arheološki vestnik 1953, 256 sl.

¹³ Arheološki vestnik 1953, 260 sl.

¹⁴ Pri objavi raziskovanj in gradiva s kolišča pri Blatni Brezovici bodo objavljeni tudi vsi drugi podatki.

¹⁵ Jesse, Poročilo o sondiranju v okolici Iga pri Ljubljani (Arheološki vestnik 1954).

kjer je odkrito veliko kolišče, dolgo kakih 300 m.¹⁶ Seveda pa lahko postavimo vprašanje, ali imamo res opraviti le z enim koliščem, ali pa bosta tu dve kolišči. To vprašanje bo pač mogoče rešiti le z novim sistematičnim raziskovanjem. Nova sistematična izkopavanja bodo morala rešiti tudi vprašanje najdb v Resnikovem kanalu, kjer so sonde na parceli 1246 bile skoraj negativne. Z nekaterimi sondami je bilo mogoče ugotoviti tudi mesta, kjer so nekoč že izkopavali.¹⁷ Kljub začetni fazi teh raziskovanj so pa rezultati že danes zadovoljivi. Tako imamo sedaj pri Igu dve novi kolišči, ki doslej nista raziskani, od katerih eno po vsej verjetnosti sodi med tista, ki jih omenja Dežman, katerih lokalizacija pa ni bila izvršena.¹⁸ Možno je tudi, da kolišče pri Maharskem grabnu predstavlja popolnoma novo kolišče, kar nam bodo pa pokazala nadaljnja raziskovanja v tej smeri.

Celotna slika o danes znanih koliščih nam kaže, da moramo tudi kolišča vsaj za sedaj čisto terensko razvrstiti. Tako bodo posebno terensko skupino predstavljala kolišča pri Igu. Posebno skupino predstavlja danes znano kolišče pri Notranjih goricah, ki pa ne bo verjetno osamljeno. Kakor moremo danes domnevati, je bila tudi pri Notranjih goricah vrsta kolišč, ki se bodo po vsej verjetnosti raztezala tudi proti Vnanjim goricam. Nadaljnja skupina kolišč leži pri Blatni Brezovici in verjetno pri Bevkah. Posebna skupina bo tudi pri Preserju, kjer je danes znano le eno kolišče pri Sivčevem prekopu. Po vsej verjetnosti bomo pa posebno skupino kolišč imeli tudi na ožjem področju Ljubljane, kjer sicer doslej ni odkrito nobeno kolišče, a vendar slutimo njih obstoj zaradi raznih osamelih najdb. Takšna razvrstitev je sicer le sumarna, a se bo verjetno tudi še povečala z odkritjem drugih kolišč na drugih, doslej neraziskanih predelih barjanske kotline. Kasneje bo mogoče razvrstiti kolišča tudi še po drugih vidikih, kar je pa danes izključeno, dokler vsaj doslej znana kolišča ne bodo sistematično raziskana.

Izredno pomembno vprašanje, katerega so se dotaknili tudi že mnogi drugi, je vprašanje, ali imamo pri stratigrafiji kolišč opraviti z vertikalno ali s horizontalno stratigrafijo. Na to vprašanje je mogoče le delno odgovoriti, in to samo glede na doslej odkrita ali raziskana, ali pa vsaj sondirana kolišča. Šele letošnja raziskovanja so v tem oziru dala neko realnejšo sliko, vsaj za sumarična sklepanja, medtem ko so dosedanja podatki bili dokaj nejasni. Na to je opozoril tudi že Ložar.¹⁹ Vendar pa, ako na temelju novih podatkov

¹⁶ I. c.

¹⁷ Mnoge sonde zaradi visoke talne vode, kljub črpanju vode, ni bilo mogoče dokončati.

¹⁸ Tako tudi Ložar, ki je sondiral v okolici Iga leta 1941, sodi, da na Malem in Velikem Mostišču ni nikakršnega sledu o koliščih (GMDS 1942, 89, opomba 20). Danes vidimo, da to mnenje ni bilo točno, vsaj glede Velikega Mostišča.

¹⁹ GMDS 1942, 85 sl.

presodimo stare, moramo priznati, da so ti bili sicer sumarni, toda točni. Nerazumljivi so bili v toliko, v kolikor drugi niso poznali razmer na barju in sama kolišča. Isti profili, ki nam jih je dal Dežman, so sumarno vzeto ugotovljeni tudi pri novih raziskovanjih. Gotovo najdemo pri teh profilih tudi še razne detajle, ki pa pri našem vprašanju, ali imamo na barju vertikalno ali horizontalno stratigrafijo, ne prihajajo v poštev. Takšni detajli so n. pr. tanjše horizontalne plasti gline med kulturnimi ostalinami, ki se morajo tolmačiti ne s časovno prekinitvijo življenja, temveč z raznimi naravnimi dogodki. Prav tako moremo danes profile posebno v zgornjem delu plasti bolj diferencirati, medtem ko je Dežman razlikoval v glavnem le štiri plasti: humus, šoto, kulturno plast in blatno dno. Med rušo in subhumusom ter šoto in plastjo s kulturnimi ostalinami so pogosto še razne druge, predvsem ilovnate plasti, ki so bile naplavljenе v raznih časih. So pa brez kulturnih ostalin in v času njih nastanka kolišče ni bilo več v uporabi.²⁰ Glede tega bodo dragoceni tudi profili zemljišča izven kolišč, ki bodo razjasnili razne momente nastajanja barjanskih plasti. V celoti pa vsi ti momenti ne vplivajo na stratigrafijo kulturnih plasti. Tako pri profilih kolišča na Blatni Brezovici kakor pri profilih sedaj odkritih kolišč pri Igu²¹ leži kulturna plast nad nekdanjim jezerskim dnom, ki je na raznih mestih različnega značaja. To dno je lahko svetlosiva peskovita glina, temnosiva ilovnata plast, temnosiva peskovita glina itd. Sama kulturna plast, ki je v spodnjem delu mešana delno s plastjo nekdanjega jezerskega dna, dalje pa s humusom in z rastlinskimi ostanki, je relativno precej tanka. Tako je pri novem kolišču pri Igu debelina kulturne plasti, ki jo sestavljata svetlosiva in temnosiva ilovica — v zadnji plasti so kulturne ostaline le v zgornjem delu, medtem ko prvo plast v celoti lahko tolmačimo kot kulturno — le kakih 15 do 40 cm. Nekoliko večja debelina kulturne plasti je ugotovljena pri Blatni Brezovici, kjer je od 30 do 80 cm debela. Vendar je pa tudi taka debelejša plast enotna in doseže večjo debelino le na posameznih mestih, tam, kjer so bili v večji množini odpadki s kolišča. Toda naj je debelina plasti večja ali manjša, vedno je istega značaja, tako glede na same ostaline, kakor tudi glede na druge elemente.

Kakor pri doslej znanih koliščih pri Igu, kjer moramo izločiti eno, žal neraziskano kolišče,²² imamo tudi pri drugih, kolikor toliko raziskanih in sondiranih koliščih, vedno opraviti le z eno naselbino, nimamo pa opravlja z naselbinami, ki bi bila druga vrh druge in bi tako predstavljale dva ali več kronoloških stratumov. Tretje od Dežmana odkrito kolišče pri Igu, ki leži severovzhodno od prvih dveh in ki ima veliko bogatejši profil, kar je ugotovil tudi Ložar,²³

²⁰ Jesse, Poročilo, Arheološki vestnik 1954, priloga 1—3.

²¹ l. c., priloga 1—3.

²² MAGW 1878, 18.

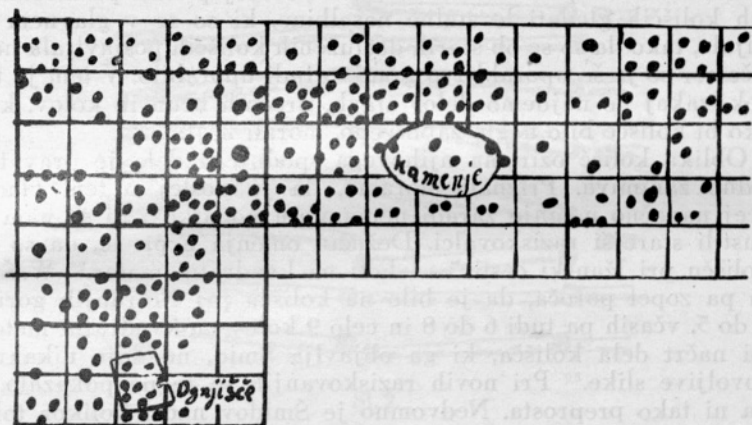
²³ GMDS 1942, 86 sl.

pa kljub temu predstavlja danes še vedno problem, ki ga ne moremo razjasniti. Tu se nahajata dve plasti z dvema vrstama kolov, druga nad drugo, vendar pa zaradi pomanjkanja gradiva in ostalih podatkov ni mogoče izvajati nikakršnih sklepov.²⁴ Lahko pa bi bila zgornja plast hrastovih hlobov, ki leži nad šoto, časovno celo iz novejšega časa in ni nujno, da pripada predzgodovini. Ako upoštevamo vsa danes znana kolišča, prihajamo nujno do sklepa, da pri barjanskih koliščih v glavnem ne bomo imeli opravka z vertikalno stratigrafijo. S tem seveda še ne smemo vertikalne stratigrafije tudi popolnoma izločiti. Vendar pa kaže, da ne bo imela širšega kronološkega pomena. V zvezi s tem vprašanjem je tudi vprašanje oblike kolišč, namreč ne oblike stavb na koleh, temveč le oblike spodnjega dela, t. j. razporeditve samih kolov. Danes nam je ta slika že veliko bolj jasna, čeprav še ne popolnoma. Vendar pa pri stratigrafiji ne prihaja v poštev toliko način razmestitve in oblika kolov, kolikor prihaja v poštev drug prav tako pomemben moment, namreč vprašanje, ali so se posamezni koli obnavljali in kolikokrat so se mogli obnavljati. Na to vprašanje obnavljanja lahko danes s precejšnjo verjetnostjo odgovorimo pozitivno, čeprav se koli niso tudi povsod res obnavljali. Da so se mogli obnavljati in se po vsej verjetnosti so, lahko trdimo za tista mesta kolišča, kjer imamo na ožjem prostoru večje število kolov. Čeprav so mogoča tudi kakšna druga tolmačenja, lahko s precejšnjo verjetnostjo za takšne posamezne primere sklepamo na obnavljanje zgnilih kolov. Imamo pa na istem kolišču tudi mesta, kjer takšne obnove ni bilo. Toda pri pozitivnem momentu obnove zgnilih kolov, ki se je mogla izvršiti dvakrat ali trikrat, ne moremo sklepati na izredno dolg obstoj kolišča na tem mestu.²⁵ Vzrok temu pa je v hitrosti propadanja lesenih kolov, na katerih so bile stanovanjske in druge stavbe. Ne glede na to, ali je kolišče bilo na jezerski gladini ali pa le na zamočvirjenem delu nekdanjega jezera, je bilo kolišče samo zelo kratkotrajno. Vsak kol je prej ali slej zgnil, in sicer na mestu, kjer je zrak imel neposreden dostop do vlažnega dela lesa. To kritično mesto je bilo kak decimeter nad jezersko gladino, ako je jezero še obstajalo, ali pa kak decimeter nad zamočvirjenim tlom, ako jezera ni več bilo. Da bi podaljšali čas gnitja, so že tedaj najraje uporabljali kostanjev les, ki smo ga tako na Blatni Brezovici kakor tudi pri sondah pri Igu najpogosteje ugotovili med koli. Razen tega pa niti debelina kolov ni bila posebno znatna. Tako so koli pri Blatni Brezovici imeli premer od 4,8 do 21,2 cm, pri Igu pa med 3,0 in 14,4 cm. Tudi pri kolišču, ki ga je odkril Dežman, so bili koli povprečno okoli 13 cm debeli, nekateri

²⁴ Z novim sondiranjem mesto tega kolišča še ni točno ugotovljeno, čeprav se je približno mesto že ugotovilo.

²⁵ Relativen, toda le približen čas bo mogoče ugotoviti glede na odnos površine kolišča do odpadkov, kakor so keramika, kosti itd.

tudi do 20 cm,²⁶ medtem ko so pri Notranjih goricaх imeli v premeru med 20 in 25 cm.²⁷ Čeprav glede na različno debelost kolov ne moremo čas trajanja posplošiti, vendar moremo vzeti nek povprečen časovni razpon, ki utegne obsegati okoli 20 do 25 let. Po tem času so koli morali že toliko oslabeti, da niso mogli več nositi mostišča. Ako dalje upoštevamo, da so kole tudi obnavljali in v zvezi s tem prištejemo v primeru dvakratnega obnavljanja še svojih 40 let, dobimo vendar čas trajanja nekega dela kolišča za komaj kakih 50 do 70 let, t. j. komaj za čas dveh generacij. Toda ta primer imamo le tam, kjer je kolišče v resnici bilo tudi obnavljano z na novo dodanimi koli. Na mestih, kjer pa tega ni bilo, je bil čas trajanja

Sl. 1. Delni plan kolišča pri Notranjih goricaх

(Po W. Smidu)

seveda še veliko krajši. Novo vprašanje moremo postaviti, kam so se odselili prebivalci tako oslabiljenega kolišča. Po vsej verjetnosti so obnovili kolišče, toda ne na istem, temveč na nekem bližnjem mestu, ki se je pa še držalo starega kolišča, in so tam nadaljevali svoje življenje. V takšnih momentih pa seveda ne moremo imeti opravka z vertikalno, temveč le s horizontalno stratigrafijo. Na vprašanje, ali bo to mogoče pozitivno ugotoviti, lahko trdimo, da se bo to zgodilo sčasoma, ko bodo kolišča sistematično raziskana po horizontalni stratigrafiji. Tedaj bo mogoče morda ugotoviti tudi velikost kolišča ene periode, ki ne bo ustrezala današnji podobi kolišča, ki je bilo v raznih časih naseljeno le na posameznih mestih, ne pa istočasno povsod, kakor kaže današnja površina, ki jo zavzemajo koli. To so vse vprašanja, ki se nam zastavljajo pri nadaljnjem raziskovanju

²⁶ Verhandl. d. Geol. Reichsanstalt 1875, 276 sl. — Sitzungsberichte d. Akad. d. Wiss. 1876, 480 sl.

²⁷ Jahrbuch f. Altertumskunde 1910, 93 sl.

in na katera danes ne moremo z gotovostjo odgovoriti. Ni tudi izključeno, da so bila kolišča iz kakršnih koli vzrokov zapuščena in da so postavili druga v bližji ali daljni okolici starega. Danes lahko postavimo tudi vprašanje, ali niso posamezna kolišča bila naseljena le sezonsko. Ta možnost bi bila dana glede na dokaj slabe kole, ki so služili kot podloga koliščem, in pa glede na možnost prehranjevanja v posameznih letnih časih, pri katerem so imeli glavni pomen lov, ribolov in zbiranje plodov. Čeprav bi možnost sezonskega naseljevanja kolišč imela nekaj pozitivnih momentov, vendar ni dosti verjetna. Razen tega bi v tem primeru morali imeti ali ob robovih barja ali pa na bolj oddaljenih mestih druge naselbine, ki bi se ujemale s kolišči po kulturni ostalini. Po vsej priliki pa moramo v naših koliščih gledati le stalne naselbine, ki so se v glavnem obnavljale, tako da so se ob starih dosluženih koliščih postavljala nova, pri čemer se je še uporabljivo gradivo tudi uporabilo. V tem je tudi vzrok, zakaj ne najdemo delov stavb, prečnih brun in kolov, ki bi se, ko bi kolišče bilo naglo zapuščeno, morali najti.

Oblika kolišč oziroma njihovega spodnjega dela je prav tako izredno zanimiva. Priznati moramo, da je doslej o tem vladalo precej napačno mnenje zaradi nepopolnih podatkov, ki so nam jih zapustili starejši raziskovalci. Dežman omenja n. pr. le, da so bili v kolišču pri Ižanski cesti 3—4 koli na kvadratni meter.²⁸ W. Šmid nam pa zopet poroča, da je bilo na kolišču pri Notranjih goricah 2, 3 do 5, včasih pa tudi 6 do 8 in celo 9 kolov na kvadratni meter.²⁹ Tudi načrt dela kolišča, ki ga objavlja Šmid, ne daje nikakršne zadovoljive slike.³⁰ Pri novih raziskovanjih se je pa pokazalo, da slika ni tako preprosta. Nedvomno je Šmidov načrt kolikor toliko točen, vendar pa utegne tu biti razvrstitev kolov le nekoliko drugačna, kakor pa je videz na načrtu. Dežmanova raziskovanja niso zasledovala takšnih posameznosti, kakor so razvrstitev kolov, zaradi česar tudi nimamo nikakršne pravilne predstave. Medtem so pa lanske letna raziskovanja pokazala v zvezi s tem dva tipa kolišč. Pri prvem tipu, ki je ugotovljen pri Blatni Brezovici in tudi pri posameznih sondah pri Igu, so bili koli postavljeni v vrstah, ki so med seboj oddaljene en do poldrugi meter, včasih pa tudi nekoliko več ali pa manj. Pri večjih površinah pa vidimo, da so se posamezne vrste lahko tudi nekoliko približevale druga drugi, ali so pa med vrstami bili tudi še posamezni drugi koli. Drugi tip kolišča, ki je za sedaj ugotovljen le na kolišču na Velikem Mostišču, ima skupine kolov, ki so bile na posameznih mestih in ki so bile en do poldrugi meter oddaljene med seboj. Jesse pravilno sodi, da so tudi takšne skupine stale v vrstah,³¹ pač pa tu nimamo v vrstah zaporednih

²⁸ Mittheilungen d. C. C. 1876, 26. — Sitzungsebrichte d. Akad. d. Wiss. 1876, 480 sl.

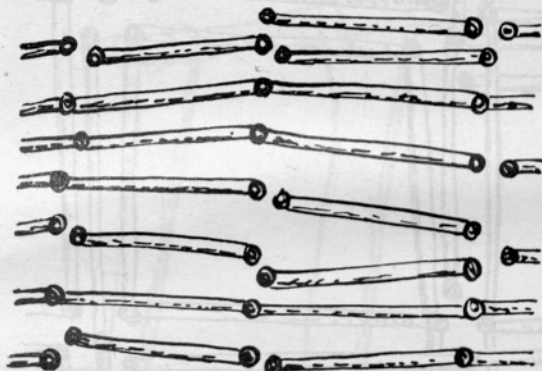
²⁹ Jahrbuch f. Altertumskunde 1910, 93 sl.

³⁰ l. c., 93, sl. 3.

³¹ Jesse, Poročilo, Arheološki vestnik 1954, risba 2—4.

kolov, kakor je primer pri Blatni Brezovici, temveč le skupine, ki so bile na vse strani enako oddaljene. Seveda pa same sonde danes še ne nudijo zadostne slike in bodo šele sistematična raziskovanja pokazala točno razporeditev kolov na tem kolišču.

Pri prvem tipu kolišč, kjer imamo opredek z glavnimi koli kot nosilci, dalje s pomožnimi koli, ki bi bili postavljeni na slabša mesta — mogoče so to posamezni vmesni koli — ter s koli, s katerimi so obnavljali že doslužene kole — posamezni vmesni koli v vrstah ali med vrstami — dobimo vtis pravičnega mostišča. Podoben primer bo tudi pri drugem tipu, le da koli tu niso v nekem zaporedju, temveč v skupinah, tako da so te predstavljale le nekake ogele opornike.

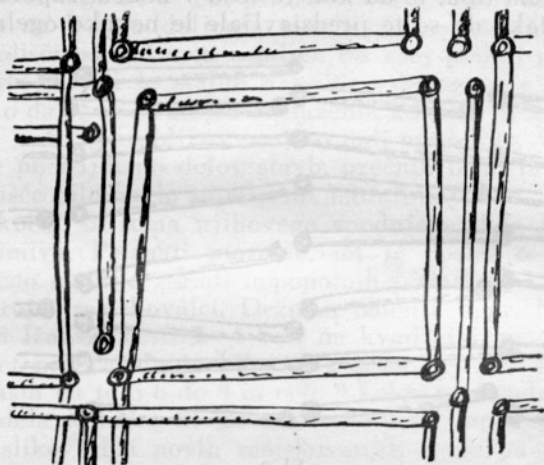
Sl. 2.

Toda tudi tu bodo verjetno pomožni koli. Idealna skica enega in drugega tipa je podana v sl. 2 in 3. Po Šmidovem načrtu kolišča pri Notranjih gorica in po Dežmanovih podatkih pa imamo cel gozd kolov brez kakršnega koli vrstnega reda, kjer ne vemo, kako so se mogli posamezni koli med seboj vezati. Danes pa je jasno, da so bila tudi barjanska kolišča grajena po nekem sistemu, tako da so kole kot opornike postavljali na skrajne točke, na katere so se opirali prečni tramovi, vrhu katerih so pa morali biti še podolžni tramovi, na katerih so šele mogle stati hiše.

Velikokrat se je že postavljalo vprašanje, kako so se na opornike mogli pričvrščevati prečni tramovi. Pri prejšnjih raziskovanjih ni bilo mogoče ugotoviti nikakršnih posameznosti. Dežman pravi le, da so koli moleli iz polžarice v kulturno plast in šoto eden do dva čevlja (31,6—63 cm) visoko in da ne nudijo nikakršnih podatkov, kako so na teh kolih bili zgrajeni drugi objekti. Glavice kolov so pa preperele, večinoma tope brez kakršnih koli sledov obdelave zaradi preklade prečnih debel.³² Tudi pri najnovejših raziskavanjih

³² Verhandl. d. Geol. Reichsanstalt 1875, 276 sl. — GMDS 1942, 85.

nismo našli nobenega opornika, ki bi imel obdelano glavico. Vendar pa lahko tudi na temelju našega gradiva marsikaj sklepamo. Na vsak način bo zelo težko in danes sploh še nemogoče ugotoviti, kako visoko so se vzdigovali nad močvirjem ali jezersko gladino. Oporniki so se ohranili le do tja, kjer je prehajala vlaga v suhi del, to je kak decimeter nad močvirnata tla ali nad vodno gladino. Po dosedanjih ugotovitvah tudi starejših raziskovalcev, ki govore, da so glavice kolov preperеле, imamo dokaz, da vsaj danes raziskana kolišča niso postala žrtev požarov. V zadnjem primeru bi imeli jasne

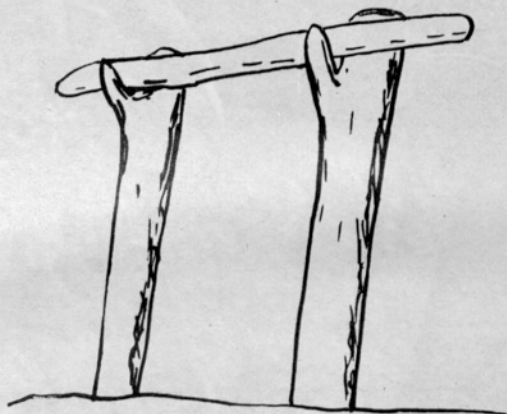

Sl. 3.

sledove v pooglenelih glavicah kolov, ki pa v nobenem primeru ne bi predstavljale nekdanjih glavice. Glede na debelino kolov opornikov, kakor tudi glede na razporeditev kolov je pa mogoče ugotoviti tudi približno nekdanjo obliko glavice teh opornikov, čeprav ni noben opornik ohranjen v celoti. Že sam način obdelave kolov na drugih delih, kakor je priostritev v delu, ki je stal v tleh itd., govori za dokajšnjo primitivnost. Razporeditev kolov govori za to, da obstaja tudi precejšnja diferenciacija med posameznimi nasproti si stoječimi koli, tako da o neki posebni obdelavi glavice ne bo mogoče govoriti. Tako je skoraj izključena predpostavka, da bi glavice kolov mogle biti zašiljene in da so se prečna debela z ustreznimi luknjami mogla natikavati na opornike. Stvar je bila dokaj bolj preprosta. Glavice kolov, ki so bile preprosto obsekane, si moramo misliti kot nekakšne rogovile. Za glavice se je uporabil tisti del kola, kjer je bila stranska veja, ki je delno odsekana služila kot oporišče za prečno deblo (sl. 4). Mogoče je bilo prečno deblo na ta način že samo po sebi dovolj stabilno, ali pa so ga še posebej utrje-

vali s povezovanjem. Vendar za to nimamo nikakršnih dokazov. Preuranjeno bi pa bilo sklepati o oblikah stavb, ki so stale na zgoraj opisani podlagi, ker na naših koliščih danes še nimamo nikakršnih podatkov.

Posebno vprašanje, o katerem se je prav tako že večkrat diskutiralo, je, ali so barjanska kolišča stala na jezerski gladini ali na močvirju, ali pa na suhi zemlji na jezerski obali? Za nas sta posebno pomembni dve mnenji iz novejšega časa. Ložar je n. pr. sodil, da leže do tedaj znana kolišča pri Igu na najgloblji točki in ploskvi barske ponve in da so potemtakem stala na jezerski gladini.³³ Prav

Sl. 4.

tako je Ložar domneval, da so se kolišča pomikala za umikajočim se jezerom in zapuščala zamočvirjeni del barja.³⁴ Te domneve je pa ovrigel Melik. Z geografskega gledišča je dokazal, da je nekdanje jezero v času naših kolišč imelo že veliko manjši obseg, kakor ga ima barska kotlina. Tako bi tudi kolišča ne bila grajena na jezerski gladini, temveč že na zamočvirjenem kopnem delu, katerega je ob visokem stanju še preplavljala jezerska voda, medtem ko so bili takšni predeli ob nizkem stanju vode le bolj težko prehodni.³⁵ Tudi šibkost kolov je Meliku dokaz, da so kolišča stala le v zelo plitkem jezeru ali pa v obrežnem območju.³⁶ Prav tako je Melik ovrigel Ložarjevo mnenje, da naj bi nekatera znana kolišča stala na enem najglobljih delov jezera.³⁷

³³ GMDS 1942, 92.

³⁴ l. c. 1942, 90 sl.

³⁵ Melik, Mostiščarsko jezero, 71 sl., 78 sl.

³⁶ l. c., 84 sl.

³⁷ l. c., 78.

Nova raziskovanja so nam prinesla nekoliko novih, zelo dragocenih momentov, katerih tolmačenje pa še ni popolnoma dozorelo. Tako pri Blatni Brezovici kakor pri Igu je bilo mogoče ugotoviti, da leže kulturne ostaline stratigrafsko na tisti plasti, ki jo moremo tolmačiti kot nekdanje jezersko dno, delno pa celo v sami tej plasti. Glede na ta moment bi bilo mogoče tolmačiti, da so kolišča bila

Sl. 5. Blatna Brezovica. Koli in deblo v kvadrantih XII/XIII z jugozahoda

v resnici postavljena na vodno gladino, kjer so kulturne ostaline, ki so bile odvržene v vodo, delno prekrite s peskovito glino, ki predstavlja jezersko dno. Toda večji del najdb je v plasti nad peskovito glino. Ta druga plast je v glavnem humozna, mešana z ostanki barskih rastlin, raznega lesa, lubja itd. Tako bi druga plast govorila za to, da je tedaj, ko se je kolišče postavilo ali pa kmalu za tem, mesto že bilo zamočvirjeno. Razne tanjše plasti gline v kulturni plasti govorijo za delno poplavljanje teh predelov v nekih časovnih periodah. Da tu ni bilo več niti plitko obrežje, katero bi nekako izpolnjevali razni odpadki, za to govorijo tudi druge najdbe in drugi momenti. Tako smo n. pr. našli na kolišču pri Blatni Brezovici kupe ribjih luskin, ki so jih metali skozi odprtine na mostišču. Dalje

smo našli tudi kupe semenk malin, ki so merili 90 cm v premeru in imeli 10 do 15 cm debeline in ki so dospeli na tla tudi skozi odprtine na kolišču. Ako bi bilo tukaj še vedno jezero, bi takšne luske kakor tudi semenke malin morale biti odplavljene. Pač pa smo našli ob robu kolišča pri Blatni Brezovici velika in močna neobdelana debla, ki bi se mogla tolmačiti tudi kot valobrani. Leže pa v humozni plasti, ne pa neposredno na nekdanjem jezerskem dnu.

Sl. 6. Blatna Brezovica. Pogled na del kolišča z jugovzhoda (kvadranti VIII/IX)

Takšna debla je mogoče tolmačiti tudi kot gradivo, ki je bilo na ta mesta privlečeno in tu ostalo neuporabljeno. Podobni momenti so ugotovljeni tudi pri novem kolišču na Velikem Mostišču.

Iz vsega lahko sklepamo le, da so kolišča v svojem nadaljnjem življenju stala na zamočvirjenem delu, in sicer relativno dokaj dolgo in so bila več ali manj oddaljena od umikajočega se jezera. Odprto pa mora ostati za sedaj vprašanje, ali kolišč vendar niso gradili na nekdanji jezerski gladini. Sodil bi pa po današnjih opazovanjih, da so kolišča v primeru, da so jih gradili na vodni gladini, bila tik ob obrežju, kjer se je zato voda bolj naglo umikala in le pri višjem vodnem stanju včasih še preplavljala mesta, kjer so stala kolišča. Ko se je pa jezero zadostno umaknilo, ni prišlo več niti do poplav, za kar odločno pričajo v humozni kulturni plasti ležeči kupi ribjih

luskin in kupi semenk malin, ki bi pri poplavah morali biti odplavljeni. Ali so se kolišča pomikala za umikajočim se jezerom, z drugimi besedami, da so prebivalci stara kolišča opuščali in gradili nova, zopet v bližini jezera, bodo pokazala šele nova raziskovanja in celotna topografija barjanskih kolišč.

Najteže je danes odgovoriti na vprašanje kronologije kolišč. Tudi o tem je bilo že večkrat razpravljano. Šele Ložar je pravilno postavil vso problematiko, da namreč ne gre v kompleksu izanskih kolišč gledati istočasnost vseh kolišč, temveč da imamo tudi med kolišči opredek z nekim časovnim zaporedjem.³⁸ Ne zdi se mi pa pravilna njegova argumentacija o relativnem datiranju posameznih kolišč, ki jih on povezuje s stratigrafijo in z umikajočim se jezerom. Po tem gledišču bi najstarejše naselbine bilo potrebno iskati najbližje nekdanjemu jezerskemu bregu, a mlajše bi morali slediti po poti umikajočega se jezera. Čeprav ima to gledišče dokaj pozitivnih momentov, vendar ga ne moremo posplošiti za celo barje. Predvsem je nemogoče domnevati, da mlajše naselbine ne bi mogle biti prav tako bližje nekdanjemu jezerskemu bregu. Vendar bo končni odgovor na to vprašanje mogoče dobiti šele sčasoma, ko bo raziskano večje število kolišč. Popolnoma napačna pa, mislim, je hipoteza, po kateri so kolišča na Ljubljanskem barju prenehala že nekje na začetku bronaste dobe. Kakor danes še ni mogoče domnevati, da so najstarejše naselbine na Ljubljanskem barju bile šele iz konca neolitidske dobe ali že iz prehodnega časa, prav tako nam osamele najdbe v barjanski kotlini in v Ljubljani govore, da je življenje na barju trajalo tudi še v kasnejšem času, čeprav danes pri izredno malem številu raziskanih kolišč nimamo odkritih kolišč, ki bi mogla pripadati polni bronasti in železni dobi.

Kolikor je danes mogoče presoditi, sodi kolišče pri Blatni Brezovici v starejšo bronasto dobo. Po vsej verjetnosti bo sem sodilo tudi gradivo, odkrito pri sondiranju Velikega Mostišča pri Igu. Paralelne z gradivom doslej znanih gradišč ob Izanski cesti bodo pa najdbe, odkrite pri Resnikovem kanalu. Seveda pa dosedanji študij predvsem keramičnih objektov še ne zadostuje, da bi mogli podati realnejšo sliko.

³⁸ GMDS 1942, 90 sl.

ZUSAMMENFASSUNG

Neue stratigraphische Pfahlbautenergebnisse am Laibacher Moor

Durch neue Forschungen am Laibacher Moor im Jahre 1953 ist es heute möglich einige Fragen zu berühren, die jedoch nur prinzipiell beantwortet werden können. Die erste solcher Fragen betrifft die Verteilung der Pfahlbauten am Moor. Bisher waren nur Pfahlbautensiedlungen bei Ig bekannt; einige Forscher meinen, dass es dort nur 5 Pfahlbautensiedlungen gab, von denen nur 2 erforscht, eine nur mit Versuchsgraben in Angriff genommen, die übrigen aber nur festgestellt wurden. Einige andere Forscher, z. B. Ložar, nahmen hier nur 4 Pfahlbautensiedlungen an.

Weiter wurde auch eine Pfahlbautensiedlung bei Notranje Gorice bekannt, wo W. Schmid seine Forschungen durchgeführt hat. Später während des Krieges wurden durch Zufall noch 2 Pfahlbauten bei Blatna Brezovica entdeckt, die jedoch nicht durchforscht wurden. Im Jahre 1953 wurde zufällig eine Pfahlbautensiedlung bei Preserje entdeckt. Systematisch wurde nur eine Pfahlbautensiedlung bei Blatna Brezovica durchforscht. Bei dieser Gelegenheit wurden in der Nähe von Blatna Brezovica noch 2 andere Pfahlbautensiedlungen festgestellt, so dass wir hier mit 4 Pfahlbautensiedlungen zu tun haben, von denen nur eine teilweise durchforscht wurde. Anlässlich der Sondierung in der Umgebung von Ig wurde in Veliko Mostišče eine neue Pfahlbautensiedlung entdeckt; ihre Fläche beträgt etwa 300 m in der Länge. Eine andere Pfahlbautensiedlung wird, wenigstens nach einigen Funden zu beurteilen, südlich von der ersten und zwar am Resnik-Kanal vermutet.

So ist es möglich auf dem Terrain die Pfahlbautensiedlungen auf einzelne Terraingruppen zu verteilen: die Gruppe bei Ig, jene bei Notranje Gorice, wo heute zwar nur eine Siedlung bekannt ist, wo jedoch auf Grund verschiedener Zeichen noch mehr Pfahlbautensiedlungen vermutet werden können, weiter die Gruppe bei Blatna Brezovica und jene bei Preserje, wahrscheinlich aber auch eine Gruppe auf engerem Gebiet von Ljubljana, wo einzelne Zeichen sie vermuten lassen. Allem Anschein nach wird jedoch die Gruppenzahl mit der Zeit noch zunehmen. Eine Gruppierung der Pfahlbauten nach anderen Standpunkten wird jedoch erst nach ihrer systematischen Nachforschung ermöglicht werden.

Die zweite Frage betrifft das Problem, ob wir im Laibacher Moor mit einer vertikalen oder mit einer horizontalen Stratigraphie zu tun haben. Bisherige Angaben sind nicht genügend aufklärend und neue Daten bestätigen nur die bereits bekannten Profile, die von Deschman und W. Schmid veröffentlicht wurden. Neue Profile unterscheiden sich von den älteren nur durch eine grössere Anzahl von Einzelheiten, die jedoch betreffs der chronologischen Stratigraphie das Bild nicht ändern. Die Kulturschicht liegt auf dem ehemaligen Seeboden, teilweise und auf einzelnen Stellen reicht sie jedoch auch in den Boden selbst. Die eigentliche Kulturschicht, bestehend aus der mit verschiedenen Pflanzenresten, mit Holz, mit Baumrinde und hie und da auch mit Ton usw. vermischten Humuserde ist relativ sehr dünn, 15 bis 40 cm dick, nur bei Blatna Brezovica auch 30 bis 80 cm. Die ganze Schicht ist jedoch einheitlich. Überall haben wir nur mit einer Siedlung zu tun, nirgends gibt es 2 übereinander liegende Siedlungen. Im Zusammenhange mit dieser Frage steht auch die Frage

der Form des unteren Teiles der Siedlungen, das ist der Verteilung der Pfähle selbst. Dabei kann man feststellen, dass einzelne Pfähle wenigstens auf einzelnen Stellen erneuert wurden. Man kann jedoch auch aus einer solchen Erneuerung der Pfähle nicht auf eine ausserordentlich lange Zeit des Pfahlbautenbestehens auf einer und derselben Stelle schliessen. Die Ursache dafür liegt in dem raschen Verfaulen der Pfähle an Stellen, wo die Luft zu feuchten Stellen Zutritt hat. Teilweise versuchten die Bewohner für das Übel durch grössere Verwendung von Kastanienholz Abhilfe zu finden. Die Dicke der Pfähle war nicht besonders gross (bei Blatna Brezovica beträgt der Durchmesser von 4,8 bis 21,2 cm, bei Ig von 3 bis 14,4 cm usw.). Trotz der verschiedenen Pfahldicke kann man für die Gebrauchsmöglichkeit eines Pfahlbaues eine Zeitspanne von rund 20 bis 25 Jahren annehmen. Jedoch wenn wir eine zweimalige oder dreimalige Erneuerung der Pfähle annehmen, erstreckt sich die Gebrauchszeit nicht über 40 bis 70 Jahre. Bei Behandlung der Frage, wohin die Bewohner des derart geschwächten Pfahlbaues übersiedelt sind, kann man den Schluss ziehen, dass sie neben dem alten unbrauchbaren einen neuen Pfahlbau errichtet und dabei noch das verwendbare Material des alten Pfahlbaues verwendet haben. Deshalb entspricht die Grösse der ganzen heute scheinbar einheitlichen Pfahlbautensiedlung nicht der Lebenszeit einer Periode. Eine solche Pfahlbautensiedlung war viel kleiner. Wenn man alle die Momente in Betracht zieht, ersieht man, dass hier in der chronologischen Hinsicht nicht eine vertikale, wohl aber eine horizontale Stratigraphie helfend zur Geltung kommen kann.

Bei der Lösung der dritten Frage handelt es sich um die Form der ehemaligen Pfahlbautensiedlungen. Indem bezüglich der Bauten als solcher wegen der fehlenden Angaben keine Rede sein kann, sind aber die Daten über die Verteilung der Pfähle sehr interessant. Ältere Forscher berichten von einem Wald von Pfählen ohne irgendwelche Ordnung. Bei neuen Forschungen wurden aber 2 Typen festgestellt. Bei dem ersten sind die Pfähle in 1 bis 1,5 m voneinander abstehenden Reihen verteilt. Einzelne Reihen konnten freilich auch näher oder weiter voneinander stehen. Ausserdem befinden sich auf einzelnen Stellen auch noch Zwischenpfähle. Zum zweiten Typus gehören die Pfahlgruppen, die 1 bis anderthalb m voneinander entfernt waren. Sowohl beim ersten als auch beim zweiten Typus haben wir mit den Hauptpfählen als Trägern zu tun. Auf schwächeren Stellen gab es Hilfspfähle und letztens kommen auch die neuen Ersatzpfähle für die alten in Betracht. Die Pfahlköpfe, die überall als verfault gefunden wurden, stellen nicht die einstigen Pfahlköpfe, sondern nur die Stellen, wo die Pfähle von der Fäule vernichtet wurden, dar. Bezüglich der Bearbeitung der einzelnen Pfahlteile bildeten die einzelnen Pfahlköpfe Gabeläste, d. h. sie wurden abgehackt an der Stelle, wo der als Stütze für den Querbalken dienende Querast sich befand. Auf diese Querbalken wurden noch die Längsbalken gelegt und erst auf diesen wurden die Bauten aufgesetzt.

Die Frage, ob unsere Moorpfahlbauten über der Seeoberfläche oder auf versumpftem Erdboden standen, wurde bereits vielfach erörtert. Die Meinungen darüber waren recht verschieden. Neuere Forschungen ergaben einige interessante Daten. Die Kulturreste sind teilweise auch mit Seeton-erde überdeckt. Daraus könnte man schliessen, dass sich hier noch Seeufer befand. Weiter jedoch in der Kulturschicht findet man auch moorige Pflanzensedimente, was wieder andeutet, dass hier bereits das Moor sich

befand. Einige Stämme auf den Pfahlbauseiten würden wieder den Gedanken zulassen, dass sie als Wellenbrecher dienten oder sind sie als unausgenütztes Material zu betrachten. Gegen die Annahme eines Sees zeugen die Haufen von Fischschuppen, sowie auch Haufen von Himbeersamen, die im Falle eines Sees weggeschwemmt sein müssten. Dünnere Tonschichten in der Kulturschicht deuten auf teilweise Überschwemmung zu verschiedenen Zeiten. Aus alledem kann man schliessen, dass die Pfahlbauten in ihrem weiteren Bestande schon in dem versumpften Teile und nicht über der Wasseroberfläche selbst standen. Es bleibt aber noch die Frage offen, ob nicht etwa beim ersten Bau der Pfahlbauten doch nicht das Uferland des damals noch bestehenden, aber schnell zurückweichenden Sees in Anspruch genommen wurde.

Am schwierigsten ist heute eine Antwort auf die Frage der Chronologie verschiedener Pfahlbautensiedlungen. Diese Siedlungen gehören wohl in verschiedene Zeitspannen. Es ist nicht wahrscheinlich, dass man die jüngsten Pfahlbautensiedlungen nur in den grössten Tiefen des Moorbeckens suchen müsste, sondern im Gegenteil ebenfalls in der Nähe des einstigen Seeufers und auf anderen Stellen. Es scheint mir auch nicht die Hypothese wahrscheinlich, nach der das Moorleben am Anfang des Bronzealters ein Ende genommen hätte. Verschiedene Zufallsfunde aus der Bronze- und Eisenzeit im Ljubljanica-Fluss und auf verschiedenen Stellen des Ljubljana-Moores sprechen dagegen. Die neu entdeckte Pfahlbautensiedlung bei Blatna Brezovica gehört in die ältere Bronzezeit. Hierher wird auch das beim Sondieren von Veliko Mostišče entdeckte Material gehören. Die Funde der zweiten vermuteten Siedlung bei Resnik-Kanal entsprechen zeitlich dem Material der bereits bekannten Pfahlbauten von Ig.

K PROBLEMU NAJSTAREJŠIH ČOLNIČASTIH FIBUL IZ SLOVENIJE

FRANCE STARE

V Arheološkem vestniku IV/1 je izšel H. Müller-Karpejev sestavek o čolničastih fibulah s profiliranim zaključkom noge.¹ S tem so se zopet načela razna kronološka in tipološka vprašanja o železni dobi v Sloveniji, in sicer iz zelo delikatnega stališča, ki obravnava nastanek oziroma kronološki in tipološki pojav nekaterih prazgodovinskih predmetov. Arheologom so fibule že od nekdaj zelo važno kronološko sredstvo, zlasti ker s svojimi skoraj neizčrpnimi variantami omogočajo dalekosežne zaključke. Proučevanje fibul s tipološkega stališča ni le posledica mnogokrat nepopolnih ali nezadostnih najdiščnih podatkov, ampak je tista vrsta arheološkega proučevanja, ki ima zelo ugodne prednosti pri tolmačenju oblikovnih in stilnih stopenj. Učinek takih tipoloških proučevanj pa seveda zavisi od primerne metode in od interpretacijskih prijemov, kajti če postane nek predmet v tipološkem razčlenjevanju samo še številka, potem je dvom o važnosti in pomenu tipologije le preveč upravičen. Pri tipološkem proučevanju materialne kulture je naloga tolmačenje, ne pa analiziranje, čeprav je le-to nujno potrebno, toda le kot pripomoček.

Mnogo je interpretacijskih metod, tudi tipoloških, snujejo se še vedno nove, njihove vrednosti pa so v čim popolnejši in čim širši uporabnosti. Ena izmed njih je tudi tista, ki gleda v vsakem predmetu, katerega je izdelal človek, delček njegovih kulturnih in civilizatoričnih prizadevanj:² vsak predmet je zavestna stvaritev. Fibule se n. pr. po tej metodi uvrščajo v praktično uporabne predmete, ki imajo lahko tudi dekorativne elemente. Praktično uporabni predmet (fibula najprej spenjal) v svojem razvoju izpopolnjuje predvsem uporabnost, ki je mnogokrat odvisna od tehničnega stanja dobe. Dekorativni elementi, ki se nizajo na posamezne praktično uporabne člene, in jih oblikujejo, imajo prav tako svoj razvoj, ta

¹ Müller-Karpe, Zum Beginn der Kahnfibel mit profiliertem Fuss, Arheološki vestnik IV/1, 1953, str. 54—58.

² Starè, Prazgodovinske Vače. Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1954, str. 15—21.

pa je odvisen od razvoja praktične uporabnosti predmeta, oziroma od določenega praktično uporabnega člena. Ugotoviti razvojno pot izpopolnjevanja praktične uporabe na eni strani, na drugi pa določiti razvoj dekorativnih elementov, je lahko pri fibulah osnovna naloga za razčlenjevanje v tipe in v variante. Tip ali pa tudi varianta dá s tem prerez tehničnega (civilizatoričnega) stanja in stilnega (kulturnega) prizadevanja človeka, pravilneje rečeno proizvajalcev, delavnice, delavnic ali nekega področja v določeni dobi.

Prazgodovinske fibule so v Sloveniji, posebno pa na Kranjskem, zelo upoštevanja vreden objekt. Premnogokrat služijo kot kriterij kronoloških opredeljevanj. Lahko bi celo rekli, da je mogoče le na njihovi osnovi postaviti kronološki okvir za celo prvo tisočletje pred našim štetjem v Sloveniji. Ta velik pomen fibul pa nas sili, da smo posebno pri tipoloških proučevanjih nadvse previdni, kajti najmanjša neumestna formalnost lahko privede do netočnih in za nadaljnja proučevanja zelo usodnih zaključkov.

Znano je, da so zaenkrat najstarejši tipi fibul v Sloveniji najdeni v žganih grobovih končne bronaste dobe in iz prehodne faze med bronasto in železno dobo.³ V teh grobovih najdemo tri osnovne tipe fibul: fibule očalarke, harfaste fibule in lokaste fibule.⁴ Na tem mestu bi nas zanimala le lokaste in čolničaste fibule. Kratek pregled glavnih tipov in variant lokastih in čolničastih fibul iz področja Slovenije bi bil naslednji.

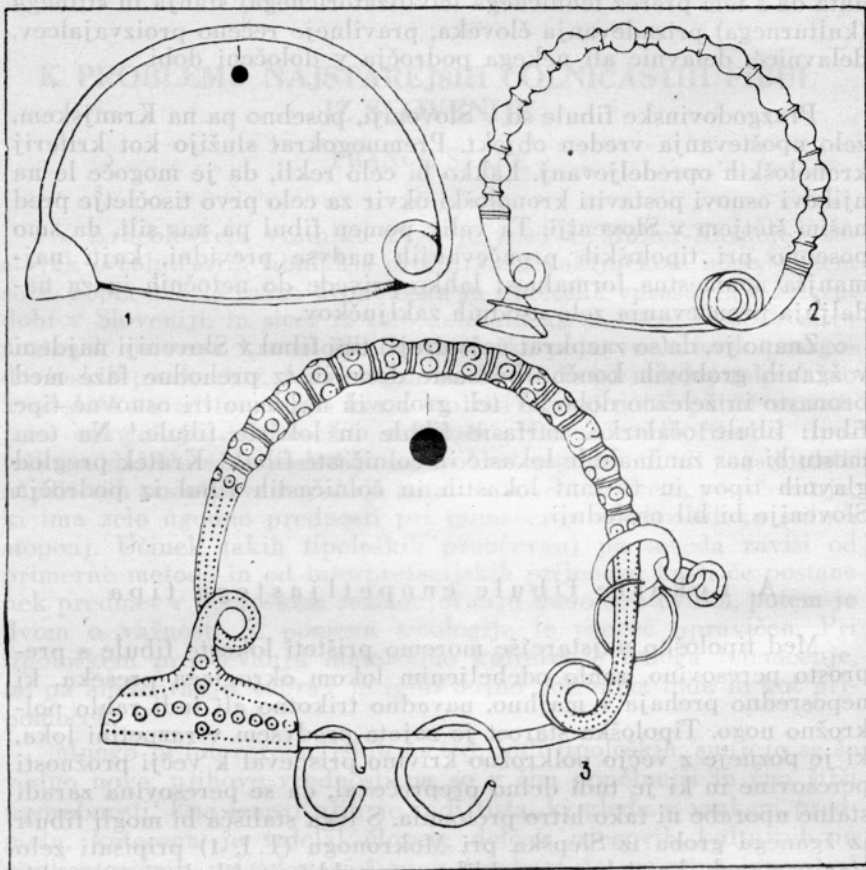
A. Lokaste fibule enopetljastega tipa

Med tipološko najstarejše moremo prišteti lokaste fibule s preprosto peresovino, rahlo odebeljenim lokom okroglega preseka, ki neposredno prehaja v majhno, navadno trikotno ali tudi rahlo polkrožno nogo. Tipološka starost je zajeta predvsem v razpetini loka, ki je pozneje z večjo polkrožno krivino prispeval k večji prožnosti peresovine in ki je tudi delno preprečeval, da se peresovina zaradi stalne uporabe ni tako hitro prelomila. S tega stališča bi mogli fibuli iz žganega groba iz Slepška pri Mokronogu (T. I, 1) pripisati zelo star nastanek, kajti le-ta se oblikovno približuje fibuli tipa peschiera. Dekorativni elementi so pri fibuli iz Slepška zelo preprosti (pasovi prečnih vrezov na loku) isto velja tudi za fibule, ki so

³ Najstarejše lokaste fibule utegnejo pripadati morda celo končni stopnji obdobja Reinecke Hallstatt-A, n. pr. fibula iz Slepška pri Mokronogu (glej T. I, 1), fragment fibule iz Dobove (Starè, Ilirsko grobišče pri Dobovi 1952, Razprave SAZU III, Ljubljana 1953, T. XIX, 2) in fibula iz struge Ljubljaničnice (Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Ljubljana 1954, T. LXXI, 1).

⁴ Fibule očalarke in fibule v obliki harfe so značilne za ruško-dobovsko skupino, lokaste fibule pa za istodobna kranjska najdišča (Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Ljubljana 1954, str. 108 in sled. Priloga 2).

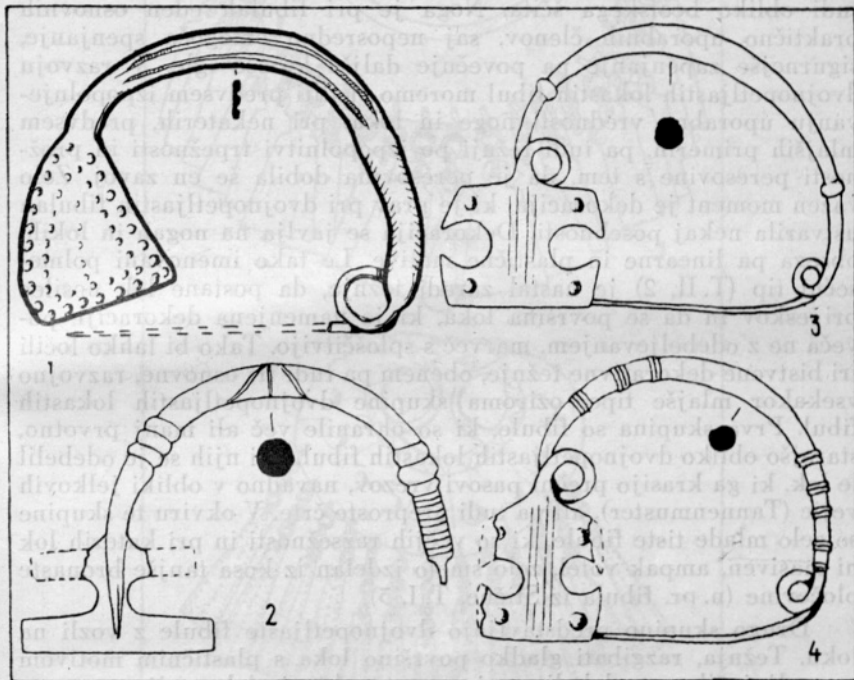
tehnično bolj izpopolnjene, se pravi, da je njihov lok višji, oziroma bolj polkrožno uvit. Pri takih razvojno nekoliko mlajših fibulah (n. pr. Ris. 1 : 1) bi mogli reči, da so vseskozi izraz praktične uporabe — členi praktične uporabe pa so: igla, ki spenja, noga, ki zapenja,

Risba 1. 1, 3 — Magdalenska gora (po Treasures of Carniola); 2 — Sv. Lucija-Most na Soči (po Marchesettiju $\frac{2}{3}$ nar. vel.)

peresovina, ki daje prožnost igli, ter lok, ki veže iglo z nogo. Iz Mokronoga sta znani dve bronasti fibuli enopetljastega tipa (Ris. 2 : 1). Fibuli imata visoko polkrožno zapognjen lok, ki je sploščen in profiliran, noga pa je nenavadno visoka in trikotne oblike. Fibuli spominjata na starejše grško-balkanske tipe ne samo po obliki, temveč tudi po dekoraciji loka in noge. K lokastim fibulam enopetljastega tipa se uvršča še nekaj, pri nas precej redkih primerov. Te fibule

imajo mlajše poteze, ki so zajete bodisi v obliki noge, bodisi v dekorativnih elementih loka. Glavna značilnost zanje je nekoliko odebeljen lok, ki ima navadno na prehodu v nogo in v peresovino svitkaste odebelitve ter v obliki dvojnega križa razdeljena velika noga (Ris. 2 : 2). Zveza teh fibul z mlajšimi variantami dvojnopetljastih fibul z nogo v obliki beotskega ščita je očitna, prav tako kot dejstvo, da so te fibule bosansko-balkanske oblikovne provenience.

Risba 2. Tipi balkansko-bosenskih fibul iz Slovenije. 1 — Mokronog, 2 — Družinska vas, 3 — Vir pri Stični, 4 — Magdalenska gora (1 — Ljubljana, Narodni muzej, 2—4 po Treasures of Carniola) vse okoli $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Nekatere fibule, ki sicer sodijo v skupino dvojnopetljastih tipov, nimajo na prehodu v nogo druge petlje (n. pr. Ris. 3 : 1). Da je ta petlja izostala, je mnogokrat vzrok v tem, da se je fibula nad nogo prelomila in da so petljo nad nogo zravnali in uporabili za pritrditev noge na lok.

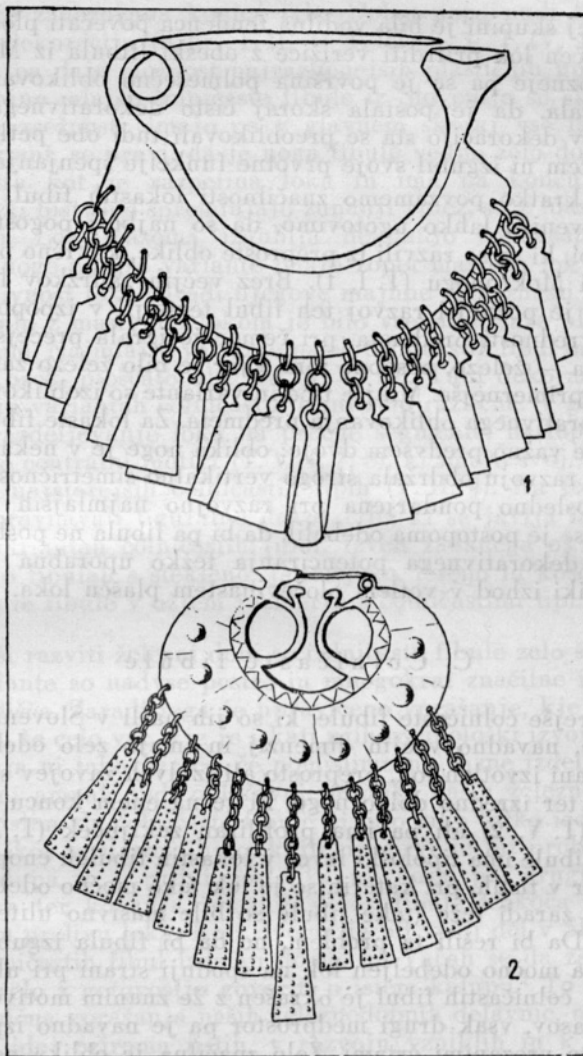
B. Lokaste fibule dvojnopetljastega tipa

Pomemben napredek za lokaste fibule je druga petlja na prehodu loka v nogo. S tem se je povečala prožnost fibule, sponka pa je obenem dobila neko simetrijo. Najbolj pester izbor dvojnopetljastih

fibul, ki so sicer značilne za področje vzhodnih Alp in Balkana, najdemo pri nas na Vačah.⁵ Iz mnogih variant, ki so bile najdene v Sloveniji, lahko izluščimo nekaj razvojnih stopenj, ki so posledica izpopolnjevanja uporabnosti in različnih dekorativnih teženj. Največ skupnih potez z enopetljastimi tipi starejših variant ima dvojnopetljasta fibula z Vač (T. I, 2), pri kateri je novost edino petlja na prehodu loka v nogo. Vse ostale dvojnopetljaste fibule označuje večja noga, ki je lahko trikotna, pravokotna, polkrožna, včasih pa ima tudi obliko beotskega ščita. Noga je pri fibulah eden osnovnih praktično uporabnih členov, saj neposredno omogoča spenjanje, sigurnejše zapenjanje pa povečuje daljše ležišče igle. V razvoju dvojnopetljastih lokastih fibul moremo slediti predvsem izpopolnjevanju uporabne vrednosti noge in loka, pri nekaterih, predvsem mlajših primerih, pa tudi težnji po izpopolnitvi trpežnosti in prožnosti peresovine s tem, da je peresovina dobila še en zavoj. Zelo važen moment je dekoracija, ki je prav pri dvojnopetljastih fibulah ustvarila nekaj posebnosti. Dekoracija se javlja na nogah in lokih, obsega pa linearne in plastične motive. Le tako imenovani polmesečni tip (T. II, 2) je nastal zaradi težnje, da postane lok nosilec priveskov in da se površina loka, ki je namenjena dekoraciji, poveča ne z odebeljevanjem, marveč s sploščitvijo. Tako bi lahko ločili tri bistvene dekorativne težnje, obenem pa tudi tri osnovne, razvojno vsekakor mlajše tipe, oziroma skupine dvojnopetljastih lokastih fibul. Prva skupina so fibule, ki so ohranile več ali manj prvotno, starejšo obliko dvojnopetljastih lokastih fibul. Pri njih se je odebelil le lok, ki ga krasijo prečni pasovi vrezov, navadno v obliki jelkovih vejic (Tannenmuster), ali pa tudi preproste črte. V okviru te skupine so zelo mlade tiste fibule, ki so večjih razsežnosti in pri katerih lok ni masiven, ampak votel, zelo smelo izdelan iz kosa tanjše bronaste pločevine (n. pr. fibula iz Stične, T. I, 5).

Drugo skupino predstavljajo dvojnopetljaste fibule z vozli na loku. Težnja, razgibati gladko površino loka s plastičnim motivom ponavljajočih se odebelitev, ima v strukturi dekoracije zvezo z »linearnim« načinom krašenja prve skupine, ko je lok okrašen s prečnimi pasovi vrezov. Tudi pri tej skupini lahko ločimo mlajše in starejše izdelke. K starejšim moremo prišteti fibulo z Magdalenske gore (Ris. 1 : 3) in njej podobne primere (n. pr. Ris. 1 : 2), ki so vedno bronasti in ki nimajo posebno oblikovanega (profiliranega) prehoda v odebelitve loka. K mlajšim izdelkom pa moremo uvrstiti tako imenovane vaške vozlaste fibule (T. II, 1). Ta varianta druge skupine, ki je posebno značilna za kranjska najdišča, ima to posebnost, da je bronast, dekorativni del loka izdelan (ulit) šele čez izgotovljeni železen lok fibule (T. II, 1). Tudi v tem tehničnem postopku imamo neko sorodnost z načinom izdelovanja mlajših variant prve skupine

⁵ Razširjenost teh fibul v Sloveniji glej pri Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Ljubljana 1954, Priloga 2.

Risba 3. 1 — Sv. Lucija-Most na Soči (po Marchesettiju $\frac{2}{3}$ nar. vel.)
2 — Neznano najdišče iz Kranjske (po Ložarju)

dvojnopetljastih fibul, ki imajo votel lok, kajti ta lok je obloga osnovnega, žičnega loka fibule. Za vaške vzlaste fibule je značilna zelo visoka noga v obliki beotskega ščita, ki je oblikovno, že glede na razmerje med praktičnim in dekorativnim, mlajši element.

Tretji skupini pripadajo fibule tako imenovanega lunastega tipa. Dekoracija loka zastopa glede na prejšnji dve skupini čisto drugo

smer. Pri tej skupini je bila vodilna tendenca povečati ploščino loka in na sploščen lok pritrčiti verižice z obeski (fibula iz Mokronoga, T. II, 2), pozneje pa se je površina polmesečno oblikovanega loka tako povečala, da je postala skoraj čisto dekorativnega značaja (Ris. 3 : 2); v dekoracijo sta se preoblikovali tudi obe petlji, vendar predmet s tem ni izgubil svoje prvotne funkcije spenjanja.⁹

Če na kratko povzamemo značilnosti lokastih fibul, ki so jih našli v Sloveniji, lahko ugotovimo, da so najbolj pogosti dvojno-petljasti tipi, ki so se razvili iz preproste oblike, kakršno poznamo iz Slepška pri Mokronogu (T. I, 1). Brez večjih zadržkov lahko tudi rečemo, da je poznejši razvoj teh fibul temeljil v izpopolnjevanju uporabne vrednosti predmeta, pri čemer je igrala precejšnjo vlogo nova kovina — železo, posebno tam, kjer je bilo železo zaradi svoje odpornosti primernejše. Mlajše tipe in variante so izoblikovale razne težnje dekorativnega oblikovanja predmeta. Za lokaste fibule iz Slovenije pa je važno predvsem dvoje: oblika noge je v nekaj stoletjih trajajočem razvoju obdržala strogo vertikalno simetričnost, ki je še posebno dosledno poudarjena pri razvojno najmlajših variantah. Lok fibule se je postopoma odebelil, da bi pa fibula ne postala zaradi tega čisto dekorativnega potenciranja težko uporabna (težal), so našli obrtniki izhod v votlem pločevinastem plašču loka.

C. Čolničaste fibule

Najstarejše čolničaste fibule, ki so jih našli v Sloveniji so bronaste, ulite, navadno večjih dimenzij in imajo zelo odebeljen, na spodnji strani izvotlen lok, preprosto ali iz dveh zavojev sestavljeno peresovino ter izredno dolgo nogo, ki je na enem koncu polkrožno prirezana (T. V, 2) ali pa ima profiliran zaključek (T. II, 3). Tip čolničaste fibule ima tipološki izvor v lokastih fibulah enopetljastega tipa in sicer v tistih, pri katerih se je lok tako močno odebelil, da je bila fibula zaradi teže (take fibule so bile masivno ulite) zelo nepraktična. Da bi rešili ta problem, ne da bi fibula izgubila željeno formo, so ta močno odebeljen lok na spodnji strani pri ulivanju izvotlili. Lok čolničastih fibul je okrašen z že znanim motivom prečno vrezanih pasov, vsak drugi medprostor pa je navadno izpolnjen še s cikcakasto vrezanimi črtami. Zelo značilna je oblika noge. Ta je nenavadno dolga, enostranska (ne vertikalno simetrična) in mnogokrat daljša kot razpetina loka. Na koncu noge je bogato profiliran zaključek, ki sestoji največkrat iz glavne, več ali manj kroglaste odebelitve, zaključnega čepka in več svitkov. Iz praktično uporabnega stališča so noge naših čolničastih fibul uresničile težnjo po stabilnosti tistega dela igle, ki je zapet v nogo; z zaključkom na koncu

⁹ Podoben pojav srečujemo pri fibuli očalarki iz Vinice, kjer je osmica postala le vezni člen obeh diskov — nekdanj žičnih svitkov (Ložar, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 1934, T. VI, 7).

noge pa je zavarovana konica igle. Dolga noga nudi tudi ugodno mesto za dekoracijo (n. pr. T. II, 3; T. III, 1, 3; T. IV, 1—3, 5, 10), zaključek pa daje možnost najrazličnejših plastičnih upodabljanj.

Razvojno mlajše čolničaste fibule iz Slovenije so skoraj vedno manjših razsežnosti, imajo pa v glavnem skoraj vse lastnosti starejših variant, se pravi, da je noga fibule vedno zelo dolga, mnogokrat daljša kot je razpetina loka in ima na koncu zaključek. Razložki, ki bistveno spreminjajo zunanji videz, so v loku in njegovi dekoraciji. Lok sčasoma izgublja nekdanjo čolničasto izvotleno obliko. Mnoge mlajše variante imajo zopet masiven lok (T. V, 8, 9), kajti masivnost loka zaradi njegove majhne razsežnosti ni bila problem; fibulo z masivnim lokom je bilo vsekakor lažje uliti kot tako z izvotlenim. Najmlajše variante naših čolničastih fibul imajo končno relativno ozek, ploščato ulit lok (T. V, 10). Tudi dekoracija loka je pri mlajših variantah čolničastih fibul zelo različna. V glavnem prevladuje razdeljevanje loka na prečne segmente, nastopajo pa tudi neke vrste centralni motivi (T. V, 4, 7, 8), ki imajo svoje zametke že pri naših najstarejših čolničastih tipih (T. II, 4). Na tem mestu ni namen obravnavati figuralno dekoracijo, ki se javlja na nekaterih mlajših variantah čolničastih fibul. Izven zadanega okvira je tudi poglavje o fibulah s stekleno, jantarjevo, leseno in koščeno oblogo, čeprav so te fibule v ožjem razmerju s čolničastimi tipi.

V naši razviti železni dobi so čolničaste fibule zelo številne, njihove variante so nadvse pestre in mnogokrat značilne izključno za naša najdišča. Zaradi tega je upravičeno vprašanje, kje so te fibule izdelovali, še celo več, kje je iskati njihov tipološki izvor. Vprašanje izdelovanja ni tako pereče, če pomislimo na razne izdelke, ki so ne le tehnični ampak tudi oblikovni produkt naših železnodobnih delavnic. Mislim, da čolničasto fibulo ni bilo tako težko izdelati, kakor n. pr. »vaško«⁷ vozlasto fibulo, kajti pri prvi je bil problem le v izdelavi kalupa in v rutini postopka ulivanja, pri drugi pa je bila razen tega ter kovanja železnih delov fibule težkoča predvsem v bronastem prelivu loka. Brez dvoma je bil večji del v Sloveniji najdenih čolničastih fibul izdelan doma, na Vačah se da za posamezne primere celo z gotovostjo govoriti o istem kalupu.⁷ To je važno za čisto tehnična vprašanja naših železnodobnih delavnic, ne zadeva pa osnovnih idej oziroma tistih, v razvoju vzniklih in k določenemu izpopolnjevanju usmerjenih teženj, katerih rezultat bi bila v našem primeru oblika čolničaste fibule. Ali je čolničasta fibula iz tega pogleda last naših železnodobnih obrtnikov? Na to vprašanje nam more dati odgovor le analiza naših, za nastanek v poštev prihajajočih fibul.

Če pregledamo razmerja med najstarejšimi variantami čolničastih in mlajšimi variantami lokastih fibul iz Slovenije, ne moremo

⁷ Starè, Vače, Arheološki katalogi Slovenije, Vol. I, Ljubljana 1954, Tab. XXXI, 7, 8; Tab. XXXII, 4—8.

ugotoviti večjih tipoloških zvez. Lokaste fibule imajo pri nas, podobno kot v ostalih predelih jugovzhodnih Alp in delno tudi centralnega Balkana, čisto svojstven razvoj. Pri nas prevladujejo dvojnopetljasti tipi, ki imajo tudi največ našemu ozemlju lastnih inčie, enopetljasti tipi pa so manj številni in se v glavnem oslanjajo na tipološke značilnosti bosenskih najdišč. Nobeden obeh tipov pa se ni v razvoju približal taki obliki, iz katere bi se lahko razvila čolničasta fibula. Pri nekaterih prej omenjenih variantah dvojnopetljastih fibul se je res lok močneje odebelil, toda ta odebelitev je le votel pločevinast plašč.

Čolničaste fibule imajo svoje tipne predhodnike v starejših oblikah tako imenovane sanguissuge — pijavke, ki so jih največ našli na področju Srednje in Severne Italije. Sanguissuge so se v Italiji razvile iz enopetljastih lokastih fibul, pri katerih se je lok postopoma močno odebelil (T. VII). V Sloveniji, v jugovzhodnih Alpah in na Balkanu pa ne poznamo takega razvoja lokastih fibul. Ob nešteti variantah italijanskih sanguissug sledimo brez tipološke cezure preoblikovanju sanguissuge v čolničasto fibulo, lahko pa tudi ugotavljamo vse tendence izpopolnjevanja praktično uporabnih členov ter nastajanju tistih oblikovnih in ornamentalnih shem, ki so značilne čolničastim fibulam. Iz tega sledi, da so najstarejše čolničaste fibule iz Slovenije že neka daljna razvojna stopnja italijanskih primerov. Naše čolničaste fibule imajo še vedno neke prvine svojih tipnih predhodnikov. Ena izmed teh prvin je okrnel, peresovini bližji konec noge, ki v razvoju čolničastih fibul ni pomemben, ker se noga daljša v nasprotno smer in je tipološki sediment tistih sanguissug, ki so imele še vertikalno simetrično nogo (T. VII, 3).

V Sloveniji oziroma na Kranjskem, kjer so starejše variante naših čolničastih fibul najbolj pogoste, niso našli nobenega primera starejšega tipa sanguissuge, ki je tipološki prednik čolničastih fibul. Le iz Sv. Lucije sta znani dve podobni fibuli (T. VI, 4), toda med njima in čolničastimi fibulami tega najdišča (T. VI, 5, 6) nimamo vmesnih tipoloških členov, ki bi upravičevali domnevo, da so čolničaste fibule nastajale tudi na tem najdišču. Iz področja Istre ne poznam niti starejših tipov sanguissug niti starejših čolničastih fibul.⁸ Pač pa so starejše tipe sanguissug našli v Prozoru (T. VI, 2, 3) in Vrebac brdu na Hrvaškem (T. VI, 1); tu pa zopet ne najdemo starejših variant čolničastih fibul. Fibule tipa sanguissuga iz Sv. Lucije, Prozora in Vrebac brda so lahko pomembne za ugibanje, kako razlagati pojav čolničastih fibul v Sloveniji. Po današnjem stanju arheologije pa zaenkrat še ne moremo reči kaj več kot to, da so obstajali že izza končne bronaste dobe in v starejši železni dobi med Italijo ter severovzhodno jadransko obalo trgovski stiki, ki pa niso bili tako obsežni in takega značaja, da bi naši kraji v večji meri

⁸ Gradivo iz istrskih najdišč, ki so ga Italijani leta 1945 prenesli v Trst in Benetke, mi ni poznano.

prevzemali za srednjo in severno Italijo značilne elemente materialne kulture. Nasprotno pa bi lahko bile čolničaste fibule dokaz prvih rednih trgovskih in kulturnih stikov med Italijo in tudi med zaledjem severovzhodne jadranske obale (Goriška, Kranjska). Čolničaste fibule niso osamel oblikovni import v naše kraje, kajti sporredno z njimi se pri nas pojavljajo tudi prve kačaste fibule. Najstarejše variante naših kačastih fibul so tipološko razvojno (v smislu srednje in severno italijanskega razvoja) na isti časovni ravni kot obravnavane čolničaste fibule.⁹

S tem v zvezi se zastavi vprašanje časovne opredelitve pojava čolničastih fibul v Sloveniji. Müller-Karpe je predvidel na podlagi inventarja nekega groba z Libne,¹⁰ da je staviti starejše variante čolničastih fibul iz Slovenije v okvir VIII. stoletja pr. n. št. Do tega datuma je prišel s primerjavo grobnega inventarja z Libne s sorodnim gradivom iz drugih najdišč, pri čemer se je opiral predvsem na tip skodele s prečno nažlebljenim zgornjim robom (Turbanrandschale) in na dejstvo, da se že na nekaterih zelo starih žganih grobiščih, katera se splošno uvrščajo v periodo Reinecke Hallstatt — B, pojavljajo čolničaste fibule. Müller-Karpejeva kronološka izvajanja dopolnjujem s tem, da poznamo tudi iz žgane ilirske nekropole z Bleda (najstarejša železna doba) čolničasto fibulo razvojno zelo mlade variante in samostrelno certoško fibulo (!).¹¹ Iz relativno starega žganega ilirskega grobišča iz Ljubljane SAZU pa je znan fragment klasične certoške fibule, dva loka mlajših certoških fibul, v urni groba 26 pa je ležala celo železna veriga za pripenjanje meča na pas, ki je tipično latenodobnega porekla (!).¹² Razen te verige, ki jo moramo vključiti v inventar groba 26, so omenjeni tipološko mlajši predmeti (čolničaste in certoške fibule) iz Ljubljane SAZU in z Bleda izključno najdbe iz sipa in ni nujno, da so v neposredni zvezi z grobnimi inventarji. Isto velja tudi za Hajdino, kjer naj bi bila najdena čolničasta fibula.¹³ V kakšnih okoliščinah je bila najdena čolničasta fibula iz Podola, ki jo navaja Müller-Karpe, mi ni znano, pravtako mi niso znani najdiščni podatki čolničastih fibul iz Velem St. Vida, za katere tudi Müller-Karpe pravi, da so brez ustreznih najdiščnih

⁹ Glej Müllner, *Typische Formen*, T. XXII, 5.

¹⁰ Müller-Karpe, op. cit., Abb. 1. Ta grob je izkopal leta 1939 v neki gomili kopač I. Auman iz Brežic, njegovi podatki pa niso zanesljivi.

¹¹ Izkopavanja ljubljanskega Narodnega muzeja v letih 1948, 1949, 1950. Gradivo bo v kratkem objavil Š. Gabrovec.

¹² Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Ljubljana 1954, T. XXII, 7 (grob 26).

¹³ Leta 1949 je bil za prazgodovinsko gradivo v ptujskem muzeju sestavljen nov inventar. Čolničasta fibula, ki jo omenja Müller-Karpe, je bila evidentirana pod oznako Spodnje Podlože (najdbe iz dveh gomil). Pač pa je med kovinskimi predmeti ilirskega grobišča iz Zgornje Hajdine bronast prstan z okrašeno ploščico, ki je nedvomno zelo mladega, najbrž antičnega porekla (Starè, Ilirsko grobišče iz Zgornje Hajdine pri Ptuj, Arheološki vestnik I/1—2, 1950, str. 81).

podatkov. K tem zanimivim najdbam, ki si jih je v okviru najdb teh najdišč težko časovno in tipološko tolmačiti, bi mogli pritegniti tudi čolničasto fibulo depotske najdbe iz Schönberga.¹⁴ Nekoliko preveč drzno bi bilo zaenkrat samo na podlagi teh pičlih, časovno razvojno mlajših elementov podirati dosedanje, popolnoma upravičene kulturne in časovne opredelitve omenjenih najdišč, pravtako pa bi bilo za enkrat zgrešeno postopati obratno, da bi tem časovno razvojno mlajšim najdbam (čolničaste, certoške fibule, železna veriga) pripisali za nekaj stoletij starejši nastanek. Zaenkrat je v okviru najdb iz Slovenije resnejši problem le grob 26 iz Ljubljane SAZU (grob z verigo), ostale problematične najdbe pa lahko brez večjih zadržkov podobno razlagamo, kot tudi marsikateri drug predmet najden v sipu. S tem izgubi tisti del Müller-Karpejeve časovne razlage, ki sloni na sklicevanju pristnosti čolničastih fibul v starejših žganih grobiščih, realno osnovo. Nekoliko drugače je s tipi skodel s prečno nažlebljenim robom, kakršno so baje našli na Libni skupno s čolničasto fibulo. Ti tipi skodel so pri nas zelo pogosti v časovnem horizontu Reinecke Hallstatt — B stopnje, njihova značilnost pa je ta, da so žlebi kratki in bolj pokončni. Leta 1941 je R. Ložar v Kandiji pri Novem mestu izkopal med drugimi tudi zelo zanimiv moški grob, v katerem je poleg skodele z nažlebljenim robom našel bronast oklep, bronasto čelado, dve železni sulici, železen umbo (!) in dele konjske opreme.¹⁵ Skodela iz tega groba je tipološko popolnoma evidentna z libensko in se loči od podobnih skodel Hallstatt-B horizonta z zelo dolgimi in poševno izpeljanimi žlebi,¹⁶ iz česar lahko sklepamo na časovno mlajšo varianto tega tipa skodel. Če bi upoštevali Müller-Karpejevo datacijo omenjenega groba z Libne, bi morali formalno zaradi skodele z nažlebljenim robom tudi grob iz Kandije postaviti v časovni okvir VIII. stoletja, kar pa bi bilo zaradi drugih najdb kandijskega groba nevzdržno.

Tipološka razlaga jasno kaže, da je bila pri nas oblika čolničaste fibule sprejeta iz Italije. Kakšni so bili vzroki in pogoji za sprejemanje oblik, ki so bile našim najdiščem tuje (n. pr. tudi kačaste fibule), je v podrobnostih zaenkrat še zastrto; v širšem smislu si razlagamo ta pojav navadno kot trgovske stike. Tudi o absolutnem času — kdaj se je omenjeno sprejemanje vršilo — je še prezgodaj govoriti, kajti podrobna kronologija železne dobe Slovenije še ni izdelana in utemeljena. Če posplošimo in prenesemo kronologijo Vač¹⁷ tudi na ostala železnodobna najdišča v Sloveniji, kar bi bilo od neke mere sprejemljivo, bi začetek rednih stikov med

¹⁴ W. Schmid, *Germania* 1940, str. 197, T. 32, 1.

¹⁵ Gradivo je v ljubljanskem Narodnem muzeju in še ni objavljeno.

¹⁶ Müller-Karpe, op. cit., Abb. 1 : 2; nažlebljen rob na tej risbi ni točno prikazan.

¹⁷ Starè, Prazgodovinske Vače, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1954, str. 118—138; Priloga 1, 3; glej tudi isti, *Arheološki vestnik* III/2, 1952, str. 175, opomba 6.

našimi in italijanskimi najdišči lahko postavili na konec obdobja Vače I, oziroma na začetek obdobja Vače II a (okoli leta 600 pr. n. št.). To bi na splošno ustrezalo tudi pojavu naših najstarejših čolničastih in kačastih fibul. Začetek obdobja Vače II a ne smemo razlagati kot ostro mejo, ki loči dve po prizadevanju, tvornosti in materialni kulturi različni dobi. Ta meja označuje le pričetek tistega vsestranskega vzpona, ki doseže svoj višek v našem »cvetočem halštat« (Vače II b) in ki ga v obrtništvu posebno dobro označujejo izdelki iz bronaste pločevine. Tipološke posebnosti naše starejše železne dobe (Vače I), med katere štejemo tudi v tem sestavku obravnavane lokaste fibule, ne prenehajo z dotokom novih form, v našem primeru s čolničastimi fibulami. Nekatere najmlajše variante lokastih fibul izpričujejo visoko tehnično znanje obdelovanja pločevine (n. pr. tipi fibul T. I, 5), kar pa je značilno za obdobje naše razvite železne dobe. Uporabno izpopolnjena oblika predmeta, ki je zajeta v shemi čolničaste fibule, je pri nas izpodrinila staro formo — lokasto fibulo — posebno še zato, ker ta ni v svojih končnih variantah prinesla nobene izpopolnitve praktično uporabnih členov. Ta ugotovitev lahko razlaga tudi relativno veliko število pri nas najdenih čolničastih fibul starejših variant, ki so bile v pretežni meri gotovo izdelane na naših najdiščih. Oblikovni pojav čolničastih fibul ne moremo iskati v Sloveniji, čeprav so jih tudi tu izdelovali, kajti za to govori nepretrgan razvoj enopetljaste fibule v čolničasto v Italiji in geneza naših starejšeželeznodobnih fibul, ki je bila usmerjena popolnoma drugam.

ZUSAMMENFASSUNG

Zu dem Problem der ältesten Kahnfibeln aus Slowenien

In dem Arheološki vestnik (Acta Archaeologica) IV/1 erschien der Aufsatz von H. Müller-Karpe über die Kahnfibeln mit dem profilierten Endfusse. Damit wurden wiederum verschiedene chronologische und typologische Fragen über die Eisenzeit in Slowenien angeschnitten, und zwar von einem sehr delikaten Standpunkte, welcher den Ursprung, beziehungsweise die chronologische und typologische Erscheinung einiger urgeschichtlichen Gegenstände betrifft. Das Studium der Fibeln von dem typologischen Standpunkte aus ist nicht nur die Folge der oft recht unvollkommenen und unzulänglichen Fundberichte, sondern es ist diejenige Art des archäologischen Studiums, welche sehr günstige Vorteile bei der Deutung der Form- und Stilabstufungen darbietet. Das Resultat solcher typologischen Untersuchungen hängt natürlich von der passenden Methode und von der Interpretation ab. Wenn ein Gegenstand nur zu einer Nummer bei seiner typologischen Zergliederung wird, dann ist der Zweifel über die Wichtigkeit und die Bedeutung der Typologie nur allzu berechtigt. Es ist die Aufgabe bei einem typologischen Studium der materiellen Kultur zu deuten und nicht zu analysieren, wenn auch das letzte notwendig ist, jedoch nur als ein Hilfsmittel.

Eine unter den vielen Interpretationsmethoden ist diejenige, welche in einem jeden Gegenstande, der von dem Menschen hergestellt worden war, einen Teil seiner kulturellen und zivilisatorischen Bestrebungen sieht: ein jeder Gegenstand ist ein bewusstes Schaffen. Die Fibeln sind z. B. durch diese Methode zu den praktisch verwendbaren Gegenständen gerechnet, die auch dekorative Elemente haben können. Ein praktisch verwendbarer Gegenstand (Die Fibel ist zuerst zum Zusammenheften da!) wird in seiner Entwicklung vervollständigt insbesondere durch seine Verwendbarkeit, die sehr oft von dem Stande der Technik abhängt. Die dekorativen Elemente, die sich an einzelne praktisch verwendbare Elemente binden und sie formieren, haben ebenfalls ihre eigene Entwicklung, und diese hängt von der praktischen Verwendbarkeit des Gegenstandes, beziehungsweise von einem bestimmten praktisch verwendbaren Elemente ab. Bei den Fibeln kann die Grundaufgabe bei der Zergliederung in Typen und Varianten sein: auf der einen Seite festzustellen den Entwicklungsgang der Vervollständigung der praktischen Verwendbarkeit, und auf der anderen die Feststellung der Entwicklung der dekorativen Elemente. Der Typus, und auch die Variante liefern damit einem Durchschnitt der technischen (zivilisatorischen) Lage und der stilistischen (kulturellen) Bestrebungen des Menschen, oder besser gesagt der Hersteller, der Arbeitsstätte oder eines Gebietes in einem gegebenen Zeitalter.

Die urgeschichtlichen Fibeln aus Slowenien, insbesondere diejenigen aus Krain, sind ein sehr betrachtungswertes Objekt, da sie recht oft als ein Kriterium bei den chronologischen Definierungen dienen.

Es ist bekannt, dass die vorläufig ältesten Typen der Fibeln aus Slowenien in den Brandgräbern aus dem Ende des Bronzezeitalters oder aus der Zeit zwischen dem Bronze- und Eisenzeitalter gefunden worden sind. Man findet in diesen Gräbern drei Grundtypen der Fibeln: die Brillenfibeln, die Harfen- und die Bogenfibeln. Uns interessieren hier nur die Bogenfibeln. Eine kurze Übersicht der Haupttypen und der Varianten der Bogenfibeln aus dem Gebiete von Slowenien wäre die folgende:

A. Die einschleifigen Bogenfibeln

Zu den typologisch ältesten können die Bogenfibeln mit dem einfachen Federmechanismus gerechnet werden, von einem leicht dickeren Bogen runden Durchschnittees, welcher unmittelbar in einen kleinen, gewöhnlich dreieckigen oder auch leicht halbkreisförmigen Fuss übergeht. Das typologische Alter ist insbesondere in der Weite des Bogens eingeschlossen, welcher später mit einer grösseren halbkreisförmigen Krümmung eine grössere Elastizität des Federmechanismus bewirkt hat und welcher es auch verhinderte, dass der Federmechanismus wegen des ständigen Gebrauches nicht so schnell gebrochen wurde. Aus diesem Standpunkte könnte der Fibel aus Brandgrab von Slepšek bei Mokronog (T. I, 1) ein recht frühes Entstehen zugerechnet werden, da sich diese formell der Fibel des Peschiera-Typus annähert. Die dekorativen Elemente sind bei der Fibel aus Slepšek sehr einfach (Streifen der querüber verlaufenden Einschnitte auf dem Bogen), dasselbe gilt auch für die technisch vollständigeren Fibeln, das heisst, sie haben einen höheren Bogen, beziehungsweise einen mehr halbkreisförmigen. Bei diesen, der Entwicklung nach ein

wenig jüngeren Fibeln (z. B.: Fig. 1:1) könnten wir sagen, dass sie durchaus ein Ausdruck der praktischen Verwendbarkeit sind — die Glieder der praktischen Verwendbarkeit sind: die Nadel, welche zusammenheftet, der Fuss, welcher bindet, der Federmechanismus, welcher der Nadel die Elastizität gibt, und der Bogen, welcher die Nadel mit dem Fusse verbindet. Aus Mokronog sind zwei bronzene einschleifige Fibeln bekannt (Fig. 2: 1). Die Fibeln haben einen hohen Bogen, gebogen in der Form eines Halbkreises, welcher jedoch abgeplattet und profiliert ist, der Fuss ist ungewöhnlich hoch und in der Form eines Dreieckes. Die Fibeln erinnern an ältere griechisch-balkanische Typen nicht nur durch ihre Form, sondern auch durch ihre Dekoration des Bogens und des Fusses. Zu dem einmäsigen Typus der Bogenfibeln gehören noch einige, bei uns ziemlich seltene Beispiele. Diese Fibeln haben jüngere Merkmale, die entweder in der Form des Fusses oder in den dekorativen Elementen des Bogens zum Vorschein kommen. Ihre Haupteigentümlichkeit ist ein wenig dickerer Bogen, welcher gewöhnlich am Übergange in den Fuss und in den Federmechanismus wulstförmige Verdickungen hat und die Form des zweifachen Kreuzes in welches der Fuss eingeteilt ist (Fig. 2: 2). Die Verbindung dieser Fibeln mit den jüngeren Varianten der zweischleifigen Fibeln mit dem Fusse in der Form eines böotischen Schildes ist augenscheinlich, und ebenfalls die Tatsache, dass diese Fibeln bosnisch-balkanischer Provenienz sind. Einige Fibeln, die zwar in die Gruppe der zweischleifigen gehören, haben am Übergange in den Fuss keine zweite Schleife (z. B.: Fig. 3: 1). Die Ursache des Ausbleibens dieser Schleife liegt darin, dass die Fibel oberhalb des Fusses gebrochen wurde, und dass die Schleife über dem Fusse ausgeglichen ist und für das wiederholte Anfesten des Fusses zu dem Bogen verwendet wurde.

B. Die zweischleifigen Bogenfibeln

Einen bedeutenden Fortschritt für die Bogenfibeln bedeutet die zweite Schleife am Übergange des Bogens in den Fuss. Damit wurde die Elastizität der Fibel vergrößert, und die Spange bekam eine gewisse Symmetrie. Die bunteste Auswahl der zweischleifigen Fibeln, die zwar für das Gebiet östlicher Alpen und des Balkans typisch sind, findet man bei uns in Vače. Aus den vielen Varianten, die in Slowenien gefunden worden sind, können einige Entwicklungsstufen herausgeschält werden, die eine Folge der Vervollständigung der Verwendbarkeit und der verschiedenen dekorativen Tendenzen sind. Gemeinsame Züge mit den einschleifigen Typen der älteren Varianten kommen am meisten bei der zweischleifigen Fibel aus Vače (T. I, 2), bei welcher die einzige Neuigkeit die Schleife am Übergange des Bogens in den Fuss ist. All die anderen zweischleifigen Fibeln sind durch einen grösseren Fuss charakterisiert, der entweder dreieckig, rechteckig, halbkreisförmig, manchmal auch in der Form des böotischen Schildes sein kann. Der Fuss ist bei den Fibeln eines der elementarsten praktisch verwendbaren Glieder, da er doch das Zusammenheften ermöglicht, und ein sicheres Zusammenheften wird durch die Verlängerung des Nadelhalters vergrößert. Bei der Entwicklung der zweischleifigen Bogenfibeln kann insbesondere die Vergrößerung der Verwendbarkeit des Fusses und des Bogens verfolgt werden, bei einigen insbesondere jüngeren Beispielen auch das Streben zu der Vervollständigung der Dauerhaftigkeit

und der Elastizität des Federmechanismus dadurch dass dieser noch eine Windung bekommen hatte. Ein sehr wichtiges Moment ist noch die Dekoration, die besonders bei den zweischleifigen Fibeln einige Besonderheiten mitbrachte. Die Dekoration erscheint auf den Füßen und auf den Bogen, sie enthält lineare und plastische Motive. Nur der sogenannte Halbmondtypus (T. II, 2) entstand wegen des Bestrebens den Bogen als den Träger der Anhänge zu machen und um die Oberfläche des Bogens, welche für die Dekorationszwecke verwendet wurde, zu vergrössern nicht mit einer Verdickung, sondern durch das Abplatten. Auf diese Weise könnten drei wesentliche dekorative Bestrebungen und gleichzeitig auch drei grundlegende, von dem Standpunkte der Entwicklung jedenfalls jüngere Typen, beziehungsweise Gruppen der zweischleifigen Bogenfibeln unterschieden werden. Die erste Gruppe enthält diejenigen Fibeln, die mehr oder weniger die ursprüngliche, ältere Form der zweischleifigen Fibeln behalten haben. Bei diesen wurde dicker nur der Bogen, welcher durch die querüberverlaufenden Streifen der Einschnitte, gewöhnlich in der Form des Tannenmusters, oder durch die einfachen Linien verziert ist. Im Rahmen dieser Gruppe sind jünger diejenigen Fibeln, die grössere Dimensionen aufweisen, und bei denen der Bogen nicht massiv, sondern hohl ist, sehr kühn aus einem Stücke des dünneren Bronzebleches ausgearbeitet (z. B.: die Fibel aus Stična T. I, 5).

Die zweite Gruppe wird durch die zweischleifigen Fibeln mit den Knoten auf dem Bogen dargestellt. Der Wunsch, die glatte Oberfläche des Bogens mit einem plastischen Motiv der sich wiederholenden Verdickungen zu beleben, hat in seiner Struktur eine Verbindung mit der »linearen« Weise der Verzierung der ersten Gruppe, wo der Bogen mit den querüberverlaufenden Streifen der Einschnitte verziert ist. Auch bei dieser Gruppe können ältere und jüngere Erzeugnisse unterschieden werden. Zu der älteren kann die Fibel von Magdalenska gora (Fig. 1 : 3) und ihr ähnliche Beispiele (z. B.: Fig. 1 : 2) gerechnet werden, die immer aus Bronze sind und die keinen besonders geformten (profilierten) Übergang in die Verdickungen des Bogens aufweisen. Zu den jüngeren Erzeugnissen können die sogenannten Knotenfibeln aus Vače gerechnet werden (T. II, 1). Diese Variante der zweiten Gruppe, die besonders typisch für die Fundstätten aus Krain ist, hat die Besonderheit, dass der bronzene, dekorative Teil des Bogens erst über den fertiggemachten eisernen Bogen der Fibel ausgearbeitet (gegossen) ist (T. II, 1). Auch in dem technischen Prozess haben wir eine Verwandtschaft mit der Art der Ausarbeitung der jüngeren Varianten der ersten Gruppe der zweischleifigen Fibeln, die einen hohlen Bogen haben, da dieser hohle Bogen nur eine Umlage des grundlegenden aus Draht gemachten Bogens der Fibel ist. Für die Knotenfibeln aus Vače ist sehr typisch der hohe Fuss in der Form eines böotischen Schildes, der formell, schon in Anbetracht des Verhältnisses zwischen dem Praktischen und Dekorativen, ein jüngeres Element ist.

Der dritten Gruppe gehören die Fibeln des sogenannten Mondtypus. Die Bogendekoration vertritt im Verhältnisse zu den früheren zwei Gruppen eine ganz andere Richtung. Bei dieser Gruppe war die leitende Tendenz, die Oberfläche des Bogens zu vergrössern und auf den so abgeplatteten Bogen Kettchen mit den Anhängseln anzuheften (die Fibel aus Mokronog T. II, 2), später wurde die Oberfläche des Bogens, welcher in der Form des Halbmondes geformt wurde, so vergrössert, dass sie einen

rein dekorativen Charakter bekommen hatte (Fig. 3 : 2), in die Dekoration wurden auch die beiden Schleifen umgeformt, der Artikel hat jedoch trotzdem nicht die ursprüngliche Funktion des Zusammenheftens verloren.

Wenn wir die charakteristischen Eigentümlichkeiten der Bogenfibeln, die in Slowenien gefunden waren, kurz wiederholen, so können wir feststellen, dass die zweischleifigen Typen am häufigsten vorkommen, die sich aus der einfachen Form, wie wir sie aus Slepšek bei Mokronog kennen (T. I, 1), entwickelt haben. Wir können ohne grössere Bedenken sagen, dass die spätere Entwicklung dieser Fibeln auf einer Vervollkommnung der praktischen Verwendbarkeit des Gegenstandes basierte, wobei das neue Metall — das Eisen — eine bedeutende Rolle spielte, insbesondere dort, wo das Eisen wegen seiner Dauerhaftigkeit angebracht war. Die jüngeren Typen und Varianten wurden durch die Bestrebung, den Gegenstand dekorativ zu formieren, kreiert. Für die Bogenfibeln aus Slowenien ist vor allem zweierlei wichtig: Die Fussform hat in der einige Jahrhunderte dauernden Entwicklung die strenge vertikale Symmetrie, die besonders folgerichtig bei den von dem Standpunkt der Entwicklung aus jüngeren Variaten betont wird, beibehalten. Der Bogen der Fibeln wurde immer dicker, um jedoch die Fibel wegen dieser rein dekorativen Potenzierung nicht schwer verwendbar zu machen (Schwere!), haben die Handarbeiter eine andere Möglichkeit in der hohlen blechernen Umlage des Bogens gefunden.

C. Die Kahnfibeln

Die ältesten Kahnfibeln, die in Slowenien gefunden wurden, sind aus Bronze, gegossen, gewöhnlich von grösseren Dimensionen, und haben einen stark verdickten, auf der unteren Seite ausgehöhlten Bogen, einen einfachen oder aus zwei Windungen bestehenden Federmechanismus und einen ausserordentlich langen Fuss, welcher auf einem Ende halbkreisförmig abgeschnitten ist (T. V, 2) oder er hat einen profilierten Abschluss (T. II, 3). Der Kahnfibeltypus hat seinen typologischen Ursprung in den Bogenfibeln des einschleifigen Typus, und zwar in denjenigen, bei denen der Bogen so stark verdickt wurde, dass die Fibel wegen ihrer Schwere (solche Fibeln wurden massiv gegossen) recht unpraktisch war. Um dieses Problem zu lösen, ohne dass die Fibel dabei ihre erwünschte Form verlieren würde, wurde dieser stark verdickte Bogen beim Giessen auf der unteren Seite ausgehöhlt. Der Bogen der Kahnfibeln ist durch das schon bekannte Motiv der querüber eingeschnittenen Streifen verziert, und dabei ist jeder zweite Zwischenraum gewöhnlich noch mit den im Zickzack verlaufenden Linien ausgefüllt. Recht charakteristisch ist die Form des Fusses. Dieser ist gewöhnlich lang, einseitig (nicht vertikal symmetrisch) und oft länger als die Bogenweite. Am Ende des Fusses ist ein reich profilierter Abschluss, bestehend meistens aus einer hauptsächlich, mehr oder weniger kugelförmigen Verdickung, aus einem Abschlusszäpfchen und mehreren Wülsten. Von dem Standpunkte der praktischen Verwendbarkeit haben die Füsse unserer Kahnfibeln das Streben nach der Stabilität desjenigen Teiles der Nadel, welcher in dem Fuss geschlossen ist, verwirklicht, mit dem Abschlusse am Ende des Fusses wurde die Spitze der Nadel geschützt. Der lange Fuss bietet einen günstigen Platz für die Dekoration dar (z. B.:

T. II, 3; T. III, 1, 3; T. IV, 1—3, 5, 10), und der Abschluss macht verschiedenste plastische Formierungen möglich.

Von dem Standpunkte der Entwicklung, haben jüngere Kahnfibeln aus Slowenien fast immer kleinere Dimensionen, sie haben jedoch im allgemeinen fast alle Eigentümlichkeiten der älteren Varianten, das heisst, der Fuss der Fibeln ist immer sehr lang, oft länger als die Bogenweiten, und er hat am Ende einen Schlussknopf. Die Verschiedenheiten, die wesentlich das Äussere ändern, liegen in dem Bogen und in seiner Dekoration. Der Bogen verliert langsam die frühere ausgehöhlte Form eines Kahnes; viele jüngere Varianten haben wiederum einen massiven Bogen, da die Tatsache, dass der Bogen massiv war, wegen seiner kleinen Dimension kein Problem darstellte, und es war leichter eine Fibel mit dem massiven Bogen als eine solche mit dem ausgehöhlten zu giessen. Die kleinsten Varianten unserer Kahnfibeln haben endlich einen relativ schmalen, flach gegossenen Bogen (T. V, 8, 9). Auch die Dekoration des Bogens ist bei den jüngeren Varianten der Kahnfibeln recht verschieden. Im allgemein überwiegt das Einteilen des Bogens in die querüber verlaufenden Segmente, es erscheinen jedoch auch einige Arten der Zentralmotive (T. V, 4, 7, 8), die ihre Ansätze schon bei unseren ältesten Kahntypen haben (T. II, 4). Es ist nicht meine Absicht, an dieser Stelle die figurale Dekoration, die auf einigen jüngeren Varianten der Kahnfibeln erscheint, zu behandeln. Ausserhalb des geplanten Rahmens wäre auch eine Besprechung der Fibeln mit einer Umlage aus Glass, Bernstein, Holz und Knochen, wenn auch diese Fibeln in einem nahen Verhältnisse zu den Kahnfibeltypen stehen.

In unserer entwickelten Eisenzeit sind die Kahnfibeln recht zahlreich, ihre Varianten äusserst bunt und oft charakteristisch ausschliesslich für unsere Fundstätten. Die Frage, wo diese Fibeln hergestellt waren, ist deswegen berechtigt, noch mehr, wo ihr typologischer Ursprung zu suchen ist. Die Frage nach der Herstellung ist nicht so brennend, wenn wir an viele Artikel, die nicht nur ein technisches, sondern auch ein formelles Produkt unserer Werkstätte des Eisenzeitalters sind, denken. Es ist auch meine Ansicht, dass es nicht so schwer war, eine Kahnfibel herzustellen wie z. B. eine »Knotenfibel« aus Vače, da bei der ersten das ganze Problem nur in der Herstellung der Gussform und in der Fertigkeit bei dem Giessen lag, da bei der zweiten neben allem dem, und dem Schmieden der eisernen Teile der Fibel, insbesondere in dem bronzenen Übergusse über dem Bogen bestand. Zweifelsohne war die Mehrzahl der in Slowenien vorkommenden Kahnfibeln zu Hause hergestellt und man kann bei einzelnen Beispielen aus Vače mit voller Bestimmtheit auch von der entsprechenden Gussform sprechen. Das ist wichtig für die rein technischen Fragen unserer Werkstätte des Eisenzeitalters, es berührt jedoch nicht die Grundideen, beziehungsweise diejenigen Bestrebungen, welche während der Entwicklung hervorkamen und die zu einer gewissen Vervollständigung gerichtet waren, die als ihr Resultat in unserem Beispiele die Form der Kahnfibeln hätten. Ist von diesem Standpunkte aus die Kahnfibel ein Eigentum unserer Handwerker des Eisenzeitalters? Auf diese Frage können wir eine Antwort nur durch die Analyse aller bei uns vorkommenden, für das Entstehen in Betracht kommenden Fibeln geben.

Wenn wir die Verhältnisse zwischen den älteren Varianten der Kahnfibeln und den jüngeren Varianten der Bogenfibeln aus Slowenien durch-

sehen, so können wir dabei keine grösseren typologischen Verbindungen feststellen. Die Bogenfibeln haben bei uns, wie auch in den anderen Gebieten der südöstlichen Alpen und teilweise auch des zentralen Balkans, eine ganz eigenartige Entwicklung. Bei uns herrschen die zweischleifigen Typen vor, die auch die meisten für unseres Gebiet charakteristischen Varianten aufweisen, die einschleifigen Typen sind weniger zahlreich, sie stützen sich im wesentlichen auf typologische Eigentümlichkeiten der bosnischen Fundstätten. Keiner von den zwei Typen hat sich jedoch bei seiner typologischen Entwicklung einer solchen Form angenähert, aus welcher sich die Kahnfibel entwickeln könnte. Bei den einzigen vorher erwähnten Varianten der zweischleifigen Fibeln wurde der Bogen wahrlich stärker verdickt, diese Verdickung ist jedoch nur ein hohler blecherer Belag.

Die Kahnfibeln haben ihre typischen Vorgänger in den älteren Formen der sogenannten Sanguisugen — der Blutegel, welche am zahlreichsten in dem Gebiete von Mittel- und Oberitalien gefunden worden sind. Die Sanguisugen haben sich in Italien aus den einschleifigen Bogenfibeln entwickelt, bei denen der Bogen stufenweise stark verdickt wurde. In Slowenien, in den südöstlichen Alpen und auf dem Balkan kennen wir eine solche Entwicklung der Bogenfibeln nicht. Bei den unzähligen Varianten der italienischen Sanguisugen verfolgen wir ohne irgendwelche Unterbrechung die Umformung der Sanguisugen in die Kahnfibeln, und wir können auch die Tendenzen der Vervollständigung der praktisch verwendbaren Glieder und das Kreieren derjenigen formellen und ornamentalen Schemata, die charakteristisch für die Kahnfibeln sind, feststellen. Daraus folgt, dass die ältesten Kahnfibeln aus Slowenien schon eine weitere Entwicklungsstufe der italienischen Beispiele sind. Unsere Kahnfibeln haben trotzdem noch einige Elemente der eigenen Vorgänger dieses Typus behalten. Ein solches Element ist das verstümmelte, dem Federmechanismus näher liegende Fussende, das für die Entwicklung der Kahnfibeln nicht wichtig ist, da sich der Fuss in die entgegengesetzte Richtung verlängert, es ist jedoch das typologische Sediment derjenigen Sanguisugen, die noch den vertikalen symmetrischen Fuss hatten (T. VII, 3).

In Slowenien, beziehungsweise in Krain, wo die älteren Varianten unserer Kahnfibeln am häufigsten vorkommen, wurde kein Beispiel des älteren Typus der Sanguisugen, der der typologische Vorgänger der Kahnfibeln ist, gefunden. Zwei ähnliche Fibeln sind nur aus St. Lucia bekannt (T. VI, 4), es gibt jedoch kein vermittelndes Glied zwischen diesen und es gibt jedoch kein wermittelndes Glied zwischen diesen und den Kahnfibeln aus derselben Fundstätte (T. VI, 5, 6), die die Vermutung bestätigen würden, dass die Kahnfibeln sich bei dieser Fundstätte entwickelt haben. Aus Istrien kenne ich weder die älteren Typen der Sanguisugen, noch die älteren Kahnfibeltypen. Die älteren Typen der Sanguisugen wurden jedoch in Prozor (T. VI, 2, 3) und in Vrebac brdo in Kroatien (T. VI, 1) gefunden, und hier wiederum findet man keine älteren Varianten der Kahnfibeln. Die Fibeln des Sanguisugentypus aus St. Lucia, Prozor und Vrebac brdo könnten für unsere Vermutungen über das Erscheinen der Kahnfibeln in Slowenien von Wichtigkeit sein. Auf Grund der jetzigen Entwicklung der Archaeologie können wir vorläufig nur sagen, dass schon in der letzten Bronzezeit und in der älteren Eisenzeit Kontakte zwischen Italien und der nordöstlichen Adriaküste bestanden, die jedoch nicht so umfangreich und von solchem Charakter waren, dass

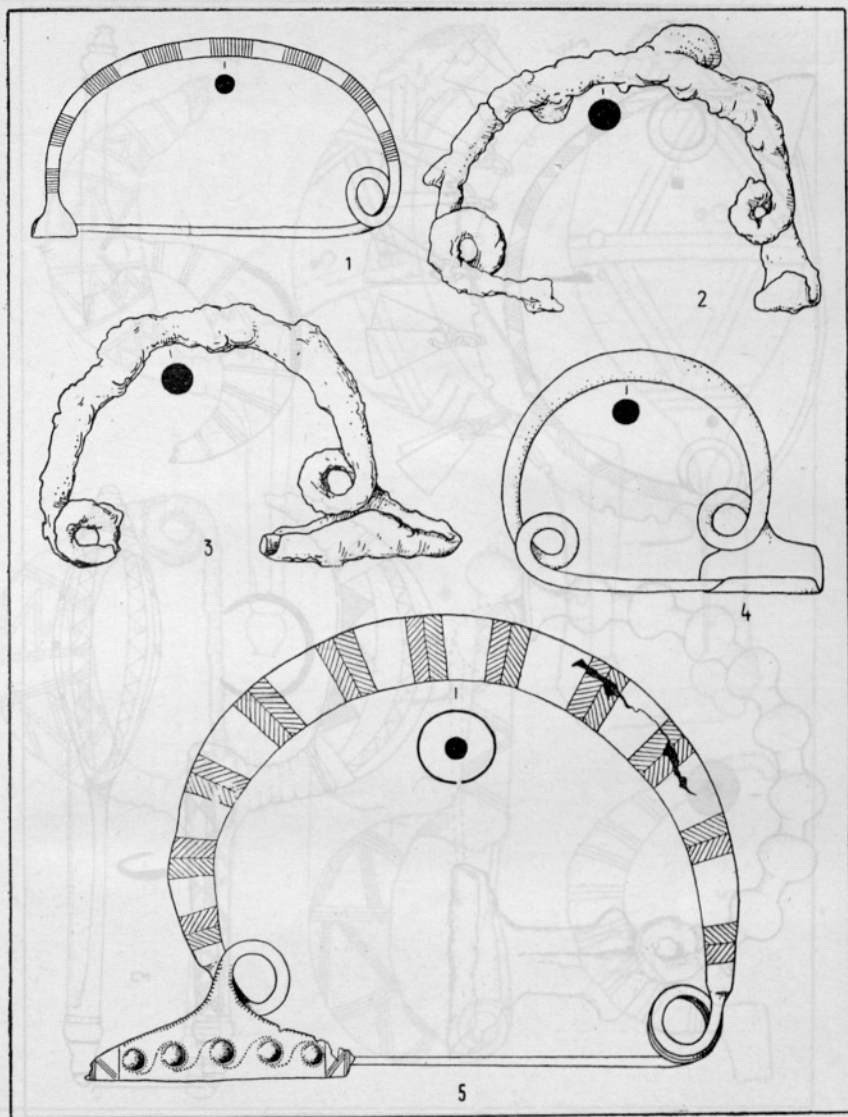
unsere Gegenden die für das Mittel- und Norditalien typischen Elemente der materiellen Kultur übernehmen würden. Im Gegenteil könnten die Kahnfibeln ein Beweis der ersten regelrechten Handels- und Kulturbeziehungen zwischen Italien und dem Hinterlande der nord-östlichen Adriaküste (Isonzogegebiet, Krain) sein. Die Kahnfibeln sind keine vereinzelte Einfuhr der Formen in unsere Gegenden, da auch die ersten Schlangenfibeln mit diesen parallel erscheinen. Die ältesten Varianten unserer Schlangenfibeln sind von dem Standpunkte der typologischen Entwicklung (im Sinne der mittel- und norditalienische Entwicklung) auf derselben Zeitstufe wie die hier behandelten Kahnfibeln.

In Verbindung damit erscheint die Frage nach der zeitlichen Bestimmung des Erscheinens der Kahnfibeln in Slowenien. Müller-Karpe hat auf Grund des Inventars eines Grabes aus Libna (Loibenberg) angenommen, dass die ältesten Varianten der Kahnfibeln aus Slowenien in den Rahmen des achten Jahrhunderts vor unserer Zeitrechnung zu setzen sind. Er kam zu diesem Datum auf Grund der Vergleichung des Grabinventars aus Libna mit dem ähnlichen Material aus den anderen Grabstätten; dabei berücksichtigte er vor allem den Typus der Turbanrandschale und die Tatsache, dass schon bei einigen sehr alten Brandgräbern, die allgemein in die Periode Reinecke — Hallstatt — B eingereicht werden, die Kahnfibeln erscheinen. Zu den chronologischen Folgerungen von Müller-Karpe möchte ich hinzufügen, dass auch in der illyrischen Nekropolis mit Brandgräbern aus Bled (die älteste Eisenzeit) eine von dem Standpunkte der Entwicklung gesehen sehr junge Variante der Kahnfibel und eine Armbrustcertosafibel (!) vorkommt. Aus der relativ alten illyrischen Brandgrabstätte aus Ljubljana SAZU ist ein Fragment der klassischen Certosafibel bekannt, dann zwei Bogen der jüngeren Certosafibeln, in der Urne des Grabes 26 lag sogar eine eiserne Kette womit man das Schwert an den Gürtel anheftete, die einen typischen Ursprung aus der La Tène Zeit zeigt (!). Ausser dieser Kette, die zu dem Inventar des Grabes 26 gerechnet werden muss, sind die erwähnten typologisch jüngeren Gegenstände (die Kahn- und die Certosafibeln) aus Ljubljana SAZU und aus Bled immer Funde in dem Schutt, und es ist nicht notwendig, dass sie in einer direkten Verbindung mit den Gräberinventaren sind. Dasselbe gilt auch für Hajdina, wo eine Kahnfibel angeblich gefunden wurde. Unter welchen Verhältnissen die Kahnfibel aus Podol, die von Müller-Karpe erwähnt wird, gefunden war, ist mir unbekannt, ebenfalls kenne ich nicht die Fundberichte über die Kahnfibeln aus Velem St. Vid, über welche auch Müller-Karpe sagt, dass sie ohne die entsprechenden Fundberichte sind. Zu diesen interessanten Funden, die im Rahmen der Funde aus diesen Fundstätten zeitlich und typologisch schwer zu deuten sind, könnte auch die Kahnfibel des Hortfundes aus Schönberg beigezogen werden. Es wäre vorläufig etwas zu kühn nur auf Grund dieser wenigen, von dem Standpunkte der typologischen Entwicklung jüngeren Elemente bisherige, ganz berechnete kulturelle und zeitliche Bestimmungen der erwähnten Fundstätten zu verwerfen, wie es auch vorläufig unrichtig wäre, in der entgegengesetzten Weise zu handeln und den von dem Entwicklungsstandpunkte jüngeren Funden (die Kahn-, Certosafibeln, die eiserne Kette) eine um einige Jahrhunderte ältere Herstellung beizuschreiben. Vorläufig ist das einzige ernste Problem im Rahmen der Funde aus Slowenien das Grab 26 aus Ljubljana SAZU (das Grab mit der Kette), all die anderen problematischen Funde können ohne weiteres so interpretiert werden, wie manche andere Gegen-

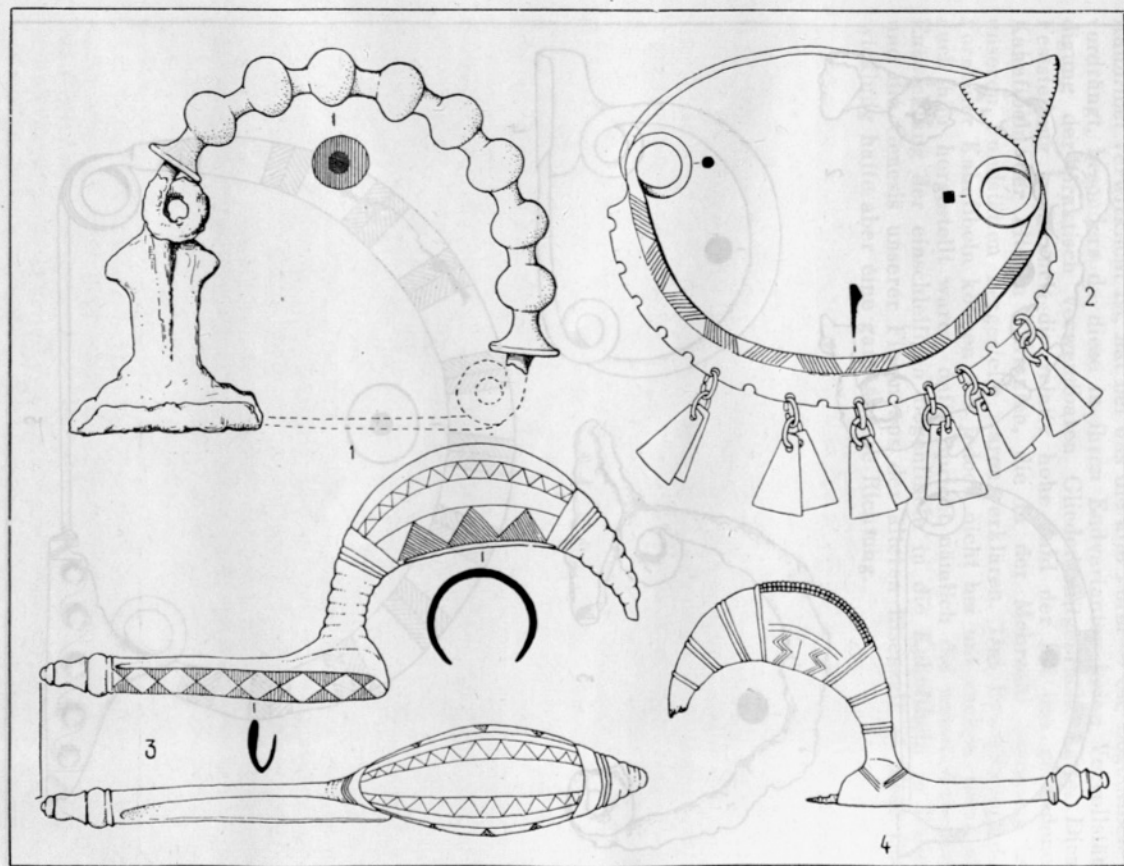
stände, die im Schutt gefunden sind. Damit verliert derjenige Teil der Zeitinterpretation von Müller-Karpe, welcher sich auf die Anwesenheit der Kahnfibeln in den älteren Brandgrabstätten beruft, seine reelle Basis. Die Lage ist etwas anders bei dem Typus der Turbanrandschale, die angeblich bei Libna zusammen mit einer Kahnfibel gefunden wurde. Solche Schalentypen sind bei uns recht zahlreich in der Zeit Reinecke Hallstatt B. Ihre Charakteristik besteht darin, dass die Auskehlungen kurz und mehr vertikal sind. Im Jahre 1941 hat R. Ložar in Kandija bei Novo mesto unter anderem ein äusserst interessantes Grab eines Mannes ausgegraben, in welchem neben einer Turbanrandschale auch ein bronzener Panzer, ein bronzener Helm, zwei eiserne Lanzen, eine eiserne Schildebuckel (!) und Teile des Pferdegeschirres gefunden worden sind. Die Schale aus diesem Grabe ist typologisch völlig übereinstimmend mit der aus Libna. Sie unterscheidet sich von den ähnlichen Schalen des Hallstatt B Horizontes durch die langen querüber verlaufenden Auskehlung — womit man auf eine zeitlich jüngere Variante dieses Schalentypes schliessen kann. Wenn wir die von Müller-Karpe angenommene Datierung für das oben erwähnte Grab aus Libna annehmen würden, so müssten wir formell wegen der Turbanrandschale auch das Grab aus Kandija in den Zeitrahmen des achten Jahrhunderts stellen, was aber in Anbetracht der anderen Funde aus dem Kandija-Grabe nicht möglich wäre.

Die typologische Interpretation beweist deutlich, dass bei uns die Form der Kahnfibeln aus Italien eingeführt wurde. Was waren die Ursachen und Bedingungen für die Annahme der Formen, die bei uns fremd waren (z. B. die Schlangenfibeln), ist im einzelnen vorläufig noch unklar; im weiteren Sinne können wir eine solche Erscheinung mit den Handelsverbindungen interpretieren. Es ist auch noch zu früh, über die absolute Zeit — wann die erwähnte Annahme stattfand — zu reden, da eine eingehende Chronologie des Eisenzeitalters in Slowenien noch nicht ausgearbeitet und begründet worden ist. Wenn wir die Chronologie für Vače verallgemeinern und sie auch auf andere Fundstätten der Eisenzeit in Slowenien übertragen, was bis zu einem gewissen Masse annehmbar wäre, dann könnten wir die regelrechten Verbindungen zwischen den unsrigen und den italienischen Fundstätten in das Ende der Periode Vače I, beziehungsweise in den Anfang der Periode Vače II a (um 600 v. Chr.) stellen, und das entspräche auch der Erscheinung der ältesten Kahn- und Schlangenfibeln bei uns. Wir dürfen bei dem Anfang der Periode Vače II a keine scharfe Grenze annehmen, die zwei dem Streben, der Gestaltungskraft und der materiellen Kultur nach ganz verschiedene Perioden trennt. Diese Grenze bedeutet nur den Anfang jenes allgemeinen Aufschwungs, welcher seinen Höhepunkt in dem »blühenden Hallstatt« erreicht (Vače II b) und welcher bei dem Handwerk besonders gut durch die Artikel aus dem Bronzebleche charakterisiert wird. Die typologischen Eigentümlichkeiten unserer ältesten Eisenzeit (Vače I), zu denen auch die in diesem Artikel behandelten Bogenfibeln gerechnet werden, hören mit dem Zufluss der neuen Formen, in unserem Beispiele mit den Kahnfibeln nicht auf. Einige jüngere Varianten der Bogenfibeln beweisen ein hohes technisches Kennen bei der Bearbeitung des Bleches (z. B.: Die Typen der Fibeln T. I, 5), was charakteristisch für die Zeit unseres entwickelten Eisenzeit-

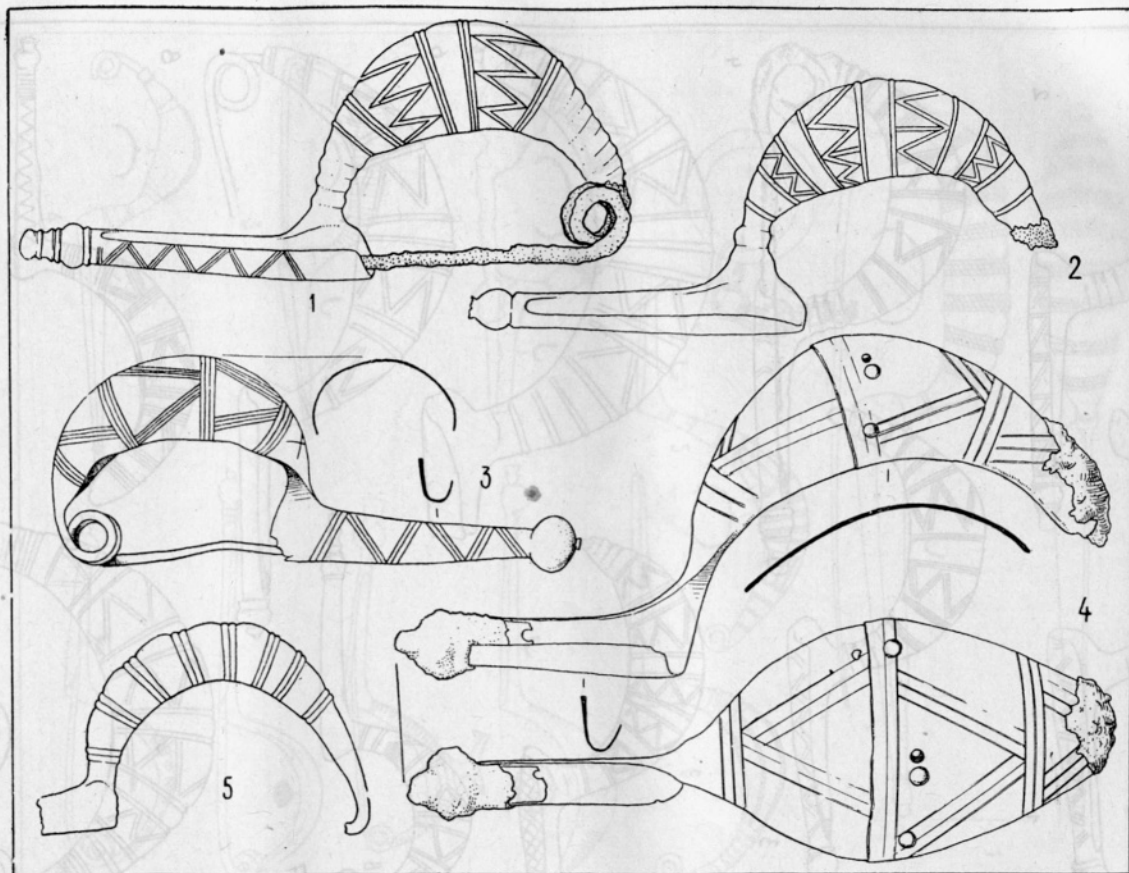
alters ist. Die Form des Gegenstandes, vervollständigt in der Richtung der praktischen Verwendbarkeit, welche bei uns in dem Schema der Kahnfibel verwirklicht ist, hat bei uns die alte Form — die Bogenfibel — verdrängt, besonders da diese in ihren Endvarianten keine Vervollständigung der praktisch verwendbaren Glieder mitgebracht hatte. Diese Feststellung kann auch die relativ hohe Zahl der bei uns gefundenen Kahnfibeln der älteren Varianten, die in der Mehrzahl bestimmt bei unseren Fundstätten hergestellt waren, erklären. Die Erscheinung der Form der Kahnfibeln können wir jedoch nicht bei uns suchen, wenn sie auch hier hergestellt waren, dafür spricht nämlich die ununterbrochene Entwicklung der einschleifigen Bogenfibeln in die Kahnfibeln in Italien und die Genesis unserer Fibeln aus der älteren Eisenzeit — diese Entwicklung hatte aber eine ganz andere Richtung.

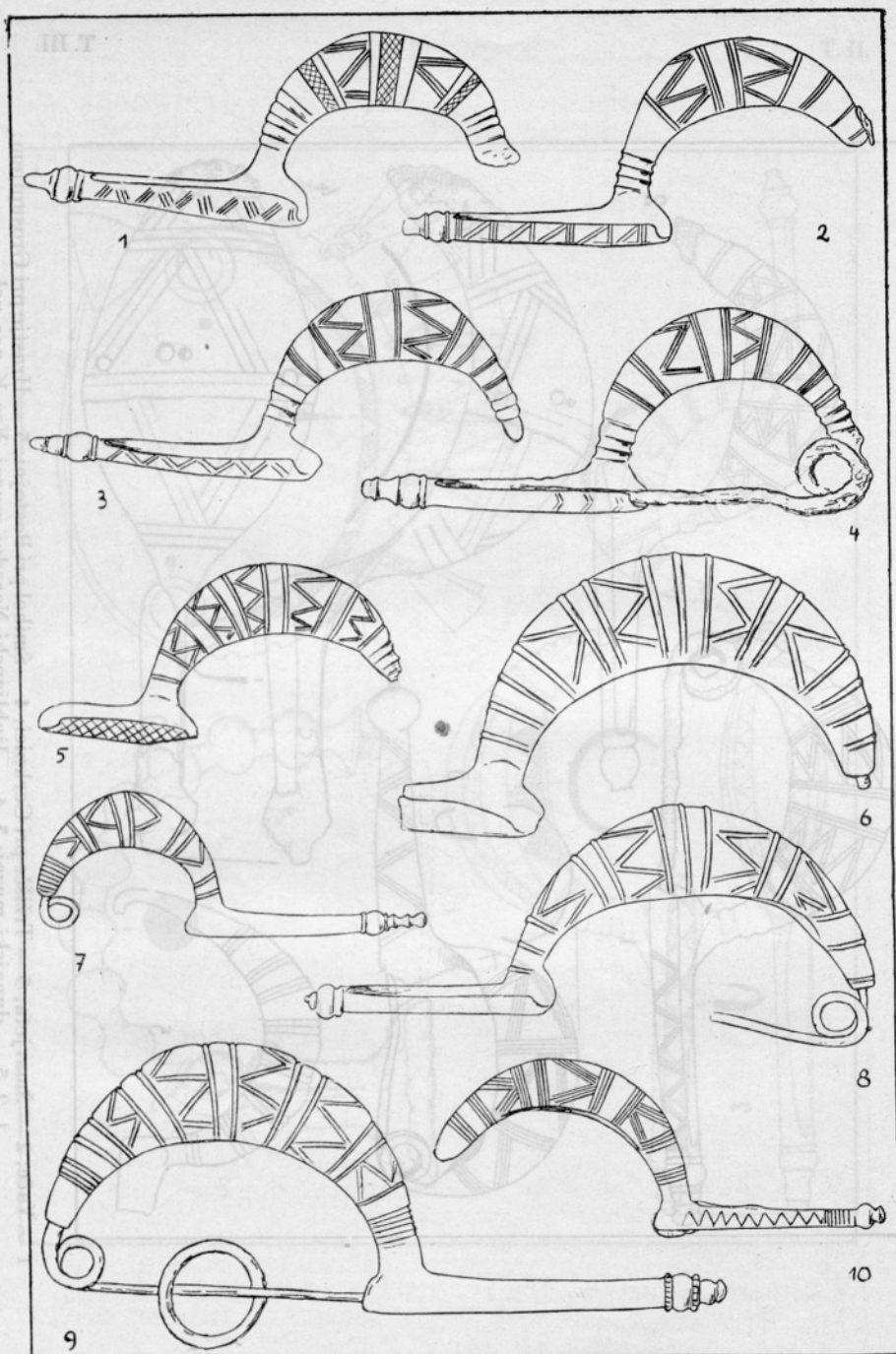
1 — Slepšek pri Mokronogu; 2, 3 — Vače; 4 — Sv. Križ pri Mokronogu;
5 — Stična 1—3, 5 ljubljanski Narodni muzej; 4 — Dunajski muzej
(inv. št. 34.678). Vse $\frac{1}{2}$ nar. vel.

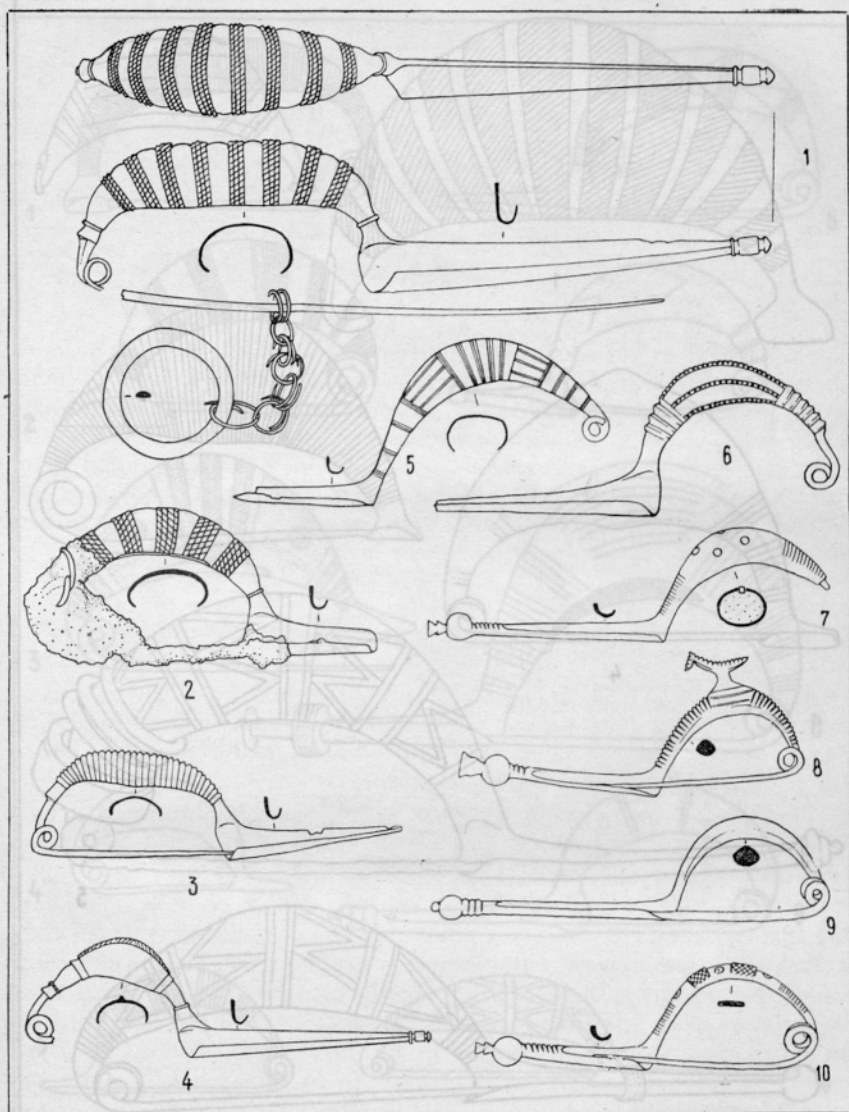
1 — Podzemelj; 2 — Mokronog; 3 — Libna; 4 — Brezje pri Mirni peči;
1, 4 — dunajski muzej; 2 — ljubljanski Narodni muzej; 3 — posavski muzej Brežice, vse $\frac{1}{2}$ nar. vel.

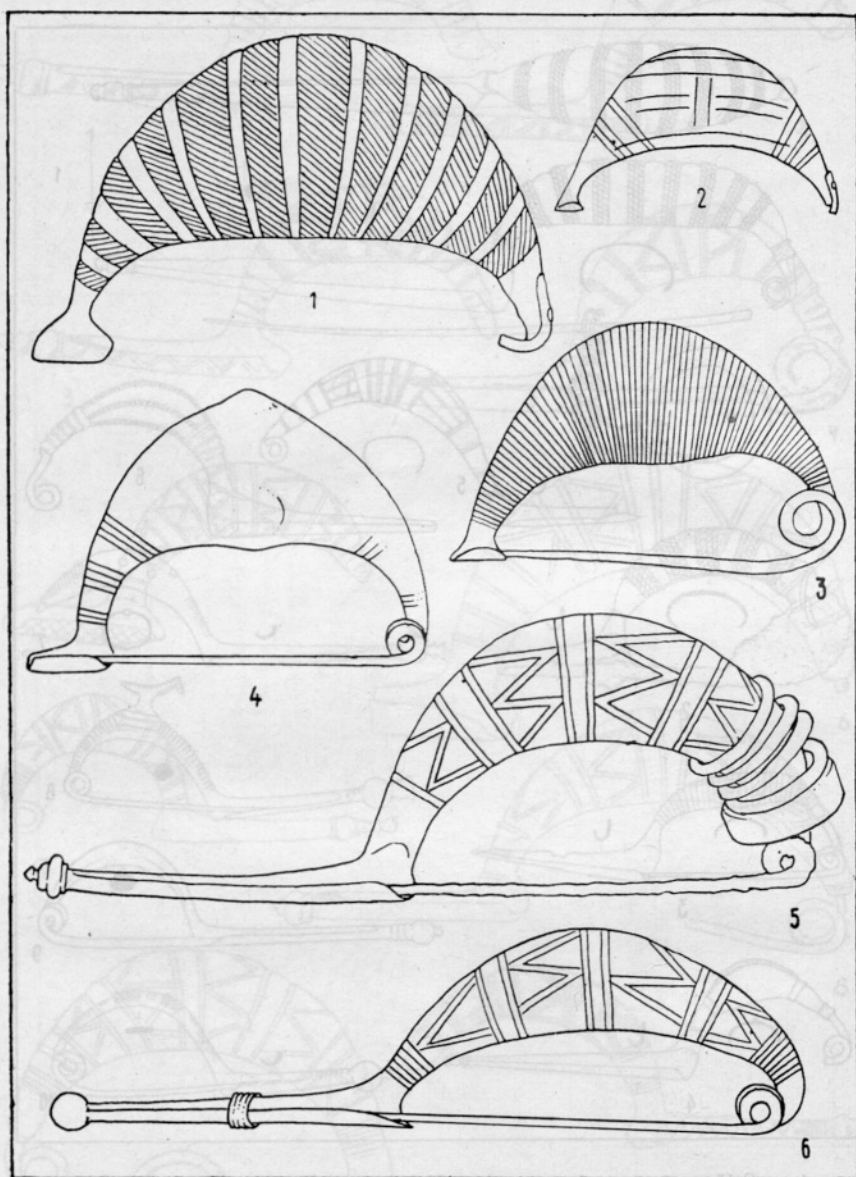
1 — Vače; 2 — Šmarjeta; 3 — Tržišče pri Cerknici; 4 — Šmihel pri Postojni; 5 — Hrastje pri Grosupljem;
1, 2, 5 — dunajski muzej; 3, 4 — ljubljanski Narodni muzej. Vse $\frac{1}{2}$ nar. vel.

1, 3, 8 — Šmarjeta; 2 — Libna; 4, 6 — Kostanjevica; 5 — Podzemelj;
7, 9, 10 — Mokronog. Vse $\frac{1}{2}$ nar. vel. po Müller-Karpeju

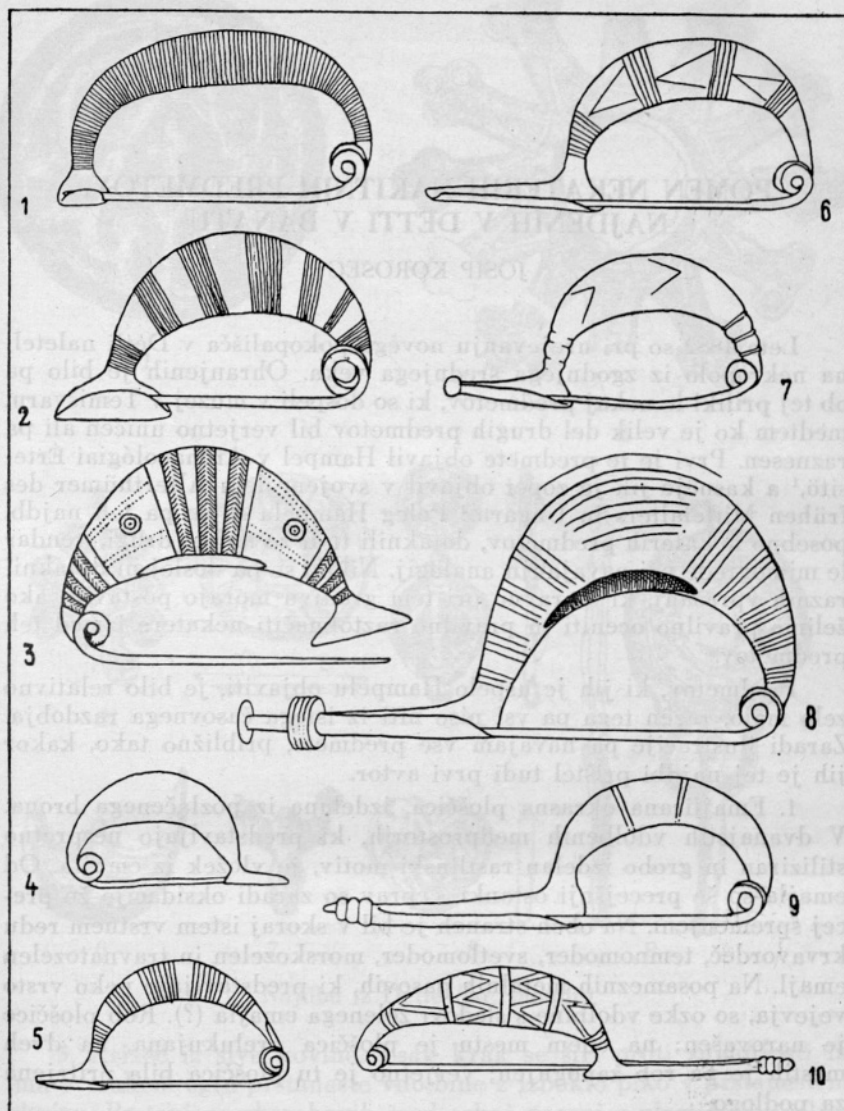

1 — Stična; 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10 — Vače; 6 — Šmarjeta; 9 — Hrastje pri Grosupljem. — 1—5, 7, 8, 10 — ljubljanski Narodni muzej; 6, 9 — dunajski muzej. Vse $\frac{1}{2}$ nar. vel.

1 — Vrebac brdo (po Abergu); 2, 3 — Prozor (po Ljubiču); 4, 5, 6 — Sv. Lucija-
Most na Soči (po Marchesettiju) 2–6 = $\frac{2}{3}$ nar. vel.

1, 3, 8 — Smarjeta; 2 — Ljubla; 4, 5 — Krasovska; 6 — Podzemelj;
7, 9, 10 — Mokronog; Vse po Müller-Karpeju

Nastanek čolničastih fibul v Italiji. 1, 2, 5—10 po Monteliju; 3 — Circolo del Tridente (po Falchiju); 4 — Villanuova (po Ghirardiniju)

POMEN NEKATERIH NAKITNIH PREDMETOV, NAJDENIH V DETTI V BANATU

JOSIP KOROŠEC

Leta 1882 so pri urejevanju novega pokopališča v Detti naleteli na nekropolo iz zgodnjega srednjega veka. Ohranjenih je bilo pa ob tej priliki le nekaj predmetov, ki so dospeli v muzej v Temišvaru, medtem ko je velik del drugih predmetov bil verjetno uničen ali pa raznesen. Prvi je te predmete objavil Hampel v *Archaeológiai Értesítő*,¹ a kasneje jih je zopet objavil v svojem delu *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*.² Poleg Hampela so se pa teh najdb, posebno nekaterih predmetov, dotaknili tudi že mnogi drugi, vendar le mimogrede pri navajanju analogij. Nikdo se pa doslej ni dotaknil raznih vprašanj, ki se ravno pri tem gradivu morajo postaviti, ako želimo pravilno oceniti in pravilno raztolmačiti nekatere izmed teh predmetov.

Predmetov, ki jih je uspelo Hampelu objaviti, je bilo relativno zelo malo, razen tega pa vsi niso niti iz istega časovnega razdobja. Zaradi ilustracije pa navajam vse predmete, približno tako, kakor jih je tej najdbi prištel tudi prvi avtor.

1. Emajlirana okrasna ploščica, izdelana iz pozlačenega bronu. V dvanajstih vdolbenih medprostorih, ki predstavljajo nespretno stiliziran in grobo izdelan rastlinski motiv, je vložek iz emajla. Od emajla so še precejšnji ostanki, čeprav so zaradi oksidacije že precej spremenjeni. Na obeh straneh je bil v skoraj istem vrstnem redu krvavordeč, temnomoder, svetlomodri, morskozelen in travnatozelen emajl. Na posameznih metalnih pasovih, ki predstavljajo neko vrsto vejevja, so ozke vdolbine s sledovi zelenega emajla (?). Rob ploščice je narovašen; na enem mestu je ploščica preluknjana, na dveh mestih je pa rob zapognjen; verjetno je tu ploščica bila pritrjena za podlogo.

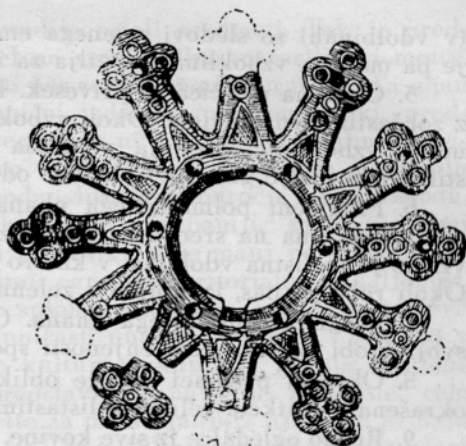
2. Zaponka iz rumene kovine, sestojeca iz ploščatega prstana in 12 žarkov. Zgornja površina je okrašena s križi, točkami in trikotniki, izpolnjenimi z mrežo.

¹ Arch. Ért. 1896, 226—232.

² Hampel, *Alterthümer* II, 529 sl. — *Alterthümer* III, T. 370.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Najdbe iz Dette (po Hamplu)

3. Križec iz sive kovine. Vsak krak se širi proti zunanosti in ima v vsakem oglu prstanaste vdolbine z izboklo piko v prstanastem okviru. Prstani so ob robovih med seboj vezani s plastičnimi rebri. Vsak krak ima tudi plastično rebro po sredi. Na sredi križa je okrogla vdolbina. Na zgornjem koncu križa je pa ušesce za pritrjevanje.

4. Ploščata bronasta fibula. Na sredi je prstan s štirimi kraki v obliki križa, ki so trikotne oblike. Na sredi ter na drugih mestih

(v vdolbinah) so sledovi zelenega emajla. Na spodnji strani fibule je pa majhna vzboklina in petlja za iglo.

5. Okrasna ploščica in privesek. Rob je na obeh členih okrašen z zobčastim ornamentom. Okoli vzbokline na sredi ploščice je venec malih vzboklinic. Srednja površina priveška dela v reliefu vtis stilizirane ptičje glave (?) gledane od zgoraj.

6. Fragment polmesečnega uhana iz rumene kovine. Notranji rob uhana ima na sredi koničasto vzboklino. Na sredi zgornje površine je trolistna vdolbina, v katero se je verjetno vstavljal emajl. Okoli robu je pas, izpolnjen z zelenim emajlom.

7. Fragment bronaste uhana. Ohranjen je spodnji del, ki v svoji grobi vozlasti razčlenjenosti spominja na steklene bisere.

8. Okrasni predmet srčaste oblike iz sive kovine. Površina je okrašena v plitkem reliefu z listastimi ornamentami.

9. Ročno ogledalce iz sive kovine. Ročaj je odlomljen. Na ročaju in dveh stranskih podporah je ploščica z vdolbino na sredi, v kateri je še ohranjena steklena ploščica. Na robu ploščice je ušesce. Okvir ploščice je ornamentiran.³

Zgoraj opisano gradivo pa nikakor ni enotno. V glavnem lahko razlikujemo dve skupini, od katerih ena z zaponi (sl. 2) in ogledalcem, kakor jo imenuje Hampel (sl. 9), sploh ne sodi v okvir ostalih najdb. Ni mi namen spuščati se v tolmačenje in datacijo teh dveh objektov. Druga skupina pa obsega, čeprav nekaj kulturno različnih objektov, kolikor toliko neko celoto. Vendar pa moramo tudi tu nekaj objektov izločiti. Tak je predvsem spodnji del nekega uhana (sl. 7), ki sodi v skupino belobrdskih uhanov z grozdastim priveskem. Ta tip uhanov je zelo razširjen po Slavoniji in Panonski ravnini, tako da njegov pojav v Detti ne predstavlja nikake posebnosti, temveč ravno nasprotno, potrjuje udomačenost teh nakitnih predmetov tukaj. Drugi predmet, ki ga moramo kot domačega v teh krajih izločiti, je srčasta okrasna ploščica (sl. 8), ki utegne biti pod ogrskim vplivom. Dokaj atipičen, zaradi česar ga moramo prav tako izločiti, je dvodelni privesek (sl. 5). Ta privesek je izredno pogosto uporabljen v belobrdski kulturni skupini in zato tudi razumljiv. Dokaj soroden je pa tudi dvodelnim ogrskim priveskem, katere so Madžari sprejeli v svoj inventar. Res taki priveski niso le na področju belobrdske kulturne skupine v Slavoniji in Panoniji, temveč segajo tudi v Slovenijo in v vzhodne alpske pokrajine, kjer se razprostira alpskoslovanska, köttlaška kulturna skupina.⁴ Tu se uporabljajo, podobno kakor tudi belobrdski uhani, čeprav v nekoliko manjšem številu. Ker je pa tak privesek v veliko večji meri zastopan v belobrdski kulturni skupini, moramo tudi privesek, najden v Detti, imeti za tu domač, ne pa za importiran.

³ l. c., II, 529—531.

⁴ Pittioni, Der frühmittelalterliche Gräberfund von Köttlach, Landkreis Gloggnitz, 1943, 16, T. X, 8—14.

Povsem drugo sliko nam nudijo ostali predmeti. Tak je predvsem luničasti uhan, ki je imel na sredi stiliziran rastlinski motiv, danes v obliki križa, ter obrobni pas zeleno emajliran (sl. 6). Ta uhan tako po obliki, kakor po tehnični izdelavi in ornamentiki, predstavlja v tem kraju nekaj tujega, kar ni v skladu z ostalimi najdbami v Panonski ravnini. Ako upoštevamo vse najdbe luničastih uhanov, ki so najdeni od vzhodnoalpskega področja proti vzhodu, vidimo, da obstoje luničasti uhani tudi v Albaniji,⁵ ki pa z našimi ne sovpadajo niti časovno niti po obliki, a še manj po tehnični izdelavi. Poleg tega pa obstaja tudi ogromna teritorialna oddaljenost, da jih tudi za uhan iz Dette sploh ne moremo jemati v poštev.⁶ Dettskemu primeru najbližji luničasti uhani so se našli v Kloštru v Slavoniji v krogu belobrdске kulturne skupine.⁷ Tu sta najdena vsega dva primera, ki pa predstavljata navadne luničaste, celo neokrašene uhane. Uhan iz Dette za primerjanje z njimi ne prihaja v poštev, ne glede na to, da je tudi še emajliran. Po tehnični izdelavi sta uhana iz Kloštra domače delo, izdelana pač po tujih vzorih, ki niso bili več niti razumljivi ponarejevalcu. Tako so v resnici edine analogije za uhan iz Dette le v kôtlasko-karantanskem krogu in v obrobni pasu, v katerem se mešajo belobrdski in alpskoslovanski elementi, kakor je n. pr. primer na Ptujskem gradu.⁸ Ne le oblika in tehnična izdelava, temveč prav tako tudi sam motiv je dokaj pogost na uhanih alpskoslovanske kulturne skupine.⁹ Glede na teritorialno razširjenost uporabe uhana te vrste s takim motivom, imamo najbližje analogije za uhan iz Dette danes na Ptujskem gradu. Bližjih za sedaj nimamo.

V isto skupino kot uhan sodita tudi emajlirana fibula in emajlirana okvirna ploščica, kakor je imenuje Hampel. Tudi ti dve sta tuji tamkajšnji okolici. Vendar je pa eno fibulo zelo lahko tolmačiti. Ta fibula je bila okrašena z jamičastim emajlom (sl. 4). Metalni deli med emajlom delajo vtis križa ali pa vtis četverokotnika, s katere strani pač fibulo gledamo. Po Hampelovem poročilu so na fibuli bili ohranjeni še sledovi zelenega emajla. Tehnično delo in oblika sta zopet popolnoma v duhu alpskoslovanske kulturne skupine. Le oblikovanje motiva bi se malenkostno razlikovala, ker identičen motiv križa res za sedaj nimamo nikjer predstavljen. Vendar je pa to fibulo mogoče kljub temu primerjati s posameznimi drugimi fibulami, kjer je tehnično izdelan isti motiv, oblikovno nekoliko drugače, namreč že s tega gledišča, da se namesto jamičastega emajla

⁵ ZfE 1902 (Verhandlungen), 60, sl. 8. — WMBH XII, 195, sl. 71—73. — WMBH X, 18, sl. 27, Nr. 3.

⁶ Arheološki vestnik 1953, 241 sl., sl. 22, 23, 26, 39.

⁷ Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1903/04, 79, sl. 3.

⁸ Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, 70 sl., 315 sl., barvna priloga sl. 1—12.

⁹ I. c., barvna priloga sl. 2—4. — Arch. Ért. 1897, T. V, 3, 4. — Pittioni, Der Gräberfund, I. c., T. VI. — Carniola 1908, T. II, 22 itd.

uporablja celični emajl. Takšen primer predstavlja fibula, ki je najdena na belobrdskem lokalitetu na Hajdini pri Ptujju.¹⁰ Podobna hajdinski je tudi neka fibula, najdena v Mainzu.¹¹ Ti dve fibuli sta najbolj podobni fibuli iz Dette, s katero se moreta stilistično primerjati. Seveda pa danes lahko najdemo med obstoječim gradivom tudi druge, toda oblikovno veliko bolj oddaljene fibule. V glavnem so pa tudi te v okviru alpskoslovanske kulturne skupine, kakor n. pr. v Mengšu, v Köttlachu itd.¹² Vendar je pa tehnično delo pri teh fibulah popolnoma drugo. Emajla tukaj ni, a motiv križa je le vgraviran ali pa ulit skupaj z ostalo fibulo. Te se pa razlikujejo tudi stilistično od prejšnjih fibul in od fibule iz Dette. Medtem ko pri teh križ kaže še na neki rastlinski izvor ali ga je tako mogoče tolmačiti, je pri ostalih fibulah iz Mengša, Köttlaacha itd. križ dobil že po svoji obliki neki simboličen pomen, katerega seveda ne moremo popolnoma odrekati niti prvim primerom. Toda medtem ko je pri prvih fibulah vendar mogoča še diskusija o tem, ali v osnovi tu le ni mišljeno simbolično sončno kolo, odpade ta domneva pri drugih, kjer je križ že po sami predstavi verjetno izraz krščanstva oziroma pod krščanskim vplivom. S temi fibulami je v zvezi tudi doslej najvzhodnejša okrogla fibula, ki je najdena v Bijelem brdu in ki ima na sredi predstavljen križ, medtem ko je na robu danes nečitljiv napis. Toda ta fibula se nikakor ne more primerjati s fibulo, najdeno v Detti. Iz tega pa vidimo, da je relativno zelo malo fibul, ki bi se s pravico in direktno mogle primerjati z dettskim primerom. Ker je fibula iz Mainza preoddaljena, prihaja v poštev samo še fibula s Hajdine, ki sicer kulturno sodi v belobrdski kulturni krog, je pa sicer iz alpskoslovanske kulturne skupine.

Drugo fibulo (sl. 1) je na oko veliko teže tolmačiti. Ta sicer ima večino elementov, ki jo vežejo za alpskoslovanski kulturni krog, vendar so pa na njej posameznosti, doslej neznane temu kulturnemu krogu. Tehnična izdelava, dalje emajliranje in predstava obrobne pasu so popolnoma identični, kot pa izdelki alpskoslovanske kulturne skupine. Samo motiv, ki je sicer rastlinskega izvora, predstavlja za sedaj posebnost, ki je neznana na podobnih izdelkih. Lahko pa pri tej fibuli vprašamo, kaj tu v resnici predstavlja ornament? Ali moramo za ornament imeti z emajlom izpolnjene jamice, ali kovinske dele, ali pa oboje hkrati? Pri posameznih emajliranih predmetih razlikuje tudi P. Korošec nekatere, ki so imeli kot pozitiven ornament motiv, izdelan v emajlu, medtem ko je kovinski del predstavljal ozadje, ali pa je kot pozitiven ornament služil kovinski del, medtem ko je emajlirani služil kot ozadje.¹³ Vse-

¹⁰ Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, Celje 1947, 32, sl. 31. — Dinklage, Frühdeutsche Volkskultur, s. o. MAGW 1942, T. II, 17.

¹¹ Dinklage, l. c., T. II, 16.

¹² Carniola 1908, T. III, 5. — Dinklage, l. c., T. II, 18, 19. — Pittioni, Der Gräberfund, T. X, 4—6 itd.

¹³ Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, 319 sl.

kakor moremo tudi na naši fibuli že glede na način emajliranja sklepati, da je kovinski del služil le kot ozadje, medtem ko je emajlirani bil v resnici pravi ornament. Čeprav ni potrebno, da se opremo na vse nianse emajla, ki jih navaja Hampel,¹⁴ vendar so tukaj v nekem zaporedju rdeča, temnomodra, svetlomodra, morsko-zelena in travnatozelena barva, ki so fibulo delale precej slikovito. Tako bi se kovinski del, ki ima podobo nekakšnega stiliziranega drevesa, mogel popolnoma izločiti kot ornamentalni del. Posamezni deli emajliranega ornamenta od vitic, nekakšnega E motiva itd. imajo pa posamične analogije na raznih emajliranih uhanih in emajliranih fibulah, čeprav ne v takšnem sestavu kakor na dettski fibuli.

Na področju Ogrske imamo še nekaj fibul, ki pa pripadajo avaroslovanski kulturni skupini.¹⁵ Kakorkoli so te fibule zanimive in imajo tudi predstavljene razne stilizirane rastlinske in figuralne ornamente, vendar se od fibule iz Dette zelo razlikujejo že po tem, da nimajo uporabljenega emajla. Poleg tega so pa tehnično izdelane tudi na drug način, namreč v tehniki tolčenja in tudi v tehniki odtiskovanja. V glavnem so takšne fibule najdene na keszthelyskih grobiščih. Toda za te fibule nam manjka vsako spremno gradivo. Zaradi tega bi lahko bila njihova datacija v avaroslovansko kulturno skupino sporna. Kljub temu se pa danes ne morejo povezati niti z alpskoslovanskimi fibulami, ki so izdelane v isti tehniki tolčenja ali odtiskovanja. Po vsej verjetnosti znajo biti bizantinskega izvora. Na področju Ogrske imamo pa tudi še nekaj drugih ploščatih fibul. Takšna je fibula, najdena v Salamonu,¹⁶ ki po spremstvenem gradivu, v kolikor pač to gradivo predstavlja celoto, sodi v avaroslovansko kulturno skupino. Druga ploščata fibula je najdena v Szász-Monostoru.¹⁷ Na žalost pa spremnega gradiva ne poznamo. Podobne keszthelyskim so pa tudi še nekatere druge verjetno iz istega časovnega razdobja. Kljub relativno velikem številu raznih fibul pa nimamo nikakšne možnosti, da bi mogli povezati katerokoli fibulo te vrste s fibulo iz Dette. A tudi, ako bi to bilo mogoče, bi takšna fibula predstavljala neki vmesni terenski člen, nikakor pa ne bi predstavljala udomačenost in priljubljenost takšnega objekta na Ogrskem. Zato je tudi to fibulo mogoče povezati le z alpskoslovanskimi podobnimi izdelki. Tu je splošna podoba fibule, tu je emajliranje, tu so posamezni motivi, tu je tudi obrobni pas. Povsem identično paralelo pa tudi med alpskoslovanskimi izdelki danes še

¹⁴ Ni mi znano, v katerih vdolbinah so se nahajale posamezne barve emajla.

¹⁵ Hampel III, T. 170 in dr. — Hampel I, 331 in sl. — Korošec, Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka, Ljubljana 1952, 324, sl. 165.

¹⁶ Hampel II, 684, sl. 7.

¹⁷ Arch. Ért. 1896, 134, sl. 7. — Hampel III, T. 281, 6 ab. — Hampel I, 336, sl. 842.

ne bomo našli, četudi v vseh posameznostih ta fibula iz Dette ustreza tej kulturni skupini.

Četrty predmet, ki ga moramo prišteti tej skupini, je križ iz sive kovine, kakor jo imenuje Hampel (sl. 3). Ta križ ravno tako po svoji obliki nima na Ogrskem nikakršnih analogij. Hampel ga označuje kot križ grške oblike,¹⁸ razlikujoč ga od nekaterih, ki jih po obliki lahko označimo kot latinske križe. Popolnoma identične oblike našemu križu pa ne najdemo niti v drugih kulturnih skupinah Panonske ravnine, ki bi časovno ustrezale križu iz Dette. Sploh je v tem času križ zelo redek pojav in se najde v raznih oblikah le tu in tam. Toda ti se nikdar ne morejo primerjati z našim.¹⁹ Nekaj več primerov križev je bilo doslej najdenih v alpskoslovanski kulturni skupini. No, med vsemi lahko primerjamo dettski križ samo s križem, ki je bil najden na Ptujskem gradu.²⁰ Ta križ je sicer skušal Dinklage povezati z nekaterimi drugimi, ki so najdeni na Renu in v Švici, vendar v tem ni uspel, ker se med seboj razlikujejo tako oblikovno kakor stilistično.²¹ Vsekakor se pa med seboj morata povezati križ s Ptujskega gradu in križ iz Dette. Čeprav se oblikovno nekoliko razlikujeta, sta oba vendar ista kakor po tehnični izdelavi tako po posameznih detajlih, od katerih ni na zadnjem mestu ista izdelava ušesca, dalje sorodne vdolbine itd.

Ako sumiramo vse momente, pridemo do sklepa, da so nekateri predmeti, najdeni v Detti, po oblikah, po uporabi emajla ali pa po drugih posebnostih, last alpskoslovanske kulturne skupine. Ker pa ti predmeti že glede na tehnično izdelavo, kakor glede na popolno izoliranost v čisto belobrdskem področju, ki je zelo oddaljeno od alpskoslovanske kulturne skupine, niso mogli nastati v tem okolju, je potrebno za nje najti neko drugo rešitev. Predvsem bi prišel v poštev vpliv alpskoslovanske skupine, ki bi eventualno vplivala na to področje. Vendar je ta primer popolnoma izključen. Prvič je med Detto in karantanskoslovanskim področjem izredno velika teritorialna oddaljenost; drugič ne obstajajo nikakršni vmesni členi, preko katerih naj bi se vpliv širil ali pa deloval; tretjič pa nam je tudi znano, da vpliv alpskoslovanske kulturne skupine ne sega globoko v krog belobrdske, ki je, kakor kaže, bila vitalnejša in močnejša od prve, čeprav ima alpskoslovanska s čisto umetnostnega gledišča pogosto boljše izdelke kakor belobrdska. Tako moremo zgornje predmete iz Dette označiti samo kot import. S tem izrazom pa še nikakor ni raztolmačeno, na kak način naj bi bili razni predmeti iz svoje matične dežele, t. j. iz vzhodnoalpskega področja, dospeli v Detto. Možnosti tolmačenja je več. Kot na prvo možnost bi

¹⁸ Hampel I, 65.

¹⁹ Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva 1903/04, 79, sl. 31, Nr. 4 itd.

²⁰ Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, Graz 1910, T. I, 11. — Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, 25, sl. 25.

²¹ Dinklage, I. c., 12.

mogli pomisliti na trgovske stike. Vendar proti takemu naziranju lahko postavimo precej ugovorov. Ako bi ti objekti dospeli v Detto po trgovskih stikih, bi moralo na tamkajšnjem področju biti veliko več podobnih predmetov. Na nobenem drugem grobišču pa za zdaj ni najden noben predmet, ki bi ga mogli vključiti v zvezo z alpskoslovansko kulturno skupino. Tako je najdba iz Dette popolnoma osamljena brez kakršnekoli povezave s svojo okolico. Dalje bi v primeru trgovskih stikov mogli računati tudi na kakšne vmesne najdbe, ki jih pa danes prav tako ni. Čeprav bi takšne negativne momente lahko zagovarjali še z nepopolno raziskanim zemljiščem, vendar bi vkljub temu že danes mogli biti znani vsaj nekateri fragmentarični elementi, ako bi resno hoteli upoštevati takšno hipotezo. Tako smo danes primorani za nakitne predmete iz Dette, skoraj popolnoma izključiti trgovske stike.

Kot drugo možnost lahko danes domnevamo migracijo manjšega dela prebivalstva ali pa le nekaj rodbin s področja, ki ga je zavzemala alpskoslovanska kulturna skupina ter iz obrobne pasu, kjer sta se alpskoslovanska in belobrdská stikali, v Detto oziroma v Banat na področje med današnjim Temišvarom in Vrščem. Preseljenci so s seboj vzeli svoj inventar in ga tudi še dalje uporabljali, dokler tudi pri njih ni prevladal inventar druge, t. j. tamkajšnje kulturne skupine. V takem primeru ne bi bilo niti izključeno, da so vsaj nekaj časa še v stari tradiciji izdelovali predmete za svojo potrebo in nakit. Vendar pa imamo še premalo predmetov, da bi se mogli spustiti v zadevno problematiko.

Tretja možnost bi bila, da so nakitni predmeti v Detti, ki pripadajo alpskoslovanski skupini, vojni plen, ki je bil ob neki priliki prenesen s področja alpskoslovanske kulturne skupine v tamkajšnje kraje. Tudi ta možnost bi bila precej verjetna. Toda v tem primeru lahko postavimo nekoliko vprašanj. Zakaj n. pr. v drugih istočasnih grobiščih v Panonski ravnini tudi ni podobnih predmetov, ki bi jih prav tako mogli tolmačiti kot vojni plen? Dalje, zakaj so se taki predmeti našli le v Detti, ne pa tudi na drugih istočasnih nekropolah v Banatu? Vprašati se tudi moramo, v kolikih grobovih so bili razmeščeni ti štirje danes znani predmeti. Ta problem danes ni mogoče načeti, čeprav bi nam mogel marsikaj razjasniti. Ravno tako bi bilo pomembno poznati odnos alpskoslovanskih predmetov do belobrdskih v tej nekropoli, kar je danes prav tako nemogoče ugotoviti. Vendar pa možnost, da bi naši predmeti predstavljali vojni plen, ni dokaj verjetna, ker bi se morali najti tudi drugod, ne pa biti omejeni le na nekaj objektov ene edine nekropole.

Obstaja tudi še četrta možnost. Tako je mogel neki obrtnik bodisi začasno ali pa za stalno iz kakršnih koli vzrokov zapustiti svojo domovino in dalje delovati v Detti. Toda ta hipoteza naleti lahko na dokaj ugovorov. Med najtehtnejšimi bi bil ugovor, da ta obrtnik kljub intenzivnemu delu, kar bi lahko sodili po samih izdelkih, ni vplival niti malo na svojo okolico. Bodisi na ta ali oni

način bi se lahko udomačile, če že ne tehnika izdelovanja, t. j. emajliranje, pa vsaj posamezne oblike in motivi v novi okolici. Vendar pa ne opazamo nikjer na tem področju nekaj podobnega. Tako je tudi to hipotezo težko sprejeti.

Najbolj verjetna in tudi najbolj možna je danes domneva, da imamo v alpskoslovanskih predmetih v Detti sled neke manjše migracije, ker za ostale možnosti, kakor so trgovski stiki, vojni plen in obrtniška dejavnost sem preseljenega obrtnika nimamo dovolj dokazov ter se ne morejo v zadostni meri zagovarjati na osnovi gradiva. Da je to bila manjša migracija, lahko sklepamo le po današnjem gradivu in le po nekropoli v Detti. V kolikor bi se pa pokazalo, da so posamezni predmeti ali celo večje število predmetov bili tudi na drugih nekropolah vzhodnega Banata, bi morali ponovno preiskati celotno gradivo. V tem primeru bi bila migracija veliko večja, ali pa bi mogoče imeli opravka tudi s kakimi drugimi možnostmi, ki smo jih sedaj morali pustiti ob strani, čeprav že doslej najdeni predmeti in vse ostale okoliščine kažejo prav na migracijo. V zvezi s takšno migracijo je pa za nas pomemben tudi čas, kdaj je mogla biti, kakor tudi vsaj približno področje, od koder se je mogla izvršiti. Posebno drugi moment, čeprav je mogoče na temelju materiala ustvariti dokaj verjetno sliko, pa vendar še dalje ostane samo več ali manj verjetna možnost. Vsaka nova najdba sorodnih objektov na nekem drugem mestu v okviru alpskoslovanske kulturne skupine more ovreči vse zadevne sedanje sklepe.

Ker v Detti nimamo grobnih celot, na katere bi se mogli opreti pri dataciji, moramo upoštevati le gradivo vsega grobišča. Kakor je pa bilo mogoče pri tipološki klasifikaciji izločiti nekoliko skupin gradiva, je mogoče to storiti tudi pri dataciji. Pri tem moremo tu gradivo opredeliti le na dve skupini, od katerih ena za nas sploh ne prihaja v poštev in ki obsega le dva predmeta (sl. 2 in 9). Druga skupina pa obsega vse ostale predmete, tako one alpskoslovanskega kakor belobrdskega tipa. V splošnem okviru moremo vse predmete druge skupine imeti za istočasne. Popolnoma je razumljivo, da med njimi morajo obstajati krajše časovne razlike. Vendar pa niti s tipološkega niti s kakega drugega gledišča te razlike danes še ne moremo fiksirati. V prvem primeru bi morali poznati točen tipološki razvoj, kar tudi ne bi še predstavljalo točen temelj, v drugem primeru bi pa morali poznati danes manjkajoče grobne celote. Ako zato vzamemo vse te objekte kot celoto, pri čemer se ne bomo veliko zmotili, moremo belobrdske kulturne predmete v Detti, t. j. tipičen, že popolnoma formiran belobrdski uhan in dvodelni privesek, postaviti v sicer dokaj raztegljivo obdobje, ki pa vendar podaja vsaj spodnjo mejo, t. j. v X.—XI. stoletje. Temu času ustreza tudi srčasta ploščica, kakršne so na raznih lokalitetah Panonske ravnine najdene v precejšnjem številu. Kakor sem pa že omenil, predstavlja ta po vsej priliki nove elemente, ki so jih s seboj prinesli Ogrji pri doselitvi v Panonsko ravnino. Ostane še datacija predmetov, ki sodijo

v alpskoslovanski kulturni krog. Tudi ti pa časovno spadajo med ostale omenjene predmete v Detti. Po dosedanji dataciji namreč moremo tudi alpskoslovansko kulturo postaviti v čas od X. v XI. stoletje. Nekateri sicer zagovarjajo, da se je ta skupina mogla razviti že v IX. stoletju, kar pa temelji v glavnem le na domnevah. Njen začetek kot posebne skupine pada najbrž šele pod konec IX. stoletja, medtem ko je višek svojega razvoja dosegla šele okoli X. stoletja.²² Ker pa med našimi predmeti iz Dette ni nikakih začetnih form, temveč so že popolnoma razvite oblike, ki stilistično pripadajo času, ko je ta kulturna skupina dosegla ali skoraj dosegla svojo kulminacijo, jih moramo postaviti nekam v X. stoletje. Tako bi celoten okvir, v katerega se morejo postaviti najdbe iz Dette, razen izločenih predmetov, obsegal X. stoletje. V tem času se je pa morala izvršiti tudi migracija oziroma naselitev nosilcev alpskoslovanske kulturne skupine v Detti.

Pri iskanju analogij za alpskoslovanske objekte iz Dette pa prihajamo do zanimive ugotovitve. Čeprav so ti predmeti izdelani v alpskoslovanskem stilu, se vendar s centrom te kulturne skupine ne morejo pravilno povezati in za sedaj nimajo identičnih analogij na nobenem znanem najdišču. Samo emajlirani uhan ima svoje analogije marsikje, medtem ko ena od fibul (sl. 1) ni doslej znana nikjer, čeprav so zopet posamezni ornamentalni elementi identični z ornamentami na uhanih in fibulah alpskoslovanske kulturne skupine. Dva od teh predmetov, od skupno štirih, t. j. ena fibula (sl. 4) in križ (sl. 3) se pa moreta najožje povezati s področjem Ptuja. Fibula ima svoje edine analogije na Hajdini, križ pa zopet na Ptujskem gradu, a glede na tehnično izdelavo in stil tudi na Hajdini v reliefni apliki v obliki človeške glave.²³ Tudi uhan, ki ima analogije poleg drugih mest tudi na Ptujskem gradu, bi glede na ostale predmete, ki imajo analogije le tukaj, najlažje povezali s Ptujem in njegovo okolico. Tako izvirata dva od štirih predmetov po vsej priliki iz okolice Ptuja, kjer imata edine analogije. Tretji predmet izvira po vsej priliki tudi iz iste okolice, a četrti predmet, fibulo, ki za sedaj nima direktnih analogij, a pripada temu kulturnemu krogu, moremo priključiti prvim trem z isto pravico, kakor bi ga mogli priključiti kakršnemu koli drugemu mestu, na katerem bi se našle analogije tudi za ostale predmete.

Ptuj in ptujška okolica pa ne sodita več v ožji krog alpskoslovanske kulturne skupine, temveč v obmejni pas med alpskoslovansko in belobrdsko skupino s pretežno belobrdsko ostalino. Zato sem že na drugem mestu vključil Ptuj z okolico v belobrdski kulturni krog z močnejšim vplivom alpskoslovanske kulturne skupine.²⁴

²² Arheološki vestnik 1951, 148 sl.

²³ Korošec, Staroslovenska grobišča v Severni Sloveniji, 99, 30, sl. 27; T. I.

²⁴ Korošec, Staroslovensko grobišče na Ptujskem gradu.

Po današnjem stanju raziskanosti ozemlja imajo omenjeni predmeti iz Dette popolnoma značaj alpskoslovanške kulturne skupine. Vendar pa ti predmeti niso v Dette dospeli iz karantanskoslovanškega področja, temveč iz obmejnega pasu belobrdške kulturne skupine oziroma iz najzahodnejših točk te skupine. Ako se v bodočnosti današnja materialna slika ne bo spremenila, potem bo potrebno računati nekje v X. stoletju z neko preselitvijo iz okolice Ptuja v Dette v Banatu. Čeprav je takšna hipoteza dokaj smela, je vendar tudi precej verjetna. Kakor sem pa že omenil, gre tukaj le za manjše število preseljencev. Zanimivo bi bilo tudi ugotoviti, kakšni vzroki so napotili prebivalce, da so se preselili. Ni izključeno, da bodo prišli v poštev posamezni zgodovinsko politični dogodki v X. stoletju v okolici Ptuja.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bedeutung einiger zu Detta im Banat gefundenen Schmuckgegenstände

Seit dem Berichte von Hampel über die im Jahre 1882 zufällig in der Grabstätte zu Detta im Banat gefundenen Schmuckgegenstände werden in der wissenschaftlichen Literatur öfters zitiert. Einige von ihnen haben aber noch eine besondere Bedeutung. Der Kulturzugehörigkeit nach kann man unter ihnen einige Gruppen unterscheiden. Zwei Gegenstände (Abb. 2 und 9) können als in die übrige Ganzheit nicht gehörend ausgelassen werden. Zwei Gegenstände (Abb. 5 und 7) können wir der Bijelo-Brdo Kultur, die sich auch auf diesen Teil der Pannonischen Ebene ausdehnt, zuschreiben; dies sind der Unterteil eines Ohrringes und ein zweiteiliges Anhängsel. Ein Gegenstand (Abb. 8), ein kleines herzförmiges Plättchen, kommt auch in der Bijelo-Brdo Kultur vor, wird aber magyarischen Ursprungs sein. Die übrigen Gegenstände, von denen zwei emaillierte Scheibenfibeln (Abb. 1 und 4), ein kleines Kreuz (Abb. 3) und einer einen emaillierten mondförmigen Ohrring (Abb. 6) darstellen, sind jedoch an der Stelle und in der Umgebung, wo sie gefunden wurden, gänzlich fremd.

Bei der Analyse dieser Gegenstände kann man feststellen, dass die letzten 4 Objekte in die Köttlach-Kultur gehören. Von diesen hat der mondförmige Ohrring eine ganze Reihe von Analogien auf dem Gebiet dieser Kulturgruppe an verschiedenen Fundorten. Eine Fibel (Abb. 4), ornamentiert mit eingelegtem grünem Email, gehört der Arbeitstechnik, Form und auch dem Motiv nach in die Köttlach-Kultur, hat aber ihre nächste Analogie in der ihr verwandten in Hajdina bei Ptuj gefundenen Fibel. Eine andere verwandte Fibel wurde in Mainz gefunden. Sie ist jedoch territorial von der Hajdina Fibel zu weit entfernt. Die zweite Fibel (Abb. 1) weist heute keine direkten Analogien in der Köttlach-Kultur. Mit ihr hängt sie jedoch durch gänzliche Isoliertheit auf dem Gebiet von Banat und der Pannonischen Ebene zusammen, mit ihr hängt sie zusammen ebenfalls durch die Arbeitstechnik, Emailverwendung und durch die Form, sowohl als auch durch einzelne Details des Ornaments. Bei der Erörterung der Frage, was durch das Ornament dieser Fibel dar-

gestellt wird, kann man schliessen, dass hier gedanklich der emaillierte Teil im Vordergrund steht, nicht aber der metallische, der wahrscheinlich nur den Hintergrund bildet. Dadurch würde auch die Annahme von Hampel fallen; der nahm nämlich an, dass auf der Fibel eine Art Verästelung abgebildet ist. Alle einzelnen Motive werden jedoch auf Köttlach Fibeln und auf mondformigen Ohrringen gefunden. Die beiden Fibeln aus Detta haben keine Verwandtschaft mit den in Keszthely und in ähnlichen Fundorten gefundenen. Auch das in Detta gefundene Kreuz besitzt keine völlig identische Form in der Köttlach-Kultur. Es kann aber auch nicht mit anderen im Bereich der Pannonischen Ebene gefundenen Kreuzen in Verbindung gebracht werden. Sowohl dem Stil als auch der Arbeitstechnik nach hat es jedoch sein Gegenstück in dem auf dem Schlossberg von Ptuj gefundenen Kreuze. Ebenso könnte es dem Stil und der Arbeitstechnik nach auch mit der in der altslawischen Nekropole von Hajdina gefundenen Reliefaplike in der Form eines menschlichen Kopfes in Zusammenhang gebracht werden.

Bei der Zuteilung einiger Schmuckgegenstände zur Köttlach-Kultur muss jedoch auch die Frage gestellt werden, wie diese Gegenstände nach Detta gelangt sind. Wegen gewaltiger territorialer Entfernung und mangelnder Zwischenglieder kann von einem Einfluss der Köttlach-Kultur auf Detta keine Rede sein. Auch Geschäftsverbindungen zwischen der Köttlach-Kultur und dem Banat kommen nicht in Betracht, denn sonst müssten wir mehrere ähnliche Funde aus der Pannonischen Ebene besitzen und sie dürften nicht nur auf einen Fundort begrenzt sein. Die Annahme der Ansiedlung eines fremden Handwerkers in Detta, der dort in der Tradition seiner alten Heimat tätig gewesen wäre, findet auch keine genügende materielle Stütze. Es ist am wahrscheinlichsten, dass wir hier mit einer geringeren Migration von vielleicht nur einigen Familien, die nach Banat übersiedelt sind. Selbstverständlich ist auch dies nur eine Hilfshypothese, die durch neue Funde leicht widerlegt werden könnte.

Nach allen Gegenständen zu beurteilen muss man diese Grabstätte und damit auch die Köttlacher Gegenstände in das X. Jahrhundert setzen. Dies würde auch der Datierung dieser Kultur entsprechen. Einige Forscher möchten zwar die Köttlach-Kultur in das IX. Jahrhundert setzen, was aber nur auf Hypothesen beruht. Diese Kultur entwickelte sich erst gegen das Ende des IX. und erreichte ihre Blütezeit in dem X. Jahrhundert. Unsere Gegenstände gehören bereits zu den ausdrücklichen Objekten der Vollentwicklung, nicht aber zu etwaigen Anfangsformen. So erscheint auch die Datierung dieser Objekte mit dem X. Jahrhundert als begründet ohne Rücksicht auf alle übrigen, die den Charakter von Bijelo-Brdo haben und die auch in das X. Jahrhundert gesetzt werden müssen.

Bei dem Vergleiche des Detta Materials mit dem Material der Köttlach-Kultur zeigt sich die interessante Tatsache, dass die meisten von den Gegenständen nur mit den einzelnen Gegenständen aus Ptuj und Umgebung verglichen werden können. Dies ist das Beispiel mit einer Fibel und mit dem Kreuz. Diese zwei Gegenstände weisen nirgends anderswo ihre Parallelen auf. Auch der halbmondförmige Ohrring besitzt hier seine nächsten Analogien. Jedoch wird dieser Typus auch in anderen Fundorten gefunden. Wenn jedoch zwei Gegenstände auf dem Ptuj-Gebiet ihren Ursprung haben, könnte dies auch für den dritten der Fall sein, besonders wenn man für ihn hier Parallelen findet. Nur eine Fibel kann nicht direkt

Ptuj und seine Umgebung gehören nicht als ausgeprägt in den Kottlacher Kreis, sondern in die Bijelo-Brdo Kultur mit einem stärkeren Einfluss von Kottlach. So könnte die Migration, durch welche die Objekte nach Detta gelangten, von dem Ptuj-Gebiet aus irgendwann im X. Jahrhundert stattgefunden haben. Die Gründe zu einer solchen Migration dürften allem Anschein nach in den politischen Momenten jener Zeit gefunden werden.

STAROSLOVANSKA OKOSTJA IZ DOBRAČE PRI KRAGUJEVCU

ZLATA DOLINAR-OSOLETOVA

Izdelano na sekciji za arheologijo SAZU
in na Antropološkem inštitutu Univerze v Ljubljani

Uvod

Arheološki inštitut SAN, Beograd, nam je poslal v antropološko obdelavo staroslovanska okostja, izkopana v Dobrači blizu Kragujevca, okraj gružinski. Pod nivojem grobišča je bil odkrit pokop dveh žarastih grobov, ki sta ležala v gomili, ki so jo arheologi datirali v konec bronaste dobe.¹

Dobili smo ostanke 44 oseb. Od tega je: 9 bolje ali slabše ohranjenih in rekonstruiranih lobanj; 6 lobanj brez mandibule, brez obraznega dela ali brez baze; 26 lobanj v fragmentih ali samo posamezni koščki lobanj. Skupaj 41 slabše ali boljše ohranjenih lobanj.

17 boljše ali slabše ohranjenih femurjev, od katerih so štirje z nezaraslimi epifizami; 3 tibije, dve nedorasli brez epifiz; 2 popolni medenici.

Od medenic je ena zelo majhna (št. 29), ženska, druga (št. 41) pa je večja in tipična moška medenica, ki pa ni sestavljena, ker je zelo slaba kongruenca med sklepi zaradi postmortalne deformacije.

Razen teh kosti imamo samo še odlomke medenic, križnic, posamezna vretenca ali samo odlomke, odlomke diafiz dolgih kosti itd.

Okostja so slabo ohranjena. Od 75 registriranih grobov smo dobili v laboratorij le 44 skeletov ali posameznih delov skeletov.

¹ Okostja in dele okostij smo dobili v laboratorij v papirnatih vrečkah z označbami posameznega okostja. Ker so bile črke in številke pisane, smo jih v mnogih primerih le s težavo razvozlali. Glede na to je moglo priti do pomote pri prepisovanju označb na lističe, ki smo jih prilagali kostem iste osebe v škatle. Te prvotne črke s številkami in ulomki pojasnjujejo verjetno topografski položaj okostja na terenu, za antropološko obdelavo pa takšen naziv ne bi bil primeren. Vprašali smo Arheološki inštitut po morebitnem enostavnejšem poimenovanju, nakar so nam poslali razlago za prvotno označbo v enostavnih zaporednih številkah. Vendar v tem seznamu nismo našli prav vseh naših oznak in njihovih števil. Vsled tega smo pustili te označbe takšne kot so in zato ni dvoma, da so nekoliko napačne (B/7, I D gir 2, D/6 15).

Med temi imamo take, kjer predstavljajo le en fragment kolčnice, stegenice ali lobanje ves skelet določene številke. Kostí so v veliki večini razmeroma zelo temnosive, nekatere postmortalno razjedene. Pri tem nehote pomislimo na to, da so skeleti ležali v temnem humusu ali v barskih plasteh, ali pa v plasti, ki je prepojena z naplavljenimi organskimi ostanki. V ta ugibanja se ne bomo poglobljali, ker je dejansko stanje znano arheologom, ki so delali na terenu. Razen teh slabo ohranjenih kostí pa imamo tudi takšne dele okostja, pri katerih je kostna substanca malo prizadeta zaradi dolgega ležanja v zemlji. Od teh jih je bilo precej močno poškodovanih pri izkopavanju. Tako n. pr. bi lobanje št. 29, 41, 49 in 64 lahko povečale število merljivih lobanj, v primeru, da bi pri izkopavanju bolj pazili na skelete. Lobanja št. 23 bi tudi lahko ostala popolnoma nepoškodovana. Očitno je, da izkopavanju ni prisostvoval antropolog, ki bi pazil na okostja pri odkrivanju in zamotavanju za transport. Pri pregledu označb vidimo, da mnogokje ni jasno, kateremu okostju pripadajo posamezni fragmenti, ali pa morda že sami predstavljajo celo osebo.

Ob kosteh ne dobimo vtisa, da so bili to močni ljudje. Le pri treh, štirih skeletih lahko označimo njih kosti za masivne, sicer so le srednje debele, precej pa je tudi gracilnih. Morda bi jih prišteli k srednje močnim. Ako pa upoštevamo dolžine stegenic, bi mogli trditi, da so bili ti ljudje visoko rasli. Ne smemo pozabiti, da so nam znane dolžine femurjev le devetih okostij. Razen tega je velika verjetnost, da so se ohranili najmočnejši femurji, to je takšni, ki imajo debelo plast kompakte in so morda tudi med najdaljšimi. Prav tako je z lobanjskimi kostmi; čim debelejše so, dlje ima opraviti čas, da jih popolnoma uniči. Iz majhnega števila znanih dolžin stegenic ne moremo sklepati n. pr. na visokoraslost, dasi je srednja dolžina femurjev večja kot v vseh doslej obdelanih staroslovanskih grobiščih.

Od vsega materiala je:

Tab. 1

moških	27,7 %
žensk	18,6 %
?	21,0 %
otrok	32,6 %

Iz tabele je razviden visok odstotek po spolu nedoločenih oseb, kar je lahko razložiti s slabo ohranjenostjo okostij. Poleg tega je določenih dokaj več moških kot ženskih skeletov. Iz tega dejstva sledi, da se moške kosti verjetno lažje ohranijo kakor ženske in moremo tako predvidevati v okostjih, ki so po spolu nedoločljivi, morda več ženskih okostij kot moških. Vse to pa je le sklepanje, ki ga ne moremo podkrepiti z dokazi. Za domnevo, da v grobišču ni bilo pokopanih približno enako število moških in žensk, pravzaprav tudi ni razloga.

Dalje vidimo, da pripada 14 najdenih okostij (32,6 %) otrokom. Na terenu so arheologi registrirali 75 grobov in od teh 26 otroških okostij. Pripomniti moramo, da sta bili v enem grobu dve otroški okostji, ki sta zabeleženi pod isto številko. Zaradi tega moramo računati 26 otroških skeletov na celotno število 76 okostij, to je: 34,2 %. Ta številka je nekaj višja od odstotka, ki smo ga dobili samo na osnovi materiala v laboratoriju. To je razumljivo, saj se otroške koščice težje ohranijo, kakor deli odraslih okostij.

Tab. 2. Odstotki otrok v naših staroslovanskih grobiščih

Dobrača	Turnišče	Ptuj	Bled »1948«	Bled »1949«
34,2 %	29,6 %	22,1 %	42,6 %	28 %

Odstotek otrok na grobišču Bled »1948« ostaja še nadalje največji, takoj za tem pa sledi, kot vidimo, že Dobrača. Izračunali smo kritične zneske razlik umrljivosti otrok med Dobračo in ostalimi staroslovanskimi grobišči. CRD (kritični znesek razlike) odstotka otrok Dobrače in Ptuja je 3, kar ustreza spodnji meji značilnosti. Premajhno število okostij v grobišču Dobrača je krivo, da nima nobeno statistično določeno dejstvo take veljave, kakršno bi moralo imeti. Kritični zneski razlik odstotkov otrok Dobrača—Turnišče in Dobrača—Bled »1948« niso značilni, ker znašajo 0,65 oziroma 1,93. Razlika med umrljivostjo otrok v Dobrači in drugih najdiščih je bila lahko stvarno utemeljena. (Tabela 3.)

Tab. 3. Čas smrti

Spol	inf. I in II	juv.	adult.	mat.	sen.	?
	n	n	n	n	n	n
moški	—	1	6	4	2	—
ženski	—	2	3	2	1	—
?	14	1	5	1	—	2
skupaj	14	4	14	7	3	2
%	32,6	9,1	32,6	15,3	6,3	4,1

Tabela je sestavljena po materialu, ki smo ga dobili v laboratorij. Kakor je bilo že omenjeno, smo pri primerjavi umrljivosti otrok na grobišču Dobrača z drugimi grobišči upoštevali odstotek otrok, določen po zapisniku arheologov s terena.

V primerjavi z razporedbo okostij iz ptujskega grobišča je v Dobrači več mladoletnih in odraslih (»adultus«) okostij. »Ptuj« ima 5,3 % juvenilnih in 27,4 % adultnih okostij. Skeletov zrelostne dobe je bilo v Ptuj 31,8 %, medtem ko je odstotek iz Dobrače znatno manjši (15,3 %). Senilne lobanje imamo le tri, to je 6,3 %, v ptujski nekropoli je 10,4 % okostij starostne dobe nad 55 let. Očitno je, da je bila življenjska doba ljudi na mestu sedanje Dobrače krajša od življenjske dobe nekdanjih prebivalcev Ptuja in da niso močno

umirali le otroci, temveč tudi dorasli mladi ljudje. Edino možno sklepanje v tem primeru so slabe življenjske razmere v Dobrači, iz katerih sledi slabo zdravstveno stanje prebivalcev.

Opisni znaki

L o b a n j a

Lobanje nimajo izrazitih nadočesnih obokov, pač pa v večini primerov le naznačene, drugod nekoliko izstopajoče. Iz tega sledi, da ti ljudje niso imeli globoko ležečih oči; po tem znaku bi jim mogli prisojati sodobni videz. Isto lahko rečemo o položaju glabele, ki na splošno ne leži močno dvignjena nad površino čela. Na dveh lobanjah jo sicer izraziteje opazimo, toda tudi tu ta stopnja ni kaj posebnega. V ostalih primerih je za malenkost dvignjena nad površino čela ali pa je celo v njegovi ravnini. V zvezi s čelnim delom je važneje omeniti izrazito nagnjenost čelnice. Merili smo kot nagnjenosti čela, kot med $n-br$ in $n-i$. To smo lahko izvedli na petih moških in na eni ženski lobanji. Zneski so približno v mejah, ki jih je ugotovil Ivaniček za ptujske lobanje. Glede na to, da ta meritev ni odvisna le od nizko ležeče bregme, ampak od lege iniona, lahko najdemo — glede na frankfurtsko horizontalno — tudi pri razmeroma poševnem čelu velik kot. Razen tega smo opazovali čelnice fragmentiranih lobanj, ki niso bile merjene. To nam dajo slutiti v večini primerov nizka čela. To se ujema z dolihokranijo, ki prevladuje v naši seriji in jo mnogokrat spremljajo poševna čela. Na dveh lobanjah (B/7 in Dgir 2) vidimo po sredi čelnice rahlo naznačen sagitalni greben. Lobanja št. 19 ima nekoliko izrazitejšega.

Na lobanji št. 59 vidimo popolno suturo metopiko. Ker imamo od mnogih skeletov le posamezne fragmente lobanj ali le postkranialnega skeleta in ostali deli okostja niso znani, ne bi bilo realno, računati odstotke, n. pr. metopizma, suturalnih kosti ali kakršnih koli posebnosti od vsega števila ugotovljenih individuov. Odstotek metopizma, računano od 21 skeletov, pri katerih smo mogli opazovati frontalno regijo, znaša 4,8. V primerjavi z odstotkom metopizma ostalih staroslovanskih grobišč je ta odstotek majhen; Turnišče 7,7 %, Bled »1948« 12 %, Ptuj — moški 5,6 %, ženske 6,9 %, Bled »1949« 20 %.

Parietalna regija ne kaže velikih posebnosti. Sagitalnega grebena ne srečamo na nobeni lobanji, tuberi so bolj ali slabše izraženi. Na ženskih lobanjah so vidnejši, na moških so temenice enakomerneje zaobljene. Vendar ta znak ni stoddostno zanesljiv kot spolni znak. Na lobanji št. 19 vidimo sploščenost v obelionu, kar je sicer pogostnejši pojav na lambdi.

Zatilna kost je na splošno enakomerno zaobljena, razen na ženski lobanji št. 16 in moški št. 41, kjer imamo srednje razvit torus occipitalis ki na ostalih lobanjah niti naznačen ni. Inioni leže na

majhnih izboklinah, samo lobanje št. 19, 41 in B/7 7 imajo inione na izrazitih izrastkih. V večini primerov te točke niso dvignjene nad površino zatilnice. Lahko rečemo, da okostja iz Dobrače nimajo močno izstopajočih narastišč mišic. V kolikor lahko opazujemo dolge kosti, tudi tu ne vidimo jasnih narastišč. Po tem bi mogli trditi, da nimamo opravka s kaj izrazito mišičatimi ljudmi. V predelu lambde ima nekaj lobanj manjšo ali srednje veliko sploščenost. Izvor tega pojava ni pojasnjen, nedvomno pa ni patološki. Ossa suturalia smo našli na lobanjah šestih moških in petih žensk ter med fragmenti štirih otroških lobanj. Os Incae ni na nobeni lobanji.

V veliki večini je oblika očnic kvadratasta. Vendar niso nizke, niti pretirano visoke, tako da jih označujemo kot srednje. To nam potrjujejo tudi indeksi. O pravi prognatiji, ki jo srečujemo pri nekaterih današnjih izvenevropskih ljudstvih, ne moremo govoriti. Dve lobanji imata nekoliko naprej štrleče zobne nastavke. To bi pa našli tudi pri današnjih evropskih posameznikih. Spodnje čeljustnice so srednje velike, po večini gladkih površin, mnoge pa tudi prav drobne in majhne. Lobanja št. 59 ima večjo mandibulo z zelo debelim corpusom, toda po obliki je kljub temu bolj otroška z gladko površino. Temu primerno so razviti tudi obradki. Majhni so, osrednje ležeči in večinoma okrogli. Na petih spodnjih čeljustnicah (34, 49, 64, B/7 7, Dgir 2) se jasneje izraža narastišče masetra, tako da lahko govorimo o izvihanem robu na gonionih. Kost same so kljub temu gracilne ali vsaj le srednje močne. Mandibula okostja št. 49 ima še to posebnost, da je zelo visoka v simfizi (39 mm), kar se še jasneje izraža zaradi redukcije zobnega nastavka v predelu meljakov, medtem ko je kost sama majhna; razen tega nima osrednje ležečega obradka, temveč deljenega.

Zobje

Ob pregledu zob spoznamo, da so imeli ti ljudje zdrave zobe; v skupini juvenilnih in adultnih (do 35 let) so zobovja popolna. Izjemna sta dva primera, kjer še manjkajo ali sploh manjkajo zadnji meljaki. Do zrelostne dobe najdemo zobno gnilobo le v 10 % okostij, pri čemer je po gnitju prizadet le po en zob. Pri vseh brez izjeme so zobje dobro ohranjeni; obrabljenost je pri veliki večini še v prvih začetkih.

Slika se precej spremeni, ko gledamo zobe skeletov z označbo maturus. Večina ima še vedno popolno zobovje, vendar najdemo že 42,9 % čeljusti z nepopolnim zobovjem. Odstotek kariesa se dvigne na 74,3 %, in to zopet le na enem zobu. Verjetno so imele osebe z nepopolnim zobovjem nekoč gnilobo na zobeh, ki so izdrti. Morda bi mogli pomisliti tudi na paradentozo? Stanje z enim samim bolnim zobom je le trenutno stanje, ki smo ga našli. Presenetljivo je, da so

tako redno sproti odstranjevali vsak prizadet zob. Obrabljenost zobnih kron je v tej dobi že redno močna.

Od starejših oseb, od 55 let navzgor imamo samo tri okostja. Pri vseh opazimo nepopolno zobovje in spet gnilobo le na enem zobu. Eden ima vidne sledove gnojnega vnetja na korenini zoba. Na lobanji št. 22 je opaziti veliko votlino ($28 \times 16 \times 18$ mm) nad koreninami prvih štirih zob, zgoraj levo, kar pripisujemo fistuli. Tretji starčevski skelet ima v čeljusti samo še en okrnjen zob in temu primerno tudi zakrnelo zobišče.

Anomalije in patološke spremembe

Lobanje smo proučili tudi glede na posebnosti in morebitne patološke spremembe. Mnogo tega nismo zasledili. Na lobanji št. 8 opazimo na desni temenici blizu temena dokaj globoko vdrtino, povzročeno v času, ko je oseba živel. Vzrok je bil udarec s topim predmetom ali padec in pri tem udarec na lobanji. Približno isti pojav vidimo na lobanji št. 33. Prizadeta je bila prav tako desna temenica, in sicer natanko na tuber parietale. Vidna je plitva jama podolgaste oblike, približno en cm^2 velika. Manjšo umetno deformacijo vidimo na lobanji B/7 7 na levi nadočesni nabrekliini blizu glabele. Na tej strani je kostna masa stlačena proti čelnemu sinusu in s tem torus supraorbitalis desne in leve strani nesimetričen.

Precej je tudi kosti lobanjskega svoda, katerih površina je neravna, razjedena. Največkrat zasledimo to na temenicah, neredko tudi na zatilnicah. Nismo pa mogli dognati, ali so te spremembe izključno postmortalne, ali pa imamo morda tu opravka s patološkimi spremembami na kosteh.

Krovne kosti so različno debele, mnoge so razmeroma tanke, druge srednje debele, torej običajnih debelin, nekatere debelejš. Nismo jih merili, ker bi lahko to izvedli samo na lobanjah, ki so bile prvotno razstavljene, ali pa na delih lobanj zelo nepopolnih okostij. Okostje št. 33 sestavlja gornji del čelnice, okrnjeno desno temenico in še neke okrnjene lobanjske kosti. Kost so trdne in debele, zato smo jim izmerili debelino. Prav tako smo izmerili tudi debeline lobanjskega krova št. 71, kar smo od tega individua tudi edino dobili v laboratorij.

Št. 33 os frontale: tuber 5 mm, prednji del 10 mm,
zadaj ob koronalnem šivu 11 mm,
os parietale 7–8 mm

Št. 71 os parietale 6–11 mm; frontale 7–9 mm
protuberantia occipitalis 19 mm.

Po Martinovih podatkih o srednjih merah odraslih lobanj merijo
 os frontale (v gornjem delu) 5,5—6,3 mm,
 os parietale 3—8 mm,
 os occipitale, protuberantia externa, 15 mm.

Kot kaže meritev, sta ti dve lobanji debelejši od srednje debelih, povprečnih lobanj. Lobanjske kosti se spreminjajo v času življenja. Spreminja se debelina in teža lobanje poleg celotne oblike in šivov. Po Martinu je lobanja najdebelejša v petdesetem letu življenja ali še kasneje. Lobanjske kosti se torej debelijo, ko je rast kosti ostalega skeleta že zaključena. Po Martinu najdemo često v visoki starosti atrofijo ali redkeje hipertrofijo lobanjskih kosti. Izredne debeline so po njegovem mnenju skoraj vedno posledica patoloških dogajanj. V našem primeru ne moremo z gotovostjo govoriti o patoloških spremembah. Pri tem upoštevamo enake pojave v Turnišču in na Bledu, kjer prav tako s tem v zvezi nismo zasledili bolezenskih pojavov in tudi nismo mogli zaključiti, da bi bila izredna debelina posledica bolezni. Zaradi tega se ne priključujemo Martinovemu mnenju.

Ostale kosti okostij so tako slabo ohranjene in maloštevilne, da ne moremo mnogo povedati o njih. Tudi tiste dolge kosti, ki smo jih merili, v veliki večini niso cele, temveč imajo bolj ali manj okrnjene epifize. Kosti so v splošnem srednje močne, nekatere nekoliko močnejše, druge gracilnejše v zvezi s pripadnostjo po spolu.

Na diafizi desnega femurja št. 66 vidimo zaraslo frakturo. Ker imamo le obe diafizi stegenic tega okostja, ne pa celih femurjev, ne moremo primerjati obeh dolžin kosti. Na zarastlini se vidi, da je nekoč prelomljena kost postala znatno krajša od leve stegenice. Oba prelomna dela sta zrasla med seboj na strani, ne na prelomni ploskvi. Na mestu, ki ustreza kasnejši ventralni in dorzalni strani zrasle diafize, vidimo spredaj večjo, zadaj manjšo lijakasto vdolbino. Iz tega lahko sklepamo, da je sledil nesreči bolezenski proces, lijakasti kanali pa so nastali na mestu, kjer je gnoj odtekal. Verjetno je nastala ob prelomu rana, ki se je inficirala. Sodimo, da mora biti desna stegenica za več cm krajša od leve in je ta človek precej močno šepal. Ne samo to! Distalni prelomljeni del se je obrnil navzven (fibularno) okrog podolžne osi osi za približno 90° in se tako zrasel s proksimalnim delom prelomljene diafize. Po tem sodeč je prizadeta oseba, ki smo jo spoznali za moškega zrele starosti, hodila z desnim stopalom navzven, tako da sta osi stopal tvorili pravi kot s petami skupaj. Ako predvidevamo, da je hodil, kakor navadno, z levim stopalom nekoliko navzven, sta obe stopali tvorili med seboj še večji kot. Ne dvomimo, da so tej spremembi lokomocije sledile še druge spremembe kosti, morda v kolku in križnici ter v stopalu. Žal od vsega tega nimamo ničesar ohranjenega.

Stečnica okostja št. 66 v primerjavi z nepoškodovanim femurjem.
Crista femoris tvori na sliki desni rob niže od preloma

Mere in indeksi

Telesna višina

Individualno višino smo mogli izračunati le v enem primeru. Posluževali smo se Lee-Pearsonove formule določanja višine individua iz znane dolžine femurja in tibije ali femurja in humera. V našem primeru poznamo dolžino kosti, ki pripadata okostju spodnje ekstremitete. Ti dve dolgi kosti pripadata ravno zelo nepopolnemu skeletu št. 13, od katerega poznamo le dva fragmenta medenice, oba femurja (levi cel, desnega diafizo) in desno tibijo. Nismo mu mogli določiti niti spola niti natančnejše starosti, ugotovili smo le to, da je okostje odrasle osebe. Konstante za računanje telesne višine so za ženski spol manjše kakor za moški; ako prisodimo te kosti ženski, dobimo telesno višino 161,3 cm, če moškemu, pa 166,2 cm.

O višini populacije iz Dobrače torej ne moremo govoriti na osnovi le ene znane osebe, razen, v koliko bi se ozirali na znane dolžine femurjev devetih okostij, ki so znatne v primeri z dolžinami femurjev iz drugih staroslovanskih grobišč. Ker obstaja možnost, da je ta material izbran, to se pravi, da so bili poslani v laboratorij le močnejši femurji, ostali pa so razpadli ali se uničili pri izkopu, si ne dovoljujemo delati daljnosežnejših sklepov le na osnovi teh stegenic. Omenimo pa lahko, da bi povprečen moški, katerih je od devetih okostij s stegenicami pet, meril približno 170 cm. To smo posneli iz Manouvrierjeve tabele, kjer ima izračunane višine celotne osebe iz posameznih dolgih kosti. Če bi te številke dejansko ustrezale, bi bila serija visokorasla. Vidimo, da so podatki glede višine oseb v grobišču dovolj nepopolni.

Možganska kapaciteta

Izračunali smo možganske prostornine osmim lobanjam. Vzeli smo Pearsonovo formulo, ki upošteva višino lobanje. Tako dobljene prostornine petih moških lobanj so med minimalno 1339 cm³ in maksimalno 1608 cm³. Tri ženske lobanje imajo 1249, 1286 in pa 1307 cm³ možganske prostornine (Tab. 4).

Tab. 4. Primerjava razporeditev možganskih kapacitet za oba spola

Možg. kap. po Šarasinu	Dobrača		Turnišče		Ptuj		Bled »1948«		Bled »1949«	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
oligenkefali	—	—	—	—	2	1,2	2	5,9	3	13,0
euenkefali	4	50,00	1	14,29	24	36,2	16	47,1	7	30,5
aristenkefali	4	50,00	6	85,71	57	62,6	16	47,1	13	56,5
n	8		7		83		34		23	

V primerjavi velikosti možgan ne vidimo ničesar presenetljivega. Tudi iz Dobrače poznamo ljudi z veliko možgansko kapaci-

teto, prav kakor iz severnih staroslovanskih grobišč. To bi tudi ustrezalo Evropejcem sedanjega časa, saj najdemo pri njih ravno največje število možgan s prostornino 1450 cm³, ki tvori vprav prehod med euenkefali in aristenkefali.

Lobanja

Število merljivih lobanj je primeroma majhno. Merili smo vse diametre, obode in kote, kar je bilo glede na ohranjenost mogoče. Dobili smo različna števila meritev. Tako imamo n. pr. na moških lobanjah znanih šest lobanjskih dolžin, toda le tri širine obraza in pet širin spodnjih čeljustnic. Večino meritev je bilo možno izvršiti na petih moških in štirih ženskih lobanjah (Tab. 5).

V glavnem vidimo tu običajne številke za posamezne mere. Posebej bi omenili le širine lobanj. Srednje vrednosti so pod povprečkom velike večine danes živečih ljudi in tudi mnogih paleolitskih hominidov. Variacijska širina naših meritev se razteza od 131 do 140 mm, upoštevajoč oba spola. Meji (po Martinu, citiran Török, 1902), ki označujeta majhno oziroma veliko širino lobanje, sta 136 in 152 mm. Od desetih znanih širin imamo v seriji Dobrača sedem manjših od 136 in eno točno 136 mm.

Več nam bo pokazala primerjava teh mer z merami iz drugih naših staroslovanskih grobišč (Tab. 5).

Tab. 5. Primerjava povprečnih mer (M) lobanj v mm

		Dobrača	Turnišče	Toldt	Ptuj	Bled 1948	Bled 1949
dolžina	m	186,8	189	186,5	189,3	185,3	186
	ž	178	180,5	180	180,8	177,4	179
širina	m	137	139,6	140,5	143,6	141	142
	ž	132	134,7	137,3	140,7	156,2	140
višina	m	136	142,6	133,6	136,5	132,5	135
	ž	132	142	128,8	129,6	130,4	135
najmanjša	m	98,3	97,2	97,9	—	96,5	97
širina čela	ž	94,5	95,1	95,1	—	94,2	92
bigon. širina	m	102	102,4	—	—	100,5	99
	ž	85,5	95,2	—	—	92,3	91
širina nosu	m	24	22,6	—	—	23,7	26
	ž	23,5	23,6	—	—	22,8	24,5
obod	m	526,3	534,0	—	—	519,0	528
lobanje	ž	501,2	510,0	—	—	496,0	509
višina orb.	m	32	31,5	—	32,9	32,2	35
	ž	32,5	31,6	—	32,7	33,4	33
širina orb.	m	41,3	41	—	41,7	40,2	39
	ž	41	40,2	—	40,5	38	38
višina mand.	m	30,4	33,3	—	—	32,4	34
v simf.	ž	29,2	29	—	—	29	28

Naš material se v povprečnih merah dovolj dobro ujema z lobanjami iz prikazanih grobišč. Morda je omembe vredna le manjša širina lobanje in neznatno večja širina nosu v naši seriji.

Neurokranion

Računali smo vse glavne indekse, zlasti pa tiste, ki jih moremo primerjati z istimi indeksi iz ostalih naših staroslovanskih grobišč. Izračunali smo tudi druge, kolikor so dopuščale izvršene meritve.

Širinsko-dolžinski indeks. — Znanih je deset teh indeksov, in sicer šest na moških in štiri na ženskih lobanjah. Najmanjši znesek smo dobili pri ženski lobanji, namreč 68,4, kar prištevamo po Garsonu k hiperdolihiokranim lobanjam. Največjega, 75,8, najdemo zopet med ženskimi, in imenujemo lobanjo te oblike mezokrano. Variacijska širina širinsko-dolžinskih indeksov je majhna; lahko rečemo, da je glede na to material dovolj enoten.

Tab. 6. Primerjava grupiranja po širinsko-dolžinskih indeksih med staroslovanskimi grobišči

		Dobrača	Turnišče	Ptuj	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%	%
hiperdolihiokran	65,0—69,9	10	—	2,9	2,3	2,6
dolihiokran	70,0—74,9	70	33,3	24,9	34,2	34,2
mezokran	75,0—79,9	20	66,7	54,3	54,6	39,5
brahikran	80,0—84,9	—	—	15,9	6,8	15,8
hiperbrahikran	85,0—89,9	—	—	2,9	2,3	5,3
ultrabrahikran	90,0—	—	—	—	—	2,6
n		10	10	173	44	38

Pogled na to tabelo nam pove najprej, da imamo zelo skromno število primerov, kar je nedvomno slaba točka vse naše obdelave. Začudimo se ob očitni koncentraciji v postavki dolihiokranih lobanj. Razen Dobrače so vse ostale serije, ki jih primerjamo, pretežno mezokrane. Za izredno dolihioidnost lobanj je v veliki večini primerov odgovorna majhna širina, ne toliko dolžina. Resnici na ljubo omenimo še nekaj glede na lobanjo D/6 15, ki ima najnižji š/d indeks. Na inštitut smo jo dobili v dokaj majhnih fragmentih. Izvršili smo njeno rekonstrukcijo, v koliko je bila lobanja sploh popolna. Praksa nam je pokazala, da je še tako skrbna rekonstrukcija le samo rekonstrukcija, kjer se lahko spremeni vrednostakega diametra. Spoznali smo, da je največkrat prizadeta širina, in sicer prav v tem smislu, da je po rekonstrukciji manjša. Glede na to dopuščamo možnost, da bi imela cela ohranjena lobanja št. D/6 15 za eno ali dve enoti višji indeks.

Višinsko-dolžinski indeks. — Poznamo osem višinsko-dolžinskih indeksov, in to pri petih moških in treh ženskih lobanjah. Število teh določenih indeksov nam je omejilo število znanih višin (ba—b), ki jih imamo sicer devet, toda pri ženski lobanji št. 27 ne poznamo dolžine. Najmanjši indeks ima moška lobanja št. 41, in sicer 68,2, tako da jo prištevamo k hamekranim. Največji indeks (74,7) najdemo na moški lobanji št. 24 in jo prištevamo k ortokranim. Ostalih šest lobanj ima indekse od 72 do 74,2. Najmanjša vrednost se le nekoliko razlikuje od ostalih vrednosti.

Primerjava odstotne razporeditve hamekranih, ortokranih in hipsikranih lobanj v Dobrači in ostalih staroslovanskih grobiščih je podana v Tab. 7.

Tab. 7

		Dobrača	Turnišče	Ptuj	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%	%
hamekran	—69,9	12,5	—	22,5	15,1	24
ortokran	70,0—74,9	87,5	37,5	60,1	76,0	44
hipsikran	75,0—	—	62,5	17,4	9,1	32
n		8	8	138	33	25

Tabela kaže, da v naši seriji močno prevladujejo ortokrane lobanje, da hipsikranih sploh ni, in da je ena hamekrana. Največja razlika je med serijo iz Dobrače in serijo iz Turnišča. Ta razlika je nastala zaradi turniškega materiala, ker prednjači ta med vsemi ostalimi z množino hipsikranih lobanj.

Višinsko-širinski indeks. — Imamo osem višinsko-širinskih indeksov. Najmanjši (92,6) je bil določen na lobanji št. 41. Kot vidimo, moška lobanja št. 41 v višinsko-dolžinskem in višinsko-širinskem indeksu izstopa iz serije, ker ima glede na svojo dolžino in širino majhno višino. Pripomniti moramo, da dolžina in višina te lobanje nista popolnoma zanesljivi, ker se je squama ossis frontalis postmortalno deformirala v toliko, da je sedaj slaba kongruenca v koronalnem šivu.

Dve lobanji imata indekse 97,8 in 97,9, spadata torej na mejo metriokranih in akrokranih, vse ostale pa so akrokranne. Ni dvoma, da je zelo močna tendenca k akrokraniji ali, z drugimi besedami, velika višina v primeri s širino ali majhna širina v odnosu do višine.

Tab. 8. Primerjava odstotne razporedbe glede na viš indeks Dobrače in drugih staroslovanskih grobišč

		Dobrača	Turnišče	Ptuj	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%	%
tapeinokran	—91,9	—	12,5	38,4	22,6	33,3
metriokran	92,0—97,9	37,5	12,5	44,2	67,7	33,3
akrokran	98,0—	62,5	75,0	17,4	9,7	33,3
n		8	8	138	31	24

Serija iz Dobrače je najbolj podobna seriji iz Turnišča. Pri tej zadnji imamo celo še višji odstotek akrokranih lobanj. Ostale serije se nekoliko ločijo od teh dveh in je pri njih material enakomernejše razporejen v okviru variacijske širine. V ptujski ter blejski »1948« najdemo največ primerov v metriokrani skupini. Za Dobračo je v glavnem vzrok te ekscentričnosti v razmeroma majhnih širinah, medtem ko najdemo v glavnem vzrok istemu pojavu za turniško serijo v znatnih višinah lobanj.

Fronto-parietalni indeks. — Znanih je devet fronto-parietalnih indeksov. To razmerje nam pokaže odnos med najmanjšo širino čela in največja širino nevrokranija. Pričakujemo, da imajo lobanje iz Dobrače glede na svojo dolihoidnost visoke fronto-parietalne indekse, saj je najmanjša širina čela, v nasprotju z interparietalno širino, malo variabilna mera. Zadnja je običajno majhna pri dolihoidnih lobanjah in so s tem frontoparietalni indeksi visoki. V resnici imamo v naši seriji le visoke fronto-parietalne indekse, vsi zneski so večji od 70. Najmanjši indeks znaša 71,2, največji 73,8. Vse lobanje s tako visokimi indeksi prištevamo k eurymetopnim.

Tab. 9. Primerjava skupin fronto-parietalnih indeksov

		Dobrača %	Turnišče %	Ptuj %	B. »1948« %	B. »1949« %
stenometop	—65,9	—	—	20,8	13,2	25,7
metriometop	66,0—68,9	—	18,1	28,9	34,3	25,7
eurimetop	69,0—	100	81,9	50,3	52,5	48,6
n		9	11	173	38	39

Ta tabela (9) nam potrjuje že dognana dejstva glede na odnos med š/d in fronto-parietalnim indeksom. Po zadnjem indeksu je dobraška serija zopet najbližja turniški. Ostale tri so si med seboj sorodne in se oddaljujejo od prvih dveh, saj brahikranih lobanj v prvih dveh vobče nimamo. Te bi znižale fronto-parietalne indekse s svojimi večjimi širinami.

Tab. 10. Primerjava indeksov neurokranija

	š/d		v/d		v/š		fronto-parietalni	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
Dobrača	73,5	73,1	72,5	73,9	98,2	102,2	72,4	71,9
Turnišče	74,2	75,2	75,7	77,8	102,3	105,2	69,7	71,1
Ptuj	76,0	78,1	72,4	71,9	95,3	92,2	69,3	68,8
Toldt	75,5	76,4	71,3	71,9	95,8	93,7	69,8	69,7
Bled »1948«	75,7	77,8	71,3	73,2	95,9	94,7	68,6	68,2
Bled »1949«	76,2	78,7	70,6	76,1	95,6	94,2	68,7	67,0

Viscerokranion

Še bolj pičle podatke kot o nevrokraniju imamo o viscerokraniju. Nekaj mer je bilo že prikazanih v splošni razpredelnici meritev na lobanji, n. pr. bigonialna širina, širina nosu, orbite, višina mandibule v simfizi (Tab. 5). Merili smo tudi druge razdalje, dolžine, širine, višine in kote.

Za splošen vtis obraznega dela lobanje je pomemben morfološki indeks obraza ali kratko: obrazni indeks. Žal so znani le trije. Lobanja št. 19 ima 89,2, kar ravno še prištevamo mezoprozopnemu obrazu; vendar se pa že močno približuje leptoprozopiji. Št. 24 ima prav tako mezoprozopni obrazni del, medtem ko je lobanja št. ID gir 2 izjema glede na razmerja viscerokranija. Takoj pa je treba pripomniti, da je to tista lobanja, ki je brez zob. Glede na to ima reducirane alveolarne nastavke obeh čeljustnic in s tem manjšo višino obraza ($gn-n$) ter višino mandibule. Tako je moglo priti do tega, da ima obrazni indeks 68,9 in je hiperevriprozopna.

Računali smo gornji obrazni indeks po Kollmanu in Virchowu. Po Kollmanu imamo štiri indekse. V teh primerjamo zgornjo obrazno višino in širino obraza ($zy-zy$). Imamo štiri znane bizigmatikalne širine; to število nam je omejilo računanje zgornjih obraznih indeksov po Kollmanu. Najmanjši indeks smo določili na moški lobanji št. 24, to je 49,3 in prištevamo s tem lobanjo med nizke gornje obraze; približuje pa se že močno srednje visokim gornjim obrazom. Ostale tri lobanje prištevamo po indeksih med srednje visoke gornje obraze z indeksi 52,3, 52,5 in 53,9.

Gornjih obraznih indeksov po Virchowu je znanih sedem, glede na to, da se z gornjo višino obraza primerja srednja širina obraznega dela ($zm-zm$). Od teh ima najmanjšo vrednost zopet lobanja št. 24 z indeksom 64,9, kar bi bil že hiperhameprozopni gornji obraz. Štiri lobanje so hameprozopne, ena pa št. B/7 7 z indeksom 77,6, leptoprozopna. Kakega tesnega odnosa med celotnim obraznim indeksom in gornjim indeksom obraza ni. To je razumljivo v dejstvu, da je med prizadetimi merami najvariabilnejša višina obraza. V tej meri so največje razlike v razdalji med dnom nosne odprtine in gnationom, tako da je zgornja obrazna višina mnogo manj variabilna mera kot celotna višina.

Prave slike oblike lobanjskih obraznih delov iz Dobrače nimamo, ker so znani le trije indeksi celotnega obraza in štirje gornji obrazni indeksi. Indeks po Virchowu, ki nam je bolje poznan, ne pove mnogo za splošen vtis o obrazu.

Glede na zunanji obris obraza so zelo povedni jugofrontalni, jugomandibularni in frontomandibularni indeksi. Od jugofrontalnih indeksov so znani štirje, od drugega, jugomandibularnega, pa trije. Najmanjši jugofrontalni indeks je 75,0, največji pa 77,9. Te vrednosti nam povedo, da imamo opraviti z lobanjami razmeroma

majhnih bizigialnih širin v primerjavi z najmanjšo širino čela. Ličnice na teh obrazih ne izstopajo izrazito. Takoj s tem moramo primerjati jugomandibularni indeks, ki nam govori o razmerju širin v spodnjem delu obraza. Žal imamo le tri indekse, ki so dokaj različni: 75,0, 78,5 in 85,3. Oba prvoomenjena (jugofrontalni in jugomandibularni 75,0) pripadata isti lobanji (št. 24), ki ima v primeri s širino mandibule in čela sorazmerno najširše ličnice. Kot vidimo, sta mandibula in čelo enako široka.

Po teh indeksih merjene lobanje se prav lepo vključujejo med lobanje splošnega evropskega tipa recentnih ljudi. Srednje vrednosti jugofrontalnih (m 74,6, ž 75,3) in jugomandibularnih (m 76,6, ž 76,5) indeksov ptujskih lobanj nam pokažejo, da imamo opravka s serijami podobnih obraznih razmerij, dasi sta seriji zelo slabo primerljivi zaradi razlike v številu primerov. Jugomandibularni indeks lobanje ID gir 2 (85,3) se oddaljuje od srednje vrednosti istega indeksa ptujskih lobanj. Njena značilnost so ozke ličnice in razmeroma široka mandibula v gonionih. Za dobraško serijo težko govorimo o razliki indeksa omenjene lobanje v tem smislu, ker imamo v celoti le tri znane indekse.

Nekoliko več vemo o razmerju najmanjše širine čela in največje širine spodnje čeljustnice. Znanih imamo sedem frontomandibularnih indeksov, ki so bili določeni na petih moških lobanjah, na eni ženski in na fragmentih lobanje št. 49, ki ji spola ni bilo mogoče določiti. V zvezi z ženskim spolom pričakujemo najnižje indekse, ker imajo ženske lobanje na splošno ožje mandibule, in to glede na katero koli širinsko obrazno mero. Ta je v resnici najnižji (93,4) na ženski lobanji. S tem številom se ženska lobanja št. 27 uvršča med leptomandibularne. Najvišji indeks najdemo na lobanji ID gir 2, 109,4, kar nas prav tako ne preseneča, saj smo že pri jugomandibularnem indeksu videli, da je lobanja široka v spodnjem delu obraza. Ostale vrednosti indeksov so med tema dvema skrajnima številka. Sicer pa vidimo, da variacijska širina ni velika. Obe prizadeti širinski meri sta le malo različni med seboj, ali celo enaki (v primeru št. 24).

Tab. 11. Primerjava odstotne razporedbe glede na fronto-mandibularne indekse Dobrače in drugih staroslovanskih grobišč

		Dobrača	Turnišče	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%
leptomandibular	— 94,9	14,3	—	8,1	28,3
mesomandibular	95,0—104,9	57,2	70	54,0	48,8
eurimandibular	105,0—	28,5	30	37,9	22,9
n		7	10	37	39

Iz tabele je razvidno, da imamo v seriji iz Dobrače največ mezo-mandibularnih obrazov, to se pravi, da je razlika v širinah »ft—ft« ter »go—go« majhna, in to v obe smeri; ali je gornja mera manjša

ali spodnja. Isto najdemo v ostalih staroslovanskih nekropolah, kjer pa — razen v seriji Bled »1949« — zasledimo rahlo tendenco k euri-mandibularnim obrazom.

Obrazni koti. — Merili smo kot, ki ga omejuje linija nazion (n)—prosthion (pr) s frankfurtsko horizontalo, in sicer na štirih moških ter dveh ženskih lobanjah. Razlike v vrednostih so velike: najmanjši kot 79° , največji 94° . Oba ta mejna kota imata ženski lobanji. Po teh številkah pripada manjši kot (lobanja št. 22) prognatnemu obrazu, ki ga v opisu nismo označili kot takšnega, saj je kot 79° že pri meji ($79,9^\circ$) k mezognatnim obrazom. Hiperortognatni obrazi imajo kote nad 93° . Glede na to govorimo v zvezi z lobanjami iz Dobrače o dveh hiperortognatnih obrazih; to sta ženska lobanja št. 18* in moška ID gir 2. Koti ostalih treh lobanj znašajo: št. 19 83° , št. 23 82° in št. 24 88° . Prvi dve vrednosti se nahajata med mezognatnimi in zadnja med ortognatnimi obrazi. Ker je število obraznih kotov le pičlo, ne moremo povedati kaj splošnega o oblikah profilov tedanjih »Dobračanov«. Tu vidimo vse primere in oblike glede na razdelitev po velikosti kotov, in to že med šestimi merami.

Kot nagnjenosti čelnice. — Ta kot omejujeta premici nasion—bregma in nasion—inion. Glede na raznolikost meritve tega kota zaradi različnih avtorjev so koti težko primerljivi. Največji kot med dobraškimi lobanjami (71°) imata dve moški lobanji št. ID gir 2 in B/7 7, najmanjši pa (58°) edina merjena ženska lobanja št. 22 in moška št. 23. Spolne razlike tu ne moremo zaslediti, niti ne skupinske značilnosti merjenih lobanj.

Orbitalni indeks. — Znanih je osem indeksov boljše ali slabše ohranjenih lobanj. Šest jih pripada moškim, dve ženskim. Najmanjši indeks imata lobanji št. 23 in 59 (obe $75,0$), največjega, $84,5$, najdemo zopet med moškimi lobanjami, in sicer na št. 24. Najnižji indeksi $75,0$ in $75,6$ spadajo še med hamekonhne orbite, vendar so pa že blizu meje ($75,9$) k mezokonhnim. Očnico z indeksom $84,5$ imenujemo še mezokonhno, je pa tudi že pri meji k hipsikonhni. Vidimo, da nimamo niti visokih niti pravih nizkih orbit.

Tab. 12. Skupinska primerjava orbitalnih indeksov med staroslovanskimi grobišči

		Dobrača	Turnišče	Ptuj	B. »1948«	B. »1949«
		%	%	%	%	%
hamekonh	—75,9	37,5	28,6	22,9	18,6	—
mezokonh	76,0—84,9	62,5	57,1	54,2	55,7	40
hipsikonh	85,0—	—	14,3	22,9	26,6	60
n		8	7	109	27	10

* Obrazni del lobanje razpadel; rekonstrukcija ni bila možna.

V ostalih serijah najdemo več ekstremnih tipov. Izjema je le Bled »1949«, ki ima pretežno večino visokih očnic in je celo popolnoma brez nizkih. Drugod najdemo vse oblike in prehode iz ene oblike v drugo. Zdi se, da so orbitalni indeksi v odvisnosti z širinsko-dolžinskimi. Čim manjši je prvi indeks, tem manjši je tudi drugi ali: dolge lobanje imajo nižje orbite, okroglejše pa nagibajo v glavnem bolj k hipsikonhiji. To opazovanje lahko do neke mere pokažemo na materialu iz Dobrače.

Nazalni indeks. — Mere glede na koščen nos so zelo pičle. Izračunana sta le dva indeksa nosu, in to na dveh moških lobanjah. Lobanja št. 19 ima indeks 51,0, torej še hamerin nos, je pa to že prehod k mezoriniji; lobanja B/7 7 ima 47,2, to je mezorini nos. Na osnovi teh dveh indeksov ne moremo delati nikakih sklepov.

Jugomalarni indeks. — Tudi ob tem indeksu ne moremo pričakovati mnogo podatkov, saj primerjamo bizigialno širino in diameter zm—zm. Poznamo štiri tovrstne indekse, tri na moških in enega na ženski lobanji. Najmanjši indeks znaša 73,9 (lobanja št. 19), največji 75,8 (lobanja št. 24). Povprečna vrednost za isti indeks pri moških ptujskih lobanjah znaša 72,5, pri ženskih 71,5. Te številke, ki so manjše od vrednosti, dobljenih na lobanjah naše serije, nam izpovedujejo, da imajo lobanje iz Dobrače manj izbočene zigomatične loke ali da je razlika med zy—zy in zm—zm pri dobraških lobanjah manjša.

Indeksi cele lobanje

Index cranio-facialis transversus. — Primerjavo širine obraznega dela in največje širine možganskega dela lobanje smo mogli izvesti na treh moških in eni ženski lobanji. Najmanjšo vrednost smo dobili na lobanji ID gir 2, 91,7, največjo pa na št. 24, namreč 96,5. Te vrednosti so nekako še v srednjih mejah. Ako jih primerjamo s ptujskimi, so na splošno višje od njih, ker je le najmanjši indeks manjši od dobljene srednje vrednosti za Ptuj. Razlika v širini obraznega in možganskega dela lobanj ni posebno velika.

Index cranio-facialis verticalis. — Razmerje gornje višine obraza (nasion—prosthion) in celotne višine lobanje (basion—bregma) smo lahko računali na štirih moških in dveh ženskih lobanjah. Variacijska širina indeksa je sorazmerno majhna. Najmanjši indeks znaša 47,4 na lobanji št. 24, največji 52,3 na lobanji št. B/7 7. Povprečna vrednost ptujskih moških lobanj je 51,3, ženskih pa 49,8. V primerjavi s Ptujem imajo te lobanje nekoliko manjše višine (n—pr); glede na Turnišče, kjer se raztezajo indeksi moških lobanj od 40,7 do 50,7, so pa višine (ba—b) manjše, vendar pa ni toliko razlike v meri obraznega dela.

Index cranio-facialis longitudinalis. — Odnos dolžine obraznega dela (ba—pr) in dolžine lobanje (g—o) je znan za pet moških in eno žensko lobanjo. Najmanjša vrednost znaša 49,4, največja 54,0. V primerjavi s Ptujem vidimo dokajšnjo podobnost, saj je srednja vrednost moških ptujskih lobanj 52,6, ženskih 51,4. Prav isto povprečno vrednost bi mogle imeti dobraške lobanje, če bi bile glede na število primerov bolj primerljive z znatno večjo ptujsko serijo. 50,6 je srednja vrednost indeksa moških lobanj iz Turnišča, iz Dobrače 51,6. V Turnišču naletimo na daljše nevrokranije, medtem ko se Dobrača ne razlikuje mnogo niti od ene niti od druge obeh serij.

Postkranialni skelet

Možno je bilo izvesti zelo malo meritev na kosteh, razen lobanje; največ jih imamo na stegnenicah: dolžine, premere, obode. Ena medenica je merljiva (št. 29), medenica št. 41, ki je sicer popolna, pa po svojih delih ni dovolj kongruentna, da bi mogla biti sestavljena. Zmerjeni sta bili dve križnici in širina tretje. Vsi ti podatki pa so prepičli, da bi jih mogli podrobneje obravnavati.

Tab. 13. Primerjava srednjih vrednosti mer femurjev iz staroslovanskih grobišč

	Dobrača		Turnišče		Ptuj		Bled »1948«		Bled »1949«	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
longitudo	469	419,5	458,2	417,0	458,5	427,1	445,0	—	447,0	395,0
diam. bicond.	75	—	82,5	70,6	84,3	75,9	—	—	—	—
diam. capitis	50,0	40,6	49,5	42,6	—	—	—	—	—	—
diam. sagit. diaphysis	29,0	23,2	30,2	24,3	34,5	32,0	—	—	—	—
diam. trans. diaphysis	27,3	23,4	28,6	25,8	27,5	24,5	—	—	—	—
circumferent. minima	88,6	74,6	92,4	79,0	92,6	82,3	—	—	—	—
n*	5	2	6	7	64	43	16	—	—	—

Zaključek

Grobišče Dobrača je iz XII.—XIII. stoletja in lahko ta okostja primerjamo s staroslovanskimi, ne samo na teritoriju Jugoslavije, temveč tudi z ostalimi iz Prusije, Šlezije, Poljske, Češke, Rusije in Bolgarije. Ta kostni material je močno pomemben, ker je najden v predelu, od koder nimamo še nikakih tovrstnih podatkov. Razjasni

* Numerus izraža število okostij, katerim smo mogli izmeriti dolžino femurjev. Število posameznih meritev na stegnenici običajno ne ustreza vsem različnim meritvam, ker se ostale (razen celokupne dolžine) lahko vršijo tudi na fragmentih kosti.

Tab.14. Individualne mere v mm

Spol — Sexus	Št. — Numerus	Neurokranion								Splanchnokranion																		Postkranialni skelet												Volumen prob. cranii																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
		g — o	eu — eu	ba — b	ft — ft	circumferentio horizontalis	arc. sagitt. n — o	arc. transv. po — po	čelni kot v stopinjah	diam. bizyg. zy — zy	alt. morph. fac. n — gn	alt. fac. sup. n — pr	ba — n	ba — pr	zm — zm	alt. nasi n — ns	lat. nasi	lat. orb.	alt. orb.	lat. interorb.	lat. biorb.	obrazni kot v stopinjah	mandibula						femur			tibia		sacrum		pelvis																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
																							lat. bicond.	lat. bigon.	lat. ramus	alt. ramus	alt. symph.	sprednji mand. kot v stopinjah	zadnji mand. kot v stopinjah	longitudo	latitudo bicond.	diam. capit.	diam. sag. diaphys.	diam. trans. diaphys.	circumfer. minima	long.	diam. sag. (for. nutr.)	diam. trans. (for. nutr.)	altid. ventr.		latitudo	altitudo	diam. bicristal.	diam. bispin.	diam. sag. aditus	diam. trans. aditus																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																											
M o š k i	19	187	136	138	98	525	385	320	62	130	116	68	101	97	96	49	25	42	33	23	95	83	118	102	34	67	33	90	128	513	—	55	30	31	100	—	—	—	—	140	—	—	—	—	—	—	—	1458																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									
	23	181	130	—	96	505	375	310	58	—	113	64	—	—	90	—	24	41	29	21	91	82	—	—	37	65	33	78	130	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
	24	179	133	133	96	505	363	300	59	128	111	63	103	96	97	—	—	39	31	27	96	88	121	96	30	61	31	73	133	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
	33*	—	—	—	97	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

* Verjetno moški, le fragmenti lobanje. ** Zaradi udarca postmortalno deformirana lobanja.

Tab. 15. Tabela indeksov

Numerus	Aetas probabilis	cnemicus	mericus	Neurokranion				Splanchnokranion										Cranio-facialis			sacralis	pelvicus	aditus pelvis
				horizontalis	sagittalis	frontalis	fronto- parietalis	orbitalis	nasalis	morphol. faciei	superior faciei Virchow	superior faciei Kollmann	interorbit.	jugo- mandibularis	fronto- mandibularis	jugo- molaris	jugo- frontalis	transversus	verticalis	longitudin.			
moški — homines																							
19	mat.	—	96,7	72,8	73,8	101,4	72,1	75,6	51,0	89,2	70,9	52,3	24,2	78,5	104,0	73,9	75,4	95,5	49,3	51,9	—	—	—
23	mat.	—	—	71,8	—	—	73,8	75,0	—	—	71,1	—	23,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
24	sen. II.	—	107,8	74,3	74,7	100,0	72,2	84,5	—	86,7	64,9	49,3	28,8	75,0	100,0	75,8	75,0	96,5	47,4	54,0	—	—	—
35	juv.	—	110,7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
41	adult.	—	114,9	73,7	68,2	92,6	71,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	52,7	109,1	—	—
59	adult.	—	—	—	—	—	—	75,0	—	—	72,1	—	26,6	—	98,0	—	—	—	—	—	—	—	—
B/7 7	adult.	—	107,8	74,9	73,4	97,9	73,4	83,7	47,2	—	77,6	—	24,8	—	101,0	—	—	—	52,3	49,4	—	—	—
ID gir 2	sen. I.	—	100	73,2	72,5	99,2	71,4	77,4	—	68,9	69,6	52,5	25,6	85,3	109,4	75,4	77,9	91,7	48,5	50,0	—	—	—
ženske — feminae																							
8	mat.	—	95,8	73,0	73,6	100,8	72,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	mat.	—	—	75,3	—	—	72,4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
22	sen. I.	—	108,0	75,8	74,2	97,8	71,2	82,9	—	—	72,4	53,9	25,8	—	—	74,6	76,2	93,4	51,5	52,8	—	—	—
27	adult.	—	92,0	—	—	—	—	80,4	—	—	—	—	—	—	93,4	—	—	—	49,2	—	—	—	—
29	adult.	—	100,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100,0	62,9	82,7
D/6 15	juv.	—	—	68,4	74,0	108,2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
nedoločljivi — incerti																							
13	?	63,9	114,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
44	adult.	—	114,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
49	mat.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	107,2	—	—	—	—	—	—	—	—

nam lahko tipološki sestav južnih Slovanov one dobe v tem predelu. Žal je materiala iz Dobrače le malo, saj popolnih okostij sploh nimamo. Prav tako nimamo dovolj dolgih kosti, da bi mogli določiti telesne višine individuov, razen v enem primeru, kjer pa ne poznamo ostalih delov okostja in tako ne spola te osebe.

Potrebno je, da najdemo zveze in morebitne razlike prvenstveno s sosednjo Bolgarijo. Po dolžinah in višinah so lobanje iz Dobrače razsežnejše od bolgarskih, nasprotno pa so širine večje na bolgarskih. V zvezi s tem imajo bolgarske višje širinsko-dolžinske indekse in je večina brahikranih lobanj, dobraške pa so v večini doliho-krane. Med višinsko-dolžinskim indeksom ene in druge serije ni očitnih razlik, ker sta obe prizadeti meri približno sorazmerno manjši na bolgarskih lobanjah. Jasna je ponovna razlika v višinsko-širinskem indeksu. To odstotno izraženo sorazmerje je manjše na bolgarskih lobanjah, ker imajo te nižje višine in večje širine. V širini čela je majhna razlika v prilog večje vrednosti dobraških lobanj. V razmerju širine in višine očnic ni znatnih razlik med serijama. Ostalega obraznega dela lobanj ne moremo primerjati zaradi pomanjkanja podatkov v seriji »Dobrača«. Primerjali smo le moške lobanje, ker je ženskih dobraških premajhno število. Kolikor vidimo razlik med bolgarskimi in dobraškimi lobanjami, so te v absolutnih merah razmeroma majhne (3–4 mm). Kljub temu smo ob teh pozorni, ker vidimo, da obstajajo razlike dosledno v takšni smeri, ki približuje bolgarske bolj vzhodni skupini, dobraške pa zahodni. Če bi imeli zadostno število okostij, bi temu dejstvu pripisovali večji pomen.

Schwidetzka govori o dinarskih elementih v serijah Južnih Slovanov in jih pričakuje v zapadnem delu Balkanskega polotoka. Med bolgarskimi lobanjami jih, kot sama pravi, ni z gotovostjo zasledila. Naj poudarimo, da tudi v dobraški nekropoli nismo zasledili znakov dinarskega tipa. Glede na to, da je število merljivih lobanj zelo omejeno in da poleg tega ne poznamo višine oseb, ne moremo trditi, da bi se ti znaki ne mogli morda najti na kakem večjem ali vsaj boljše ohranjenem materialu. Gotovo pa je, da v tem času dinarski elementi še niso imeli velike vloge v sestavi prebivalstva Dobrače. V potrditev te teze bi morali dobiti v preiskavo še kakšno staroslovansko grobišče z juga oziroma jugovzhoda FLRJ in z boljše ohranjenimi okostji. Dinarske znake najdemo v slovenskih grobiščih, toda v majhnem odstotku, kar velja tudi za hrvaške najdbe.

Glede na dejansko tipološko sestavo prebivalstva, od katerega imamo dele okostij, zelo težko kaj določnega povemo. Vidimo, da manjkajo alpski, dinarski in baltidni znaki, da ne govorimo o mongolidnih. Morda lahko zagovarjamo prisotnost paleoevropskih (B/7-7), mediteranidnih in atlanto-nordidnih elementov. Kakšno je razmerje enih, drugih in tretjih, nikakor ne moremo pojasniti, ker ne poznamo

dovolj pripadajočih dolgih kosti in prav nobene višine oseb ohranjenih lobanj.

Po avtorjih Lissauerju (*Crania Prussica*), Asmusu (Meklenburška), Matiegka 1891 (češki Stari Slovani), Müllerju 1906 (Saška), Frankenbergjerju, Stojanowskem poznamo Stare Slovane zapadne skupine kot dolgoglave z nizkim širinsko-dolžinskim in visokim višinsko-širinskim indeksom. Po vseh teh značilnostih se lobanje grobišča »Dobrača« vključujejo v omenjeno skupino. Isto vidimo v grobiščih Slovenije in severne Hrvatske. Schwidetzka je obdelala sedem lobanj iz Bosne, ki so krajše, širše, ožje, okroglejše kot lobanje zahodne slovanske skupine (l. c. stran 14). To delo ni bilo posebej objavljeno, zaradi tega si nismo prav na jasnem glede na datacijo okostij. Upoštevala je pa te podatke v svoji splošni razpravi o staroslovanskih skeletih. Nujno potrebno bi bilo pregledati v tem pogledu material iz Bosne. Verjetno je v teh lobanjah vzrok, da je avtorica Schwidetzka videla zastopan dovolj močan dinarski element v Južnih Slovanih že v tem zgodnjem času in tako postavila posebno južno skupino staroslovanskih grobišč v nasprotju z zapadno in vzhodno. Ni nam treba posebej poudarjati, da imamo v vzhodni skupini krajše in višje lobanje z vplivom baltidnih, alpidnih in mongolidnih znakov. Posamezna grobišča se v nekih znakih lahko razlikujejo od pripadajoče skupine, n. pr. južnoslovaški Děvín, ki ga po visokih širinsko-dolžinskih indeksih Schwidetzka uvršča v južno skupino. Imamo tudi v vzhodni skupini razlike, ki kažejo različno procentualno udeležbo enih in drugih znakov. Za nas je potrebno, da izpopolnimo splošno sliko na področju naše države in da poleg tega dobimo dodatna poročila iz sosednje Bolgarije. Potem bomo ali ovrgli do nedavnega utrjeno mnenje o starih Južnih Slovanih, ki da so različni od zahodnih, ali pa bomo spoznali, da je na našem teritoriju živela velika mešanica, od katere kažejo nekatere skupine podobnosti z zahodno, druge več z vzhodno staroslovansko skupino, ali pa so svojske kombinacije.

Ob dejstvu, da moramo priključiti novejšo antropološko obdelane skelete iz Slovenije, Hrvatske in pričujoče iz Srbije, zahodni staroslovanski skupini, se lahko pridružujemo mnenju Ivanička (l. c. str. 90), da so naši predniki prišli v naše kraje preko severozapada in ne direktno z vzhoda. Vendar še dopuščamo to možnost za jugovzhodni del države, ker imamo od tam še premalo podatkov.

Na koncu se zahvaljujem dr. M. Garašaninu (Arheol. inst. SAN), da mi je prepustil kostni material iz Dobrače v obdelavo.

LITERATURA

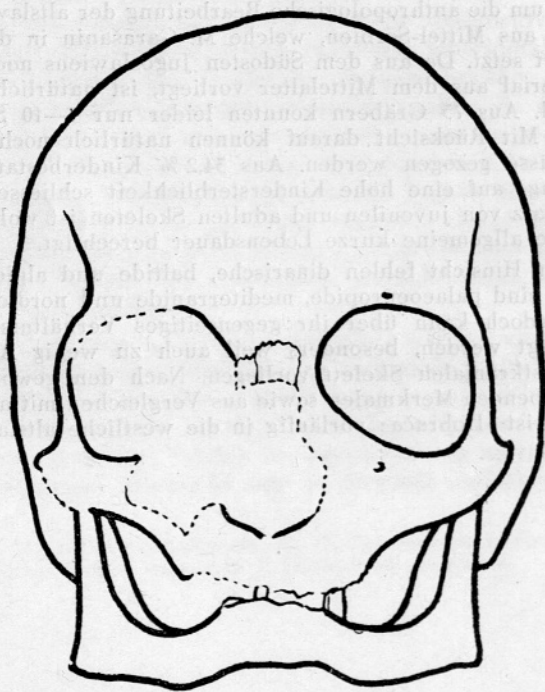
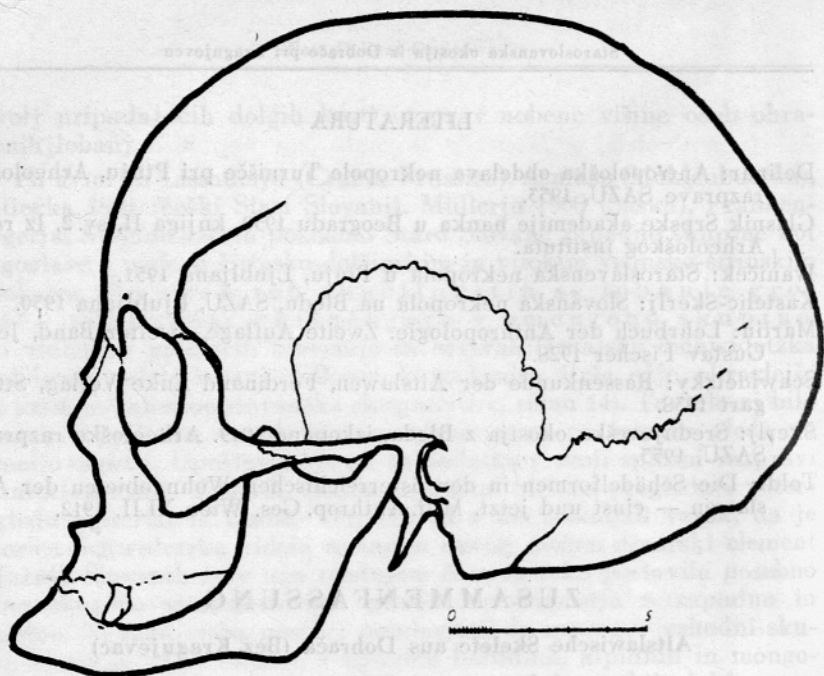
- Dolinar: Antropološka obdelava nekropole Turnišče pri Ptuj, Arheološke razprave SAZU, 1953.
- Glasnik Srpske akademije nauka u Beogradu 1950, knjiga II, sv. 2. Iz rada Arheološkog instituta.
- Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuj, Ljubljana 1951.
- Kastelic-Skerlj: Slovanska nekropola na Bledu, SAZU, Ljubljana 1950.
- Martin: Lehrbuch der Anthropologie. Zweite Auflage, zweiter Band, Jena, Gustav Fischer 1928.
- Schwidetzky: Rassenkunde der Altslawen, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1938.
- Skerlj: Srednjeveška okostja z Bleda, izkopana 1949. Arheološke razprave SAZU, 1955.
- Toldt: Die Schädelformen in den österreichischen Wohngebieten der Altslawen — einst und jetzt. Mitt. Anthrop. Ges. Wien XLII, 1912.

ZUSAMMENFASSUNG

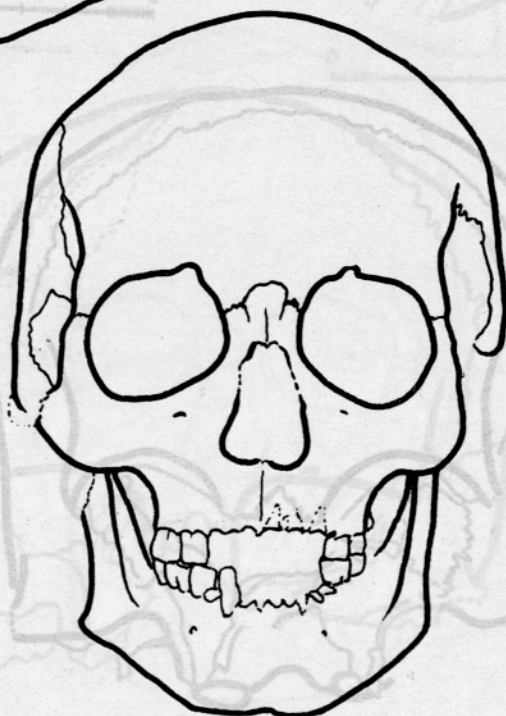
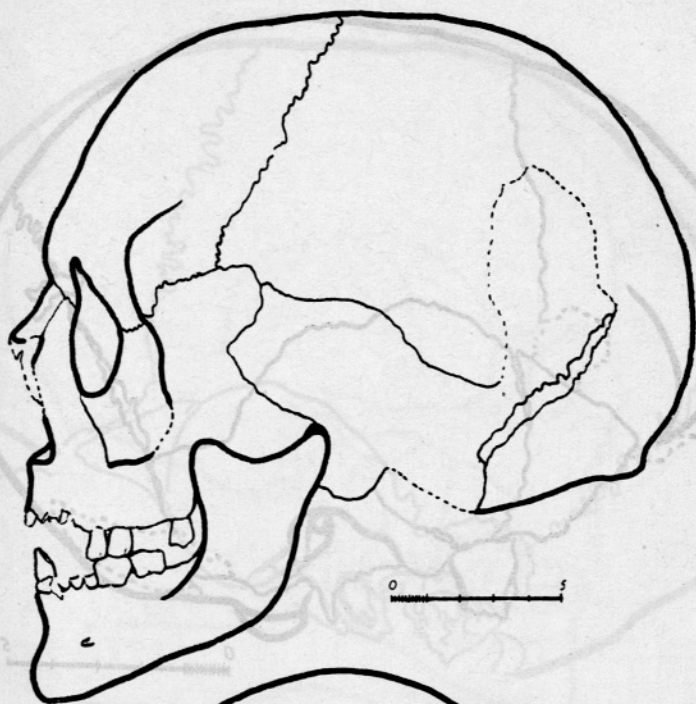
Altslawische Skelete aus Dobrača (Bez. Kragujevac)

Es handelt sich um die anthropologische Bearbeitung der altslawischen Nekropole Dobrača aus Mittel-Serbien, welche M. Garašanin in das XII. bis XIII. Jahrhundert setzt. Da aus dem Südosten Jugoslawiens noch sehr wenig Knochenmaterial aus dem Mittelalter vorliegt, ist natürlich jeder neue Fund wertvoll. Aus 75 Gräbern konnten leider nur 7—10 Schädel bearbeitet werden. Mit Rücksicht darauf können natürlich noch keine weittragenden Schlüsse gezogen werden. Aus 34,2 % Kinderbestattungen können wir allerdings auf eine hohe Kindersterblichkeit schliessen. Aus dem hohen Prozentsatz von juvenilen und adulten Skeleten ist wohl auch der Schluss auf eine allgemeine kurze Lebensdauer berechtigt.

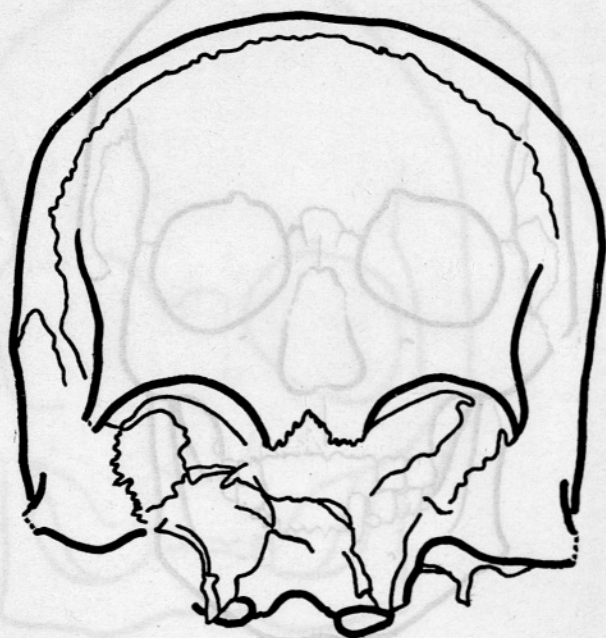
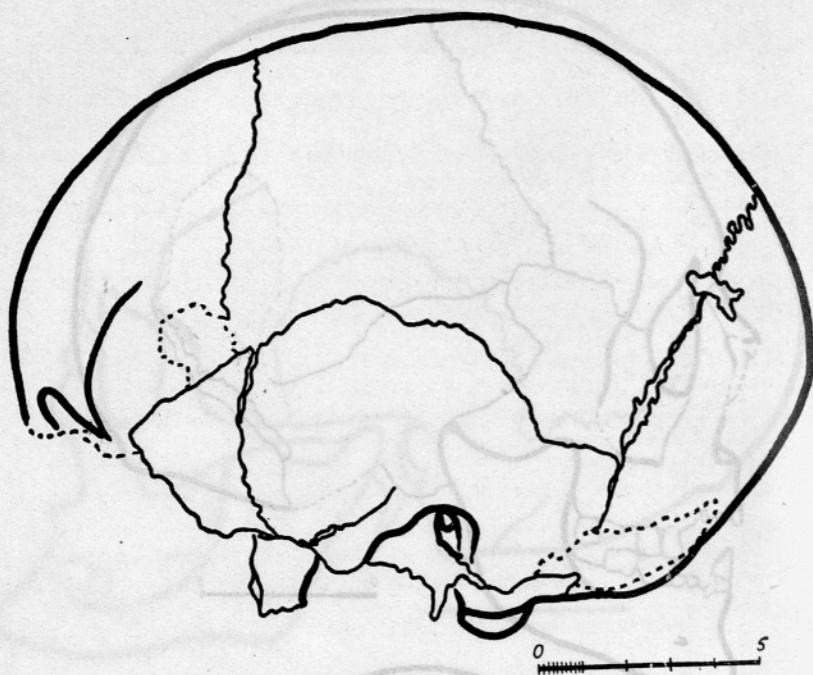
In typologischer Hinsicht fehlen dinarische, baltide und alpine Elemente; andererseits sind palaeoeuropide, mediterranide und nordide vielleicht vorhanden, jedoch kann über ihr gegenseitiges Verhältnis leider noch nichts ausgesagt werden, besonders weil auch zu wenig Anhaltspunkte von dem postkranialen Skelett vorliegen. Nach den gewonnenen Massen und beschreibenden Merkmalen sowie aus Vergleichen mit anderen altslawischen Serien ist »Dobrača« vorläufig in die westliche altslawische Gruppe einzureihen.

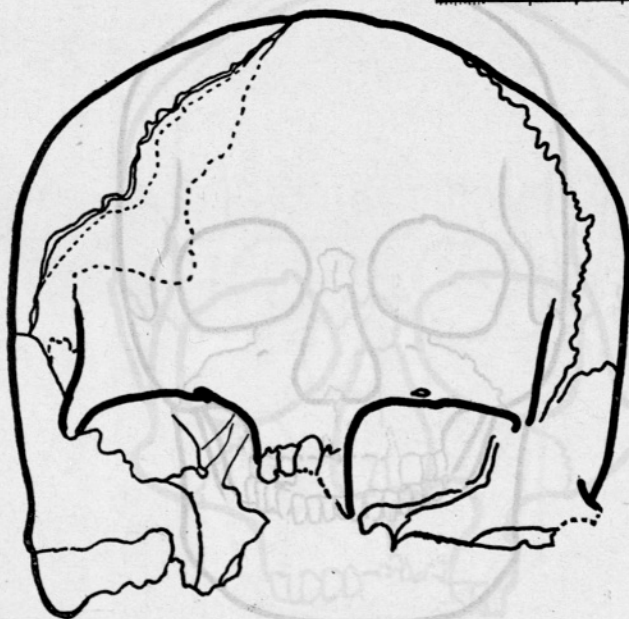
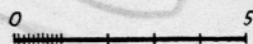
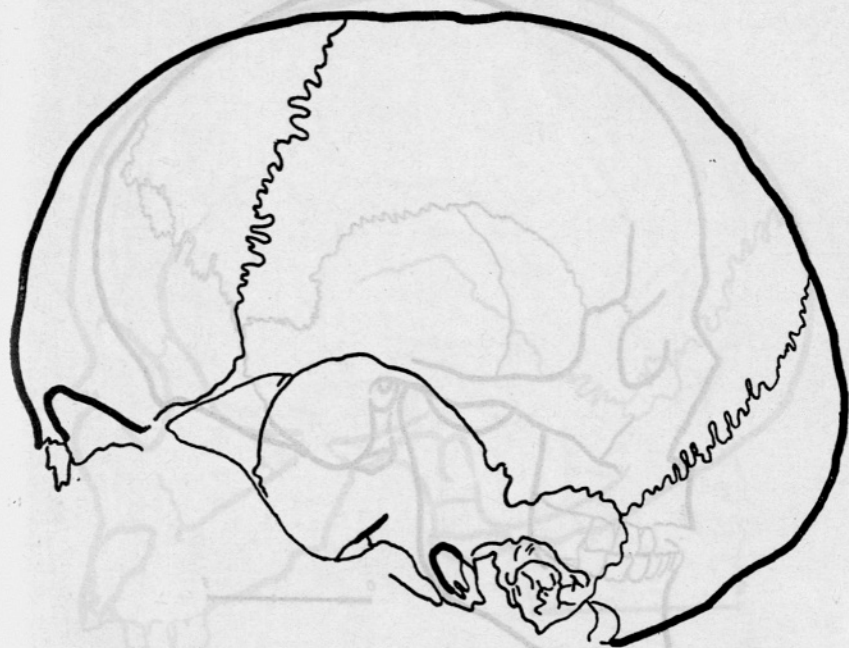
Risba 1. Lob. I D, gir. 2

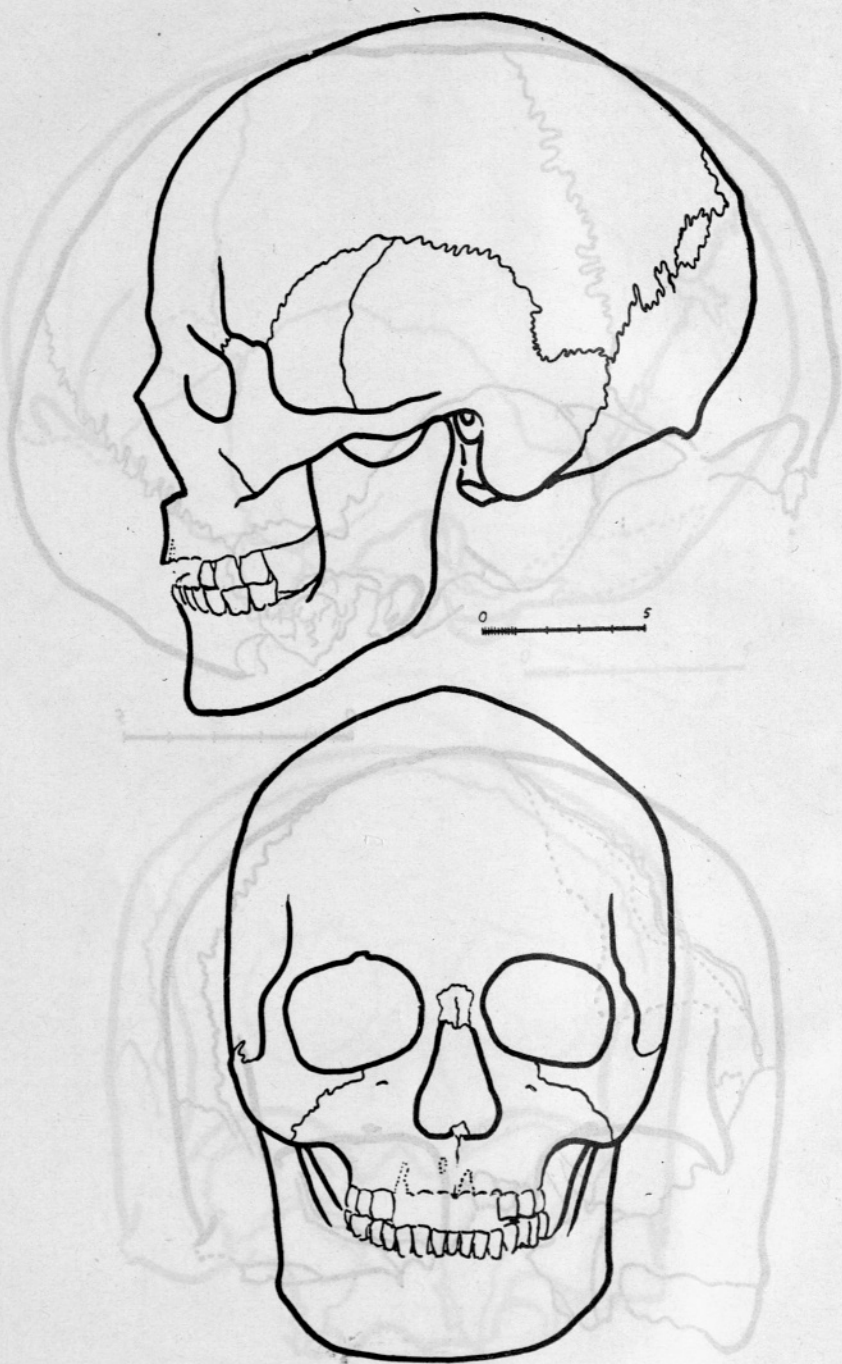
Risba 2. Lob. B/7 7

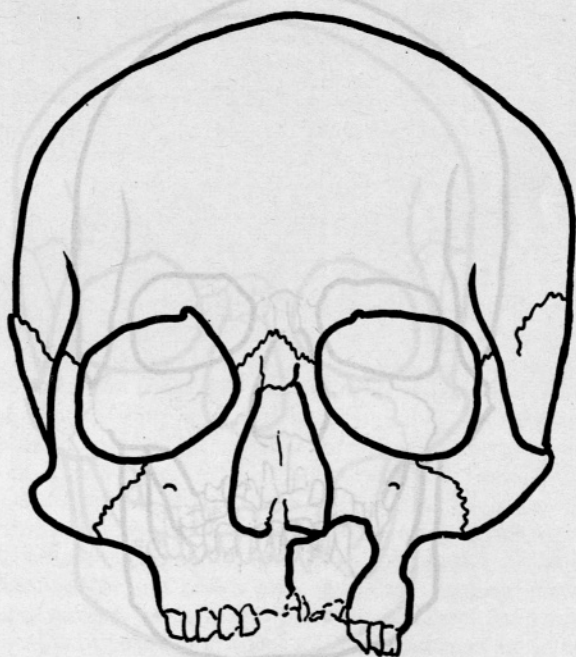
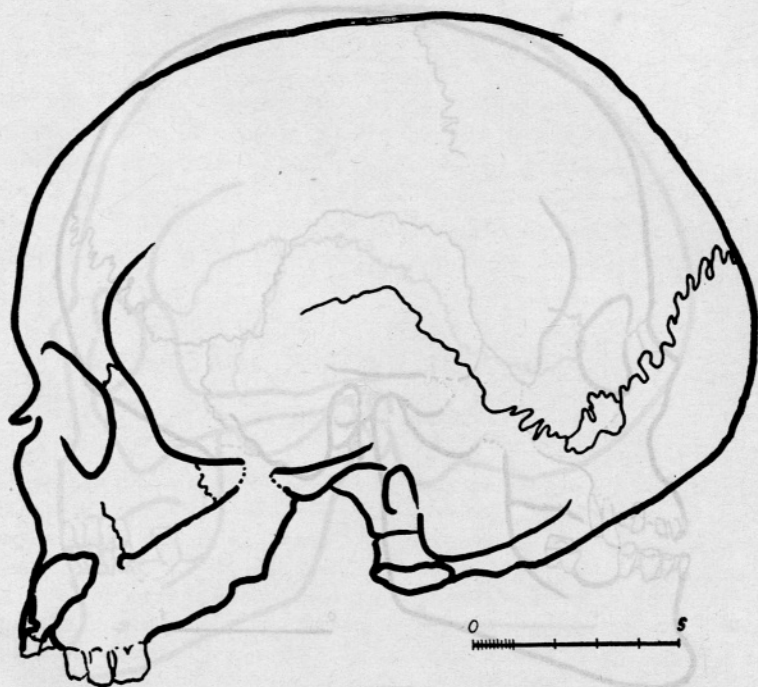
Risba 3. Lob. 8

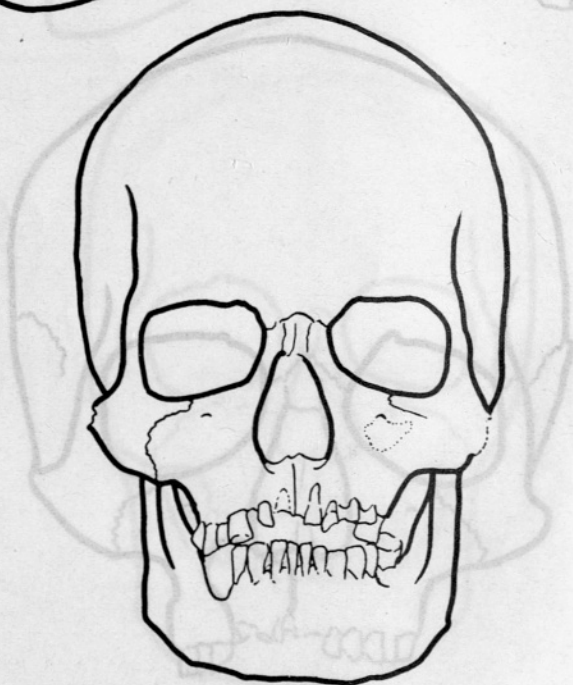
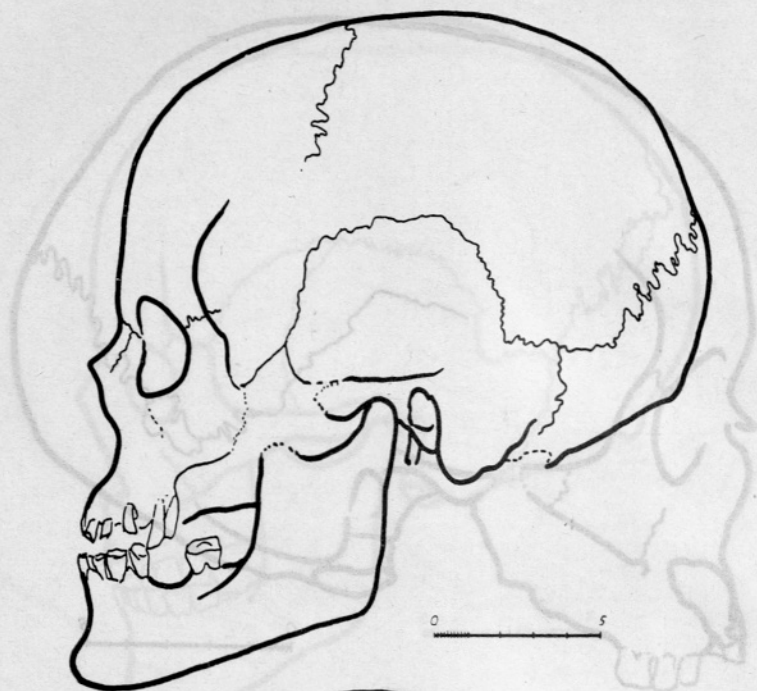
Risba 4. Lob. 18

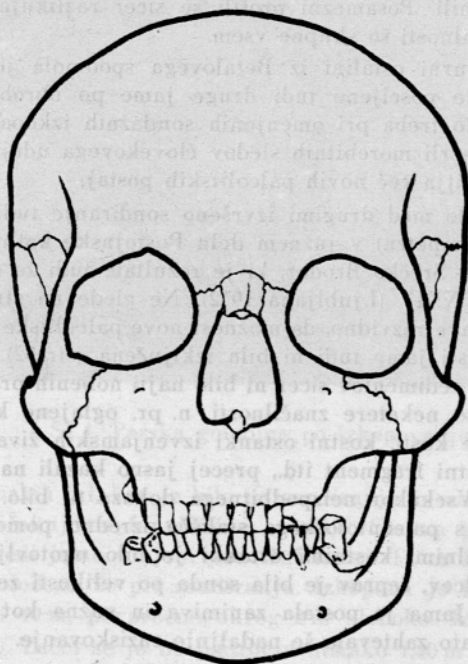
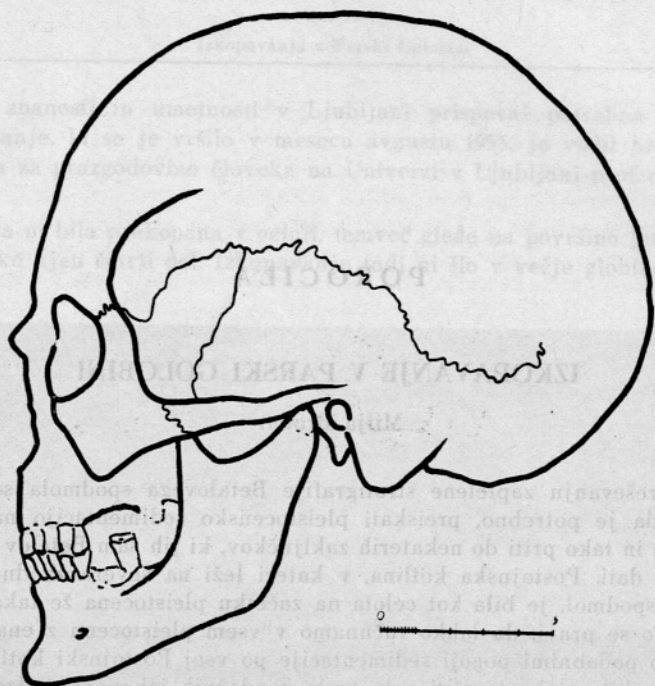
Risba 5. Lob. 19

Risba 6. Lob. 22

Risba 7. Lob. 23

Risba 8. Lob. 24

POROCILA

IZKOPAVANJE V PARSKI GOLOBINI

Mitja Brodar

Pri reševanju zapletene stratigrafije Betalovega spodmola se je pokazalo, da je potrebno, preiskati pleistocensko sedimentacijo na širšem področju in tako priti do nekaterih zaključkov, ki jih sam Betalov spodmol ne more dati. Postojnska kotlina, v kateri leži na severovzhodnem robu Betalov spodmol, je bila kot celota na začetku pleistocena že taka, kot je danes. To se pravi, da lahko računamo v vsem pleistocenu z enakimi ali vsaj zelo podobnimi pogoji sedimentacije po vsej Postojnski kotlini. V ta namen je bilo treba izvršiti celo vrsto sondažnih izkopavanj. Izsledki so pričakovanja izpolnili. Posamezni profili se sicer razlikujejo med seboj, toda nekatere značilnosti so skupne vsem.

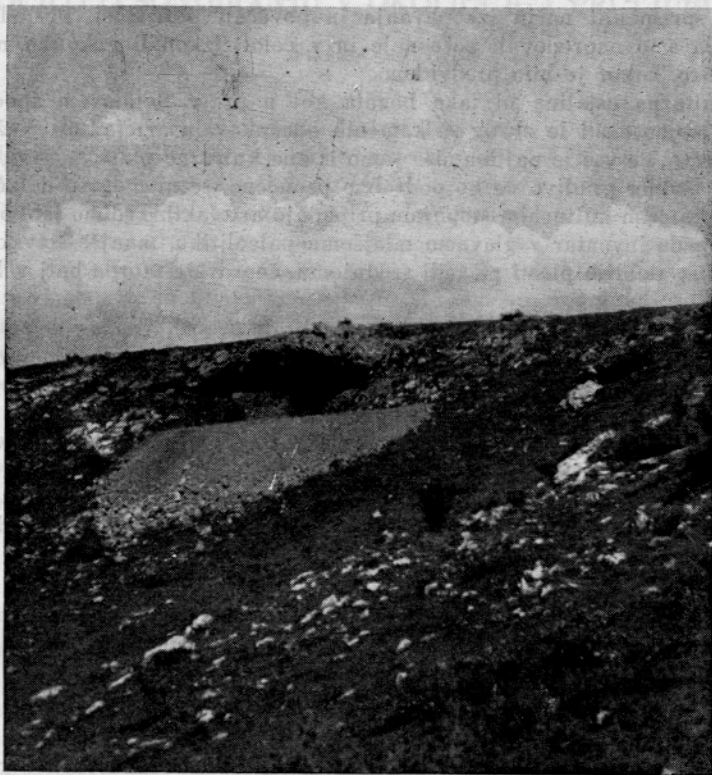
Po bogati kulturni ostalini iz Betalovega spodmola je bilo mogoče sklepati, da so bile poseljene tudi druge jame po obrobju Postojnske kotline. Zato je bilo treba pri omenjenih sondažnih izkopavanjih skrbno paziti, da ne bi prezrli morebitnih sledov človekovega udejstvovanja, kar je privedlo do odkritja več novih paleolitskih postaj.

Leta 1950 je bilo med drugimi izvršeno sondiranje tudi v Parski globini pri Pivki (Šempetru) v južnem delu Postojnske kotline. Sondiranje je vodil profesor dr. Srečko Brodar, ki je rezultate tudi že objavil v Geografskem vestniku XXIV (Ljubljana 1952). Ne glede na stratigrafske zaključke je iz razprave razvidno, da možnost nove paleolitske postaje zaradi več ugodnih lastnosti jame tudi ni bila izključena (str. 52). Kljub pazljivemu preiskovanju sedimentov sicer ni bilo najti nobenih pravih kulturnih ostankov, vendar so nekatere značilnosti, n. pr. oglašene kosti, podolžno precepljene cevaste kosti, kostni ostanki izvenjamskih živali in celo kot šilce oblikovan kostni fragment itd., precej jasno kazali na nekdanjo navzočnost človeka. Vsekakor neizpodbitnega dokaza ni bilo. Rezultat sondiranja je pa bil s paleontološkega stališča izredno pomemben in tudi obsežen. Med številnimi kostnimi ostanki je bilo ugotovljenih več vrst pleistocenskih sesalcev, čeprav je bila sonda po velikosti zelo skromna in ni presegala 6 m². Jama je postala zanimiva in važna kot paleontološko nahajališče in je zato zahtevala še nadaljnje raziskovanje.

Da se zbere čim več dragocenega paleontološkega gradiva in sistematično preiščejo jamski sedimenti, je Geološki inštitut Slovenske aka-

demije znanosti in umetnosti v Ljubljani prispeval potrebna sredstva. Izkopavanje, ki se je vršilo v mesecu avgustu 1953, je vodil predstojnik Inštituta za prazgodovino človeka na Univerzi v Ljubljani prof. dr. Srečko Brodar.

Jama ni bila prekopana v celoti, temveč glede na površino jamskih tal le nekako njen četrti del. Izkopavanje tudi ni šlo v večje globine ali celo

Sl. 1. Parska golobina po izkopavanju

do skalnih jamskih tal, ker je bilo po sondiranju že znano, do katere globine lahko pričakujemo favnistične ostanke. Glavna podolžna os poteka približno po sredi jame v njeni podolžni smeri. Ta os in začetna točka na njej je bila določena že pri sondiranju. Izkopana je bila desna polovica jame v dolžini 10 m, povprečno okrog 2 m globoko. Izkop je bil izvršen frontalno (sl. 1). Začel se je na področju nekako 1,40 m pod površino jamskih tal pri vhodu v jamo. Kopali smo po vertikalni metodi v smeri proti jami in dalje v jamo. Prečne profile smo izmerili pri vsakem dolžinskem

metru. Nato je sledil 1 m globlji izkop. Kopali smo enako kot zgornjo teraso in sproti dopolnjevali profile.

Pri delu smo že prvi dan doživeli prijetno presenečenje. Pojavljati so se začeli kameni artefakti in odbitki sileksov in kvarcitov. Ker je spremljajoča favna nepobitno karakterizirala plasti za pleistocenske, ni moglo biti več dvoma, da predstavljajo vsi ti predmeti kulturno ostalino ledenodobnega človeka. Tako se je tudi Parska golobina pridružila našim ostalim paleolitskim postajam. Prejšnja domneva je bila potrjena. Takoj je bilo treba spremeniti način izkopavanja in povečati pazljivost. Posledica je bila, da smo napredovali počasneje in v celoti izkopali nekoliko manjšo kubaturo, kakor je bilo predvideno.

Kulturna ostalina ni tako bogata kot n. pr. v Betalovem spodmolu. Skupno smo našli le okrog 90 kamenih odcepkov in artefaktov. Važno pa je dejstvo, da vse te najdbe niso samo iz ene kulturne plasti temveč iz več plasti. Dokler gradivo ne bo podrobno proučeno, se ni mogoče določno izraziti, katerim kulturnim stopnjam pripadajo artefakti. Trdimo lahko samo, da pripada inventar v glavnem mlajšemu paleolitiku, manjše število artefaktov iz globljih plasti pa tudi srednjemu, čeprav že morda bolj v končni stopnji.

Živalskega kostnega materiala smo zbrali precej, vendar le ne toliko kot smo pričakovali. Kakor je videti iz ostankov, je bilo število živalskih vrst precejšnje. Tako smo že pri izkopavanju ugotovili jamskega medveda, jamsko hijeno, alpskega svizca, več vrst jelenov, vrsto goveda, razne manjše glodalce itd. Pri podrobni preiskavi se bo število vrst gotovo še povečalo.

Uspeh izkopavanja je na vsak način zelo zadovoljiv. Pokazala se je potreba, da se razišče jama v celoti. To bo delo prihodnjega in morda tudi več let.

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgrabungen in Parska golobina

Anlässlich einer Sondierung im Jahre 1950 wurden in der Karsthöhle Parska golobina bei Pivka (Slowenien) zahlreiche Knochenfragmente pleistozäner Säugetiere festgestellt. Die weitere im Sommer 1953 in grösserem Umfange ausgeführte Ausgrabung ergab in den drei paläolithischen Kulturschichten eine grössere Anzahl von Steinartefakten, wodurch die Höhle Parska golobina als eine neue paläolithische Karststation gekennzeichnet ist.

POROČILO O SONDIRANJU V OKOLICI IGA PRI LJUBLJANI

Staško Jesse

V septembru ter deloma v oktobru leta 1955 je ekipa Sekcije za arheologijo pri SAZU izkopala nekaj sond v okolici KLO Studenec-Ig pri Ljubljani. Namen tega sondiranja je bil ugotoviti terenske razmere na področju, ki je predvideno za bodoča izkopavanja v tem delu Ljubljanskega barja (statigrafija tal, višina talne vode itd.), dalje po možnosti ugotoviti točnejše mesto IV. in V. kolišča, ki ju je odkril že K. Dežman ob Strojanovi vodi, a ju ni do konca raziskal; končno smo želeli odkriti še kako novo kolišče, kar se nam je v neki meri tudi posrečilo.

Ozemlje, ki smo ga sondirali, leži na levi strani ceste Ljubljana—Ig v trikotu med cesto, osamalcem Grmezom in Maharskim grabnom, ki se izliva v Iščico. Teren, na katerem smo kopali, je precej močvirnat in ga posestniki le v majhnih površinah uporabljajo za njive ali travnike; to področje namreč čestokrat pri večjih nalivih ali dolgotrajnejšem deževju preplavljajo Iščica ter njeni pritoki. Šoto, ki je nekdanj tu prekrivala barje, so posestniki po večini že odstranili; radi izsuševanja pa se je teren tudi precej posedel. Kulturne plasti, ki jih je nekdanj prekrivala šota, so sedaj v manjših globinah, kot so bile v času Dežmanovih izkopavanj; to nam je sicer nekoliko olajšalo delo, katerega je precej ovirala visoka talna voda.

Od vseh sond, ki smo jih napravili, so pomembne zaradi najdb kulturnih ostankov le tri, medtem ko ostale, razen zanimivih stratigrafskih podatkov niso dale pričakovanih kulturnih najdb.

Prvo sondo 6×3 m smo napravili na parceli 1252/1, last Šteblaja Andreja iz Iške vasi 73, ki je pri košnji naletel na kole, kateri so štrleli iz zemlje. Travnik, ki je precej močvirnat, se od Maharskega grabna v rahli terasi spušča proti Iščici, od katere je sonda oddaljena približno 120 metrov.

Ruši, s slabo močvirnato travo, je sledil temnorjav subhumus, nato pa vrsta raznobarnih ilovic do temnosive. Razporeditev je bila naslednja:

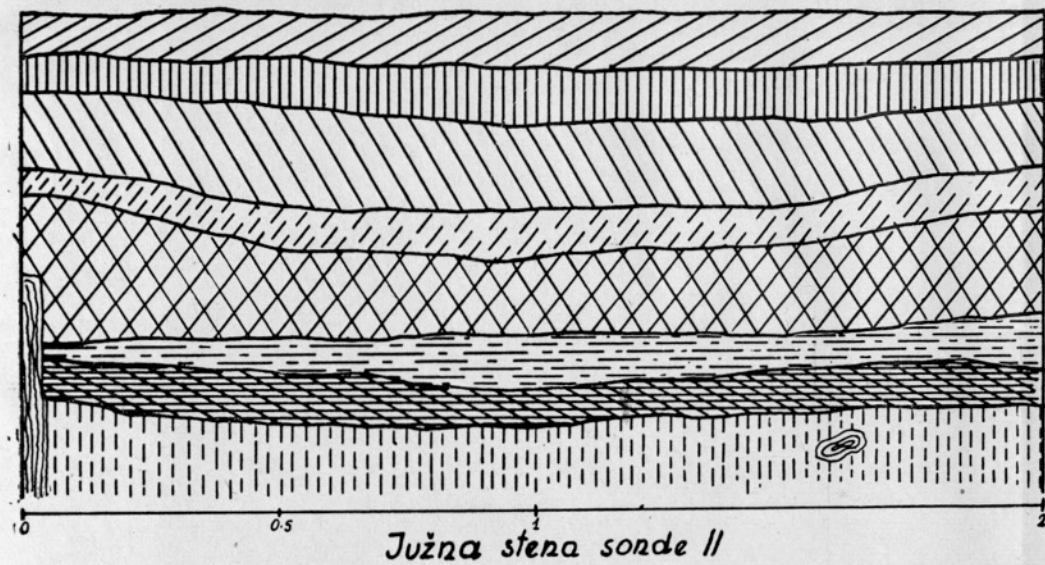
- ruša v debelini 6—10 cm;
- temnorjav subhumus: 4—12 cm;
- temnosiva ilovnata plast: 7—10 cm;
- svetlorumena ilovica (ostanki preperelega kamenja) 10—18 cm;
- temnosiva ilovica do dosežene globine 80 cm (priloga 1).

To plast pokriva na enem delu v obliki polkroga (220×200 cm) ogljena proga, ki leži nad vrsto apnencev, položenih med koli; v enem primeru celo nad kolom. Apnencev se na nekaterih mestih drži še ogljenina. Morda bi to mesto lahko označili za kurišče. (T. I, 2, risba 2.)

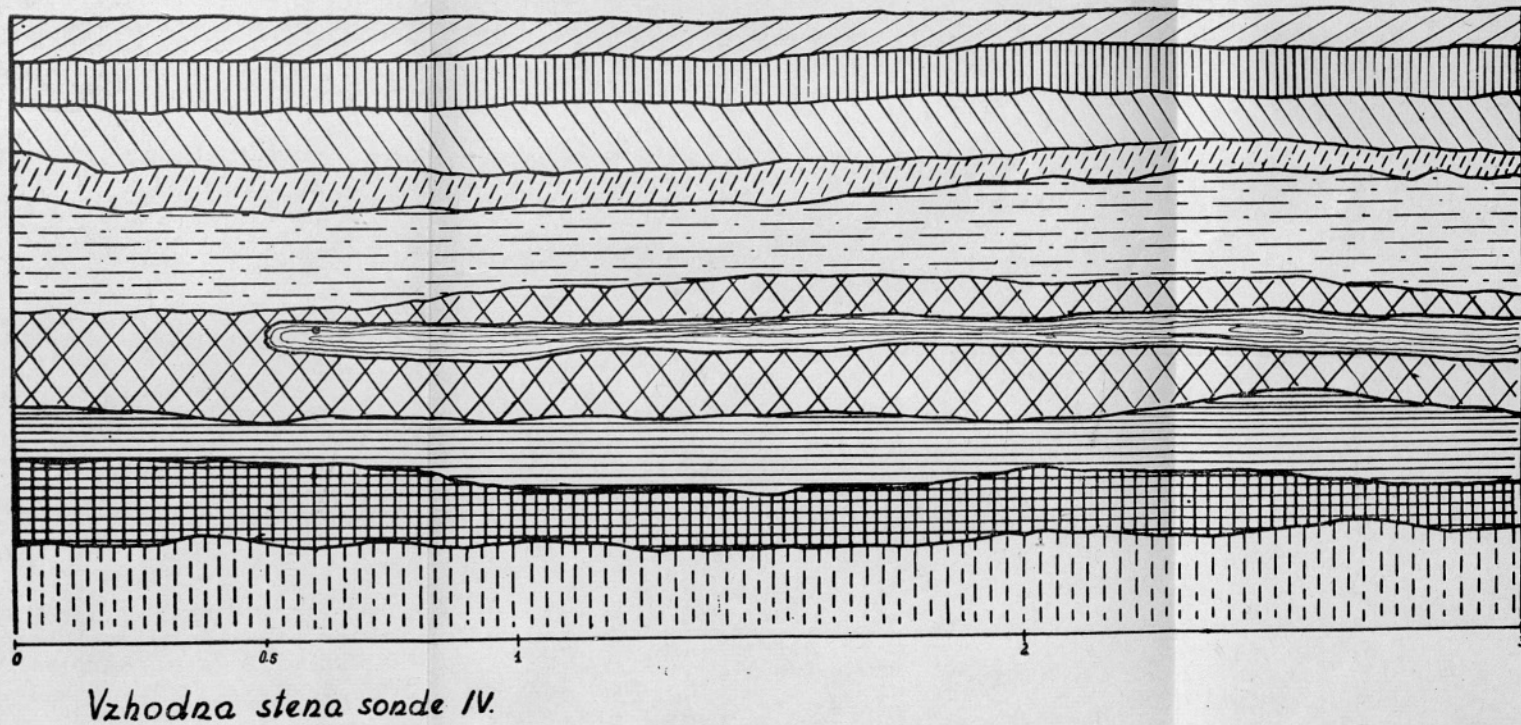
96

Priloga 2

Priloga 3

- temnorjav subhumus
- temnorjava ilovica
- temnosiva ilovnata plast
- svetlorumena ilovnata plast

- kol
- svetlorumenkasta peskovita ilovica
- rjavkasta ilovica
- svetlosiva peskovita glina

- temnorumenkasta peskovita ilovica
- ruša
- temnorjava ilovica z organskimi ostanki

V sondi smo odkrili 54 navpičnih kolov, prvega že v globini okoli 30 cm; od tega je bilo 8 kolov klanih. Koli, za katere so povečini uporabili kostanj, so bili debeli od 3 do 16,5 cm; povprečna debelina je bila 8 cm. Kot smo imeli priliko opaziti že na Blatni Brezovici (izkopavanja Sekcije za arheologijo julija 1953), je tudi tu opazna neka smotrna razporeditev kolov v skupine po tri ali pet skupaj v vrstah, ki so oddaljene med seboj 1—1,20 cm. Vrste so potekale v smeri jugozahod—severovzhod (risba 2).

Med koli so v svetlorumeni in temnosivi ilovici ležali številni kulturni ostanki.

Najbogateje je bila zastopana keramika, našli smo pa tudi fragmentirano koščeno bodalo ter nepoškodovano bodalo, kateremu je sklepna glavica služila kot držaj (dolžina 14,4 cm; T. III, 1, 2). Poleg rezila iz sivega roženca (dolžina 8 cm, širina 2 cm; T. III, 3), ki je ležal pod kuriščem, smo našli še eno fragmentirano rezilo ter nekaj majhnih odcepkov (T. III, 4, 5). Številne so bile najdbe razbitih živalskih kosti.

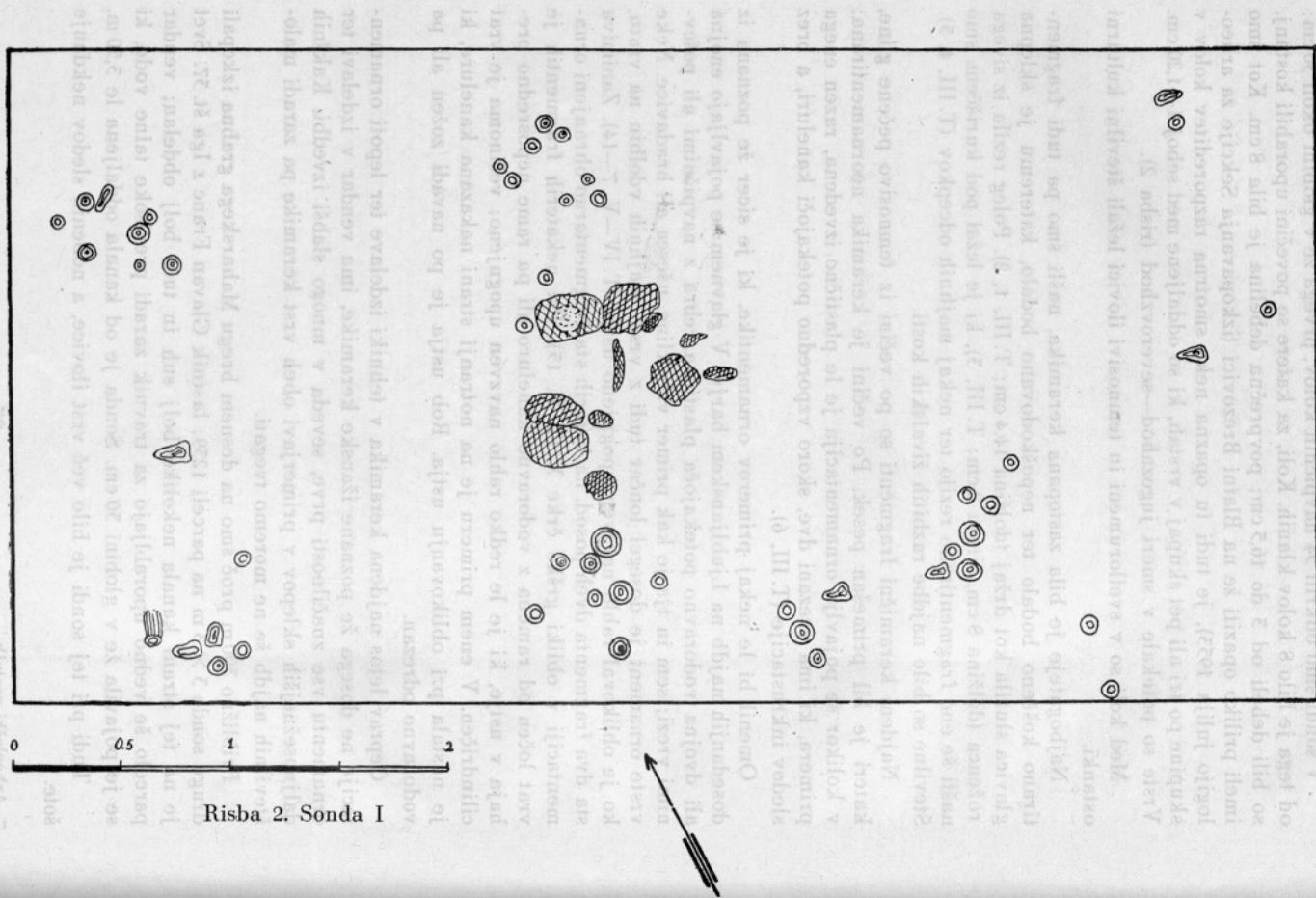
Najdeni keramični fragmenti so po večini iz temnosivo pečene gline, kateri je bil primešan pesek. Po večini je keramika neornamentirana; v kolikor se pojavlja ornamentacija je le plastično izvedena, razen enega primera, ki ima vrezani dve, skoro vzporedno potekajoči kaneluri, a brez sledov inkrustacije (T. III, 6).

Omenil bi le nekaj primerov ornamentike, ki je sicer že poznana iz dosedanjih najdb na Ljubljanskem barju. V glavnem se pojavljajo enojna ali dvojna vodoravno potekajoča plastična rebra z navpičnimi ali poševnimi vrezi; sem in tja je kak primer vzbokline, ušesca ali bradavice. Neke vrste ornament je dosegel lončar tudi z vrsto majhnih vdolbin na vratu, ko je oblikoval rahlo navzven upognjeno ustje (T. IV—V, 7—14). Zanimiva sta dva fragmenta dveh posod, na katerih sta fragmentarno ohranjeni ornamentaciji v obliki grške črke X (T. V, 15). Pri nekaterih fragmentih je vrat ločen od ramena z vodoravno kaneluro ali pa rame neposredno prehaja v ustje, ki je le redko rahlo navzven upognjeno; večinoma je vrat cilindričen. V enem primeru je na notranji strani nakazana kanelura, ki je nastala pri oblikovanju ustja. Rob ustja je po navadi zožen ali pa vodoravno odrezan.

Čeprav letos najdena keramika v tehniki izdelave ter lepoti ornamentacije ne dosega že poznane izjanske keramike, ima vendar v izdelavi ter ornamentu vse značilnosti prve, seveda v mnogo slabši izvedbi. Kakšnih daljnosežnejših sklepov v primerjavi obeh vrst keramike pa zaradi maloštevilnih najdb še ne moremo tvegati.

Približno 300 m proč smo na desnem bregu Maharskega grabna izkopali drugo sondo 3 × 3 m na parceli 1239; lastnik Glavan Franc z Iga št. 37. Svet je na tej strani kanala nekoliko bolj suh in tudi bolj obdelan; vendar parcelo še vedno uporabljajo za travnik zaradi previsoke talne vode, ki se je pojavila že v globini 30 cm. Sonda je od kanala oddaljena le 3,50 m.

Tudi pri tej sondi je bilo več vrst ilovice, a nobenih sledov nekdanje šote.

Risba 2. Sondra I

Profil južne stene je bil naslednji:

ruša do debeline 12 cm;

temnorjav subhumus: 8—10 cm;

temnorjava ilovica: 12—16 cm;

temnosiv trd ilovnat pas: 8—10 cm;

temnorjava ilovica z organskimi ostanki: 16—30 cm;

svetlorumena ilovica: 4—12 cm;

temnorumenkasta peskovita ilovica: 8—12 cm;

svetlo siva peskovita glina; v tej plasti smo dosegli globino 130 cm ne da bi ta plast prenehala (priloga 2).

Za kulturno plast bi tu označili temnorjavo in deloma tudi svetlorumeno ilovico.

Medtem ko je bila prva sonda zelo bogata z najdbami, je bila ta sorazmerno precej revna. Morda smo na tem mestu bili že na meji prejšnjega kolišča, saj je tretja sonda, oddaljena le svojih 80 m, bila že brez kulturne plasti ali ostankov.

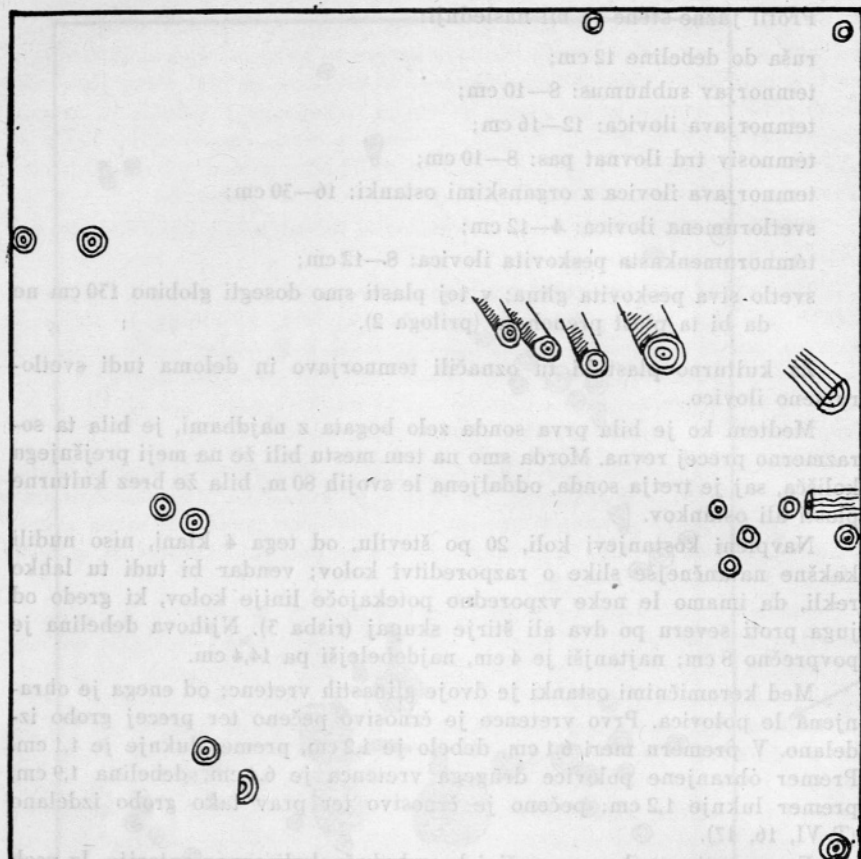
Navpični kostanjevi koli, 20 po številu, od tega 4 klani, niso nudili kakšne natančnejše slike o razporeditvi kolov; vendar bi tudi tu lahko rekli, da imamo le neke vzporedno potekajoče linije kolov, ki gredo od juga proti severu po dva ali štirje skupaj (risba 3). Njihova debelina je povprečno 8 cm; najtanjši je 4 cm, najdebelejši pa 14,4 cm.

Med keramičnimi ostanki je dvojje glinastih vretenc; od enega je ohranjena le polovica. Prvo vretenca je črnosivo pečeno ter precej grobo izdelano. V premeru meri 6,1 cm, debelo je 1,2 cm, premer luknje je 1,1 cm. Premer ohranjene polovice drugega vretenca je 6,4 cm, debelina 1,9 cm, premer luknje 1,2 cm; pečeno je črnosivo ter prav tako grobo izdelano (T. VI, 16, 17).

Fragmenti posod so po večini brez kakršnekoli ornamentacije. Iz vseh fragmentov je bilo mogoče rekonstruirati le mali bikonični lonček, narejen iz sivo pečene gline, mešane s peskom. Lonček, ki je bil zelo grobo izdelan, je imel rahlo navzven upognjeno ustje. Višina lončka je 7,3 cm, premer največjega oboda 8,5 cm, premer dna 5,8 cm, debelina stene pri dnu 0,8 cm. Na največji periferiji je bila na vsaki strani po ena vzboklina ali pa dvojje bradavic, ki sta bili vertikalno prevrtani; aplikacije danes niso več vidne, vidni pa sta obe luknji v delno ohranjenem ostenju (T. VI, 18).

Ohranjena je tudi črnosivo pečena aplikacija v obliki majhne konične ploščice (premer 4,2 cm, debelina 1,1 cm), z majhno vdolbino na sredi ter z vrezi na obodu kroga (T. VI, 19). Nizki cilindrični vratovi majhnih posod so po večini z vodoravnimi kanelurami ločeni od ramena. Fragment trakatega ročaja ter fragment posode z vodoravnim ušescem, ki je prav tako vodoravno predrt, sta dopolnjevala celotno zbirko najdenih keramičnih ostankov.

Fragment koščenega šila je bila edina najdba koščenega orodja, sicer pa so bile le razbite cevaste živalske kosti in del živalske lobanje.

Risba 3. Sonda II.

V tretji sondi, ki je bila izkopana prav tako na desnem bregu Maharškega grabna in oddaljena od druge 80 m, nismo našli nobenih kulturnih ostankov niti kulturne plasti ali kolov.

Približno 10 cm debeli ruši ter 18 cm debelemu subhumusu so sledile:

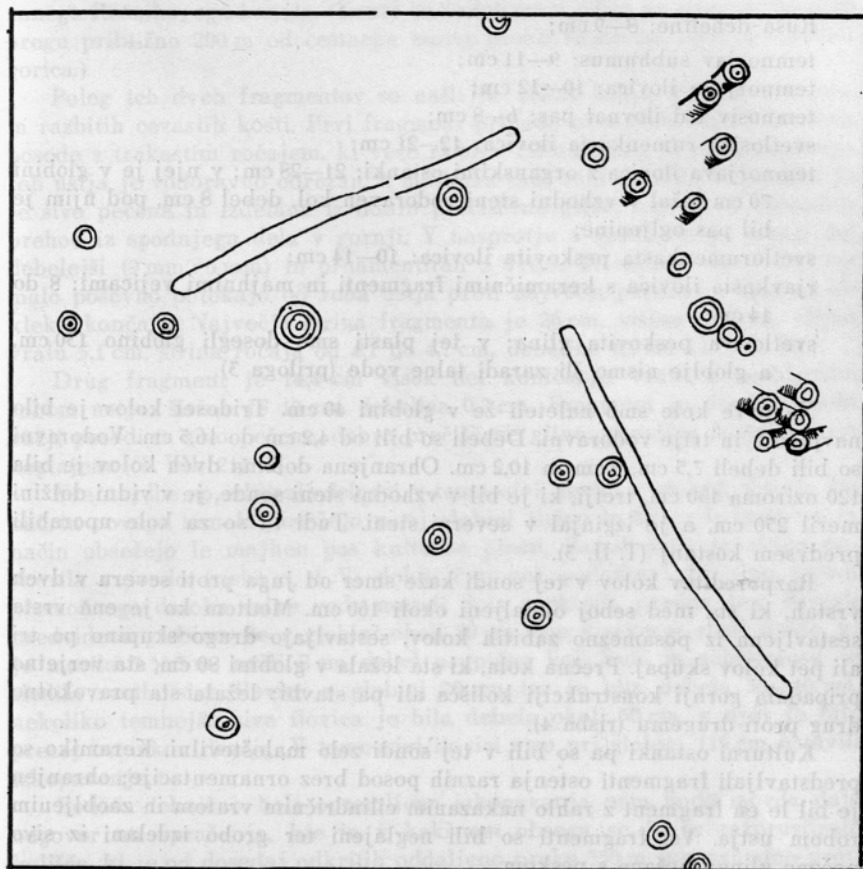
temnorjava ilovica: 80 cm;

temnosiv trd ilovnat pas: 4 cm;

svetlosiva ilovica: 16 cm;

temnejša siva ilovica: 20 cm;

nekoliko mivkasta sivorumenkasta ilovica do dosežene globine 160 cm.

Risba 4. Sonda IV.

S to sondo smo verjetno segli že izven območja kolišča, na katero smo naleteli v drugi sondi.

Četrta po vrsti je bila sonda na parceli 1250, last Štrumblja z Iga na tako imenovanem Velikem Mostišču. Sonda, ki je merila 3×3 m, je bila oddaljena od levega brega Maharskega grabna 12,70 m, od levega roba ceste Ig—Babna gorica pa 120 m. Svet je na več mestih prekrivala voda, ki nam je zlasti v nižjih globinah zelo ovirala delo.

Med vsemi sondami je imela ta najbolj zanimiv profil.

Ruša debeline: 8—9 cm;
 temnorjav subhumus: 9—11 cm;
 temnorjava ilovica: 10—12 cm;
 temnosiv trd ilovnat pas: 6—8 cm;
 svetlosiva rumenkasta ilovica: 12—21 cm;
 temnorjava ilovica z organskimi ostanki: 21—28 cm; v njej je v globini 70 cm ležal v vzhodni steni vodoraven kol, debel 8 cm, pod njim je bil pas ogljenine;
 svetlorumenkasta peskovita ilovica: 10—14 cm;
 rjavkasta ilovica s keramičnimi fragmenti in majhnimi vejicami: 8 do 14 cm;
 svetlosiva peskovita glina; v tej plasti smo dosegli globino 130 cm, a globlje nismo šli zaradi talne vode (priloga 3).

Na prve kole smo naleteli že v globini 40 cm. Trideset kolov je bilo navpičnih in trije vodoravni. Debeli so bili od 4,2 cm do 16,5 cm. Vodoravni so bili debeli 7,5 cm, 8 cm in 10,2 cm. Ohranjena dolžina dveh kolov je bila 120 oziroma 150 cm, tretji, ki je bil v vzhodni steni sonde, je v vidni dolžini meril 250 cm, a je izginjal v severni steni. Tudi tu so za kole uporabili predvsem kostanj (T. II, 3).

Razporeditev kolov v tej sondi kaže smer od juga proti severu v dveh vrstah, ki sta med seboj oddaljeni okoli 160 cm. Medtem ko je ena vrsta sestavljena iz posamezno zabitih kolov, sestavljajo drugo skupino po tri ali pet kolov skupaj. Prečna kola, ki sta ležala v globini 80 cm, sta verjetno pripadala gornji konstrukciji kolišča ali pa stavbi; ležala sta pravokotno drug proti drugemu (risba 4).

Kulturni ostanki pa so bili v tej sondi zelo maloštevilni. Keramiko so predstavljali fragmenti ostenja raznih posod brez ornamentacije; ohranjen je bil le en fragment z rahlo nakazanim cilindričnim vratom in zaobljenim robom ustja. Vsi fragmenti so bili neglajeni ter grobo izdelani iz sivo pečene gline; mešane s peskom.

Vse tri sonde, ki so imele skoraj v isti globini plasti s kulturnimi ostanki, so zadele verjetno na isto koliščarsko naselbino, zlasti druga in četrta, ki sta bili izkopani celo v isto kolišče, saj je njihova oddaljenost znašala le 50 m. Na robu kanala so še danes vidni razni keramični fragmenti, ki so jih delavci pri kopanju vrgli na površje. Tako je kolišče danes s kanalom presekano na dve polovici.

Z letošnjimi najdbami sta ponovno odkriti obe kolišči, ki ju je odkril Dežman,¹ a ju je v letu 1941 brezuspešno iskal Ložar ter tudi lokaliziral na drugem mestu.² Domnevo, ki jo je postavil Melik,³ da je treba iskati kolišča ob Maharskem grabnu, so potrdile najdbe v omenjenih sondah.

Tipični, v svetu znani izžanski keramiki bikoničnih posod in inkrustaciji se je približal fragment bikonične posode, ki so ga skupno s fragmentom koničnega vratu neke posode našli delavci pri gradnji novega tako imeno-

¹ Dežman, Bericht, 1877 (separat), str. 4.

² Ložar, GMDS, 1942, str. 89.

³ Melik, Mostiščarsko jezero, 1946, str. 75—77.

vanega Resnikovega kanala. (Kanal se bo izlival v Iščico na njenem desnem bregu približno 200 m od cestnega mosta preko Iščice na cesti Ig—Babna gorica.)

Poleg teh dveh fragmentov so našli še nekaj kolov, živalskih vreten in razbitih cevastih kosti. Prvi fragment pripada gornjemu delu bikonične posode s trakastim ročajem, ki veže rame s cilindričnim vratom, katerega rob ustja je vodoravno odrezan, a mestoma tudi rahlo zaobljen. Posoda, ki je sivo pečena in izdelana iz dobro prečiščene gline, ima ostro naznačen prehod iz spodnjega dela v gornji. V nasprotju s spodnjim je gornji del debelejši (9 mm : 6 mm) in ornamentiran z vrezi, ki skoraj vzporedno ter malo poševno potekajo od roba ustja proti največji periferiji, kjer se ob kleku končajo. Največja širina fragmenta je 26 cm, višina 17,2 cm, višina vratu 5,1 cm, širina ročaja od 4,1 do 4,7 cm, debelina 1,1 cm (T. VII, 20).

Drug fragment je 14,4 cm visok del koničnega vratu z zaobljenim robom ustja; širina je 10 cm, debelina 0,7 cm. Fragment je pripadal neki večji posodi iz sivo pečene, dobro prečiščene gline; površina fragmenta je neglazena (T. VII, 21).

Vse najdbe so izkopali delavci v temnosivi ilovici v globini 150 cm. Po načrtu novega kanala dosežejo v tej globini širino le 60 cm in tako na ta način obsežejo le majhen pas kulturne plasti. Zaradi tega je ekipa poskusila s sondo (risba 1, t. V) dobiti čim več podatkov; žal smo zaradi premočnega dotoka talne vode morali dela prekiniti, preden smo dosegli predvideno globino. Že v globini okoli 30 cm smo v severni steni sonde, ki je merila 3 × 3 m, našli 8 cm debel navpičen kol. Ruši in subhumusu je sledila svetla siva ilovica v globini 20 cm ter je bila debela 30—40 cm, nekoliko temnejša siva ilovica je bila debela okoli 50 cm, v njej je bilo precej ostankov dračja. V temnosivi ilovici smo pri globini 110 cm ustavili izkopavanje.

Bodoča tehnično bolj opremljena izkopavanja nam bodo morda dala odgovor na vprašanja, kje in v kakšnem obsegu se je tu razprostiralo kolišče, ki je od dosedaj odkritih oddaljeno preko 350 m jugovzhodno proti Igu. Ker je na tem mestu tekla nekoč Iščica je možno, da so tu najdeni predmeti bili preneseni sem od drugod, kajti najdene kosti, fragmenti in koli so precej oddaljeni med seboj, pa tudi kulturna plast temnosive ilovice je na mnogih mestih prekinjena.

Poleg teh sond smo napravili še nekaj poskusnih kopov, ki nam niso dali nobenih kulturnih ostankov, temveč le vpogled v različno razporeditev zemeljskih plasti na raznih mestih v okolici Iga. Tu bi omenil le nekaj primerov.

Sonda na parceli 1209, last Jesiha z Iga, je imela sledečo stratigrafijo:

ruša: 8 cm;

subhumus: 16 cm;

šota s hrastovimi vejami: 40 cm;

siva peščena ilovica: 33 cm;

rjavosiva peščena ilovica z ostanki polžjih lupinic: 34 cm;

sivorumena ilovica: 70 cm.

Na Križmanovi parceli na Partih je ruši sledila do globine 180 cm šota s hrastovimi vejami nato pa svetla siva ilovica. Na parceli št. 485, na terenu med Ižansko cesto ter Iščico, je ruši (debelina 14 cm) in subhumusu (debelina 32 cm) sledil droben bel grušč preko enega metra, ki se je sproti podsipal.

V sondi na parceli 1457 na Partih je ruši in subhumusu sledila šota, v kateri smo našli ostanke keramike in ruše. To je zadosten dokaz, da so tu bila nekoč izkopavanja. Enako smo našli že prekopane plasti na nekaterih parcelah ob Ižanski cesti na Kepjah.

S temi poskusnimi kopi ter podatki, ki so nam jih podali ižanski posestniki, se nam je posrečilo dobiti točnejšo sliko mesta in obsega posameznih izkopavanj, ki jih tu vodil Dežman v letih 1875—1877. To je bil tudi namen opisanega sondiranja.

RÉSUMÉ

Rapport sur les sondages faits à Ig près Ljubljana

Dans le voisinage d'Ig près Ljubljana une équipe de la Section d'archéologie de l'Académie Slovène des Sciences et des Arts a fait plusieurs sondages. A cette occasion on a découvert des constructions lacustres à ainsi nommé Veliko Mostišče (grandes palafittes) entre le ruisseau d'Iščica et le canal Mahar.

Dans le cours de trois sondages l'équipe a déterré en outre de pilotis érigés beaucoup d'autres restes de civilisation, p. e. fragments de différents vases plastiquement décorés et outils d'os et de pierre. Les pilotes de châtaignier étaient épais de 4—16,5 cm et ils étaient debout en rangées distantes l'une de l'autre environ 160 cm. Les rangées allaient dans la direction SO vers SN ou S vers N.

Une autre colonie lacustre fut découverte pendant la construction du nouveau canal de Resnik qui débouchera dans le ruisseau d'Iščica. En outre de pilotes et d'os d'animaux les ouvriers y déterrèrent aussi un fragment d'un col conique de vase et un fragment d'un vase biconique au col cylindrique et à l'anse en forme de ruban.

Les autres sondages n'ont servi qu'à l'examen stratigraphique du terrain du marais de Ljubljana aux environs d'Ig.

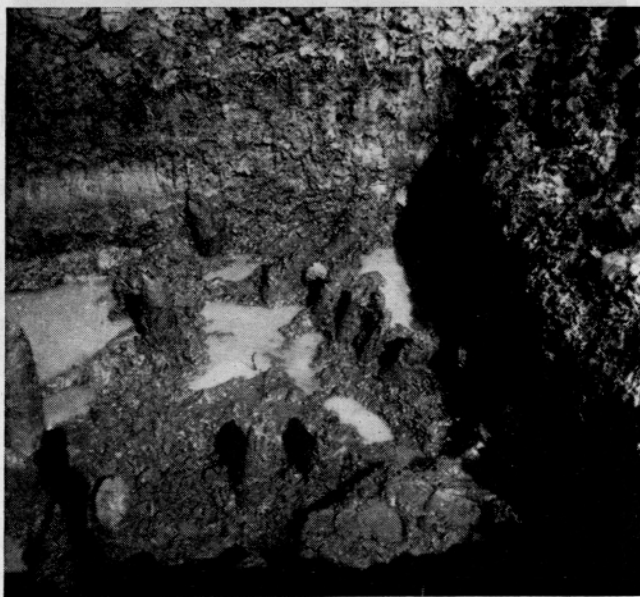
Sl. 1. Pogled (od vzhodne strani proti zahodni) na kole in »kurišče«
inote v

Sl. 2. Profil severne strani in pogled na kurišče

Sl. 3. Pogled (od jugovzhoda proti severovzhodu) na kole in prečni tram v steni

Sl. 4. Pogled v severovzhodni vogel sonde

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

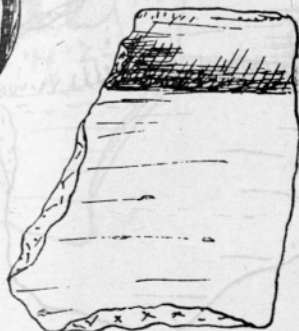
Sl. 5

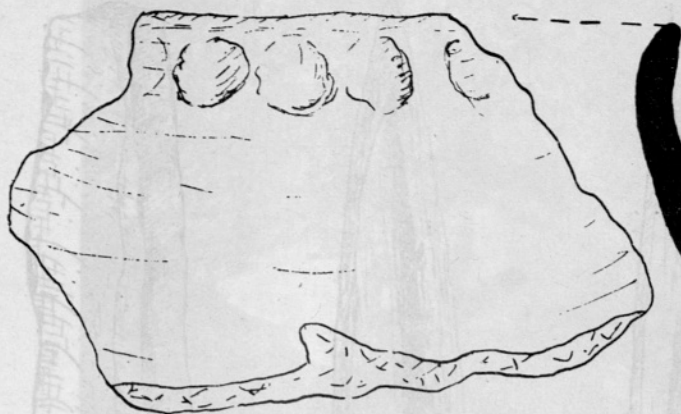
Sl. 6

Sl. 4

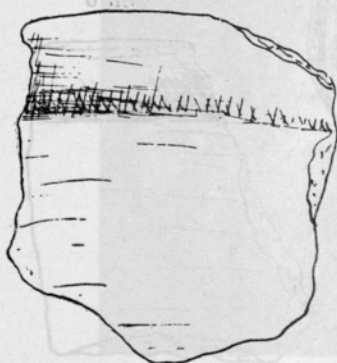
Sl. 7

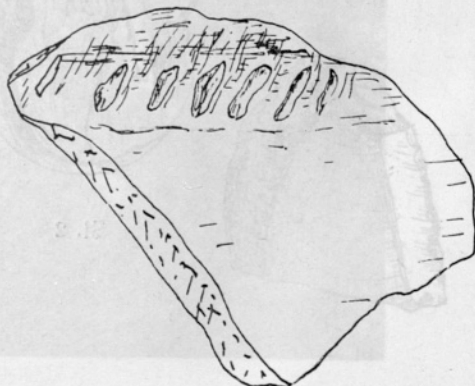
Sl. 8

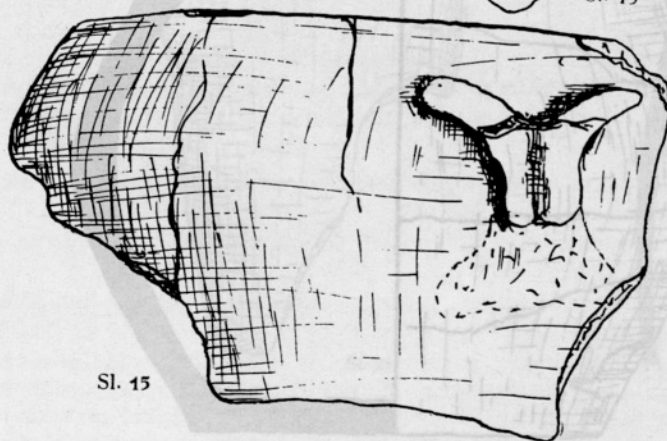
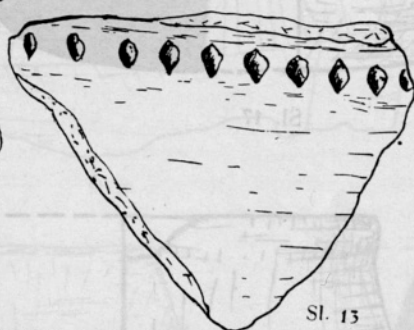
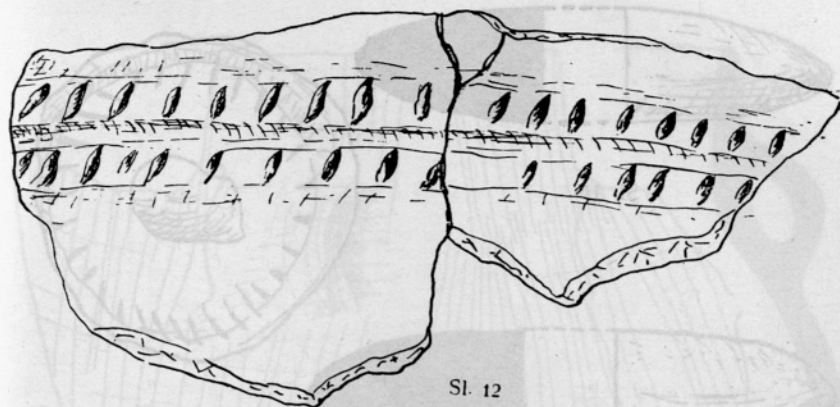
Sl. 9

Sl. 10

Sl. 11

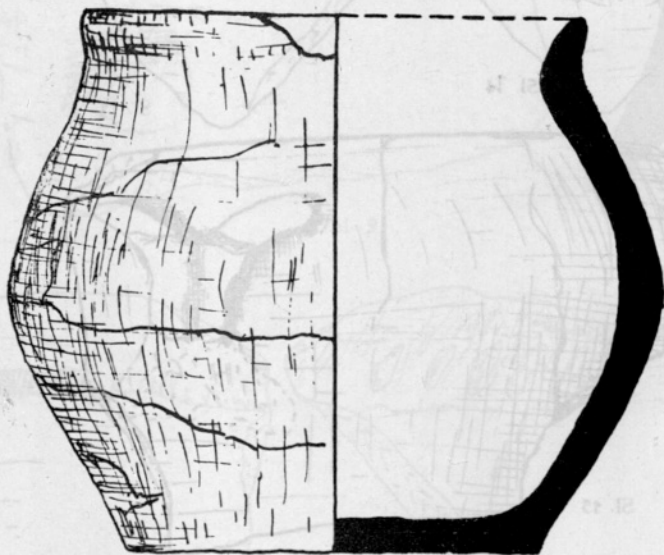
Sl. 16

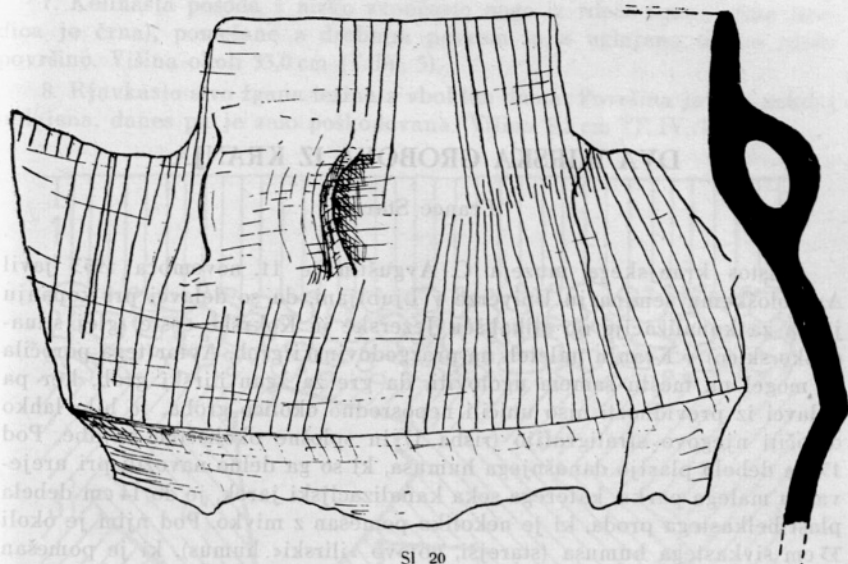
Sl. 19

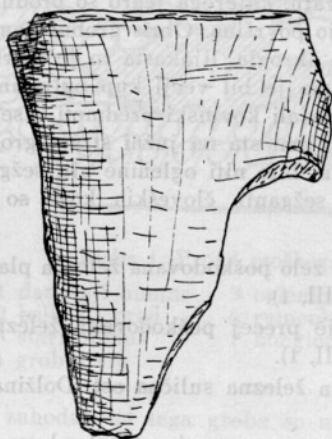
Sl. 17

Sl. 18

Sl. 20

Sl. 21

DVA ILIRSKA GROBOVA IZ KRANJA

France Starè

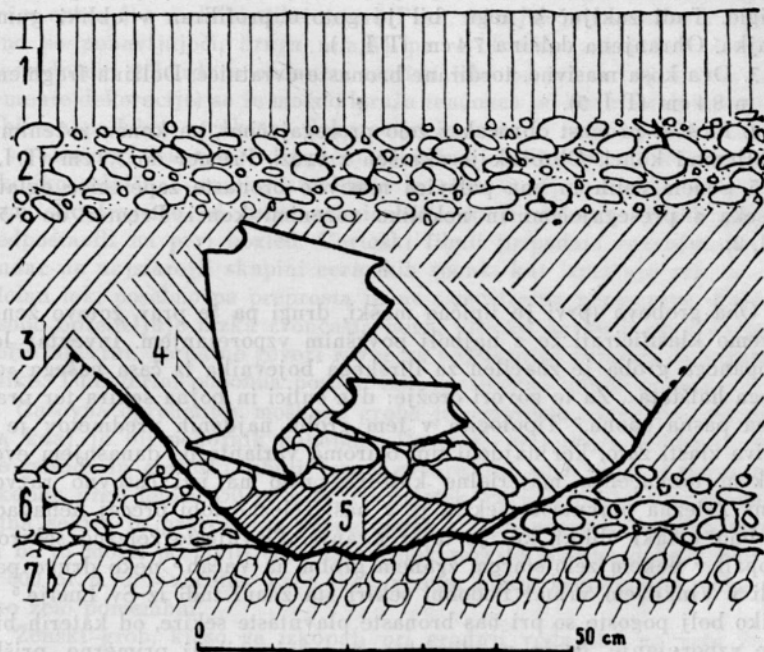
Kustos kranjskega muzeja C. Avguštin je 11. novembra 1955 javil Arheološkemu seminarju Univerze v Ljubljani, da so delavci pri kopanju jarka za kanalizacijo ob stikališču Jezerske in Kokrške ceste (glej situacijsko skico) v Kranju naleteli na prazgodovinski grob. Avtor tega poročila je mogel na mestu samem ugotoviti, da gre za žgan ilirski grob, ker pa delavci iz previdnosti niso uničili neposredno okolico groba, je bilo lahko določiti njegovo stratigrafijo (risba 1) in splošne okoliščine najdbe. Pod 15 cm debelo plastjo današnjega humusa, ki so ga delno navozili pri urejanju malega parka, katerega seka kanalizacijski jarek, je do 14 cm debela plast belkastega proda, ki je nekoliko pomešan z mivko. Pod njim je okoli 35 cm sivkastega humusa (starejši, gotovo »ilirski« humus), ki je pomešan z manjšimi prodniki. Sledi do 8 cm debela plast rumenkastega proda, ki leži na kompaktnem konglomeratu, katerega jedro so prodniki. Dno groba je ležalo do 71 cm pod današnjo površino. Obris grobne jame je bil jasen le v spodnjem delu; ta je bila okrogla, lijakasta in je merila okoli 80 cm v premeru. Na dnu grobne jame je bil večji kup oglja in sežganih človeških kosti, med katerimi so ležali kovinski predmeti. Vse to je bilo pokrito z večjimi prodniki. Nad njimi sta na južni strani grobne jame stali dve glinasti posodi, v katerih ni bilo niti oglenine niti sežganih človeških kosti. V kupčku oglenine in sežganih človeških kosti so bili naslednji predmeti:

1. Fragmentirana in od rje zelo poškodovana železna plavutasta sekira. Ohranjena dolžina 14,2 cm (T. III, 1).
2. Fragmentirana in od rje precej poškodovana železna sulična ost. Ohranjena dolžina 26,0 cm (T. II, 1).
3. V več kosov prelomljena železna sulična ost. Dolžina okoli 35,0 cm (T. II, 2).
4. Polovica pravokotne pasne spona iz debele bronaste pločevine. Spona je okrašena z vrezanimi geometričnimi motivi. Že v uporabi se je prelomila, pa so jo popravili z železnimi zakovicami. Sponi manjka tista polovica, ki je imela kavelj za spenjanje. Na krajši od ohranjenih stranic so tri zakovice s kroglasto glavico, srednja ima spodaj pravokotno bronasto ploščico. Ohranjena dolžina 8,8 cm, širina 4,6 cm (T. IV, 1).
5. V tri kose prelomljena in v ognju močno poškodovana bronasta certoška fibula. Dolžina 7,4 cm (T. III, 3).

6. Fragment noge s kroglastim zaključkom prav take bronaste certoške fibule. Ohranjena dolžina 3,4 cm (T. III, 2).

7. Kelihasta posoda z nizko zvončasto nogo iz rdeče žgane gline (sredica je črna), pomešane z drobnim peskom in z uglajeno temno rdečo površino. Višina okoli 33,0 cm (T. IV, 3).

8. Rjavkasto sivo žgana terina z vboklim dnom. Površina je bila nekdanj uglajena, danes pa je zelo poškodovana. Višina 8,2 cm (T. IV, 2).

Risba 1. Profil moškega groba

1 današnji humus	5 oglečina in sežgane kosti
2 belkasti prod	6 rumenkasti prod
3 stari humus	7 konglomerat
4 grobni sip	

Okoli 50 m zahodno od tega groba so našli pri gradnji vodnjaka na vrtu vile ge. Marije Župančič, Gosposvetska ulica 1, žgan prazgodovinski grob.¹ Gospa Župančič, ki hrani predmete tega groba, je bila tako ljubez-

¹ Iz kokrškega predmestja (Prahova vila) so znani žgani ilirski grobovi starejše železne dobe, ki sta jih kopala Žontar in Ložar. To gradivo je v ljubljanskem narodnem muzeju in ga bo v kratkem objavil S. Gabrovec. Poleg tipične starejše železnodobne keramike so v teh grobovih med drugimi kovinskimi pridevki našli dvojnopotljaste lokaste fibule in fibule očalarke.

niva, da mi jih je odstopila za objavo in mi dala tudi nekaj podatkov. Grob je namreč ležal okoli 1,0 m pod površino. Poleg oglja in sežganih kosti so našli v njem:

1. Več fragmentov sivo črno žgane, nekoliko s peskom pomešane posode z uglajeno površino. Posoda je imela močno zaobljen največji obod, horizontalno kaneluro na ramenu, od katere so viseli tritračni, kanelirani trikotniki. (T. I, 3, 5a).

2. Fragmentirana bronasta čolničasta fibula z odlomljeno peresovino in iglo. Tudi zaključek noge (bil je gotovo profiliran v obliki gumba) manjka. Ohranjena dolžina 7,4 cm (T. I, 1).

3. Dva kosa masivne, tordirane bronaste ovratnice. Dolžina fragmentov 13,2 in 8,4 cm (T. I, 5).

4. Ploščat bronast obroček z zelo presegajočimi, na koncu zoženimi in zaobljenimi konci. Obroček je okrašen z vrezi. Premer do 3,9 cm (T. I, 4).

5. Sedem celih in ena polovica masivne bronaste zapestnice oglatega preseka s presegajočimi in nekoliko zoženimi konci. Premer do 7,5 cm (T. I, 2).

*

Oba grobova (prvi je tipično moški, drugi pa je prav gotovo ženski) moremo klasificirati že z najbolj površnim vzporejanjem. Inventar letos izkopanega groba je značilen za ilirskega bojvnika iz časa našega »cvetočega halštata«. Za to govori orožje: dve sulici in bojna sekira ter pravokotna pasna spona.² Tipologija v tem grobu najdenih predmetov je zanimiva zlasti zato, ker najdeni tipi oziroma variante po današnjem evolijskem tolmačenju materialne kulturne niso na isti časovno razvojni ravni. Železna plavutasta sekira je v naši železni dobi precej nenavadna, posebno v taki obliki, kot je ta iz Kranja. Plavutasto železno sekiro so izkopali v nekem zelo starem žganem grobu na Vačah,³ neko drugo pa so našli v Vinkovem vrhu.⁴ Podobni sekiri sta znani tudi iz Sv. Lucije.⁵ Nekoliko bolj pogoste so pri nas bronaste plavutaste sekire, od katerih bi za naše vzporejanje, če že ne direktno, pa vsaj najbolj primerno, prišli v poštevek sekira iz žganega groba iz Ljubljane (dvorišče SAZU)⁶ in sekira iz struge Ljubljane.⁷ Če bi že samo te sekire skušali strniti neglede na tehniko izdelave v neko formalno razvojno zaporedje, bi lahko sekiri iz Kranja in oni iz Vinkovega vrha prisodili mlajši čas. Ob obeh sulicah bi bilo problematično reči kaj več kot to, da sta glede tehnike izdelave

² Starè, Arheološki vestnik IV/2, 1952, str. 264 in sledeče; opomba 5 na strani 267.

³ Hochstetter, Die neuesten Gräberfunde von Watsch u. St. Margarethen, Denkschriften d. Math.-Naturwiss. Classe d. k. Akademie d. Wiss., Wien 1883, str. 5, 6, Fig. 6.

⁴ Müllner, Typische Formen, Ljubljana 1900.

⁵ Marchesetti, Scavi nella Necropoli di S. Lucia, Boll. Soc. Adriatica, Trieste 1893, T. XXVIII, 4, 5.

⁶ Starè, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, Dela SAZU, Ljubljana 1954, T. XXXV, 1.

⁷ Müllner, op. cit.

(zvarjen tulec, zelo močno rebro) in oblike (razmeroma ozek tulec, posebno pa ozek list v primeri z njegovo dolžino) relativno mladi. Veliko več kot sekira in sulici nam pove pasna spona. Čeprav se je ohranila le polovica spone, ni nobenega zadržka za njeno tipološko in časovno opredelitev. Spona ima mlajše tipološke poteze: na pas je bila pritrjena z obema krajšima stranicama.⁸ Edine arhaične poteze so zajete v dokaj debeli bronasti plošči in v tehnični izvedbi ornameta. Ta je vrezan in ima geometrično linearen motiv. Struktura dekoracije pa govori za mlajši čas. Tu sta združeni v enem dve različni stilni smeri. Prva, starejša je zaznavna v horizontalno se ponavljajoči, druga mlajša pa v okvirno zaključeni strukturi. V osrednjem, z borduro obdanem motivu (oba pa imata popolnoma enake elemente dekoracije) se še močno izraža tendenca po horizontalni simetriji.⁹ V bistvu podobno strukturo dekoracije imamo na neki sponi z Vač,¹⁰ le da so elementi dekoracije drugačni, tehnično in stilno pa od naše iz Kranja nekoliko mlajši. Z analizo strukture in stila v ožjem smislu se pri naši sponi oddaljujemo od tiste »arhaičnosti«, ki bi jo sicer lahko pri njej predpostavili na prvi pogled. Certoški fibuli pripadata razvojno starejši, vendar ne najstarejši skupini certoških sponk, kar izpričuje zelo masivno izdelan lok, posebno pa preprosta in ne samostrelna peresovina. Kelihasto posodo opredeljuje nizka zvončasta noga, klekast največji obod in močno profiliran vrat. To pa ne govori ravno za najstarejše variante te keramične oblike. Tudi terini podobna posoda ima na splošno mlade poteze.

Časovna opredelitev moškega groba je preprosta, zlasti če nam gre za čas, kdaj je bil pokojnik pokopan. Tipološko najmlajši predmeti: sulici, obe posodi in certoški fibuli jasno govore, da vojščak iz Kranja ni bil pokopan pred letom 450. pr. n. št. (= začetek Vače II b). Železna plavutasta bojna sekira in pravokotna pasna spona sta po nastanku znatno starejši, saj bi ju mogli postaviti celo na začetek razvite železne dobe v Sloveniji (= 600 pr. n. št. = začetek Vače II a), vendar pa za kronologijo groba nista tako zelo pomembni.

Ženski grob, ki so ga izkopali pri gradnji vodnjaka na vrtu Župančičeve vile, kaže veliko več starinskih potez. Tordirana bronasta ovratnica ima paralele v ruško-dobovski skupini¹¹ (Reinecke Hallstatt B) in v grobovih najstarejše železne dobe (Vače I). Take ovratnice pa se najdejo, seveda kot tipološki sediment, še v nekoliko mlajšem času. Podobno velja za ploščate z vrezanimi črtami okrašene obročke, ki so utegnili služiti kot nakit (Ringschmuck) ali pa kot sponke za kite. Tudi zapestnice, ki so izdelane iz debele bronaste pločevine in imajo presegajoče konce, so starejše blago in jih lahko brez večjih pomislov postavimo v starejšo železno dobo (= Vače I). Za datacijo ženskega groba je vsekakor najbolj pomembna bronasta čolničasta fibula; ta bi utegnila biti v tem grobu najmlajši element. Tipološko se uvršča k neki mlajši skupini čolničastih

⁸ Starè, Arheološki vestnik III/2, str. 174.

⁹ I. c., str. 177 in sledeče.

¹⁰ I. c., str. 184 in sledeče, T. II, 2.

¹¹ Starè, Ilirsko grobišče pri Dobovi — izkopavanja 1952, Razprave SAZU III, 1953, str. 131, T. II, 2; T. III, 6; T. XIV, 7.

fibul, kar priča nenavadno dolga noga. Na tem mestu bi bila razlaga geneze tega tipa italijanskih fibul odveč. Naši fibuli podobne variante imajo svoj višek nekje v obdobju poznejše Arnoaldi in v začetku certosa stopnje, pri nas pa se take variante čolničastih fibul prično uveljavljati v razviti železni dobi (= Vače II a), utegnejo pa biti tipične za višek našega »cvetočega halštata« (= Vače II b). Fragmenti v tem grobu izkopanega lonca (verjetno žare) ne povedo kdo ve koliko. Celotna forma posode ni znana, tehnika izdelave je lahko značilna tudi za starejšo železno dobo, enako tudi ornament.

Obravnavana žgana groba iz Kranja sta po vsem tem značilna za obdobje razvite železne dobe, imata pa še nekaj arhaičnih potez. Posebno tipološko mlajše najdbe, ki grobova časovno opredeljujejo, imajo čisto značaj dolenjskega »cvetočega halštata« in nimajo nobenih elementov, ki bi bili značilni za svetolucijski kulturni krog. To pa je pomembno za bodoče ugotavljanje obsega in meje kulturnih sfer na Gorenjskem. Razvita železna doba je na Gorenjskem še malo raziskana, toda če upoštevamo znano gradivo, bi mogli že danes predvideti, da Gorenjska v razviti železni dobi ni imela v materialni kulturi bistvenejših, njej lastnih posebnosti. Medtem ko moremo severozahodno Gorenjsko z Bitnjami¹² na čelu uvrstiti v svetolucijski kulturni krog, kažejo najdbe iz Kranja skoraj popolno kulturno gravitacijo na Dolenjsko.¹³ Kdaj je prišlo do tega, je zaenkrat še težko reči, verjetno šele takrat, ko so se ilirske naselbine na področju Kranjske (posebno Dolenjske) bližale svojemu vsestranskemu višku. Grob ilirskega bojvnika iz Kranja ima velik lokalni pomen, saj v Kranju ni bilo zaključenih najdb iz tega obdobja, veliko večji pomen pa tiči v tisti, zaenkrat še nenačeti problematiki, ki bo razjasnila obseg in vplive »cvetočega halštata« Kranjske.

ZUSAMMENFASSUNG

Zwei illyrische Gräber aus Kranj

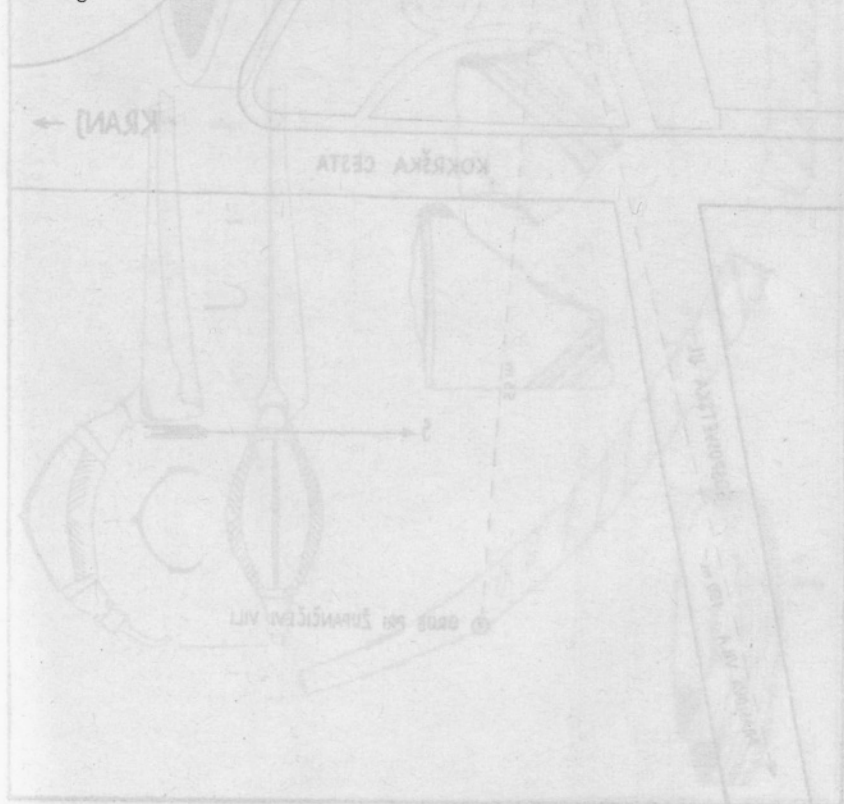
Im November 1953 haben die Arbeiter beim Graben des Kanalisierungsgrabens in der Kokra-Vorstadt von Kranj (Krainburg) ein vorge-schichtliches Grab entdeckt (siehe Situationsskizze und Zeichnung 1). Im Grabe, ein flaches Brandgrab, befanden sich eine eiserne Lappenaxt, zwei eiserne Lanzen-spitzen, eine fragmentierte mit eingeschnittenen Motiven verzierte bronzene Gürtelschnalle, zwei beschädigte bronzene Certosa-fibeln, ein gebranntes kelchartiges Gefäß mit Fussgestell und eine braune grau gebrannte Terrine (siehe T. II, III und IV). Etwa 50 m westlich von diesem Grabe hat man anlässlich eines Brunnenbaues ein Brandgrab ent-deckt und darin fand man mehrere Fragmente von grau-schwarz ge-

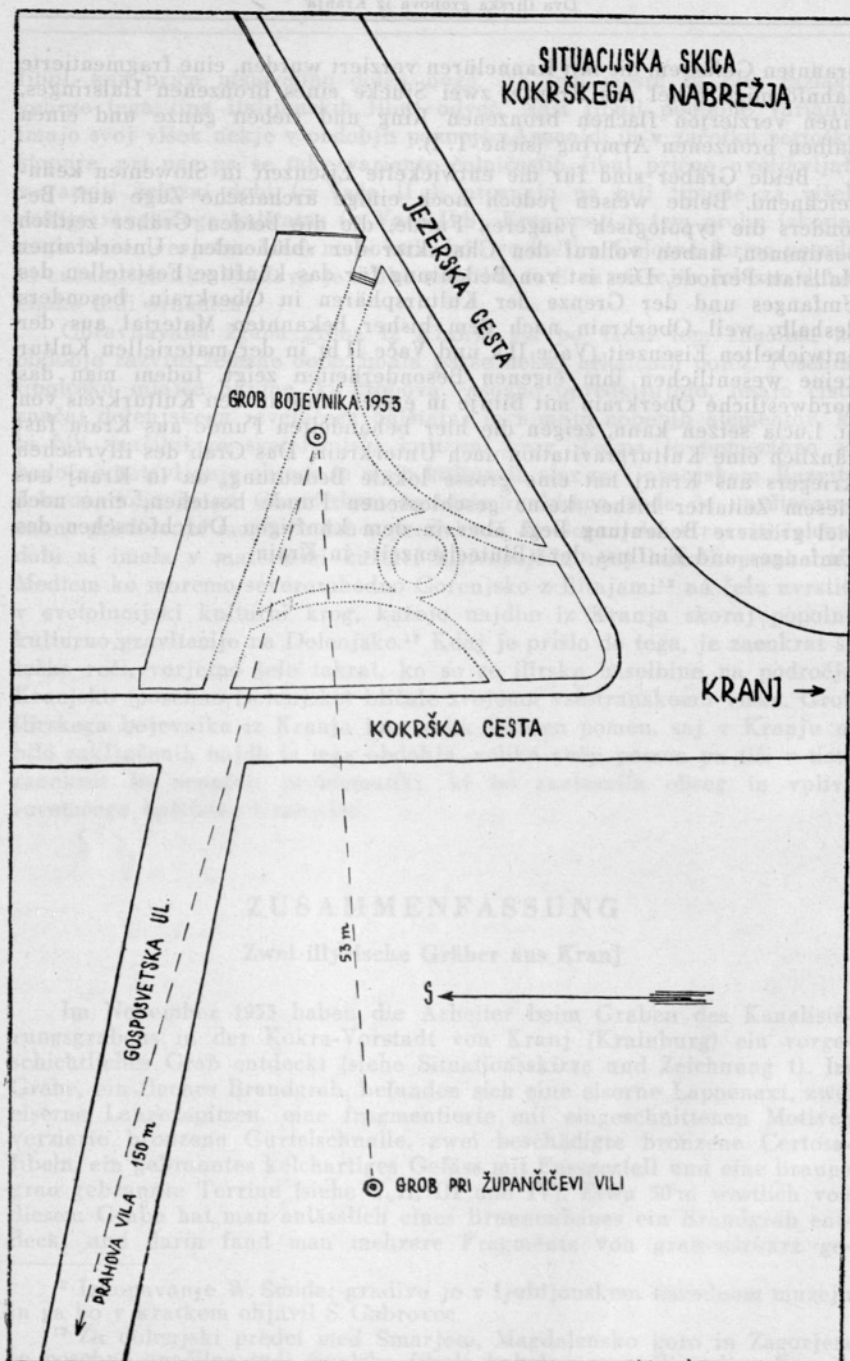
¹² Izkopavanje W. Šmida; gradivo je v ljubljanskem narodnem muzeju in ga bo v kratkem objavil S. Gabrovec.

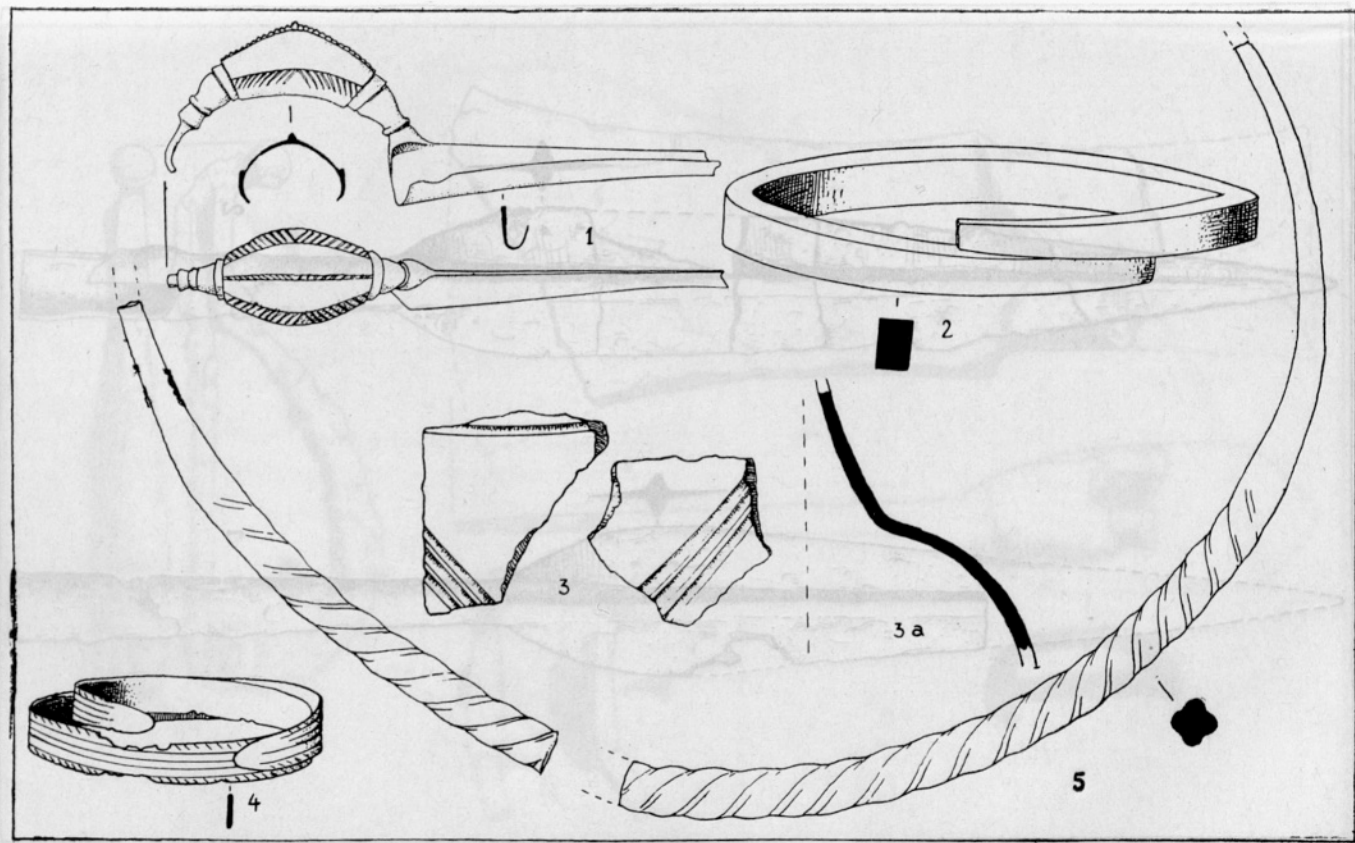
¹³ Za dolenjski predel med Smarjeto, Magdalensko goro in Zagorjem so posebno značilne tudi živalske fibule kakršno so našli tudi v Kranju (Z o n t a r, Zgodovina mesta Kranja).

brannten Gefässen, die mit Kannelüren verziert wurden, eine fragmentierte kahnförmige Fibel aus Bronze, zwei Stücke eines bronzenen Halsringes, einen verzierten flachen bronzenen Ring und sieben ganze und einen halben bronzenen Armring (siehe T. I).

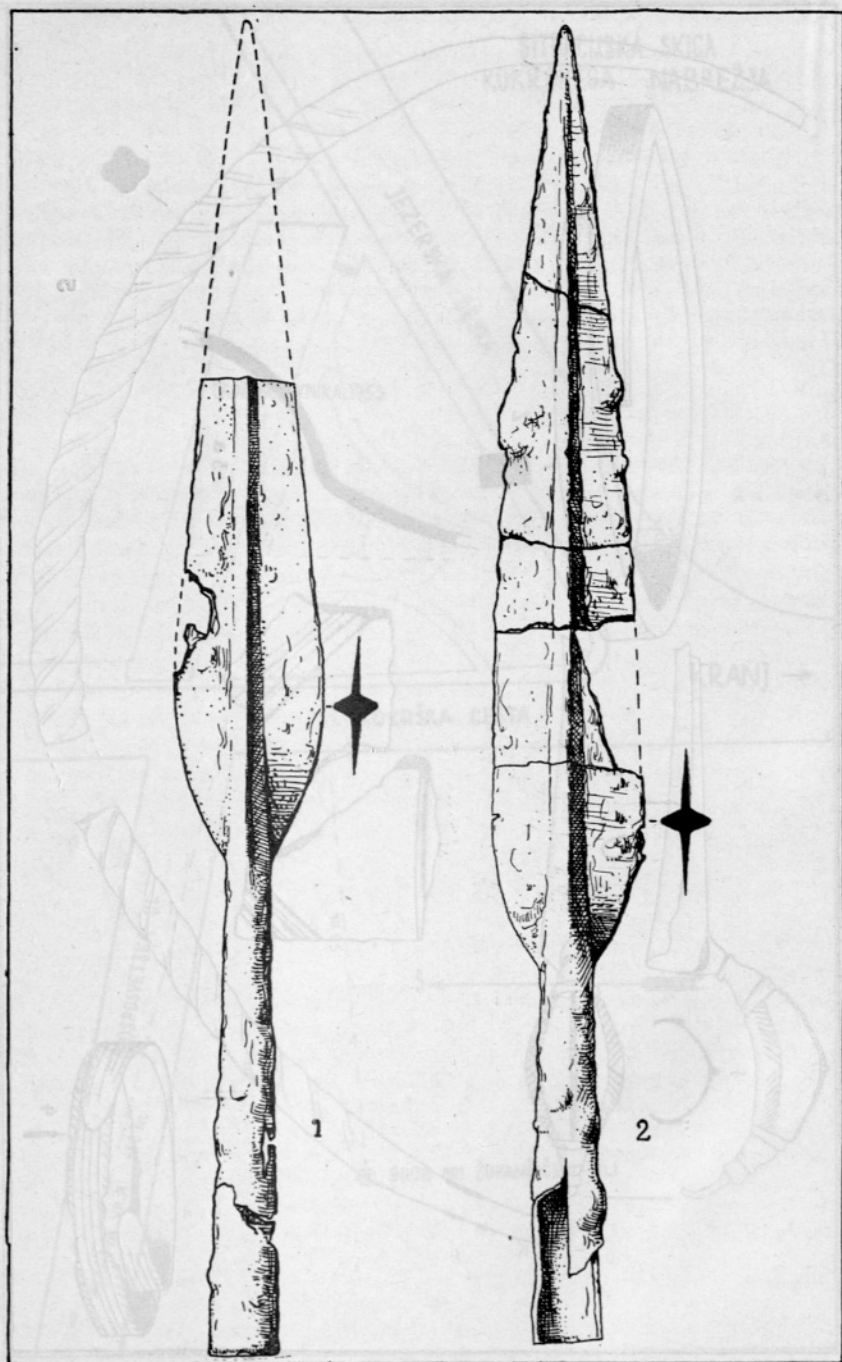
Beide Gräber sind für die entwickelte Eisenzeit in Slowenien kennzeichnend. Beide weisen jedoch noch einige archaische Züge auf. Besonders die typologisch jüngeren Funde, die die beiden Gräber zeitlich bestimmen, haben vollauf den Charakter der »blühenden« Unterkrainger Hallstatt-Periode. Dies ist von Bedeutung für das künftige Feststellen des Umfanges und der Grenze der Kultursphären in Oberkrain, besonders deshalb, weil Oberkrain nach dem bisher bekannten Material aus der entwickelten Eisenzeit (Vače IIa und Vače IIb) in der materiellen Kultur keine wesentlichen ihm eigenen Besonderheiten zeigt. Indem man das nordwestliche Oberkrain mit Bitnje in erster Linie in den Kulturkreis von St. Lucia setzen kann, zeigen die hier behandelten Funde aus Krain fast gänzlich eine Kulturgravitation nach Unterkrainger. Das Grab des illyrischen Kriegers aus Kranj hat eine grosse lokale Bedeutung, da in Kranj aus diesem Zeitalter bisher keine geschlossenen Funde bestehen, eine noch viel grössere Bedeutung liegt aber in dem künftigen Durchforschen des Umfanges und Einfluss der »Blüteisenzeit« in Krain.

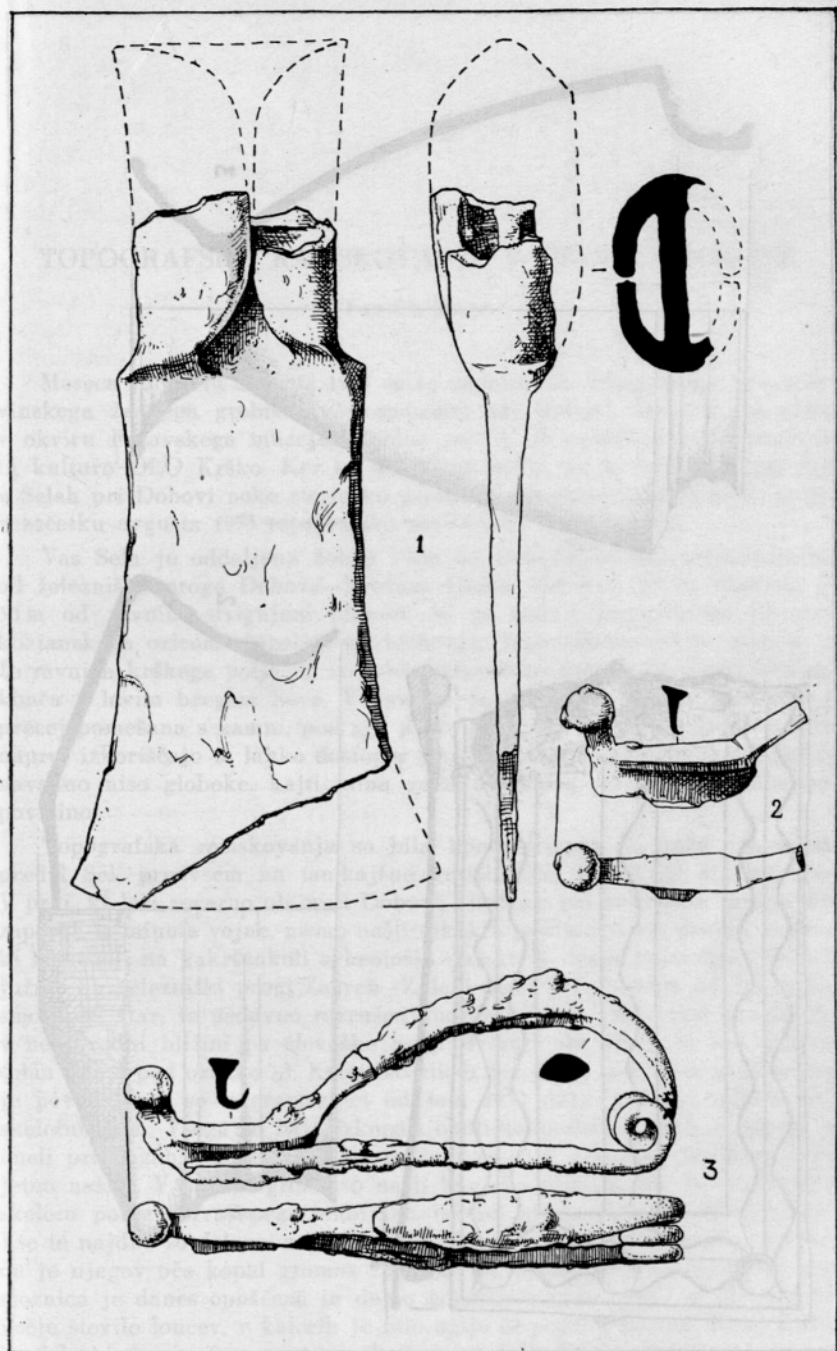

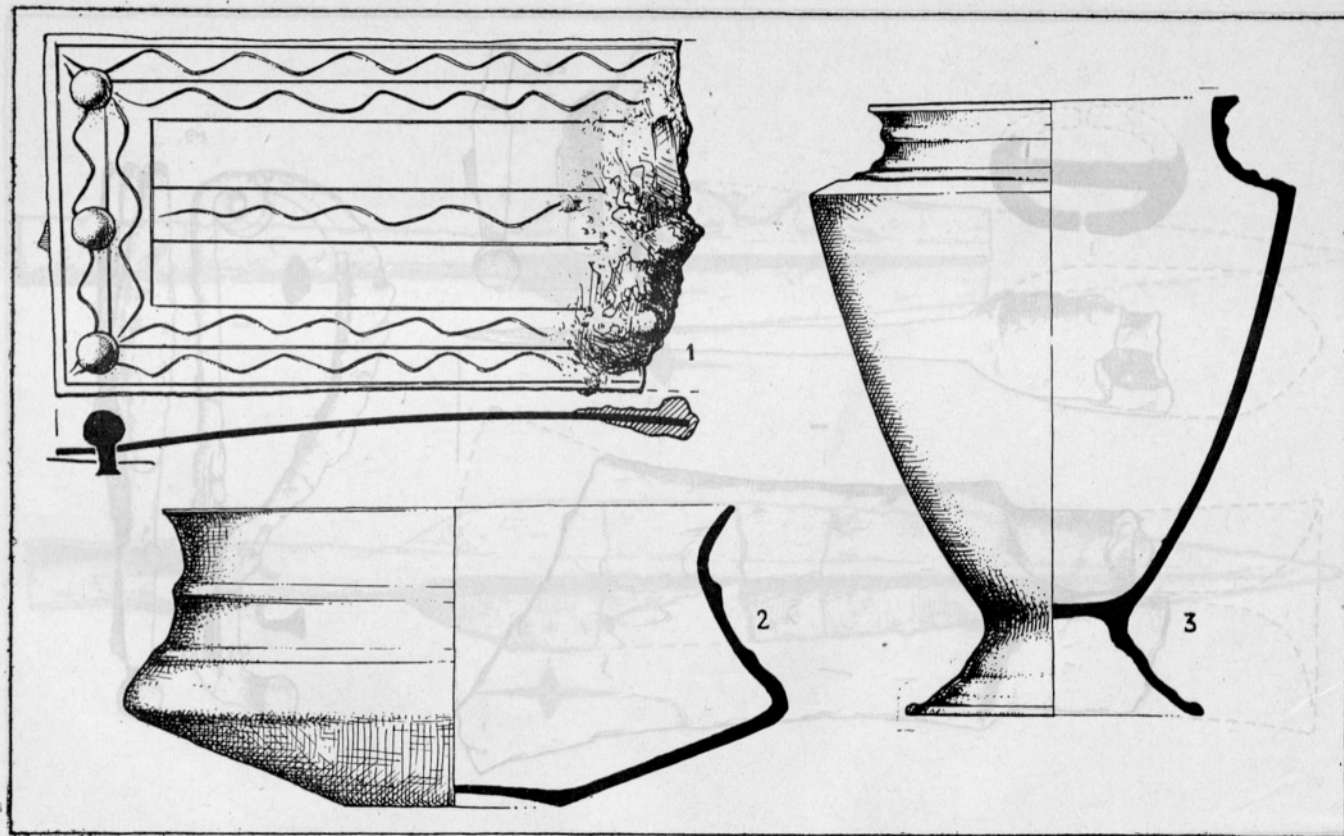
Kranj — ženski grob; 1, 2, 4, 5: $\frac{1}{1}$; 3, 3 a: $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Kranj — grob bojavnika; 1, 2: $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Kranj — grob bojavnika; 1: $\frac{2}{3}$; 2, 5: $\frac{1}{1}$ nar. vel.

Kranj — grob bojavnika; 1: $\frac{1}{4}$; 2: $\frac{1}{2}$; 3: $\frac{1}{4}$ nar. vel.

TOPOGRAFSKO RAZISKOVANJE V OKOLICI DOBOVE

France Staré

Meseca julija in avgusta 1953 so se nadaljevala izkopavanja prazgodovinskega žganega grobišča v gramoznici pri Dobovi. Dela so se vršila v okviru Posavskega muzeja, gmotno pa jih je podprl Svet za prosveto in kulturo OLO Krško. Ker so domačini javili, da so našli svojčas tudi v Selah pri Dobovi neke starinske predmete, je avtor tega poročila pričel v začetku avgusta 1953 topografsko raziskovati področje Sel.

Vas Sela je oddaljena dobre 3 km od Dobove in leži severovzhodno od železniške proge Dobova—Brežice. Glavni del vasi je na obsežni, do 30 m od ravnine dvignjeni planoti, ki je zadnji jugovzhodni obronek kozjanskega oziroma bizeljskega hribovja. Jugovzhodno od te planote je že ravnina krškega polja, ki se rahlo stopničasto spušča in se pri Mostecu konča z levim bregom Save. V ravnini je zelo malo zemlje in še ta je precej pomešana s kamni, pod njo pa je prod. Od Brežic do Dobove in še naprej izkoriščajo ta lahko dostopni prod v neštetih manjših jamah, ki pa navadno niso globoke, kajti talna voda se včasih pričenja že 2,5 m pod površino.

Topografska raziskovanja so bila koncentrirana na južni, ravninski predel Sel, predvsem na tamkajšne gramoznice. Raziskani sta bili dve. V prvi, ki leži severno ob cesti Dobova—Brežice pri betonskih tankovskih zaporah iz minule vojne, nismo našli nikakih predmetov ali drugih znakov, ki bi kazali na kakršenkoli arheološki objekt. V drugi gramoznici, ki leži južno, ob železniški progi Zagreb—Zidani most pri 454,8 km od Beograda, smo našli star, še nedavno razrušen vodnjak (plan 1 in 2 pod oznako A), v neposredni bližini pa človeške kosti: femur, obe tibiji in kos lobanje (plan 1 in 2 pod oznako a). Kmet Savnik iz Sel, ki je lastnik te gramoznice, je povedal, da so v gramoznici od leta 1932 dalje večkrat odkrili kak skeletni grob. Vsega so baje izkopali okoli 40 skeletnih grobov. Mnogi so imeli pri nogah lončke, našli pa so tudi manjše bronaste predmete (verjetno nakit). V nekem grobu so našli konjsko okostje, pri že omenjenem skeletu poleg razrušenega vodnjaka (skelet a) pa so našli železen meč. Vse te najdbe so delavci zavrgli. Naknadno smo od kmeta Savnika zvedeli, da je njegov oče kopal gramoz zahodno od današnje gramoznice (ta gramoznica je danes opuščena in delno porastla z grmovjem) in da je našel večje število loncev, v katerih je bilo oglje in pepel s kostmi. Kmet Zorčič iz Sel, ki ima njive severo-vzhodno od Savnikove gramoznice tik ob

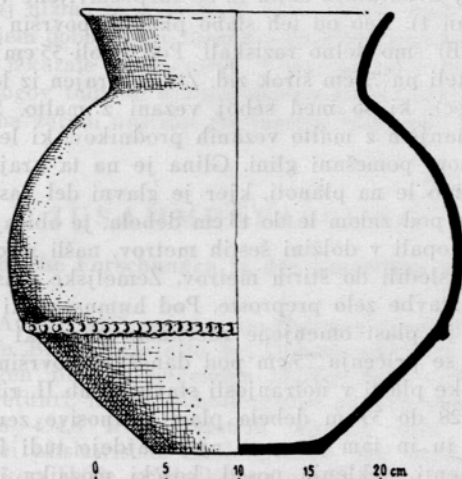
železniški progi, pa je pripovedoval, da zadene vsako leto pri oranju ob nekak zid in da izgrebe večje kamenje, ki je vezano z malto.

Na zahodni strani Savnikove gramoznice smo izkopal tri poizkusne jarke in v njih našli tri skeletne grobove. Skeleti so staroslovenski, kar izpričujeta dva bronasta uhana iz groba 2 (Tab. II, risba 4, in risba 1 v tekstu str. 169); o teh skeletih poroča podrobno Korošec v članku na str. 169 in sledeče. Mogoče se bo zahodno od letos najdenih skeletnih grobov našel še kak grob ali dva, več pa jih gotovo ne bo, kajti dalje proti zahodu je že vzhodna stena stare, opuščene gramoznice. Veliko več verjetnosti za najdbe novih skeletnih grobov je na skrajni jugovzhodni strani današnje gramoznice, kjer zemljišče še ni prekopano in kjer so pred leti naleteli na prve skeletne grobove, pravtam pa so baje našli tudi skeletni grob s konjskim okostjem. Kako velik obseg je imelo staroslovensko grobišče, ki ga je uničila Savnikova gramoznica, je težko reči, vsekakor pa ni bilo obsežno, za kar govori majhna širina grobišča. Ob kolovozu na južni strani gramoznice namreč ni bilo več grobov, po pripovedovanju Savnika pa je grob z mečem (grob *a*) ležal od vseh dosedaj najdenih skeletov najbolj proti severu. Črtkana linija s pikami (plan 1 in 2) bo ustrezala zahodni meji staroslovenskega grobišča.

Še preden nam je kmet Savnik povedal o najdbah žganih grobov, ki jih je na področju stare gramoznice prekopaval njegov oče, smo v upanju na nove staroslovenske grobove napravili ob severozahodnem voglu sedanje gramoznice osem manjših poizkusnih jarkov. Presenečenje je bilo precej veliko, saj smo že s prvim jarkom zadeli na žgan grob. Grobna jama tega groba je bila v tlorisu okrogla in je pri vrhu merila do 95 cm v premeru. Jama je bila pogobljena v prod, njeno dno pa je ležalo do 60 cm pod površino (Tab. II, risba 1). V grobni jami je stala na oglelini srednje-velika rjavočrno-žgana urna (ris. 1) z uglajeno površino in s plastičnim, s prstom odtisanim rebrom pod največjim obodom. V urni nismo našli nikakih pridevkov, le sežgane človeške kosti, ki so bile skrbno prebrane, tako da ni bilo med njimi nobenega drobca oglenine. V tretjem jarku smo zadeli zopet na podobno grobno jama, ki pa je bila veliko bolj plitka in je bila le do 45 cm pod površino, njen obseg pa je bil nenavadno velik, saj je jama merila pri vrhu do 1,20 m v premeru. V jami smo našli le sežgane človeške kosti, ki so ležale na oglelini. S sedmim jarkom smo naleteli na tretji žgani grob. Grobna jama je bila srednje velika, pri vrhu je merila do 55 cm v premeru, njeno dno pa je ležalo okoli 60 cm pod današnjo površino. Dno jame je bilo napolnjeno z oglelino in sežganimi človeškimi kostmi, med katerimi smo našli manjši fragment neke sivkasto-žgane, bolj grobo izdelane posode.

Vodnjak, ki so ga našli delavci v severovzhodnem delu gramoznice, pripada najbrže antični kulturni periodi. Na zgornji rob vodnjaka so baje naleteli 80 cm pod današnjo površino, dno pa je ležalo 3,15 m pod njo. To globino smo lahko ugotovili, ker je bil spodnji del vodnjaka še delno ohranjen in je ležal pod gladino talne vode. V gramoznici se je l. 1953 pričlenjala talna voda 2,60 m pod površino. V tlorisu je bil vodnjak okrogle oblike in je pri dnu meril 1,20 m v premeru (notranji premer do 0,80 m).

Zgrajen je bil iz enega venca zelo velikih rečnih prodnikov, katerih povprečna dolžina je znašala 25 cm. Tako velikih prodnikov v tej gramoznici ni in so bili najbrž prineseni iz prodnatega nabrežja Save pri Mostecu. Prodniki med seboj niso bili vezani z malto. Ali so bile v neposredni okolici vodnjaka kakšne druge, drobne kulturne ostaline, ni znano, prav tako se ne ve, kakšen je bil zgornji rob vodnjaka, če je bil sploh ohranjen. Na dnu vodnjaka nismo našli nobenih fragmentov keramike, tam je bila le tenka, do 4 cm debela plast temnejšega proda.

Risba 1. Sela — urna iz žganega groba I.

Ob severozahodnem predelu gramoznice, kjer smo našli tri žgane ilirske grobove, smo v drugem jarku naleteli na okroglo jamo (plan 2; pod a; Tab. II, risba 5), ki je ležala pod 20 cm debelim humusom in katere dno je bilo 38 cm pod današnjo površino. Jama, ki je bila ostanek v prod zabitega kola, je bila v tlorisu okrogla, merila je 18 cm v premeru in je bila izpolnjena s prhko črno preperelo zemljo, pri dnu pa smo v njej našli tudi nekaj zoglenelega lesa. Ko smo razširili jarke smo zahodno od te jame našli še drugo jamo (plan 2 pod b) pravtako oblike, ki je bila tudi napolnjena s prhko črno zemljo. Tudi nad to jamo je bil današnji humus le 20 cm debel, dno jame je ležalo 48 cm pod površino, premer jame pa je znašal 24 cm. Ko smo razširjevali grobno jamo žganega groba II, smo med prodom in današnjim humusom našli precej ostankov apnenega ometa. Na tem področju smo odstranili na večji površini nekoliko debelejši današnji humus (debelina do 35 cm) in ugotovili, da gre za tlak iz živega, z drobnejšim peskom pomešanega apna. Tlak (plan 2 pod c) je bil na površini sedmih in pol kvadratnega metra zelo dobro ohranjen. Njegova površina je bila dobro zravnana in zglajena. Tlak, ki je bil tudi do 6 cm debel, je

ležal na prebranem produ, ki je vseboval le kot oreh debele kamne. Dalje proti severu nismo mogli več slediti tlaku, ker se tu pričenjajo že njive, kjer so z oranjem popolnoma premešali današnji humus in vrhnje plasti proda, s tem pa tudi eventualne najdbe. Drobnihih najdb tu ni bilo.

Kot že rečeno, izorje kmet Zorčič iz Sel vsako leto na njivi, ki leži severovzhodno od Savnikove gramoznice večje kamne, ki so med seboj zvezani z malto. Na Zorčičevih njivah, pa tudi na sosednjih, ki so vzhodno od teh, raseta krompir in koruza, ki na nekaterih površinah nenavadno slabo uspevata. Štiri take površine se posebno dobro ločijo od ostale okolice, so skoraj kvadratnih oblik in so razpostavljene v nekakem pravokotniku (glej plan 1). Eno od teh slabo plodnih površin (skrajno severno na planu 1 pod B) smo delno raziskali. Pod okoli 35 cm debelo humuzno plastjo smo našli na 75 cm širok zid. Zid je grajen iz lomljenih kamnov (belkasti peščenec), ki so med seboj vezani z malto. Spodnji del zidu sestavlja plast manjših z malto vezanih prodnikov, ki ležijo na rdečkasti z drobnim kamnom pomešani glini. Glina je na ta kraj prinesena, kajti tako glino najdemo le na planoti, kjer je glavni del vasi Sela. Pod rdečkasto glino, ki je pod zidom le do 15 cm debela, je običajni prod. Zahodni del zidu smo odkopali v dolžini šestih metrov, našli smo tudi ogel, južni del zidu pa smo sledili do štirih metrov. Zemeljske plasti so na zunanji (zahodni) strani stavbe zelo preproste. Pod humusom, ki je mestoma tudi do 45 cm debel, je plast omenjene rdečkaste gline, ki je tudi do 35 cm debela; prod pa se pričinja 75 cm pod današnjo površino. Nekoliko drugačne so zemeljske plasti v notranjosti stavbe (Tab. II, risba 2). Tu je pod humusom okoli 28 do 35 cm debela plast temnosive zemlje, v kateri je precej oglenine, tu in tam pa se v njej najdejo tudi fragmenti antične keramike, fragmenti steklenih posod, koščki mozaika in živalske kosti. Pod to plastjo je zelo tenka plast že omenjene rdečkaste gline, ki pa je le od 5 do 10 cm debela, pod njo pa je prod.

Z ugotovitvijo jugozahodnega ogla te stavbe so se zaključila topografska raziskovanja Sel v letu 1953. Zbrani podatki po obsegu sicer niso obsežni, so pa tem bolj zanimivi, kajti če preverimo razmerja izkopanih in ugotovljenih objektov, se izkažejo na tem relativno majhnem kompleksu južno od železniške proge pri 454,8 km od Beograda, kar tri časovno različne kulturne periode. Prvo, najstarejšo reprezentirajo trije žgani ilirski grobovi. Le en grob (grob I) je imel urno. Tej urni (risba 1) najdemo paralele na Vačah, v Mokronogu in v Podzemlju, le da so te nekoliko manjše. Za ta keramični tip je značilen kroglast trup, obrnjeno stožčast vrat in plastično rebro, ki je nameščeno nizko pod največjim obodom. Podobne oblike urn večjih dimenzij, le brez plastičnega rebra, so poznane še iz Ljubljane in Mokronoga. Naštete urne moremo po spremnem gradivu postaviti na začetek najstarejše železne dobe (= Vače I: okoli 800 pr. n. št.). Antične ostaline, h katerim bi mogli prišteti zid neke stavbe (plan 1 pod B; Tab. II, risba 2), vodnjak (A) in ostanek apnenega tlaka (c) s sledovi dveh v zemljo zabitih kolov (a, b), kar dopušča domnevo o neki lopi, so tako neizrazite, da je ožja časovna opredelitev sedaj še nemogoča. Nekoliko več nam lahko pove podstavki iz alabastra s tremi prepletajočimi se delfini

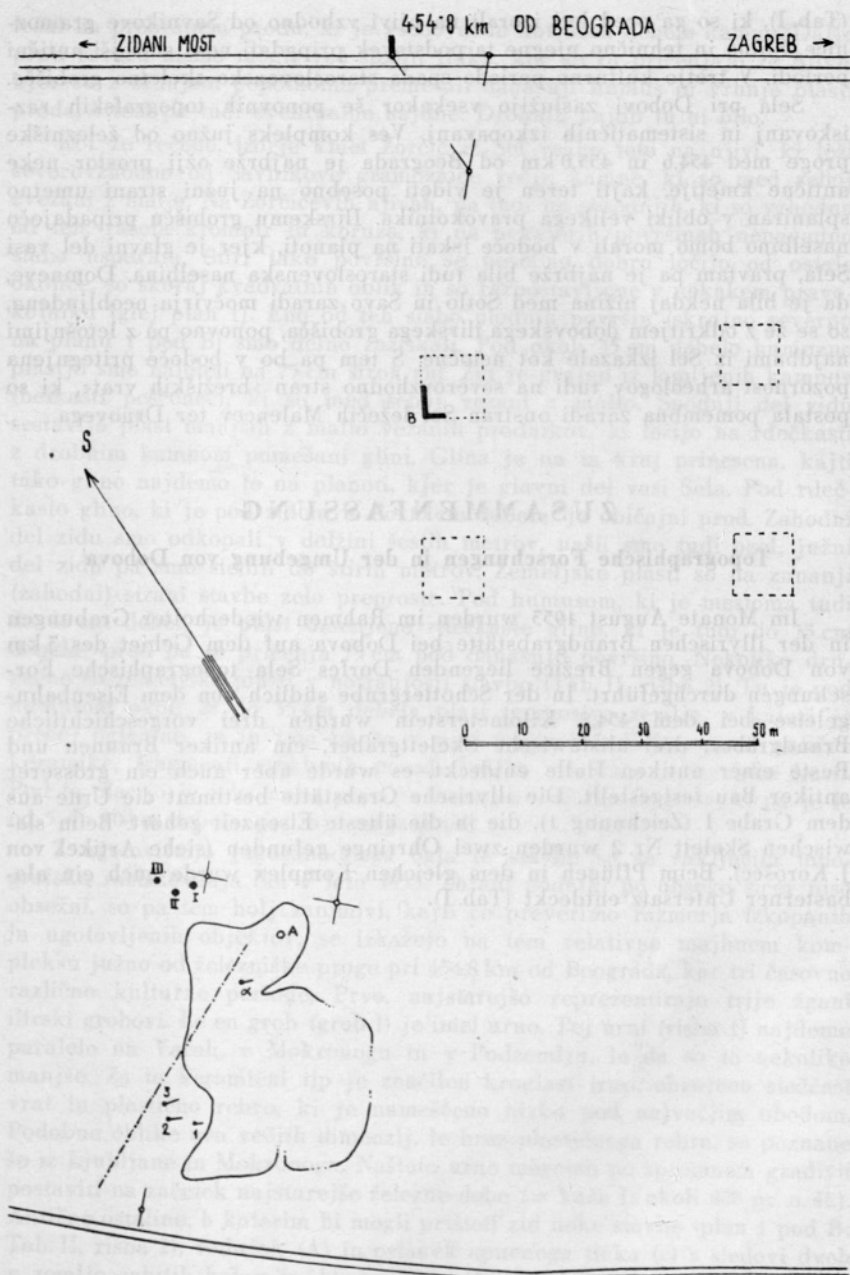
(Tab. I), ki so ga pred leti izorali na njivi vzhodno od Savnikove gramoznice. Stilno in tehnično utegne ta podstavek pripadati neki starejši antični periodi. V tretjo kulturno periodo spada staroslovensko skeletno grobišče.

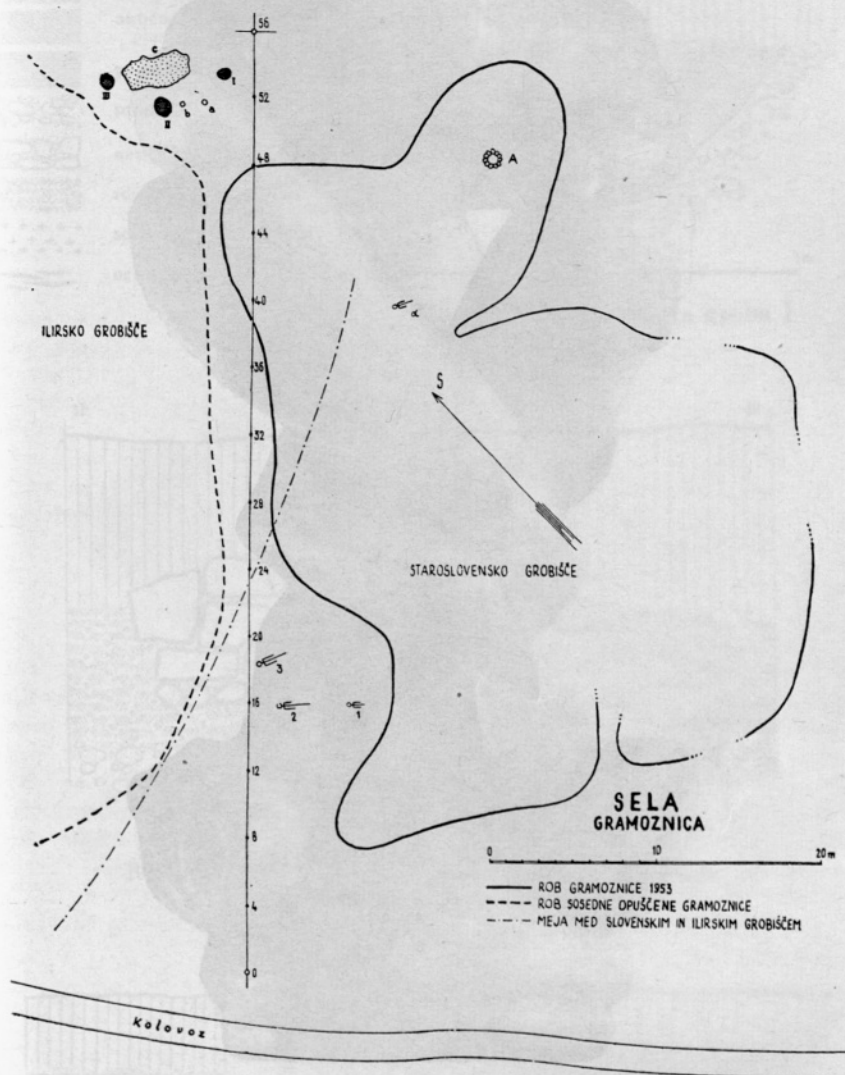
Sela pri Dobovi zaslužijo vsekakor še ponovnih topografskih raziskovanj in sistematičnih izkopavanj. Ves kompleks južno od železniške proge med 454,6 in 455,0 km od Beograda je najbrže ožji prostor neke antične kmetije, kajti teren je videti posebno na južni strani umetno splaniran v obliki velikega pravokotnika. Ilirskemu grobišču pripadajočo naselbino bomo morali v bodoče iskati na planoti, kjer je glavni del vasi Sela, pravtam pa je najbrže bila tudi staroslovenska naselbina. Domneve, da je bila nekdanj nižina med Sotlo in Savo zaradi močvirja neobljudena, so se že z odkritjem dobovskega ilirskega grobišča, ponovno pa z letošnjimi najdbami iz Sel izkazale kot netočne. S tem pa bo v bodoče pritegnjena pozornost arheologov tudi na severovzhodno stran »brežiških vrat«, ki so postala pomembna zaradi onstran Sel ležečih Malencev ter Drnovega.

ZUSAMMENFASSUNG

Topographische Forschungen in der Umgebung von Dobova

Im Monate August 1953 wurden im Rahmen wiederholter Grabungen in der illyrischen Brandgrabstätte bei Dobova auf dem Gebiet des 3 km von Dobova gegen Brežice liegenden Dorfes Sela topographische Forschungen durchgeführt. In der Schottergrube südlich von dem Eisenbahngeleise bei dem 454,8 Kilometerstein wurden drei vorgeschichtliche Brandgräber, drei altslawische Skelettgräber, ein antiker Brunnen und Reste einer antiken Halle entdeckt, es wurde aber auch ein grösserer antiker Bau festgestellt. Die illyrische Grabstätte bestimmt die Urne aus dem Grabe I (Zeichnung 1), die in die älteste Eisenzeit gehört. Beim slawischen Skelett Nr. 2 wurden zwei Ohringe gefunden (siehe Artikel von J. Korošec). Beim Pflügen in dem gleichen Komplex wurde auch ein alabasterner Untersatz entdeckt (Tab. I).

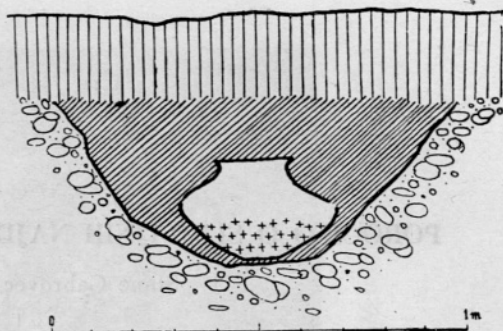

Plan 2. Sela — situacija grobišč

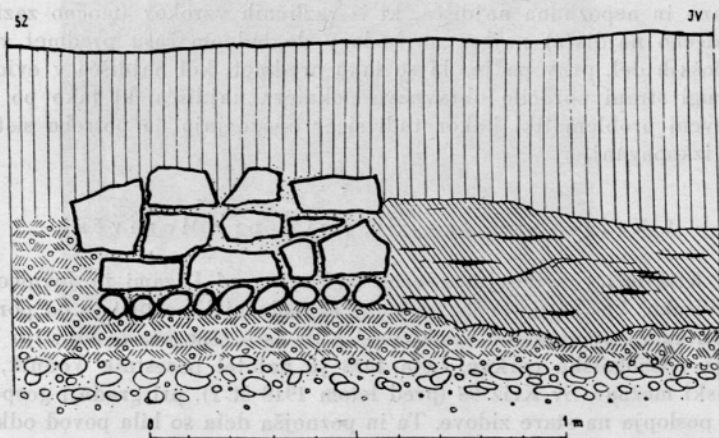

0 5 cm

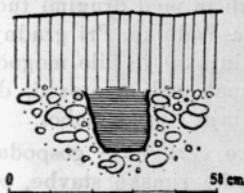
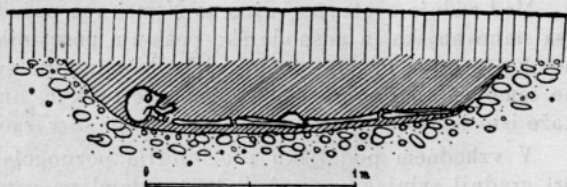
Sela — delfini iz alabastra

Risba 1. Profil ilirskega groba I

Risba 2. Profil ob jugozahodnem oglu antičnega zidu

Risba 3. Profil
jame lesenega
opornika

Risba 4. Profil staroslovenskega groba 2.

POROČILO O SLUČAJNIH NAJDBAH V SLOVENIJI

Stane Gabrovec

V tem poročilu so objavljene nekatere slučajne najdbe iz l. 1953, o katerih so lastniki zemljišč, kjer so bili arheološki ostanki najdeni, sami obvestili muzej, ali pa je zanje Narodni muzej oz. arheološki referat pri Zavodu za varstvo spomenikov zvedel posredno. V poročilo so vključena že znana in nepoznana najdišča, ki iz različnih vzrokov (močno zazidano ali uničeno najdišče) najbrž ne bodo v doglednem času predmet večjih arheoloških del, prav pa je, da so tako predmeti kot najdišča v evidenci. Na drugi strani poročilo obravnava nekatera najdišča, ki tako po svoji znanstveni problematiki kakor tudi sicer opozarjajo na potrebo sistematičnih izkopavanj.

1. Križevska vas (Sv. Križ) pri Moravčah

Sv. Križ leži v hribovju severno od Save med Lazami in Jevnico cca. 600 m visoko. Vas je do sedaj znana v arheološki literaturi le po poročilu v Zborniku za umetnostno zgodovino,¹ kjer Ložar poroča o odkritju prezbiterja poznogotske cerkve. Leta 1938 je naletel posestnik Vodnik, p. d. Vodenski mežnar, Sv. Križ 98 (pred letom 1918 št. 1), pri gradnji gospodarskega poslopja na stare zidove. Ta in poznejša dela so bila povod odkritju stare, po Ložarju poznogotske cerkve. Tedanje odkritje je bilo, kot poudarja že Ložar, arheološko zanimiv in precej redek primer cerkvene stavbe, ki je bila v novejših časih iz neznanih vzrokov porušena in je postala arheološki objekt. Nova cerkev je bila zgrajena na drugem, oddaljenjšem mestu.

Med zadnjo svetovno vojno so Nemci vas porušili in med drugimi tudi vsa stanovanjska in gospodarska poslopja posestnika Vodnika. Pri gradnji novih prostorov (l. 1950 stanovanjske hiše in 1953 svinjaka) je bilo mogoče ne samo dobiti natančnejši tloris stare cerkve, ampak tudi ugotoviti, da kaže isto mesto znake naselitve, ki segajo še v zgodnjo rimsko dobo.

V vzhodnem podaljšku prezbiterja poznogotske cerkve je gospodar pri gradnji svinjaka spomladi 1953 naletel na ostanke rimske stavbe, od katere je bil en prostor pokrit z mozaikom. Prostor meri 2,5 × 1 m in sega še pod prezbiterij poznejše cerkve, medtem ko je cerkvena ladja toliko

¹ Ložar, ZUZ 16, 1939—40, 104 ss.

Sl. 1. Sv. Križ nad Moravčami
Rimski mozaik

Sl. 2. Sv. Križ nad Moravčami. Rimski mozaik (detajl)

nižja, da je že uničila tla rimske stavbe. Dokaz za to so tudi ohranjeni cerkveni zidovi, v katerih se dobe zazidani razmeroma bogati ostanki rimskega mozaika.² To kaže na drugi strani tudi na to, da smemo računati na precejšnjo razsežnost rimske stavbe, kakor tudi na dejstvo, da ohranjeni in fragmentarno odkrit mozaični prostor, ni bil edini te vrste.

Ohranjeni rimski zidovi, ki obdajajo mozaični prostor, so solidne, očitno zgodnje izdelave, debeli 0,40 m. Od tega prostora gresta proti vzhodu še dva tanjša zidova, ki pa nato izgineta. To je vse, kar smo mogli ugotoviti o zidovju rimske arhitekture. Pripomniti pa moram, da sem prišel na mesto tik pred zazidavo prostora, da celotni prostor ni bil nikoli v celoti tako odprt kot ga kaže načrt, ampak, da je bilo marsikaj treba rekonstruirati po zelo zanesljivem pripovedovanju gospodarja g. Vodnika. Po ohranjenih ostankih, ki so bili delno v ta namen ponovno odkriti, in njegovem pripovedovanju, je študent I. Ribič napravil tudi načrt, ki delno korigira Ložarjevega,³ predvsem pa so v njega vnesene ugotovitve po letu 1950. Načrt je v toliko shematiziran, da zidove, ki so bili pri poznejših modernih gradbah uničeni, ne podaja črtkasto, ampak prav tako zrisano.

Mozaik (sl. 1, 2) je bil slabo ohranjen. Ornament je trobarven. Rdeči, beli in črni kamenčki — rdeči so iz opeke — sestavljajo rob mozaika, notranjost pa je s pasom črnih in rdečih kamenčkov na beli podlagi ornamentirana s kombinacijo nekako luskinasto razdeljenih polkrogov, v polkrogih je ornament v obliki lista. Približno 1 cm² veliki mozaični kamenčki (*tesserae* ali *tessellae*) so vdeleni na 5 cm debelo podlago iz malte. Mozaik je ostal na terenu.

Za točno datiranje mozaika nimamo gotovih prijemov. Čeprav poznamo veliko število rimskih mozaikov, je to področje arheologije precej neobdelano, že če govorimo o mozaiku na splošno,⁴ kaj šele če pomislimo na študijsko obdelavo mozaika na slovenskih tleh in njegovo specifično problematiko. Tudi rimske stavbe, v kateri se mozaik nahaja, ne moremo časovno natančneje opredeliti. Glede na dobro, solidno gradnjo bi vsekakor smeli domnevati zgodnejši čas, konkretnije, dobo pred markomanskimi vpadi. Kot rečeno pa bi lahko točnejšo sodbo dala podrobnejša analiza ne najboljše ohranjenega mozaika. Pri tem je treba upoštevati tudi možnost, da mozaik ni že iz prve gradbene periode, ampak da je lahko poznejši. Za zgodnjo datacijo rimskega kompleksa bi govoril bolj kot mozaik tudi fragment rimskega nagrobnika, ki je bil najden na istem mestu že v sekundarni uporabi. Služil je kot praznik starogotske cerkve. Dasi je bil najden že v drugotni legi, vendar očitno ni bil prinesen od daleč in verjetno spada v čas rimske arhitekture.

Od nagrobnika je ohranjen fragmentarno dvakrat prelomljeni zgornji (sl. 5) in posebej spodnji del (sl. 4, 5). Sredina je izgubljena. Služil je, kot

² V cerkvene stene vzdane fragmente omenja že Ložar l. c. 105. Njegovo poročilo je treba v toliko popraviti, da mozaik ni od prezbiterija pozno-gotske cerkve, ampak iz starejše rimske arhitekture, za katero Ložar še ni vedel.

³ L. c. 105.

⁴ Cfr. Wollanka, JöI 25, 1929, 7.

Sl. 3. Sv. Križ nad Moravčami. Vrhnji del nagrobnika

Sl. 4. Sv. Križ nad Moravčami
Spodnji del nagrobnika

že omenjeno, za prag pri vratih cerkve. Večji del vrhnjega nagrobnika je bil zazidan, zato so črke in ornament v dobrem stanju. Spodnji del pa je ležal prosto in so zaradi tega črke močno zlizane in komaj še vidne. Nagrobnik je iz domačega apnenčevega kamna, kot se dobi v vasi, kar tudi potrjuje misel, da ga niso prinesli od daleč. Izdolbena jamica v vrhnjem delu nagrobnika je od ležišča vrat. Središče vrhnjega dela spomenika nad napisom zavzema zatrep, čigar stranici sta bogato profilirani, v sredini je peterolistna rozeta. V njej je upodobljen križ. Ob zunanjih krakih ležita dva sicer dobro, a bolj rustično izdelana delfina. Vrhnji del je širok 74 cm, do 54 cm visok in debel 18 cm. Spodnji del je iz istega kamna, ohranjen

Sl. 5. Sv. Križ nad Moravčami. Spodnji del nagrobnika (detajl)

v enem kosu. Jasno se loči spodnji del, ki je bil v zemlji, od napisne plošče. Ta ni ohranjena v vsej širini, ampak je na levi bolj ali manj okrušena. Sedaj ohranjena širina znaša do 69 cm, ohranjen je v višini do 87 cm, debelina je ista, 18 cm. Oba dela sta od istega nagrobnika, čeprav zaradi uničenega srednjega dela ne bi bilo popolnoma nemogoče, vsaj teoretično, da gre za dva spomenika. Prvi videz to misel celo nakazuje: značaj velikih dobro ohranjenih črk iz zgornje polovice in komaj še vidnih, izlizanih, iz spodnje je na prvi pogled drugačen, vendar gre to na račun na eni strani prav dobre ohranjenosti črk in na drugi zaradi uporabe do konca izlizanih. Ostanki napisa se glase:

[T(ito)?] Cesernio

..... [Secu?]ndo

.....

..... [Secu]ndin[us]

[p]arentibus v(ivi) fecerunt.

L(ocus) m(onumenti) qu(o)q(uo) v(ersus) p(edes) XXX

Od gentilnega imena Cesernius je od prve črke ohranjena le rahla sled zgornje črtice črke C, ki jo je z gotovostjo tolmačiti kot C. Pred imenom je še dosti prostora za praenomen. Titus sem dopolnil po AIJ 176 in 177, možen je seveda tudi drugačen praenomen. Spomenik je torej nekdo postavil Ceserniu; ime ni neznano na naših rimskih nagrobnikih. Predvsem je tu omeniti dva emonska napisa AIJ 176 in 177 in napis z Spodnjih Gamelj AIJ 209. V emonskih se omenjata obakrat osvobojenca, enkrat T. Caesernius Assupae I. Diphilus Aquileiae sexvir, drugič T. Caesernius T. I. Januarius, prav tako sexvir, v napisu iz Spodnjih Gamelj pa L. Caesernius Primitivos, quinquevir in decurialis collegii fabrum.

Dopolnjeni imeni Secundus in Secundinus nista popolnoma sigurni, od prvega je ohranjen le -NDO, od drugega pa je še dobro vidna skupina črk -NDIN, pred prvim N je še hasta V-ja, spodnji fragmenti predstojećih črk pa se tudi ne upirajo danemu branju. Druga vrsta spodnjega dela nagrobnika je jasna, prav tako tretja oz. zadnja, vsaj po pomenu. Le okrajšava za sicer gotovi quoquoversus je malo dvoumna. Jasno je še viden prvi QV, tretja črka je teoretično Q ali O in nato je po presledku za ožjo črko zopet dobro vidna leva hasta od V. Običajna okrajšava za quoquoversus pedes je QQ(V)P in se dobi prav na emonskih spomenikih (CIL III 3869, 3875, 3885), vendar prinaša napis CIL III 3869 v prvem zapisku (Mitth. für Krain 1848, str. 91) isto okrajšavo kot je naša, ki jo je nato Mommsen korigiral v običajno formulo. Črke iz zgornjega dela nagrobnika so visoke 6,5–7,5 cm in široke od 3–7 cm, pri spodnjem delu pa so črke visoke 4,5 cm, široke 3–3,5 cm. Oba nagrobnika sta na terenu in bosta vzdana v gospodarjevo poslopje.

Izdelava vrhnjega dela nagrobnika govori za zgodnji čas: konec prvega, začetek drugega stoletja. Tudi ostali nagrobniki Caesernijev iz Emone in Spodnjih Gamelj spadajo v zgodnji čas. Dasi dajem tu le poročilo o najdbah, moram omeniti še križ v sredini rozete; paralele za to daje Klemenc,⁵ ko objavlja nagrobnik, ki so ga našli v sekundarni legi na Aškerčevi ulici v Ljubljani, kjer ima rozeta prav tako križ, spomenik pa sodi približno v isto dobo. Klemenc domneva, da bi bilo križ možno tolmačiti že kot krščanski simbol. Za to drzno domnevo tudi naš spomenik ne daje opore.

V rimsko dobo spada tudi sarkofag (sl. 6), ki je bil najden neposredno vzhodno od prostora z mozaičnim tlakom (glej načrt). Sarkofag je bil z daljšo stranjo obrnjen v smeri zahod–vzhod in tudi že sekundarno uporabljen za pokop dveh staroslovenskih skeletov. Sarkofag je fragmentarno ohranjen, večkrat prelomljen, na vrhu delno odbit. Dolg je 193 cm, širok 71 cm, visok do 40 cm. Stene so do 12 cm debele. Sarkofag je neprofiliran, brez pokrova, izdelan iz moravškega apnenčevega kamna. Dolžina sarkofaga kaže na nežgan grob. Glede na to ugotovitev je vsekakor umestno postaviti vprašanje, v koliko smemo sarkofag postaviti v zvezo z nagrobnikom in arhitekturo, ki smo jo domnevno postavili tudi v čas rimskega nagrobnika. Za časa nagrobnika pri nas skoraj ne moremo misliti na nežgan pokop. Torej je treba računati z daljšo naselitvijo in pokopavanjem

⁵ AV I, 1950, 116 ss.

v rimskem času na istem mestu. Kajti tudi sarkofag, čeprav drugotno uporabljen, ni mogel priti od daleč. S tem pa moramo računati tudi na daljši obstoj arhitekture, tudi še po markomanskih vojskah, vsaj še v tretjem stoletju.

S tem pa danes tako neizrazito mesto še daleč ni izčrpalo starih ostankov. Kot že omenjeno sta bila v rimskem sarkofagu pokopana dva Staroslovenca. In sicer so bile v samem sarkofagu kosti odraslega skeleta,

Sl. 6. Sv. Križ nad Moravčami. Sarkofag

ki je imel ob glavi uhan, nad njim pa je bil otroški skelet. Obsenčni obročki so bili po izpovedi gospodarja v zemlji nad odraslim skeletom in pripadajo otroškemu. Kostni niso ohranjene, pač pa je gospodar ohranil pridelke in jih podaril Narodnemu muzeju.

1. Bronast uhan lunastega tipa z vloženim emajlom. Lunasta ploščica ima na zgornjem robu v sredini nastavek v obliki trna. Spodnji rob je prav rahlo nazobčan. Zelen emajl poudarja obliko lunaste ploščice. Velikost $3 \times 3,7$ cm. Risba 1.

2. Obsenčni obroček iz brona s stožčasto zaključenima koncema. Pr. 4,4 cm, deb. žice 0,2 cm. Risba 4.

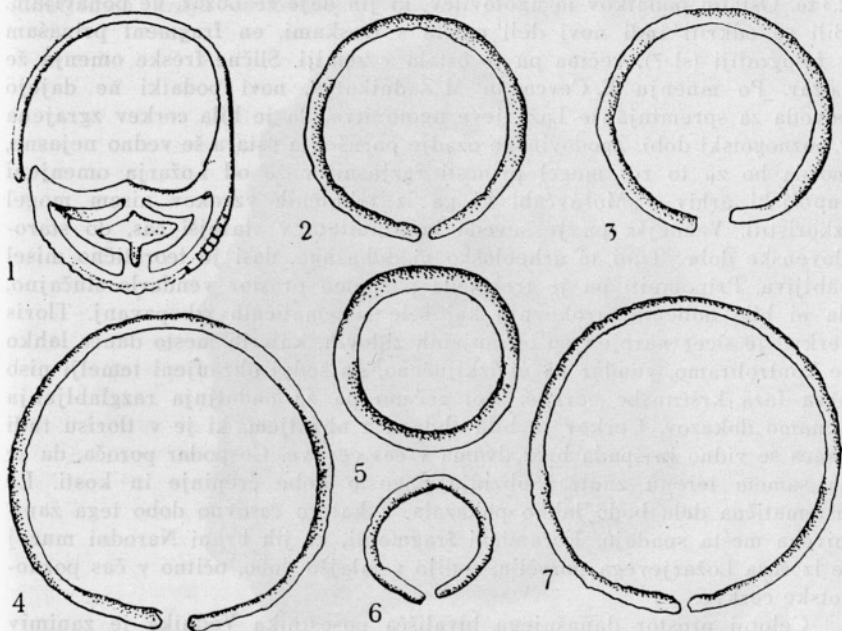
3. Obsenčni obroček iz bronaste žice, s stožčasto zaključenima koncema. Pr. 4,3 cm, deb. žice 0,2 cm. Risba 7.

4. Obsenčni obroček iz bronaste žice z nesklenjenima enostavnima koncema. Pr. 3,1 cm, deb. žice 0,2 cm. Risba 3.

5. Obsenčni obroček iz bronaste žice z nesklenjenima koncema. Tip obsenčnika s stožčasto zaključenima koncema, čeprav so ti zaključki komaj zaznatni. Pr. 3,2 cm, deb. žice 0,2 cm. Risba 2.

6. Obsenčni obroček iz bronaste žice z nesklenjenima, toda stikajočima se koncema. Eden se končuje v dvojnem stožcu. Pr. 1,8 cm, deb. žice 0,15 cm. Risba 6.

7. Prstan, sklenjen, iz bronasto srebrne zlitine okroglega preseka. Izdelan je slabo in nenatančno. Pr. 2,5 cm, deb. žice do 0,3 cm. Risba 5.

Risba 1—7. Sv. Križ nad Moravčami. Staroslovensko gradivo

Gradivo je torej tipično ketlaško in ga moramo datirati v konec devetega ali v deseto stoletje. To je seveda čisto okvirna datacija in jo lahko eventualne bodoče najdbe še nebstveno korigirajo. Bolj kot datacija, ki na podlagi ugotovljenega gradiva ni problematična, je važna ugotovitev pokopa v sarkofagu. Ta je očitno rimski in so ga Staroslovenci uporabili drugotno, ne pa tudi izdelali. Za to misel dajo antični ostanki na istem mestu vso podlago, enakega mnenja je za slične pokope v Dalmaciji tudi Korošec.⁶ Druga ugotovitev pa je naseljenost tega kraja po naših prednikih v tem času na področju, kjer slovanske najdbe niso tako pogoste. Sv. Križ pri Moravčah je geografsko vezni člen med Ljubljano, Rojami pri Moravčah in najdišči v kamniškem okraju. Čisto ketlaški značaj najdb v tem krogu je razumljiv.

⁶ Uvod v materialno kulturo Slovanov zgodnjega srednjega veka. Lj. 1952, str. 90. Na istem mestu tudi ostala literatura z obravnavo slovanskega pokopa v sarkofagih.

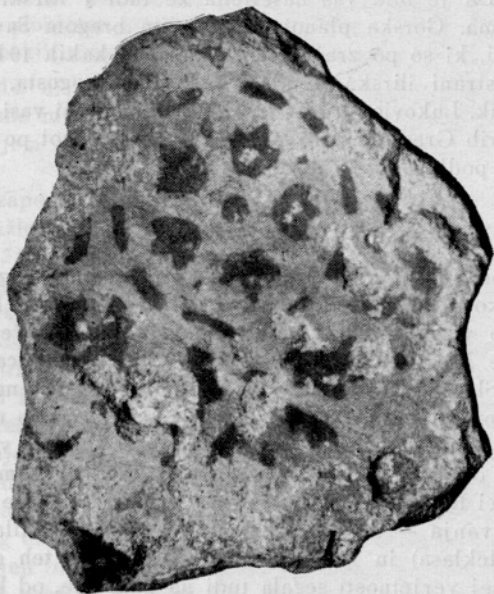
Z novejšimi deli je izpopolnjena tudi podoba poznogotske cerkve, katera edina je bila znana že prej in o kateri poroča Ložar. Priloženi tloris daje celotno sliko stavbe, od katere je Ložar lahko ugotovil le prez-biterij in nekoliko popravlja Ložarjev tloris. Po novih ugotovitvah je bila cerkvena ladja dolga 13,5 m, široka 8,9 m, zvonik je kvadraten, stranica meri 3,3 m, stene prezbiterija so dolge 2,6 m, razen najvzhodnejše, ki meri 2,3 m. Ostalih podatkov in ugotovitev, ki jih daje že Ložar, ne ponavljam. Bili so odkriti tudi novi deli ometa s freskami, en fragment prinašam v fotografiji (sl. 7), večina pa je ostala v zemlji. Slične freske omenja že Ložar. Po mnenju E. Cevca in M. Zadnikarja, novi podatki ne dajejo povoda za spreminjanje Ložarjeve ugotovitve, da je bila cerkev zgrajena v poznogotski dobi. Zgodovinsko ozadje porušenja ostaja še vedno nejasno, morda bo za to res mogel prinesiti razjasnitev že od Ložarja omenjeni župnijski arhiv v Moravčah, ki ga iz tehničnih vzrokov nisem mogel izkoristiti. Važnejša pa je seveda kontinuiteta v starejši čas, do staro-slovenske dobe. Tudi ta arheološko ni dokazana, dasi je teoretično misel vabljiva. Pripomniti pa je treba, da poznamo prostor vendarle slučajno, da ni bilo nobenih strokovnih kaj šele sistematičnih izkopavanj. Tloris cerkve je sicer narejen po ohranjenih zidovih, katerih mesto danes lahko še kontroliramo, vendar pa ni izključeno, da sedaj ohranjeni temelji niso prva faza krščanske cerkve. Kot rečeno pa za nadaljnja razglabljanja nimamo dokazov. Cerkev je bila obdana z obzidjem, ki je v tlorisu tudi danes še vidno in spada brez dvoma v čas cerkve. Gospodar poroča, da se na samem terenu znotraj obzidja pogosto dobe črepinje in kosti. Le sistematična dela bodo lahko pokazala, v katero časovno dobo tega zanimivega mesta spadajo. Keramični fragmenti, ki jih hrani Narodni muzej še iz časa Ložarjevega poročila, sodijo v mlajšo dobo, očitno v čas poznogotske cerkve.

Celotni prostor današnjega bivališča posestnika Vodnika je zanimiv primer skoraj kontinuitetne naselitve. Če se vprašamo po vzroku te dolgotrajne naseljenosti na tem, na zunaj izrazito nepomembnem kraju, lahko rečemo, da je bila za vso nadaljnjo naselitev tega mesta očitno odločilna prva rimska stavba, to pa so zgradili na tem mestu verjetno zaradi močnega studenca, ki tu izvira in daje vedno dovolj dobre vode. Ruševine antične arhitekture so privabile nove slovenske naseljence, da so tu pokopavali — običaj ni niti nenavaden niti nov — spomin na te stare pokope pa je verjetno tudi dal misel, da se tu zgradi krščanska cerkev,⁷ v kolikor niso bile za to odločilne prav tako ruševine rimske stavbe, ki so nudile na samem mestu obilen gradbeni material. Da je bil ta dejansko uporabljen, nam govore ostanki rimskega mozaika v stenah cerkve. Prvi

⁷ Cfr. Kastelic, ZC 6—7, 1953 (Kosov zbornik), 107. kjer avtor loči grobišča okrog cerkve (Mengeš, Komenda, Ljubljana itd.), v nasprotju z Bledom, Bohinjem, Ptujem in s tem nakazuje vprašanje: ali so po dokončnem pokristjanjenju Slovenci postavili enostavno cerkev na nekdanjo nekropolo, segajočo še v poganski čas, ali pa so po utrditvi cerkvene organizacije predstavili pokopališče na mesto okrog nove cerkve. Je torej nekropola pogojevala nastanek cerkve ali obratno? Možni so seveda ob istem času obojni primeri.

vzrok za postavitev cerkve je bil močnejši v starejšem času, če torej vendar ne izpustimo iz vida danes resda popolnoma teoretične in nedokazane podstavke, da omenjena poznogotska cerkev le ni bila prva krščanska cerkev na tem mestu. Tudi za postavitev kmetijskih poslopij je soodločala prisotnost gradbenega materiala na samem mestu.

Da je bila rimska arhitektura z mozaikom postavljena na tako oddaljenem kraju od tedanjih rimskih centrov, tudi cest, je nekoliko

Sl. 7. Sv. Križ nad Moravčami
Fragnet freske iz gotske cerkve

čudno, dasi imamo tudi za to paralele. Ker mislim, da je treba nagrobnik in arhitekturo pripisati istemu lastniku, bo treba prisotnost rimske arhitekture razložiti z dejavnostjo familije Caesernijev, osvobodencev, med katerimi je morda treba videti tudi sorodstveno zvezo. Z napisov AIJ 176, 177 in 209 vidimo, da so vršili tudi javne službe; v prvih dveh primerih duhovniško, za katero so se potegovali predvsem osvobodenci, ki jim je bila druga kariera zaprta,⁸ L. Caesernius pa je bil poleg tega še decurialis collegii fabrum. Očividno imamo opravka z bogato družino, ki je težila tudi za tem, da se javno uveljavi. Caesernie poznamo tudi iz Aquileje, tudi T. Caesernius Assupae libertus Diphilus je bil sexvir v Aquileji (AIJ 176). Pri tem je vsekakor zanimivo tudi to, da je bil osvobojenec nekega Ilira, Assupa, je namreč po vsej verjetnosti ilirsko ime.⁹ Čas nastanka rimske arhitekture je vsekakor treba postaviti v prvo stoletje.

⁸ Saria, GMDS 16, 1935, 124 s.

⁹ Saria, l. c. 125.

Kako dolgo je rimska vila ostala še naseljena, je nemogoče reči, ker nimamo podatkov. Prisotnost sarkofaga, torej pokopa, ki ga prav tako po vsej verjetnosti ni ločiti od prebivalcev te rimske arhitekture, bi dala slutiti vsaj še tretje stoletje, torej odločno še čas po markomanskih vojskah.

Vsa arheološka preteklost Sv. Križa je zaenkrat strnjeno ugotovljena le na domačiji posestnika Vodnika in sega, kot smo videli, v zgodnjerepmsko dobo. Da je bila vas naseljena že tudi v ilirski dobi skoraj ne more biti dvoma. Gorska planota nad levim bregom Save je v strnjeni zvezi z Vačami, ki so po zračni črti oddaljene kakih 10 km od Sv. Križa. Na kamniški strani ilirska najdišča niso tako pogosta, vendar obstoje: Mengeš, Kamnik, Lukovica i. dr. Ilirskih najdb v sami vasi še ni izpričanih, vendar daje hrib Gradišče pod vasjo že po imenu kot po oblikovanju tal, že otipljivejšo podlago za to domnevo.

2. Straža pri Št. Rupertu

Vas leži pod Veselo goro, na njenem južnem vznožju, zahodno od ceste, ki vodi z Rakovnika v Št. Rupert, v Mirenski dolini, ki je bila gostonaseljena tako v halštatski kot v rimski dobi. Središče prazgodovinske naseljenosti je bil Mokronog in njegova bližnja okolica, kjer poznamo v Ostrožniku, Slepšku, Sv. Križu tako najstarejše ilirske najdbe na Dolenjskem kot najpomembnejše keltsko najdišče. Iliri pa niso naselili le vzhodnega področja doline, ampak vso dolino oz. boljše višine v njej in ob njej. Iz neposredne okolice je treba omeniti gradišče na sami Veseli gori in gomile v okolici Rakovnika, ki so jih prvič preiskovali že leta 1951. Znana so nam izkopavanja — žal ne predmeti — na teh gomilah še iz let 1873 (izkopaval I. Steklasa) in 1883 (Pečnik).¹⁰ Kompleks teh gomil in izkopavanja so po vsej verjetnosti segala tudi na področje, od koder izvirajo tu objavljene najdbe. Nekaj desetlin metrov od glavne ceste Rakovnik—Št. Rupert, tik pod potjo, ki vodi od omenjene glavne poti v samo vas Stražo, ima posestnik Zupančič, Straža 30, nasproti svoje domačije njivo, iz katere je 28. marca 1953 izkopal grobove in raztresene posamezne predmete, ki so predmet poročila. Omenjena njiva leži na danes močno splaniranem terenu, kjer je bil včasih gozd. Po pripovedovanju gospodarja je bil teren pred planiranjem ponekod tudi po tri metre višji. Ta gozd je grof Barbo v času med obema vojnama prodal kmetom. Sem moramo brez dvoma lokalizirati vsaj del gomil, ki jih omenjajo poročila okrog Rakovnika.¹¹ V kolikor niso gomil na tem mestu prekopali že v omenjenih letih, so bile za časa krčenja gozda in planiranja med obema vojnama uničene. Grof Barbo si je pri prodaji tega zemljišča zagotovil, da mu kmetje izročijo vse arheološke predmete, na katere bi pri svojih delih naleteli, delno pa je še tudi sam kopal v tem času. Kmetje so predmete vsaj delno grofu tudi oddajali. V grofovi zbirki so bile tudi izkopanine iz prvih izkopavanj. Med drugo

¹⁰ Steklasa, Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem, Lj. 1913, str. 8.

¹¹ Steklasa, l. c. 8; IMK 14, 1894, 38.

svetovno vojno je bil Barbov grad razrušen, usoda arheološke zbirke grofa Barba mi ni znana.

Na njivi posestnika Zupančiča se kljub splaniranemu terenu še danes dobe tako izkapanine iz časa Ilirov kot Rimljanov. Halštatske najdbe so bolj sporadične, očitno ostanki iz že uničenih gomil. Podobnih najdb je po izjavi gospodarja Zupančiča bilo mnogo tudi na sosednjem terenu. Prav tako pa se dobe tudi ostanki iz rimske dobe, tako iz grobov kot arhitekture. Značaj arhitekture je popolnoma neznan, po gospodarjevem pripovedovanju pri malo globljem oranju stalno nalete na isti njivi na ostanke starih, očitno rimskih zidov. To je vse, kar vemo o njej.

Opis najdb a) iz halštatske dobe. Leta 1936 je grof Barbo podaril Narodnemu muzeju tri predmete, ki izvirajo verjetno tu iz bližine in jih priključujem objavi letos izkopanih predmetov. Sestav najdbe je neznan.

1. Bronasta zapestnica, masivna, nesklenjena, konca se stikata. Vnanji rob je široko nažlebljen, žlebovi so ponovno profilirani. Pr. 11,3 cm, deb. 0,6 cm. Inv. št. P 7128. Tab. I, 1.

2. Bronasto kolesce. Zunanji in notranji obod sta povezana s štirimi prečkami. Pr. 4,7 cm. Inv. št. P 7130. Tab. I, 3.

3. Bronasto kolesce. Zunanji obod, ki je delno fragmentiran, in notranji sta zvezana s štirimi prečkami. Pr. 4,7 cm. Inv. št. P 7129. Tab. I, 2. Morda pripadata kolesci k okrasu konjske opreme.

Vsi ostali predmeti izvirajo iz letošnjega leta. Predmeti pod št. 4, 5, 6 in 7 so bili najdeni, po pripovedovanju gospodarja, skupaj.

4. Obroček od pasne spona, udet v okov iz bronaste pločevine, s katero je bil pritrjen na pas. Obroček je na vnanji strani razčlenjen s širokimi žlebovi. 5 cm dolg okov iz bronaste pločevine je bil na vrhnjem zunanjem robu rahlo napiljen in pritrjen z dvema kovicama na pas. Zadnji del bronastega okova je nazaj upognjen. Pr. obročka 3,2 cm, deb. 0,3 cm. Inv. št. P 10011. Tab. I, 4.

5. Sličen okov od pasne spona z obročkom, ki je na vnanji strani razčlenjen s širokimi plitvimi žlebovi, ti pa so ponovno razčlenjeni s tremi plastičnimi črtami D. okova 5 cm. Pr. obročka 3,5 cm. Deb. 0,5 cm. Inv. št. P 10012. Tab. II, 4.

6. Fragment ovratnice iz masivne bronaste žice, okroglega preseka. Na vnanjem robu je okrašena s prečnimi žlebiči. Vel. ohranjenega fragmenta 10,5 cm, deb. 0,5 cm. Inv. št. P 10013. Tab. II, 3.

7. Fragmenti bronastih votlih zapestnic. Fragmenti so na zunanji strani ornamentirani s prečnimi gostimi zarezi, ki se kombinirajo z okrasom dveh kanelur, ki stojita v 0,4 cm razmaku. Deb. zapestnice 0,5 cm. Vel. največjega fragmenta 6,2 cm. Konci zapestnic so bili vdeti drug v drugega. Inv. št. P 10015. Tab. II, 1.

8. Bronast gumb z 2,5 cm široko glavico iz bronaste pločevine. Glavica je na zunanjem robu napiljena. Zanka na notranji strani ni ohranjena. Inv. št. P 10014. Tab. II, 2.

Podano halštatsko gradivo samo po sebi ni pomembno niti redko. Žal predstavlja po vsej verjetnosti ves ostanek številnih gomil okrog Rakov-

nika. Ne da bi bilo potrebno ob teh skromnih ostankih navajati številne paralele, lahko ugotovimo, da pripada gradivo srednji in predvsem mlajši halštatski dobi in da je bogato zastopano na samih najdiščih iz Mirenske doline kot tudi drugod v tem času.

b) Iz rimske dobe. Pri najdbah iz tega časa smo toliko na boljšem, da nam je možno rekonstruirati vsaj delno en grob.

Grob I. Grob je bil obdan s ploščatimi kamni, ki so bili povprečno visoki 60 cm, široki do 40 cm in debeli do 6 cm ter so od vseh štirih strani obdajali žaro. Na vrhu pa je bil grob pokrit z napisno ploščo. Napisna stran je bila obrnjena navznoter in je zaradi tega napis odlično ohranjen in čitljiv. Žara je bila delno zdrobljena in jo najditelji niso ohranili. Ostali grobni pridevki so ohranjeni (sestav groba dajem po pripovedovanju najditeljev in je zanesljiv).

1. Napisna plošča (titulus) je iz zrnatega belega marmora, napisna stran je delno prekrita s sigo. 5,6 cm širok rob je dvakrat profiliran. Napisno polje je vglobljeno. V prvih dveh vrstah so črke visoke 3,5 cm in široke do 3 cm. V zadnjih vrstah visoke 3,5 cm in povprečno 1,5 cm široke. Napisna plošča meri 45×42 cm in je 6 cm debela.

Togivepus
Optati. f(ilius). et
Melissa. Cai(filia). vivi f(ecerunt)
sibi. et. Sperato. f(ilio)
an(norum). XVIII

V napisu sta dve ligaturi, obakrat je vezan I s kratko črtico nad zadnjo oziroma v drugem primeru nad prihodnjo črko (sl. 8). Napisna plošča je v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

2. Oljenka iz rdeče gline. Najobičajnejšega tipa z žigom FORTIS na dnu. Rahlo vglobljeno dno je kanelirano s tremi krožnimi, koncentričnimi kanelurami. Plastični obroček, ki loči diskus od ramena, na katerem sta dve plastični, nepredrti vzboklini, ni zaključen v disku, ampak tvori kanal, ki se na nosku okoli odprtine za stenj nekoliko razširi in zaključi v loku. D. 11 cm, viš. 3 cm. Inv. št. R 8085. Tab. III, 2.

3. Čaša gubanka iz stekla. Fragmentarno ohranjena. Izrazita noga ima proti sredini dvignjeno dno, trup se proti vrhu razširja, rahlo usločen vrat je nagnjen navzven. Viš. 9,5 cm, pr. dna 3,5 cm, deb. stekla 0,5 mm. Inv. št. R 8086. Tab. III, 1.

4. Bakreni as cesarja Lucia Vera.

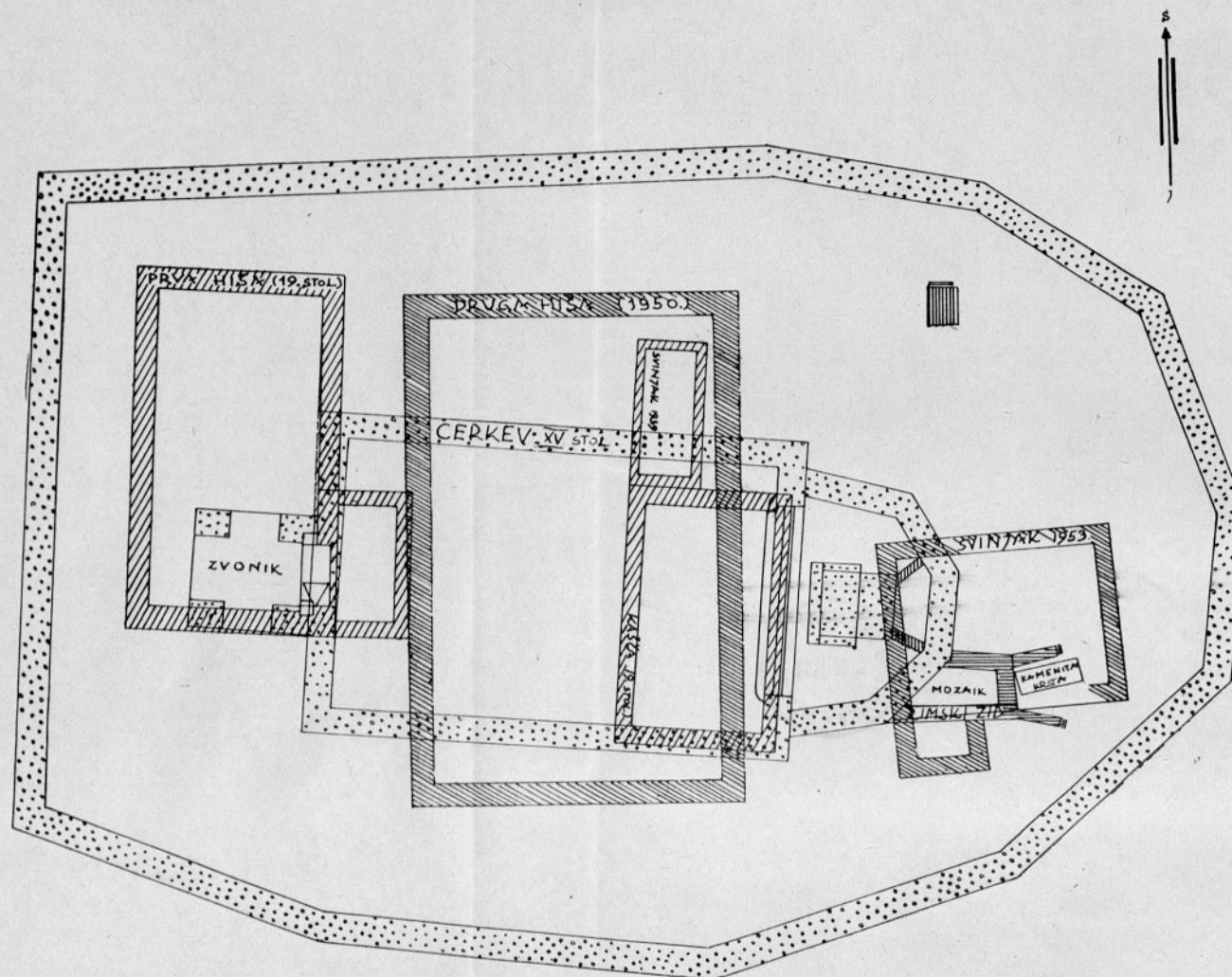
A : L VERVS AVG ARMENIACVS Glava L. Vera desno

R : TR P IIII IMP II COS II S C na obeh straneh v polju. Viktorija stopa levo, v levici drži palmovo vejo, v desnici venec.

Leto dec. 163—dec. 164. Teža 10,90 gr, vel. 27—27 mm. Kovnica Rim. RIC 1392.

Tudi ostale najdbe izvirajo iz grobov, toda ne iz istega. Pripadajoče grobno gradivo je bilo uničeno. Tako je bila najdena fibula v žari, ki ni ohranjena, Titov novc v grobu, obdanem s ploščami, Hadrianov na površini nekega drugega groba.

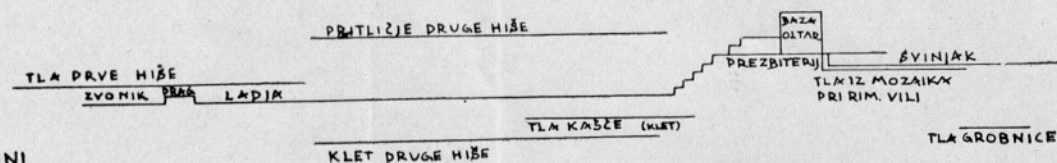
SV. KRIŽ PRI MORAVČAH

MERILO = 1:100

LEGENDA

- PRVA POZIDAVKA OKOLI L 100
- DRUGA POZIDAVKA V 15. STOL
- TRETKA POZIDAVKA OD 1810-1944
- ČETRTA POZIDAVKA PO II. SVET. VOJNI
- ZIDOVJE NEZNANEGA POREKLA
- ZID IZGINE
- NAJDIŠČE RIM. NAGROBNEGA SPOMENIKU

AVGUSTA 1953
RISAL
IGNACIJ RIBIČ

5. Fibula iz bronu. Visok lok pravokotnega preseka z glavičastim profiliranim izrastkom na sprednji strani in tremi manjšimi izrastki na zadnji strani loka. Igla je pri trjena na šarnir v 3,5 cm širok prečni nosilec igle okroglega preseka, ki je na koncu profiliran z dvema prečnima kanelurama. Vrhnji del ležišča igle je ornamentiran z vrezanimi romboidi. D. 6,5 cm, viš. 3 cm. Inv. št. R 8084. Tab. III, 3.

Sl. 8. Straža pri Št. Rupertu. Napisna plošča iz groba I.

6. Bakreni as cesarja Tita.

A : IMP T CAES VESP AVG P M TR P COS VIII. Glava Tita z lovorjevim vencem, desno.

R : AETERNIT AVGUST S C levo in desno v polju. Aeternitas stoji desno, z levo nogo stopa na globus, v levici drži cornu copiae, v desnici žezlo.

Leto 80. Kovnica Rim. Teža 11,37 g, vel. 25—26 mm RIC 123.

7. Bronasti dupondius Hadriana.

A : IMP CAESAR TRAIANUS HADRIANUS AVG Glava Hadriana z žarkovno krono, desno; na levi rami je obleka.

R : PONT MAX TR POT COS III S C na obeh straneh v polju, FORT RED spodaj. Fortuna sedi levo. V levici drži cornu copiae, v desnici krmilo. Leto 119. Kovnica Rim. Teža 12,98 g. Vel. 28 mm. RIC 571.

Grob z napisno ploščo je časovno omejen po najdbi novca¹² v grobu. Pred letom 164 grob ni mogel nastati. Z ozirom na stil črk v napisu se od te letnice ne smemo preveč oddaljiti. Napisna plošča je torej iz druge polovice drugega stoletja. Ime Togivepus je pri nas neznano, pač pa imamo imena kot Togio, Togijs, Togus; predvsem v Noriku. Prav tako poznamo imena s korenem drugega dela:¹³ Vep., Vepo, Vepus, Veponus, Veponius, Veponia, Vepogenius, Vipo. Gentile Vepo se dobi na spomeniku iz bližnjega Tržišča pri Mokronogu (CIL III, 10795 s popravkom Premiersteina CIL III, p. 2328, 28 add.). Večina teh imen je iz Norika. Rendić¹⁴ našteva ime Vepus, ki se dobi tudi na Livanskem polju (Spomenik 88, 1938, 122 n. 22, z risbo) med ilirskimi imeni. Holder¹⁵ ga ima za keltskega. Grško ime Melissa je tudi že znano v naših krajih (CIL III, 2185, 5635, 4977). Zanimiva je ta kombinacija očitno domačega in grškega imena.

Kronologija do sedaj znanega rimskega dela grobišča je drugo stoletje. Tu opisani predmeti, predvsem pa denar, to potrjuje. Fibula pod št. 5 je starejša varianta te vrste. Prečni nosilec igle je brez okrasa, izrastki na obeh koncih loka so majhni. Po Kovrigovi¹⁶ nastopi ta tip v 3. stoletju. Na našem najdišču je, sodeč po ostalem gradivu, vsaj že iz začetka 3. stoletja, če že ne iz druge polovice 2. stoletja.

Naseljenost Mirenske doline v rimskem času je prav tako že bogato izpričana. Skozi dolino je šla rimska cesta iz Trebnjega (Praetorium Latobicorum) v Savsko dolino. Trasa ceste, ki jo navajata Premierstein-Rutar,¹⁷ seveda ni gotova, ampak jo le domnevamo po več ali manj slučajnih najdbah iz doline. Tudi beneficiarna postava v Trebnjah je bila delno ustanovljena z ozirom na to cesto.¹⁸ Blizu rimske ceste je ležala tudi naša postojanka. Ne da bi hotel navajati in dopolnjevati še enkrat vseh najdb iz Mirenske doline, omenjam le Malo Ševnico pri Mirni, kjer gre očitno za večje rimsko naselje, o katerem pa še danes ničesar ne vemo, dasi ga omenjata že Freyer in Arneth.¹⁹ Kmetje še danes pri globljem oranju zadevajo na zidove. Mnogo rimskega denarja iz te postojanke hrani domačin Ambrožič v svoji numizmatični zbirki.

¹² Vse novce je določil A. Jeločnik, za kar se mu tudi na tem mestu zahvaljujem.

¹³ Za sestavljenke z Vep-mi je dal ljubeznivo na razpolago svojo kartoteko z zbrano literaturo J. Šašel. Tudi na tem mestu najlepša hvala.

¹⁴ Ilirska onomastika na latinskim natpisima u Dalmaciji. 3. Prilog Vjesniku za arh. i hist. Dalm. 52, 1948, 28.

¹⁵ Cfr. Žganjer, Vjesnik za arh. i hist. Dalm. 53, 1952, 18 in tu citiranega Holderja, Altcelt. Sprachschatz 3, 178.

¹⁶ Kovrig, Die Haupttypen der Kaiserzeitl. Fibeln in Pannonien, 1937, str. 125.

¹⁷ Premierstein-Rutar, Römische Strassen, str. 26.

¹⁸ Saria, GMDS 22, 1941, 36.

¹⁹ Freyer, Mitth. d. Hist. Vereins 1851, str. 26, Arneth, Wiener Sitzungsberichte phil. hist. Cl. 6, 206.

3 Trebnje

Važna rimska postojanka Praetorium Latobicorum čaka na eni strani še sistematičnih izkopavanj kakor tudi objave že do sedaj znanega gradiva, od katerega poznamo v dobri obdelavi zaenkrat le številne kamenite spomenike te beneficiarne postojanke. Letos je Cerkljevo daroval muzeju v Ljubljani rimsko tehtnico, ki je bila najdena leta 1929 med državno cesto in občinskim poslopjem. Ker tovrstno gradivo pri nas ni posebno bogato, v tej zvezi tehtnico objavljam.

1. Rimska tehtnica, prelomljena, iz bronu. Oba konca tehtnice sta zaključena s stožčasto glavico, manjši del, na katerega so obesili predmet, je kvadratnega preseka in ima tri zanke; zgoraj je zanka, na kateri je tehtnica visela, spodaj in ob strani za obešanje predmeta. Daljši del, kamor so obešali utež, je tanjši, rombičnega preseka, označen z zarezi, ki so označevale težo. D. 21,5 cm. Inv. št. R 8081. Tab. II, 5.

4. Dobe pri Kostanjevici

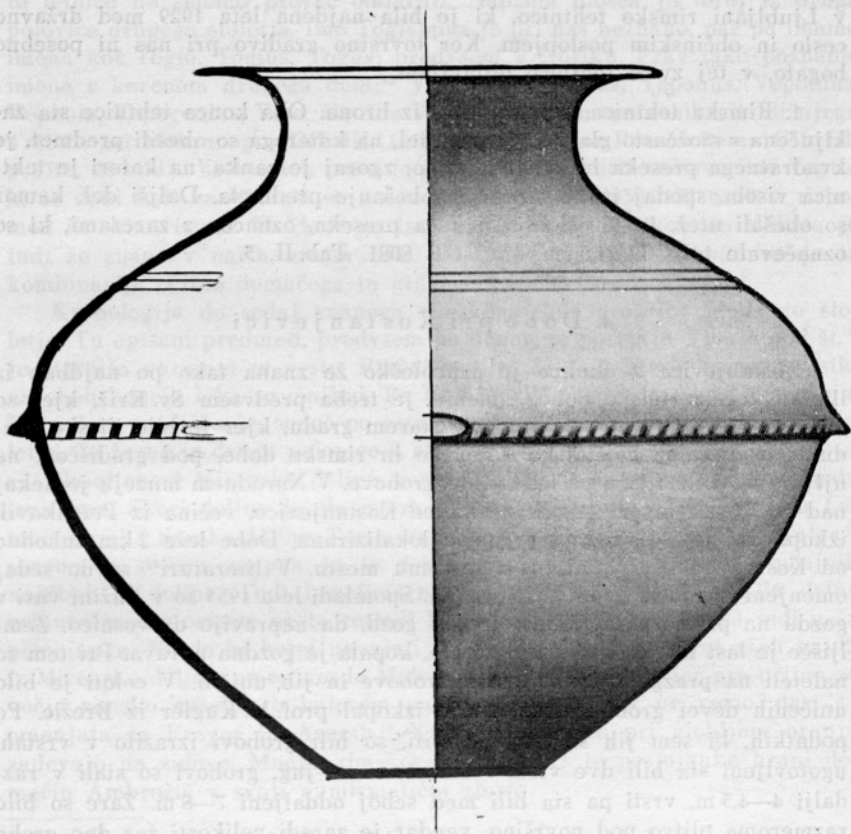
Kostanjevica z okolico je arheološko že znana tako po najdbah iz ilirske kot iz rimske dobe. Omeniti je treba predvsem Sv. Križ, kjer so našli po Pečnikovem poročilu²⁰ na Starem gradu, kjer je bilo ilirsko gradišče, ostanke in halštatske, latenske in rimske dobe, pod gradiščem na njivah proti Sv. Križu pa halštatske grobove. V Narodnem muzeju je nekaj nad 50 predmetov iz gomil iz okolice Kostanjevice, večina iz Pečnikovih izkopavanj leta 1891, ki niso točno lokalizirana. Dobe leže 2 km zahodno od Kostanjevice ob poti proti Novemu mestu. V literaturi²¹ so do sedaj omenjeni le rimski grobovi in gomila. Spomladi leta 1953 so v bližini vasi v gozdu na prostoru ca. 20 m² otrebili gozd, da napravijo drevesnico. Zemljišče je last Karla Kuntariča iz Dob, kopala je gozdna uprava. Pri tem so našli na prazgodovinske žgane grobove in jih uničili. V celoti je bilo uničenih devet grobov, desetega je izkopal prof. M. Kugler iz Brežic. Po podatkih, ki sem jih še mogel dobiti, so bili grobovi izrazito v vrstah, ugotovljeni sta bili dve vrsti v smeri sever—jug, grobovi so stali v razdalji 4—4,5 m, vrsti pa sta bili med seboj oddaljeni 7—8 m. Žare so bile razmeroma plitvo pod površino, vendar je zaradi velikosti žar dno groba doseglo globino 80—100 cm. Grobovi so bili delno, ne vsi, pokriti s kamnitimi ploščami, ki so delno ostale še na terenu in merijo do 60 × 60 cm in so debele od 10 do 35 cm. V vseh grobovih so bile velike žare, približno velikosti kot je objavljen primer. V njih so bile večkrat še manjše posode, nekatere baje z ročkami, kalcinirane kosti in pepel. O kakršnihkoli kovinskih najdbah ni vedel nihče ničesar povedati. Grobna jama ni bila izrazito oblikovana, v enem primeru je bila nad kamnito ploščo najdena majhna posodica. Grobovi leže v ilovnati zemlji. Od desetega groba, ki ga

²⁰ IMK 14, 1904, 194.

²¹ Pečnik, l. c. 194.

je izkopal prof. Kugler, je ohranjena žara v fragmentih in deli skodele, ki je bila v njej. Ta grob ni bil pokrit s ploščo.

1. Žara iz sive gline, mešane s peskom. Ravno dno je na zunaj rahlo poudarjeno. Nestrogo bikoničen trup ima največjo površino v sredini, prehod v vrat je poudarjen s tremi horizontalnimi linijami, srednje visok

Sl. 9. Dobe pri Kostanjevič. Žara iz groba 10

vrat ima horizontalno razvrnjeno ustje. Tik pod največjo površino ima žara horizontalno plastično rebro, razčlenjeno z odtisi palčke ali kakega drugega drobnega predmeta; na štirih simetrično razpostavljenih koncih se plastično rebro razširi v 3–4 cm dolge in 2 cm debele plastične držke. Pr. dna 16,5 cm, največje površine 62 cm, ustja 36 cm, viš. cca. 55 cm. Žara je delno sestavljena in se nahaja trenutno še v brežiški gimnaziji.

2. Fragmenti skodele z navznoter uvitim ustjem. Dno je dvignjeno. Pr. dna 8 cm, viš. in pr. ustja se iz fragmentov ne da ugotoviti.

Na podlagi žare lahko grobišče s precejšnjo gotovostjo uvrstimo v mariborsko-ruško grupo. V velikih žarah iz te grupe imamo nedvomne paralele tako po formi kot po okrasu. Tudi skodela z navznoter ovitim ustjem, dasi kronološko netipična, je v mariborsko-ruški grupi zelo pogosta. Pomanjkanje kovinskega inventarja, ki je tudi v mariborsko-ruški grupi relativno redko, izenačenost grobnih najdb, tako da nimamo velike razlike v bogastvu posameznih grobov, ampak so vsi grobovi enakomerno zmerno bogati, to ugotovitev le potrjuje. Način pokopa tudi ustreza mariborsko-ruški skupini. V tej zvezi bi samo omenil še najdbo majhne posodice nad kamnitno ploščo, ki jo moramo tolmačiti v zvezi z grobnim kultom. Primer, ki je prav tako izpričan v samem Mariboru in tudi drugod, n. pr. na Bledu. S tem je dana tudi okvirna datacija: Hallstatt B po Reinecku (1000—850).

Pomen novo odkritega grobišča je velik in leži v geografski legi novega najdišča. Mariborsko-ruška grupa je geografsko ozko omejena v glavnem na Podravje. Najnovejša Staretova izkopavanja v Dobovi so odkrila podobo tega časa in te skupine v Posavju. Bistveno slabše pa poznamo istočasne najdbe iz Dolenjske. Ostrožnik je mariborsko-ruški grupi časovno gotovo paralelen, kako daleč pa sega kulturna paralelnost, vemo še vse premalo. Kostanjevica leži pred vrati bogatih dolenjskih najdišč in bo v mnogočem lahko razjasnila razmerja med mariborsko-ruško in mokronoško skupino (da tako imenujem Hallstatt B horizont Dolenjske) in njuna vplivna razmerja. Morda razjasni tudi konec oziroma prehod mariborsko-ruške grupe v nove tvorbe, ki so do sedaj delno prav tako nejasne.

Že poznano halštatsko gradivo iz kostanjeviške okolice, ki ga hrani Narodni muzej, je iz gomil in časovno mlajše. Tipološko ga karakterizira vaška vozlasta, čolničasta in certoške fibule. Torej časovno 700—400 pr. Kr. po golem tipološkem merilu. Pri ogledu novega najdišča me je študent F. Kuhar opozoril še na druga arheološka najdišča v bližini, kjer so kmetje že izkopali žare in druge predmete. Pri bodočem izkopavanju novega najdišča, ki bo nujno, bo treba tudi ta znanstveno preveriti in klasificirati.

ZUSAMMENFASSUNG

Bericht über einige Zufallsfunde in Slowenien

Sv. Križ bei Moravče

Auf der Stelle, wo Ložar im Jahre 1939 das Presbyterium einer in neuerer Zeit aus unbekannten Gründen zerstörten spätgotischen Kirche entdeckt hat, konnte man beim Neubau eines Wohn- und Wirtschaftsgebäudes den gesamten Grundriss der gotischen Kirche und ausserdem noch Reste aus älterer Zeit feststellen (siehe Plan). So z. B.: Reste römischer Architektur mit Mosaik (Abb. 1, 2). Ihr Ursprung reicht wahrscheinlich in die zweite Hälfte des 1. Jahrhunderts zurück. Weiter ist da ein römischer Grabstein des Cesernius, der später als Schwellenstufe der spätgotischen Kirche verwendet wurde (von diesem Grabstein sind nur der obere und der untere Teil erhalten Abb. 3, 4, 5); ebenso auch ein

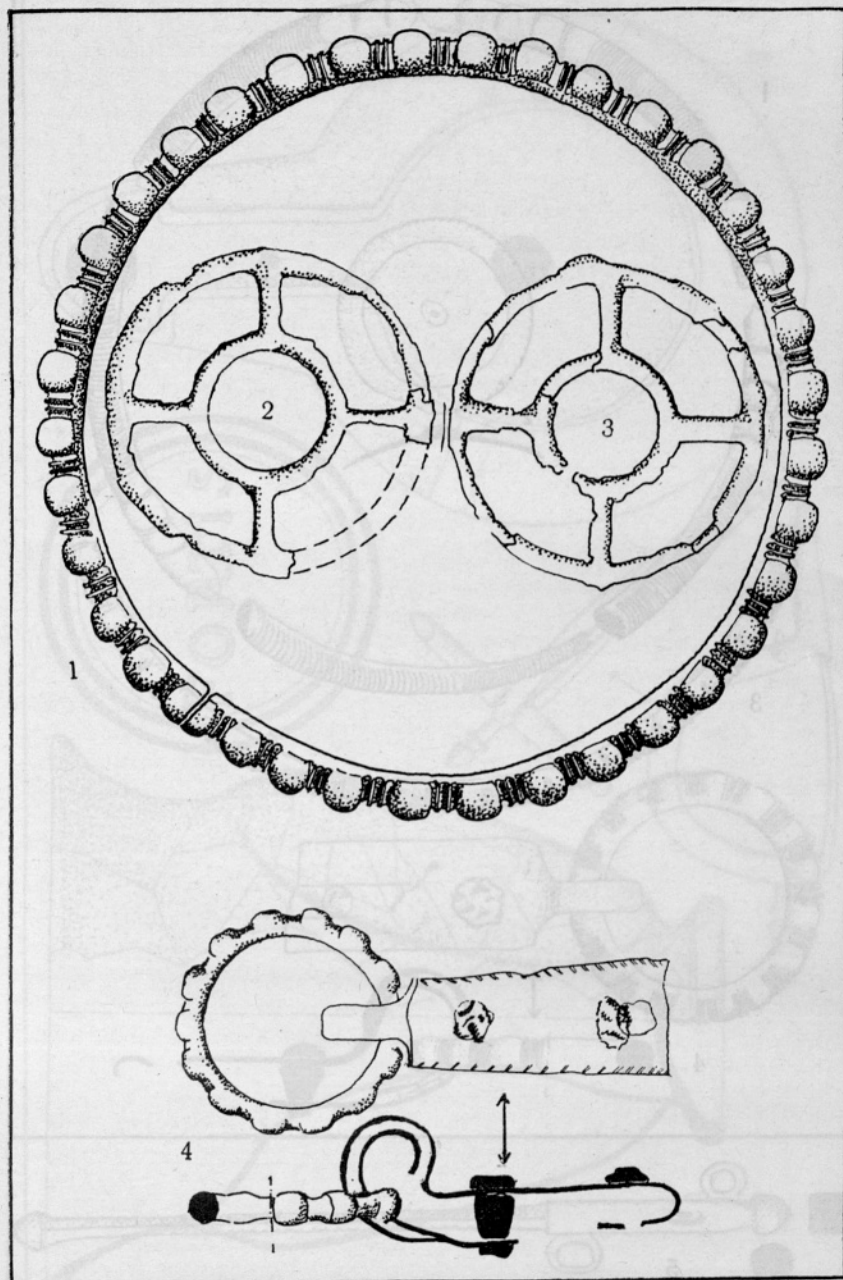
römischer Sarkophag (Abb. 6), in dem zwei altslawische Skelette mit typischen Kóttlach-Kulturbeigaben bestattet wurden. Dieser heute bedeutungslose Ort ist ein interessantes Beispiel einer fast kontinuierlichen Besiedlung. Für den Bau der römischen Architektur wurde wahrscheinlich die noch heute an dieser Stelle sich befindende Quelle massgebend. Durch die Trümmer der römischen Architektur, die mindestens noch im 3. Jahrhundert u. Z. bestehen musste, wurden altslawische Ansiedler herangelockt, die dort ihre Toten begruben. Durch die Trümmer der römischen Architektur, ebenso als vielleicht auch durch das Andenken an die altslawische Nekropole, wurde auch der Bau einer christlichen Kirche bedingt. Der Hügel Gradišče (Ringwall) unterhalb des heutigen Dorfes gestattet aber auch die Annahme einer Besiedlung bereits zur Zeit der Illyrer.

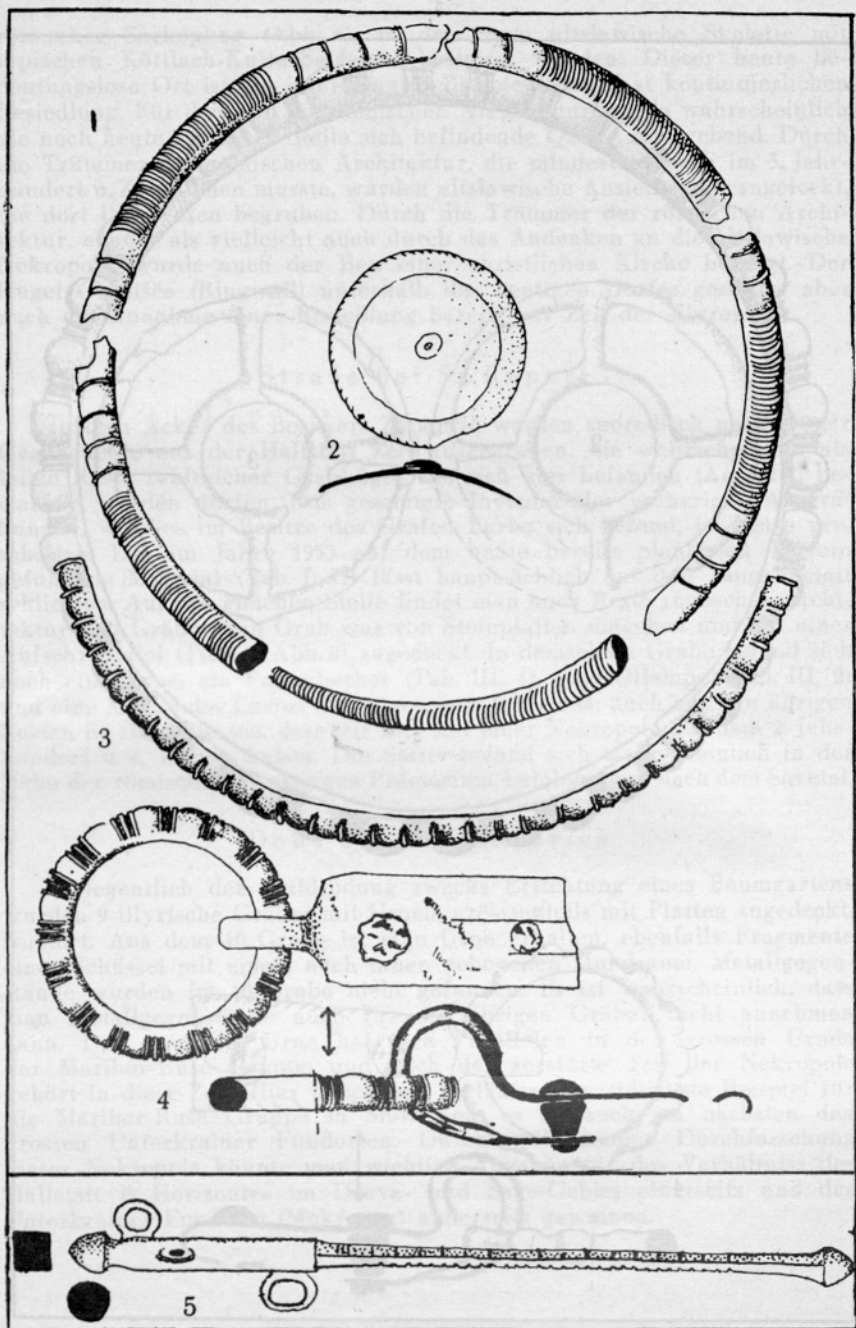
Straža bei St. Rupert

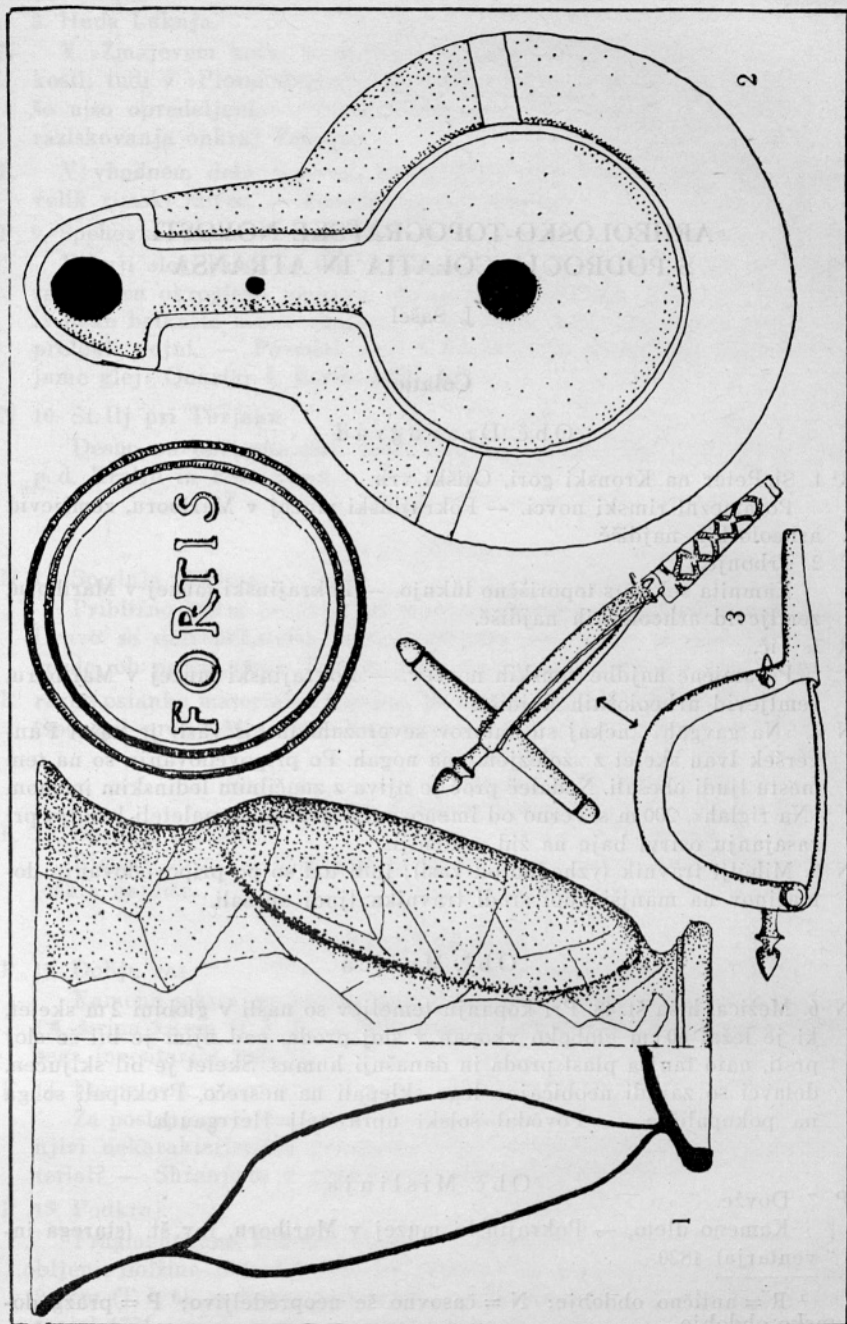
In dem Acker des Besitzers Zupančič werden sporadisch noch immer Gegenstände aus der Hallstatt Zeit ausgegraben, die wahrscheinlich als letzte Reste zahlreicher Grabhügel, die sich hier befanden (Anm. 11), betrachtet werden dürfen. Das gesammte Inventar der vorherigen Ausgrabungen, welches im Besitze des Grafen Barbo sich befand, ist heute verschollen. Das im Jahre 1953 auf dem heute bereits planierten Terrain gefundene Material (Tab. I, II) lässt hauptsächlich auf den Junghallstatt schliessen. Auf der gleichen Stelle findet man auch Reste römischer Architektur und Gräber. Ein Grab war von Steinplatten umgeben und mit einer Aufschrifttafel (Titulus Abb. 8) zugedeckt. In demselben Grabe befand sich noch eine Urne, ein Faltenbecher (Tab. III, 1), eine Öllampe (Tab. III, 2) und eine Münze des Lucius Verus aus dem Jahre 164; auch aus den übrigen Resten ist zu schliessen, dass wir hier mit einer Nekropole aus dem 2. Jahrhundert u. Z. zu tun haben. Die Stätte befand sich wahrscheinlich in der Nähe der römischen Strasse aus Praetorium Latobicorum, nach dem Savetal.

Dobe bei Kostanjevica

Gelegentlich der Waldrodung zwecks Errichtung eines Baumgartens wurden 9 illyrische Gräber mit Urnen, grösstenteils mit Platten zugedeckt, zerstört. Aus dem 10. Grabe ist eine Urne erhalten, ebenfalls Fragmente einer Schüssel mit einem nach innen gebogenen Mundsaum. Metallgegenstände wurden im 10. Grabe nicht gefunden. Es ist wahrscheinlich, dass man Metallgegenstände auch für die übrigen Gräber nicht annehmen kann. Die erwähnte Urne hat ihre Parallelen in den grossen Urnen der Maribor-Ruše Gruppe und auch der zerstörte Teil der Nekropole gehört in diese Zeit. Hier haben wir vorläufig das südlichste Beispiel für die Maribor-Ruše Gruppe in Slowenien, es ist auch am nächsten den grossen Unterkrainer Fundorten. Durch vollkommene Durchforschung dieser Nekropole könnte man wichtige Angaben für das Verhältniss des Hallstatt B Horizontes im Drava- und Save-Gebiet einerseits und der Unterkrainer Fundorte (Mokronog) anderseits gewinnen.

ARHEOLOŠKO-TOPOGRAFSKE NOVOSTI S PODROČJA COLATIA IN ATRANSA

J. Šašel

Colatio

Obč. Dravograd

- R¹ 1. Št. Peter na Kronski gori, Otiški vrh.
Posamezni rimski novci. — Pokrajinski muzej v Mariboru, zemljevid arheoloških najdišč.
- P 2. Trbonje.
Kamnita sekira s toporiščno luknjo. — Pokrajinski muzej v Mariboru, zemljevid arheoloških najdišč.
- R 3. Vič.
Posamične najdbe rimskih novcev. — Pokrajinski muzej v Mariboru, zemljevid arheoloških najdišč.
- N 4. »Na gavgah« (nekaj sto metrov severozahodno iz vasi) je našel Pungeršek Ivan skelet z »železjem« na nogah. Po pripovedovanju so na tem mestu ljudi obešali. Nedaleč proč je njiva z značilnim ledinskim imenom »Na riglah«. 200 m severno od imenovanih »Gavg« so naleteli kmetje pri zasajanju ostrvi baje na zid v zemlji.
- N 5. Mihélji travnik (vzhodno od vasi); tudi tod so po pripovedovanju domačinov na manjši kopi sredi travnika ljudi obešali.

Obč. Mežica

- N 6. Mežica, hiša št. 48. Pri kopanju temeljev so našli v globini 2 m skelet, ki je ležal 60 cm globoko vkopan v sloj prod, nad njim je bil še sloj prsti, nato tanjša plast prod in današnji humus. Skelet je bil sključen, delavci so zaradi neobičajne lege sklepali na nesrečo. Prekopali so ga na pokopališče. — Povedal šolski upravitelj Herrgauth.

Obč. Mislinja

- P 7. Dovže.
Kameno dleto. — Pokrajinski muzej v Mariboru, inv. št. (starega inventarja) 1820.

¹ R = antično obdobje; N = časovno še neopredeljivo; P = prazgodovinsko obdobje.

8. Huda Luknja.

N V »Zmajevem kotu« so naleteli na oglje, razbite lonce in obdelane kosti; tudi v »Plesni dvorani« so našli takšne predmete, ki pa časovno še niso opredeljeni. — Jutro (Ljubljana) 28. januarja 1938: »Uspešna raziskovanja onkraj Velenja«.

R V vhodnem delu jame so pri gradnji poti razmeroma plitvo našli velik rimski novc. — Povedal prof. S. Brodar.

P 9. Špehovka, jama, tik nad Hudo Luknjo.

Vrhnji sloji jame so bili iz starejše železne dobe, v njih je ležala zapestnica okroglega preseka, okrašena s prečnimi vrezji, ter vretence iz neke belkaste mase, okrašeno z barvnimi krogi. Predmeti uničeni v pretekli vojni. — Povedal prof. S. Brodar. (Za paleolitski material iz jame glej: Quartär I, Berlin 1938, 140 s.)

N 10. Št. Ilj pri Turjaku.

Desno od občinske poti proti Dovžam so na njivi vidni okopi pri p. d. Kralju in Planinšecu.

Obč. Muta

N 11. Spodnja Gortina.

Približno 500 m severno od cerkvice Sv. Petra na robu terase nad Dravo se drži nekaterih parcel ledinsko ime »Belo mesto« (ob robu gozda, ob prečni poti). Tam so našli baje sledove rimske ceste, zidove,

R razne ostanke materialne kulture. Morda od tod tudi nagrobnik AIJ 3. — Opozoril prof. J. Mravljak, Vuzenica.

Obč. Podgorje

R 12. Spodnji Razbor.

Rimski novci. — Pokrajinski muzej v Mariboru, zemljevid arheoloških najdišč.

Obč. Prevalje

P 13. Dobja vas.

Kamna sekira, na toporiščnem delu odkrušena; dolžina 6,2, debelina 1,4, širina 3,8 cm (T. I, 2). — Pokrajinski muzej v Mariboru, inv. št. (starega inventarja) 1828.

P 14. Farna vas.

Za poslopjem Farna vas 6 (lastnik Niko Kristan, p. d. Rajsmüller) na njivi nekarakteristične prazgodovinske črepinje. Morda erozijski material? — Shranjeno v gimnazijski zbirki na Ravnah.

P 15. Podkraj.

Fragmentirano kameno kladiivo s toporiščno luknjo; vsi robovi zaobljeni; dolžina 10,6, debelina 5,4, širina 6 cm, premer toporiščne luknje 2,4 cm (T. I, 6). — Pokrajinski muzej v Mariboru, inv. št. (starega inventarja) 1771.

P 16. Stražišče.

Tičlerjev vrh, strmo nad ravensko postajo. Po zložnem grebenu iz smeri Stražišča in Krajgerjevega vrha vodi steza mimo kapelice na ovalno razširjen plató, ki v vse tri smeri strmo pada. Na njegovem skrajnem robu je na gozdnih tleh viden malenkostno vzvišen ovalen nasip s premeroma 8 in 18 m. Takoj pod platójem je v južnem pobočju vsekán prostor za kmetijo Čičman. Na vzhodni strani, ravno na prelomnici med platójem in pobočjem, kjer je bila vkopana jama za vodnjak, je najdeno med kamenjem in gozdno prstjo v globini 40–50 cm nekaj odlomkov prazgodovinskih črepinj; vse so rdečkastorjavo žgane, blesteče, 8–10 mm debele, na zunanji strani je glina mešana s peskom. — Shranjeno v gimnazijski zbirki na Ravnah.

Obč. Radlje ob Dravi

P 17. Radlje ob Dravi.

Kamnita sekira s toporiščno luknjo. — Pokrajinski muzej v Mariboru, zemljevid arheoloških najdišč.

Obč. Ravne na Koroškem

R 18. Kotlje.

Posamič najdeni rimski novci. — Pokrajinski muzej v Mariboru, zemljevid arheoloških najdišč (F. Baš).

Ravne na Koroškem.

R 19. Vzhodni del parcel 430, 432 (Jeklarna). V obdelovalni prsti drobci rimske keramike, opeke, mozaični kamenčki.

Parcela 432. Nekako sredi med državno cesto in Mežo prihajajo pri obdelovanju na dan večje rečne oblice. Tod najdena tudi slemenasto klesana apnenčasta plošča, velika 50 × 60 cm. — Poročilo domačinov.

Iz območja obeh parcel najbrž tudi del rimskega mozaika, ki je vzidan v Pokrajinskem muzeju v Mariboru (opozoril ravnatelj B. Teply).

V bližini je najdena tudi skulptura od vode zelo izlzanega kamnatega leva. — Danes v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. Opozoril bibliotekar D. Paradiž, Ravne.

R 20. Pot ob Suhi št. 9 (N. Šmarčan). Pri kopanju temeljev za poslopje najdena bronasta rimska fibula iz 2. stoletja po n. š. (Sl. 1). — Shranjena v gimnazijski zbirki na Ravnah.

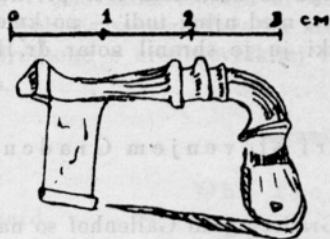
P 21. Zelen breg.

Zelen breg št. 1 (N. Lesjak, p. d. Peršé). Nad potjo v skalovju južnega pobočja je bila najdena kamnita sekira s toporiščno luknjo; dolžina 14,3, širina 5,7, višina 4,3, premer luknje 2,4 cm. Lepa patina. Ostrina lahko fragmentirana, teme zaobljeno, zaobljeni tudi zgornji in spodnji robovi. Luknja ima na zgornji strani lijakast začetek, od katerega so v notranjost rahlo vidne okrogle zareze vrtenja; nasprotni rob luknje je ostro odrezan. Sekiro hrani kmet p. d. Ulci, Zelen breg (T. I, 3).

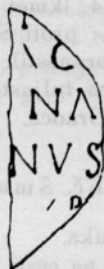
Obč. Slovenj Gradec

P 22. Sele.

Sele št. 2 (kmet Hovnik). V koreninah stare vrbe blizu kmetije je bila leta 1939 najdena kamnita sekira s toporiščno luknjo; dolžina 10, širina 3,5, širina na temenu 1,7, dolžina rezila 3,9 cm, višina 4,1 cm. Luknja je znotraj dobro spolirana. Sekira je sicer dobro uglajena, vendar preprostejše delo in tudi ni povsem simetrična, en bok je bolj plosek kot drugi, luknja je bliže ploskemu delu (T.I, 5). — Mestni muzej v Slovenjem Gradcu.

Sl. 1.

Sl. 2.

P 23. Slovenj Gradec.

Bronast kotliček, menda prazgodovinski (trenutno založen v depóju Narodnega muzeja v Ljubljani). Opozoril ravnatelj J. Kastelic.

R 24. Slovenj Gradec — okolje. (Baje med Homcem in Dobravo?) Pri izkopavanju jarkov na vojaški »obuki« so naleteli vojaki na nek glinast cevovod, ki bi utegnil biti antičen vodovod za Colatio. — Povedal B. Žolnir, profesor, Slovenj Gradec.

P 25. Spodnji Legen.

Spodnji Legen št. 23 (Pečolar, p.d. Boróvnik). Sredi njive, ki leži »Na tičnici«, so našli leta 1939 kameno sekiro, ki so na njej še vidni sledovi poliranja; dolžina 11, širina na temenu 4, pri rezilu 7, debelina na temenu 1,8 cm (T.I, 4). — Mestni muzej v Slovenjem Gradcu.

Na isti njivi (severovzhodni del) najdene tudi prazgodovinske črepinje. — Shranjeno v gimnazijski zbirki na Ravnah.

R 26. Stari trg.

Parcele 72, 194, 215, 216, 222 (vse tik ob današnji cesti). Pogoste najdbe rimskih novcev; od tod tudi sledeči, vsi bronasti:

1 Domitianus; Coh 647.

1 Hadrianus; Coh 1357.

1 L. Ael. Caesar; Coh 56.

1 Faustina (podrob. nedoloč.).

5 Constantinus I; Coh 123; 546; 244; 2 podrobnejše nedoloč.

2 Constantius I Chlorus; Coh 9; 47.

2 Vetrano; Coh 1; 3 var.

1 Valentinianus I; Coh pag. 90—91.

2 Valens; Coh 11 obakrat.

1 Maximianus; Coh 50.

Mestni muzej v Slovenjem Gradcu.

N 27. Podgorski potok, most. Pri postavljanju mostička okoli leta 1930 so bili najdeni stari, leseni piloti. — Povedal J. Stare, Šmartno pri Litiji.

N 28. Júdovje. Časovno neopredeljivi okopi.

P 29. Vrhi.

Vrhi št. 4 (kmet Vodovnik). Približno 500 m po tako imenovani »rimski poti« proti Staremu trgu so našli leta 1913 pri kopanju apnenice nekaj bronastih predmetov, med njimi tudi — po kmetovem opisu sodeč — dve tuljasti sekiri, ki ju je shranil notar dr. H. Winkler iz Slovenjega Gradca.

Obč. Šmartno pri Slovenjem Gradcu

N 30. Golavabuka.

Pri delu na cesti Slovenj Gradec—grad Gallenhof so našli, že v bližini graščine, veliko marmorno ploščo. — Povedal prof. B. Žolnir, Slovenj Gradec.

N 31. Legen.

Legen št. 52—53 (F. Uršej, p. d. Bosl). Pripovedujejo, da je bil poleg Boslnove hiše v gozdu — »stari britof«.

P 32. Legen št. 71 (Kobolt, p. d. Jakob). Kamnita sekira, ki je proti temenu koničasta, teme pošev in ploskovito odrezano, veliko 12×5 mm. Nabreknjeno telo orodja prehaja v dobro ohranjeno in zakrivljeno rezilo. Obe robni ploskvi sta pri rezilu ravno, pri temenu zaokroženo zbrušeni, njuni robovi celo facetirani. Širši ploskvi sta vzboklo izoblikovani. Sledovi enosmernega končnega poliranja so na trupu še dobro vidni. Sekira, pogledana v profilu, ni povsem simetrična, ker je bil kamen blizu temena še pred končno obdelavo — kot je razvidno iz poliranja, ki je hotelo poškodovano mesto čim bolj zboljšati — ploskoma odluščen (T. I, 1). — Mestni muzej v Slovenjem Gradcu.

Na »srednji njivi« so naleteli s plugom na zid; na »pongradi« so našli kameno dleto, ki je dolgo okoli 10 cm in široko pri rezilu okoli 5 cm. Dleto hrani kmet p. d. Dáneu nad Grabentišlerjem na Legnu. Pripovedujejo, da je bil na »pongradi« — »stari britof«, kjer da je najdenega še več kamenega orodja.

Obč. Vuzenica

P 33. Vuzenica.

Kamnita sekira. Povedal prof. J. Mravljak, Vuzenica, ki jo je videl v svoji mladosti pri stricu, in je brez dvoma z domačega terena po njegovi sodbi.

R 34. Železniška čuvajnica. Antično grobišče, ki so našli nanj o priliki železniških del (1859—60) pod Vutejem, to je, pri 1. železniški čuvajnici od Vuzenice proti Vuhredu. Celovski muzej hrani od tod trebušasto žaro z ozkim vratom iz rumene gline, ki je bila najdena skupno z 12 drugimi. — Landesmuseum Klagenfurt, inv. 529, daroval Jos. Ulepitsch, rudniški uradnik, leta 1863. S tega najdišča je prav tam tudi fragment velikega morskega polžka s sledovi umetne obdelave. — Landesmuseum Klagenfurt, inv. 556, daroval isti.

Na notico, ki ni objavljena, me je opozoril prof. J. Mravljak, Vuzenica, ki je dal na razpolago tudi svoj prepis iz inv. knjige; predmetov samih pa v celovškem muzeju ni mogel odkriti.

Lega grobišča samega kaže na neko pot, ki prihaja s Pohorja in se sklada prejkone s srednjeveškimi živinskimi goni Slovenj Gradec—Vuzenica.

Atrans

Obč. Trojane

N 1. Št. Gotard.

Hum nad Št. Gotardom. Nekateri domačini nedoločno pripovedujejo o starinskih najdbah na humu za šentgotardsko cerkvijo. Pri obhodu nisem našel nikakega sledu na njivah. Res pa je, da so njive stare, gozd pod njimi pa je preprežen z globoko vrezanimi, opuščenimi kolo-vozi. Vrh hriba je eminentna razgledna točka.

N 2. Hrastnik pri Trojanah.

Hišna št. 1, p. d. pri Bolku, njiva »Resnerca«. Bronasta gmota (težka 1 kg), razjedena od patine, najdena pri obdelovanju leta 1953.

R 3. Št. Ožbalt.

Hišna št. 6 (Smerkoltj). Pred 40 leti je bila nad vrati poslopja vzdana »ribja deklica«, namreč deklica z ribjim trupom, plastičen relief, ki so ga dali brez vzroka odklesati in uničiti.

N 4. Podmilj pri Št. Ožbaltu.

Na hribu Samargel za kmetom Vinkom Matjanom (p. d. Samoglar) so v skalovju baje kaveljni, po pripovedovanju za čolne (»ko je bilo tod še jezero«).

R 5. Podzid.

Cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Odlomek napisnega kamna, prejkone nagrobnika iz belega marmora. Ohranjen samo del napisa, ker je bila plošča predelana v kropilnik, deli črk so ohranjeni na spodnji strani, v hrbtno ploskev kamna je bila vsekana školjka za vodo. Premer školjke = 43,5 cm, debelina = 16,5 cm; višina črk = 5,5 cm. Klinasto klesane črke so visoke, na krajeh hast imajo trikotne odebelitve; ohranjeni so sledovi 5 vrstic. Višina ohranjenega dela napisne ploskve = 38 cm, širina = 17 cm (sl. 2).

Trojane.

R 6. Hišna št. 7 (Franc Brvar). Pri izkopnih delih za hišo leta 1949 našli več rimskih zidov, luknje za bruna in druge starine — a samo v zahodni polovici poslopja.

R 7. Na njivah nad »staro cesto« (pod hišo št. 7; vsek prejkone rimske ceste se na pobočju nad Bolsko dobro razloči, danes gre steza čezenj) za hišo št. 7 in severno ceste Trojan—Zide najdejo včasih posamične rimske novce; drugih značilnosti od tam ni.

Hišna št. 8 (p. d. Matija). Na njivah pod hišo (nekako do prvega kolena na pobočju, ki pada proti Orehovici) najdejo razmeroma pogosto posamične rimske novce.

R 8. Redko pa se najdejo posamični rimski novci od hiše št. 8 na njivah proti Zidem (pa še to vsega v dolžini 200 m in le južno od ceste Trojan—Zide).

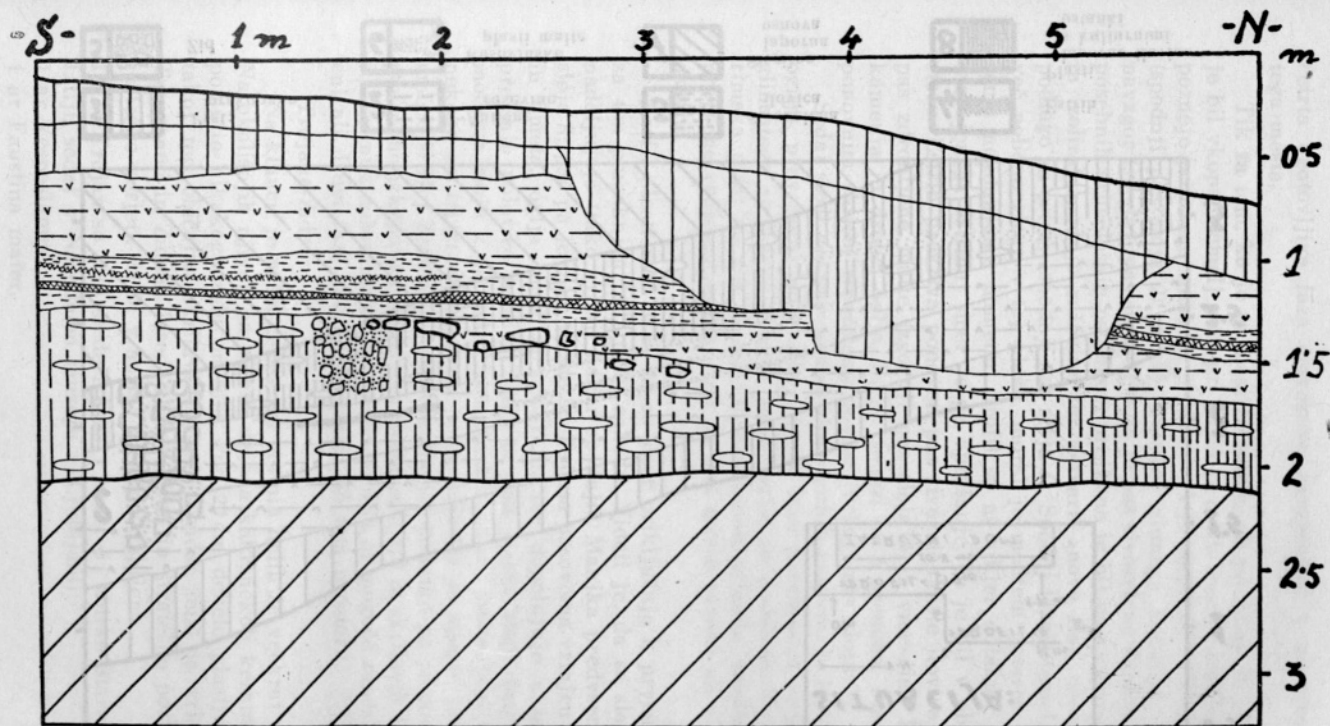
R 9. Hišna št. 9 (Režun). Na prostoru hišne parcele ter na njivah pod hišo (do prvega kolena v pobočju, ki pada proti Orehovici) — je v zemlji zidovje in tudi pogosto najdejo rimske starine.

R 10. Zadrudni dom. Profil (sl. 3 a, b) je bil zrisan poleti 1953 o priliki gradbenih del za Zadrudni dom v Trojanah; lega obeh zemeljskih prerezov je razvidna s situacijske skice.

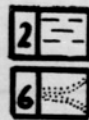
Zadrudni dom stoji severno od ceste Trojan—Št. Gotard, ki poteka po vrhu grebena med dolinama Bolske in Orehovice, in sicer na robu skoraj ravnega grebena nad dokaj strmim pobočjem. Padanje površine proti dolini Bolske, ob kateri se spušča s Trojan cesta proti Vranskemu, je razvidno tudi s profila. Nadalje je s profila na prvi pogled opaziti, večji vsek (sloj 1) neznanih kopačev med m 3—5, ki je segal dokaj globoko in prerezal nekaj povezanih antičnih slojev.

Arheološko sterilno osnovo na tem mestu daje laporna kamenina, ki pada — kakor površina — proti severu. Prvi sloj (spodnji pas sloja 8), ki leži na njem med m 0—6, je sivozelen lapornat il z drobci oglja in posamičnimi črepinjami. Od njih je bilo v očiščeni steni opaziti n. pr. nekaj drobcev rjavo žgane, vrtene keramike, okrašene z vertikalnimi metličastimi vrezi, pa tudi že drobec dobre uvožene terre sigillate. O formah posod se na osnovi slučajno najdenih drobcev seveda ne more govoriti. Po površini tega sloja, ki delno skoraj neopazno prehaja v zgornji sloj (srednji pas sloja 8) sive ilovice z drobci oglja, tudi malte in rdeče ožganega glinastega stenskega ometa, je (posebno razločno med m 0—2) ležala tanka, temnorjava, delno že rdeče in višnjevo ožgana črta. Torej ostanek neke pogoreline.

Kakor najnižji sloj samo z ostanki oglja in keramike ne dovoljuje sklepati kaj več kot o človekovi bližini, tako govori o njem že bolj konkretno druga zaznavna faza (rdeče ožgana črta); popolnoma jasno ga pa že prav v neposrednem okolju tega mesta dokazujejo koščki glinastega stenskega ometa in malte v sledečem, prej omenjenem sloju (srednji pas sloja 8). Na površini tega (posebno izrazito pri m 1) leži rumenkast pas ilovice z neznatnimi drobci keramike, nad njim pa je sloj rjave ilovice (vrhnji pas sloja 8), že poln arheoloških drobcev. To je

Prst; prekopano

Antične ruševine

Sivozelena ilovica

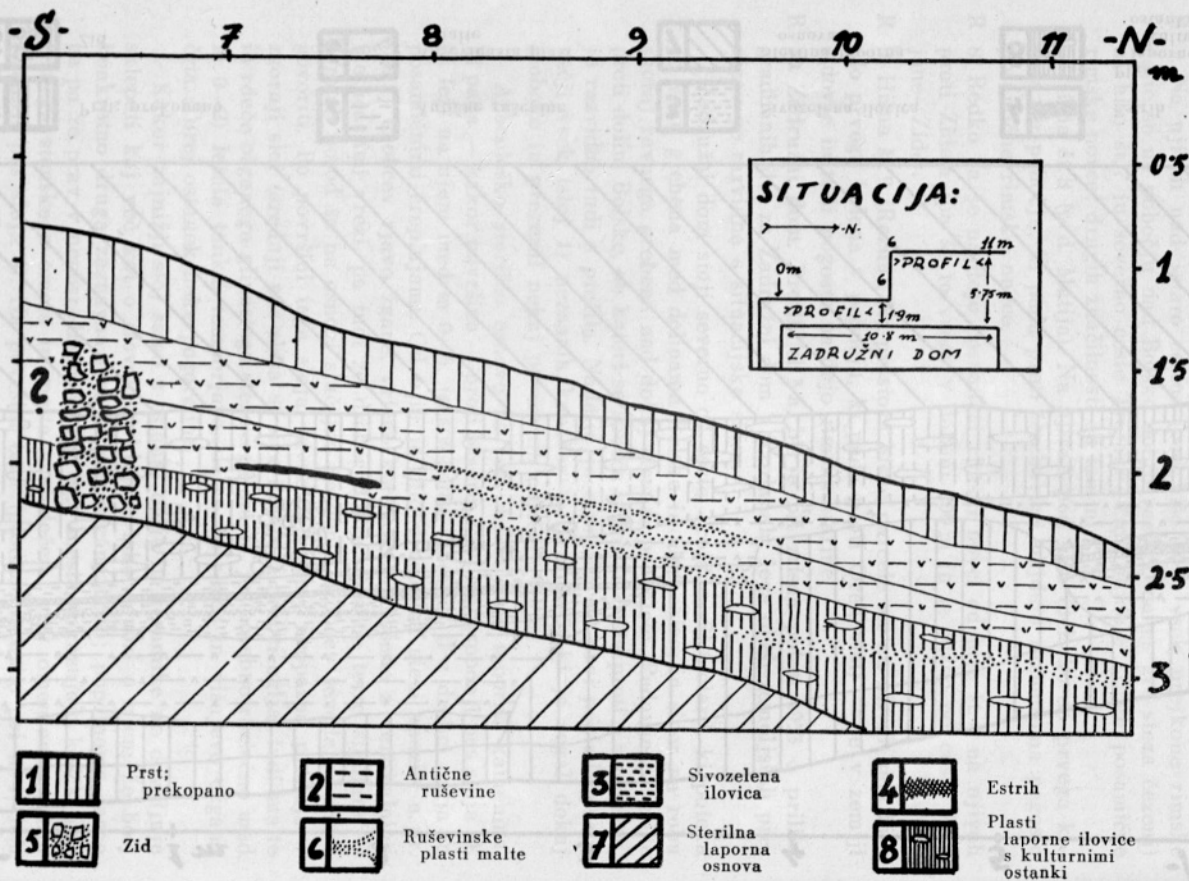
Estrih

Zid

Ruševinasta plast
malteSterilna laporna
osnovaPlasti
laporne ilovice
s kulturnimi
ostanki

Sl. 3 a

Sl. 3 b

četrta ugotovljiva faza človekove navzočnosti v neposrednem okolju tega mesta.

Tik za tem, ko je ta plast že ležala, ali pa delno že istočasno z njo, je bil vkopan temelj zidu pri m 1,5 (z malto vezani lomljenci), katerega pozneje porušene stene so pustile v sloju antičnih ruševin med m 2—6 (spodnji pas sloja 2) nekaj ostankov zidnega kamenja. Sloj, ki sledi navzgor (spodnji pas sloja 3) — to je pas sivozelene ilovice — ne vsebuje posebnih arheoloških ostankov, prejkone je bil nasut zato, da bi prekril in izoliral spodnje ruševine ter ustvaril nova tla, obenem pa tvoril podlago za estrih (spodnji pas sloja 4). Spodaj ležeči temelj zidu ni imel več nobene vloge v tej plasti, moral je medtem namreč odslužiti svojemu nekdanjemu namenu. Profil se ni nikjer dotaknil mejnih zidov omenjenega estriha; sicer je pa vprašanje, če je bil v obzidanem prostoru. Estrih prekriva ponoven pas sivozelenkaste ilovice, na njej leži pas zdrobljene malte (zgornji pas sloja 4) z vmesnimi koščki opeke, kamenja in drobci oglja, ki pa že pri m 2 preneha. Pas je prekrit s ponovnim slojem sivozelene ilovice (vrhnji pas sloja 3).

Sedaj sledi navzgor močan sloj rimskih ruševin, ki kaže izrazito sled ognja, pravzaprav pogorišča: ožgani kosi porušenega stenskega ometa, glinastega stenskega oblepa, plasti oglja in podobno. To je zaključna rimska plast na tem mestu, ki nedvomno pripada nasilno uničenemu, prejkone večjemu poslopju ali na tem mestu samem ali v neposrednem okolju.

Profil plasti med m 6—11 se sicer priključuje k prvemu, vendar je za 4 m pomaknjen bolj proti zahodu. Videti je, da se sloji v glavnem nadaljujejo (tako vrhnji kakor spodnji). Manjka predvsem zgornji pas sloja 8; pač pa je med obema spodnjima pasovoma vrinjen sloj ožganine in ometa, oglja (med m 9,5—11,5), ter dopolnjuje s tem podatkom prejšnjo polovico profila, kjer na tem mestu sledi ometa ni bilo. V močnem sloju 2 je nekaj ruševinskih pasov malte (sloj 6), ki kažejo nekako na tri gradbene faze; poleg najnižje je opaziti pri m 7—8 tudi močnejši sloj žganine — za podrobnejše podatke pa je potrebno seveda podrobno izkopavanje. Večji in solidnejši zid iz skrilavih lomljencev, ki so vezani z dobro malto, na osnovi profila ni mogoče zanesljivo pripisati eni ali drugi fazi kulturnih ostalin na tem prostoru.

Trojane-Zide.

Na klanecu je našel cestar pri cestnih delih že večkrat rimske novce. Na okolišnjih njivah pa ni niti drobca kakršnekoli keramike. Orači ne pomnijo nikakega zidu od tam. Pod 20 cm debelo plastjo prsti prične takoj tod običajna skrilava osnova. Vendar ima pa vrh klanca med Trojanami in Zidemi izredno geografsko in strateško pozicijo, tako da je težko verjeti, da bi v antiki ne bila izrabljena.

R 12. Iz Trojan so tudi sledeči rimski novci (iz zbirke Stare, Šmartno pri Litiji, sedaj v Narodnem muzeju v Ljubljani):

1 ar Vespasianus.

1 ar Faustina mater.

- 2 ae Septimius Severus.
 2 ae Claudius Gothicus.
 2 ae Gallienus.
 1 ae Severina.
 3 ar Constantinus I.
 N 13. Trojane, stare ceste. Med najstarejšimi cestami — pred desetletji imenovana tudi »rimska« med ljudstvom — je sledeča: Trojane—Št. Gotard—Trzin—Volčja jama—Presédle—Ojsterc—Loke—Št. Jurij ob Taboru—Celje.

Druga stara pot se cepi na Št. Gotardu in vodi na Čemšenik—Aržiše—Kotredež—Trbovlje ali Zagorje.

Povedal Franc Bolte, bajtar, Zavrh 5 (pri Trojanah) leta 1953.

14. Učak, hrib pri Trojanah.

Manjši hrib, ki leži med kmetijo p. d. Dobiček (Učak 14) in kmetijo p. d. Lukej (Učak 7), je mesto, od koder izvirajo prejkone bronasti ostanki kipa Marka Avrela. Leta 1941 ga je dokaj preiskoval W. Schmid. Vrh in južno pobočje je prepregel z 0,5 m širokimi in do 15 m dolgimi jarki; kopali so po pripovedovanju Dobička do globine 1 m in malo čez. Z jarki so nasekali dokaj zidovja in našli mnogo drobnarij, kakor orodja in črepinj. W. Schmid je pripovedoval domačinom, da je našel utrdbo. Orači še danes najdejo na njivah rimsko keramiko, pa tudi železno orodje in orožje ter zidove, ki se jih plug dotika, in sicer na njivah po vsem hribu.

Učak ima zelo strateški položaj in povsem obvladuje trojanski klanec in preval; stoji na meji med dolinama Radomlje in Orehovice (Zagorski graben in Črni graben) in obvladuje tudi možnostno traso stare ceste, ki prejkone ni vodila po smeri današnje, ampak južno, tikoma okoli hriba ter nato pod kmetijo p. d. Cvet proti Št. Ožboltu po južnem pobočju potoka Radomlje (cf. S. Rutar, Letopis Matice Slovenske za leto 1890, Ljubljana 1890, 121). Pripovedujejo namreč, da je to stara trasa.

- N 15. Učak št. 7 (Novak, p. d. pri Luketu). Tik nad grabnom, po katerem teče Učašca, ki se malo nižje izliva v Radomljo, je dolga, laporna njiva, kjer so leta 1952 na njenem jugovzhodnem kraju pri kopanju jame za repo našli staro zidovje in živalske kosti. Na robu njive tik nad Učašco je teren umetno tako izoblikovan, kakor da tiči pod rušo ostanek manjšega mostu čez potok.

- R 16. Zide pri Trojanah.

Nihče starih ne pomni, da bi bili našli na njivskih ali stavbnih parcelah v Zideh zidove. Nekateri pripovedujejo, da sporadično najdejo novce na njivah tik pod vasjo.

Tudi pri cerkvi sv. Mohorja in Fortunata v Podzidu ni bilo najdb (odlomek rimskega nagrobnika v cerkvi glej pod št. 5).

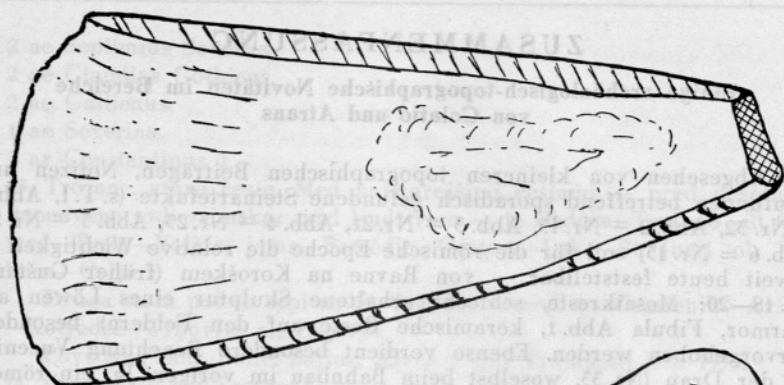
V poslopju št. 4 Zide (p. d. pri Devsu) pravi izročilo, da sta vzdana še dva rimska napisna kamna. Na oglu hiše so vidni trije marmorni kosi, od katerih je eden spodnji del marmorne stele v velikosti: višina = 100, širina = 60, debelina = 25 cm.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige archäologisch-topographische Novitäten im Bereiche von Colatio und Atrans

Abgesehen von kleineren topographischen Beiträgen, Notizen und Neufunden betreffend sporadisch gefundene Steinartefakte (s. T. I, Abb. 1 = Nr. 32, Abb. 2 = Nr. 13, Abb. 3 = Nr. 21, Abb. 4 = Nr. 25, Abb. 5 = Nr. 22, Abb. 6 = Nr. 15) soll für die römische Epoche die relative Wichtigkeit — soweit heute feststellbar — von Ravne na Koroškem (früher Guštanj; Nr. 18—20: Mosaikreste, schlecht erhaltene Skulptur eines Löwen aus Marmor, Fibula Abb. 1, keramische Reste auf den Feldern) besonders hervorgehoben werden. Ebenso verdient besondere Beachtung Vuzenica an der Drau (Nr. 33, woselbst beim Bahnbau im vorigen Jh. ein römerzeitliches Gräberfeld angeschnitten wurde (diese Funde sollen im Landesmuseum zu Klagenfurt — Inv. Nr. 529 u. 556 — aufbewahrt sein).

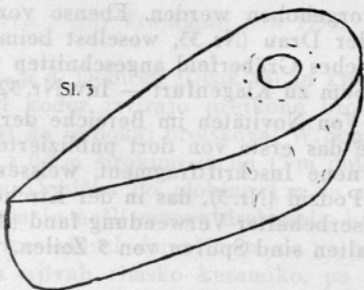
Von Novitäten im Bereiche der statio Atrantina ist von Interesse das erste von dort publizierte Profil (Nr. 10; Abb. 3 a, b), wie auch das neue Inschriftfragment, weisser Marmor — vermutlich Grabstein — aus Podzid (Nr. 5), das in der Kirche des hl. Hermagoras und Fortunat als Wasserbehälter Verwendung fand (Abb. 2); H = 45,5, D = 16,5, Bh = 5,5 cm. Erhalten sind Spuren von 5 Zeilen.

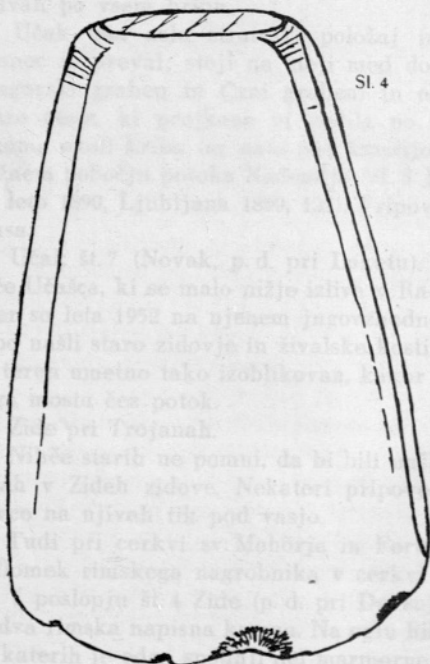
Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

Sl. 4

Sl. 5

Sl. 6

STAROSLOVANSKI GROBOVI NA SELAH PRI DOBOVI

Josip Korošec

V letošnjem poletju (julij—avgust 1953) je France Starè topografsko raziskoval okolico Brežic in Dobove. Ob tej priliki je na Selah pri Dobovi, na tamkajšnjih gramoznicah, naletel tudi na arheološke ostaline, ki pripadajo železni dobi in antiki, o čemer poroča v isti številki Vestnika v svojem poročilu »Topografska raziskovanja v okolici Dobove«. V okviru teh najdb je pa odkril tudi slovanske grobove zgodnjega srednjega veka.¹

Sedaj odkriti grobovi slovanske periode leže na razvalinah rimske kmetije, ki je imela pravokoten tloris. Eden od najdenih skeletov je ležal celo neposredno ob antičnem vodnjaku. Poleg slovanske nekropole leži istočasno tudi ilirska nekropola. Kjer se neha ena, se začne druga. Medtem ko je ilirska nekropola z žganimi pokopi na zahodu, leži slovanska proti vzhodu.² Ker je tu več gramoznic brez kakršnegakoli imena, je Starè označil gramoznice, ob kateri in na kateri so ležali slovanski skeleti, s kilometrskim kamnom, ki stoji tu in nosi številko 463,8 km od Beograda.

Zaradi kopanja gramoza na tem mestu je velik, ako ne že celo večji del slovanske nekropole uničen. Prvi grobovi so tu bili odkriti že na samem začetku izkoriščanja gramoznice v letu 1932. Istočasno so tu odkrili tudi žgane pokope, ki pa pripadajo ilirski periodi. Starè računa, da je po pripovedovanju tu bilo uničeno vsega okoli 40 skeletnih, t. j. slovanskih grobov. Velik del tu najdenih skeletov je imel tudi pridevke. Tako so baje pri enem skeletu našli meč. Večje število skeletov je imelo ob nogah lončene posode. Prav tako so nekateri imeli bronaste predmete, verjetno nakit kot pridevek. V enem grobu je bil pokopan celo konjenik, ali pa le konj. Vendar se nam od vseh teh predmetov ni nič ohranilo, ker so najditelji in delavci, ki so kopali gramoz, vse zavrgli.³

Da bi ugotovil resničnost poročil, ki jih je izvedel na samem mestu, je Starè naredil tri poskusne jarke, katere je kopal od juga proti severu. In res je v vsakem jarku naletel na človeški skelet, od katerih je pa le eden imel tudi nekaj pridevkov.

¹ Vse podatke o grobišču, kakor tudi gradivo, mi je za objavo odstopil France Starè, za kar se mu na tem mestu najlepše zahvaljujem.

² Načrt grobišča je pri Staretovem poročilu »Topografska raziskovanja v okolici Dobove«.

³ Mnenje ljudstva je bilo, da so tu pokopani francoski vojaki ali pa Turki.

Grob št. 1 je ležal v tretjem jarku, na samem robu gramoznice. Pod humozno plastjo, ki je tu debela le 8 cm, čeprav se površina poglablja, je droben prod, mešan z mivko. Stare sklepa, da je bil tukaj humus že poprej vsaj delno odstranjen, verjetno pri delih v gramozni jami. Sam grob je ležal vkopan v prod okoli 28 cm pod rušo. Vseboval je zelo sprhnelo otroško okostje, ki je bilo usmerjeno od severozahoda proti jugovzhodu. Skelet je imel roke stegnjene ob telesu. Razpadajoča lobanja je imela izredno tanke kosti. Noge so slabo ohranjene. Dolžina ohranjenega dela 0,75 m. — Pridevkov skelet ni imel.

Grob št. 2 je ležal ob glavnem jarku. Debelina humusa je znašala do 15 cm, a pod njim je bil drobnejši prod, mešan z mivko. Grobna jama, vkopana v prod, je bila zelo dobro ohranjena v tlorisu elipsoidne oblike. Dolžina grobne jame je merila 2,5 m, širina pa do 0,80 m. Največja globina grobne jame je bila do 0,60 m. Grob je vseboval dobro ohranjen ženski skelet, usmerjen od severozahoda proti jugovzhodu. Glava je ležala na levem licu. Roke so bile iztegnjene ob telesu, a prsti so ležali pod medenico. Dolžina skeleta je merila 1,68 m.

Pridevki (sl. 1): Pri ušesnih kosteh je na vsaki strani glave ležal bronast uhan, delno podoben kasnejšim belobrdskim uhanom (velikost 2,3 cm, premer obročka 2 cm; velikost 2,5 cm, premer obročka 1,5 cm).

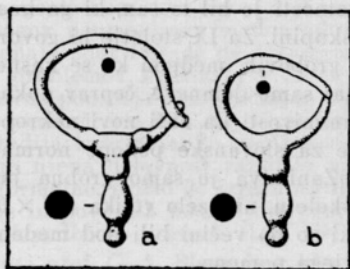
Grob št. 3 je ležal v prvem jarku. Debelina humusa na tem mestu je bila 10–15 cm, pod njim je pa zopet bila plast gramoza, mešanega z mivko. Grobna jama je bila vkopana v prod in bila do 0,56 m globoka. Vsebovala je moški, dosti slabo ohranjen skelet, usmerjen od zahoda proti vzhodu z majhnim odklonom proti jugu. Roke so bile iztegnjene ob telesu, a prsti so ležali kot pri skeletu št. 2 pod medenico. Dolžina skeleta je merila 1,74 m. — Pridevkov skelet ni imel.

Iz tega grobišča imamo danes od vseh doslej najdenih predmetov ohranjena le dva uhana, ki sta pa v tipološkem pogledu izredno zanimiva. Glede datacije pa moramo upoštevati tudi vse ostale podatke o drugih najdbah, ki so jih delavci uničili, čeprav so takšni podatki izredno nezanesljivi. Vendar nam pa okvirno lahko vsaj nekoliko koristijo, dokler ne dobimo drugih, ki bodo materialno podprti.

Uhana sta izdelana v obliki obročka, na katerem visi grozd oziroma imitacija grozda, sestoječa iz vertikalne paličice, ki jo sestavljajo: nekdanj premikajoči se del na obročku, podolgovata jagoda in mala jagoda pri dnu. Privesek je sicer zlit z obročkom, toda jasno se vidi njegov izvor iz obročka, na katerem je kot privesek bila jagoda ali premikajoč se grozdič. Uhana nimata niti rozet, ki so navadno na vsaki strani priveska, nekako na polovici obročka. Res, da je imitacija nekakšnih rozet na vsaki strani tik samega priveska, vendar so te rozete oziroma odebelitve, ki so pa dobro vidne le na enem uhanu, organsko povezane s priveskom, ne pa z obročkom. Tako predstavlja privesek celoto z odebelitvami, ki so na vsaki strani priveska. Zgornji del priveska se je razvil iz preproste petlje, na kateri je visel privesek, tako da se je petlja razširila v valjčno cevčico.

S tipološkega gledišča mi tip takšnih uhanov doslej ni znan na področju Jugoslavije. Znan mi pa tudi ni izven Jugoslavije na področju Pa-

nonske ravnine. Dvomim, da predstavlja lokalno varianto. Verjetno je to le nadaljnja stopnja razvoja uhana, ki je imel privešeno jagodo raznih oblik, ali pa neke vrsto jagode v obliki paličice, ki še ni bila zlita z obročkom, temveč obešena in premakljiva. Takšne primere imamo v avaroslovanski kulturi Panonske ravnine,⁴ a tudi pri Zahodnih Slovanih v Srednji Evropi.⁵ Pri naših primerih, kjer je nekakšna imitacija kasnejšega grozda, sicer še brez nastavka nad grozdičem, je privesek že zlita z obročkom, kar ga zadevno približuje vsaj po tehnični strani že belobrdski kulturni skupini oziroma belobrdskim uhanom. Seveda pa naš tip tudi ne smemo poplošiti. Kakor danes vidimo, so kasnejši belobrdski uhani mogli nastati, čeprav so kasneje enotni, iz raznih variant, ki so se priljubile nosilec te

Sl. 1

skupine, a tudi drugim, kakor vidimo po raznih najdbah v drugih pokrajinah izven belobrdske kulturne skupine. Zato se mi zdi nekoliko zgrešeno tolmačenje razvoja in delitev na toliko vrst, podvrst, tipov in podtipov, kakor jo je za belobrdski uhan z grozdistim privescem naredila Čorović-Ljubinković,⁶ čeprav ima v mnogočem tudi prav. Nesporno je, da ima belobrdski uhan svoj razvoj, vendar po vsej priliki ni mogel nastati iz uhana s štirimi jagodami,⁷ temveč verjetno iz uhana s privešeno jagodo, ali pa s privešenim grozdičem. To domnevo bi potrjeval tudi naš tip uhanov, čeprav, kakor sem že omenil, ne smemo naš primer poplošiti. Na drugih mestih je mogoče, ali pa celo verjetno, razvoj tekkel tudi v drugi smeri in preko drugih variant.

Za sedaj imamo še premalo podatkov, da bi mogli točno datirati novo grobišče. Vsekakor, ako upoštevamo naše uhane, moramo grobišče staviti v čas pred belobrdsko kulturno skupino, ker uhani ne predstavljajo izrazitih uhanov te kulturne skupine, kakor so navadni na vseh belobrdskih lokalitetah. Ker pa teh uhanov ne moremo staviti niti v čas avaroslovanske

⁴ Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn* I, str. 350, sl. 899—902; str. 352, sl. 917, 919—921 itd.

⁵ Pouřk, *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, T. XLI, 5, 6; T. XLII, 13; T. XLV, 1; T. XLIX, 1—3; T. LXIII, 18—20; T. LXVII, 3, 5; T. LXX, 7, 13, 14.

⁶ Starinar II, str. 21 sl.

⁷ l. c., 47 sl.

kulturne skupine, bi preliminarno naše grobišče mogli uvrstiti v eno od prehodnih skupin med avaroslovansko in belobrdsko, nekako v IX. stoletje. Sodeč pa po samih uhanih, ki se tehnično zelo približujejo že belobrdski skupini, jih moremo opredeliti v drugo polovico IX. stoletja. Za sedaj pa še ni mogoče sklepati, koliko časa je moglo grobišče biti uporabljano. Ni izključeno, da se je uporabljalo tudi še za časa belobrdske kulturne skupine. Na drugi strani je pa tudi mogoče, da posamezni grobovi pripadajo tudi še koncu VIII. stoletja. Glede tega je izredna škoda, da je uničen grob konjenika ali konja, ki je baje tukaj bil in ki bi eventuelno mogel pripadati zgodnjemu srednjemu veku. Toda tudi ta ne bi še sam zase govoril, da začetek tega grobišča sodi še v polno avaroslovansko dobo, v kolikor nam ne bi jasnejšega vpogleda nudili bronasti pridevki. Prav tako je tudi z mečem. Po vsej verjetnosti je bil to sax, ki ga imamo pa danes tudi že v belobrdski kulturni skupini. Za IX. stoletje bi govorila tudi keramika, ki je baje pogosto bila v grobovih, medtem ko se kasneje več ne uporablja. Vendar so pa to za sedaj samo domneve, čeprav dokaj verjetne.

Drugih izrednih zanimivosti na naši novi nekropoli za sedaj nimamo. Orientacija skeletov je za slovanske pokope normalna, ravno tako tudi način samih pokopov. Zanimiva je samo grobna jama, ki ni, kakor je ugotovljeno pri enem skeletu, niti zelo velika ($2,5 \times 0,8$ m), a je elipsoidne oblike. Prsti mrličev, ki so po večini bili pod medenico, pa predstavljajo samo detajl, brez globljega pomena.

ZUSAMMENFASSUNG

Altlawische Gräber in Sela bei Dobova

Anlässlich der Terrain-Untersuchungsarbeiten in der Umgebung von Dobova wurde von France Starè auch eine weitere altlawische Grabstätte entdeckt. Die Grabstätte ist zum grossen Teile bereits vernichtet (mindestens 40 Gräber). Während der Sondierungsarbeiten entdeckte Starè noch 3 Skelette, von denen nur einem Ohringe als Beigabe mitgegeben wurden. Diese Ohringe sind von Interesse, weil sie eine Entwicklungsstufe zu späteren Bijelo-Brdo Ohrringen bilden. Vorläufig kann man diese Grabstätte in die Übergangsgruppe zwischen der avaroslawischen und der Bijelo-Brdo Gruppe, beiläufig ins 9. Jahrhundert, setzen. Eine genauere Datierung kann erst durch neue Forschungen ermöglicht werden.

KNJIŽNA IN DRUGA POROČILA

IV. mednarodni kongres INQA (Rim — Piza od 30. avgusta do 10. novembra 1953).

Na mednarodnem geološkem kongresu v Kopenhagnu leta 1928 na predlog poljskih geologov ustanovljena mednarodna organizacija INQUA (Association Internationale pour l'Étude du Quaternaire), katere namen je bil proučevanje vseh problemov kvartarja v Severni Evropi, je že tedaj pritegnila v svoje delovno področje tudi glacialno alpsko območje. Na kongresih, ki bi se vrstili vsako četrto leto, naj bi prišlo do izraza vsakokratno stanje in napredek študija kvartarja. Že na II. kongresu v Leningradu in Moskvi leta 1932 se je njena delavnost razširila na ves svet, kar je dejansko, čeprav še ne formalno, prišlo do izraza na III. kongresu na Dunaju leta 1936. Zaradi vojne in poveljnih homatij je preteklo 17 let do IV. kongresa (1953), katerega izvedbo so prevzeli člani INQUA v Italiji.

Predsednik kongresa prof. G. A. Blanc je v blestečem uvodnem govoru na Kapitolu dne 30. avgusta 1953 historično prikazal vsa v Italiji se razvijajoča stremjenja po pridobitvi resnične slike kulturnega razvoja človeka v zvezi z njegovim naravnim okoljem, vsa prizadevanja po tesnem sodelovanju prahistorije s prirodoslovnimi vedami, ki so se zaključila leta 1927 z ustanovitvijo Italijanskega inštituta za paleontologijo človeka v Rimu. V tem nacionalnem znanstvenem središču je v Italiji osredotočen ves študij telesnega in kulturnega razvoja človeka ter vsega ta razvoj spremljajočega zunanjega okolja. V njem sodelujejo v sekcijah prahistoriki, paleontologi, geologi in glaciologi, paleogeografi, pedologi, klimatologi idr. K sodelovanju so pritegnili tudi še razne inštitute univerz, kot n. pr. Fizikalni inštitut in Inštitut za geokemijo v Rimu, od katerih slednji že uspešno uporabljajo nekoliko poenostavljeno radiokarbonsko metodo za ugotovitev absolutne starosti najdb. Inštitut za paleontologijo človeka potemtakem v polnem obsegu zasleduje iste cilje, kot si jih je nadela INQUA; proučuje geološki potek kvartarja in njegove odnose s paleontologijo in palenologijo.

Za kongres se je prijavilo 583 članov iz 50 držav vsega sveta, dejansko pa se ga je udeležilo okrog 300 članov iz 38 raznih držav. Najštevilnejši so bili zastopniki Italije, kjer se je vršil kongres, večje skupine so poslale Francija, Nemčija, ZDA, Avstralija in Španija. Iz Jugoslavije je poslal Akademski svet FLRJ v Beogradu na kongres tri delegate (prof. M. Milanović in P. Stevanović iz Beograda ter S. Brodar iz Ljubljane). Iz SZ in iz držav pod njenim vodstvom je bilo sicer nekaj prijav, toda prišel je le en udeleženec iz vzhodnega Berlina.

Delo kongresa je obsegalo 136 referatov s področja prazgodovine, antropologije, paleontologije, glaciologije, tektonike, morfologije itd. Obravnavali so se problemi, ki se tičejo mediteranskih obal, razmejitev plio-pleistocena in zlasti pleistocenske kronologije. Zaradi velikega števila referatov so morale delati tri sekcije istočasno. Toda ker je kongresno vodstvo izdalo še pred pričetkom kongresa knjigo z izvlečki prijavljenih predavanj, ki so smela trajati največ 20 minut, se je vsak udeleženec lahko

odločil za referate, ki so ga najbolj zanimali. Kot uradni jeziki so bili določeni po francoskem abecednem redu nemščina, angleščina, španščina, francoščina, italijanščina in ruščina, vendar španski in ruski jezik praktično nista prišla v poštev. Predavanja, ki so jih pogosto spremljali z diapozitivi ali episkopskimi slikami, so s spretno uporabo mikrofonov sproti prevajali v angleški, francoski in nemški jezik ter so bila tako vsakomur razumljiva. Morda največ zanimanja je vzbudilo pri udeležencih vprašanje razčlenitve pleistocena, ki je tudi za kronologijo paleolitskih kultur največjega pomena. Stevilni referati iz raznih področij niso mogli v celoti potrditi pravilnosti tako imenovane popolne razčlenbe pleistocena, ki temelji na M. Milankovića krivulji sončnega izžarevanja. Pri geologih n. pr. ni enotnega mnenja, ali tako imenovani mlajšeriški sedimenti pripadajo še k riški ali že k würmski poledenitvi. Še tem večja je nejasnost glede opredelitve staropleistocenskih sedimentov. Nadalje se je ponovno pojavilo naziranje o enotnosti zadnje würmske poledenitve. Vendar večina izsledkov kaže na dvodelnost würma, ki ga vsekakor prekinja zelo izrazit interstadial würm I/II. V krivulji sončnega izžarevanja jasno izstopajočega würma III na terenu marsikje niso mogli potrditi. Glede na tako različna mnenja se ni čuditi, da je bilo zanimanje za referat prof. M. Milankovića o vlogi eksaktnih ved pri proučevanju geoloških dob vsestransko. Ob splošni pozornosti in toplo pozdravljen je podal nasprotnikom svoje krivulje sončnega izžarevanja jasen odgovor. Krivulja je na temelju astronomskih elementov vseskozi točno izračunana, toda ne pokaže vseh tistih sprememb, ki so jih povzročili še mnogi drugi faktorji, povzročajoči klimatične spremembe. Podoba krivulje se potemtakem ne more ujemati v vseh potankostih z dejanskimi izpremembami klime. Potrebno bo torej izslediti vse te faktorje in jih primerno upoštevati. Arheološki referati so se nanašali na nove paleolitske in tudi kasnejše najdbe iz vseh delov sveta. Predalec bi zašli, ako bi poročali o vsakem posebej. Med njimi je bil z velikim zanimanjem sprejet doprinos S. Brodarja o kraškem paleolitiku severozahodne Jugoslavije. Z diapozitivi je prikazal stratigrafijo naše paleolitske postaje Betalov spodmol pri Postojni. V šestih horizontih, obsegajočih riško poledenitev, riss-würmsko medledeno dobo in vso würmsko poledenitev s sledečim postglacialom, je bilo mogoče ugotoviti najmanj deset kulturnih plasti, katerih kamena industrija izpričuje na kraških tleh tako obstoj moustériena v najširšem smislu kakor tudi izrazitega mlajšega paleolitika. Kras je bil kot prehodno ozemlje med vzhodom in zahodom v najrazličnejših fazah mlajšega pleistocena ponovno naseljen.

Istočasno s kongresnim delom so tri komisije razpravljale o stavljenih predlogih. Posebna komisija je po želji II. panafriškega kongresa za prahistorijo v Alžiru razmotrivala ukrepe, ki naj bi dovedli do tega, da geologi in prahistoriki dosežejo enotno stališče glede problema mediteranskih obalnih teras (*lignes de rivage*). E. Wegman (Švica) je predlagal izdelavo besednjaka vseh terminov, ki se uporabljajo v kvartarni geologiji. I. M. van der Vlerk (Nizozemska) pa je predlagal ustanovitev komiteja, ki naj bi koordiniral vso dosedanje nomenklaturu.

V Antropološkem inštitutu v Rimu je S. Sergi temperamentno in temeljito, s filmom in diapozitivi prikazal najdbe v Italiji odkritih neanderthalcev, katerih originale so razstavili v inštitutskih prostorih. Tu so bile razstavljene tudi paleolitske industrije nekaterih italijanskih postaj (iz jame Romanelli idr.). V Pizi pa je bila prav posebnega priznanja deležna strokovno izvrstno urejena prazgodovinska razstava. Iz raznih muzejev in ustanov je bil zbran skoraj celokupni italijanski paleolitik in vsa pleistocenska favna.

V kongresno delo so bile tako v Rimu kakor tudi v Pizi vključene znanstvene ekskurzije (štiri poldnevne in tri celodnevne). V bližnji in daljni okolici obeh mest strokovno tolmačeni profili so dali izčrpno sliko kvartarne in tudi pliocenske sedimentacije obsežnega dela Italije. To še

tem bolj, ker je vsak udeleženec prejel že prej za vsako ekskurzijo posebno brošuro, dobro opremljeno s slikami in risbami ter z obsežnim tekstom. Prav izredno je uspela ekskurzija k morski obali pod Monte Circeo južno od Rima. Nudila je podroben vpogled v stratigrafijo več jamskih, paleolitskih postaj, med njimi tudi jame Quattari, kjer so odkrili ob posebnih spremljevalnih okolnostih lobanjo neandertalskega človeka kar na površini jamskih tal. Pri drugi ekskurziji, ki je prekoračila Apuanske Alpe, pa je bil poleg užitka izrednih pokrajinskih lepot največji interes za dobro ohranjene pleistocenske ledeniške morene. Organizacija je bila vseskozi brezhibna in je tudi v turističnem smislu popolnoma uspela. Ves potek kongresa so spremljale številne prireditve, sprejemi in pozdravi pokrajinskih oblasti. Že pred pričetkom kongresa pa tudi po njegovem zaključku je bilo prirejenih več daljših neobveznih geološko-arheoloških študijskih potovanj, tako n. pr. na Sicilijo, v Abruzzo ter po italijansko-francoski rivieri.

Na kongresu se je jasno pokazala zamotana in obsežna problematika kvartarja. Številni problemi so ostali nerešeni in pojavili so se novi. Vendar je zaključno treba priznati, da je IV. kongres v polni meri izpolnil nalogo, ki si jo je zadala INQUA. Po toliko letih so bile obnovljene in vzpostavljene nove zveze med strokovnjaki raznih področij, kar se bo gotovo že v bližnji bodočnosti izkazalo kot zelo koristno. Le tesno sodelovanje arheologov in zastopnikov raznih prirodnoslovnih ved more dati resnično sliko prazgodovine človeka. Zato bi bilo želeli, da bi se prihodnjega kongresa udeležilo tudi čim več jugoslovanskih znanstvenikov, ki na raznih področjih raziskujejo naš kvartar. Kajti tudi mi smo dolžni, dati svoj delež k naporom in prizadevanju ostalega znanstvenega sveta. Kje bo prihodnji kongres, ne moremo poročati. Jugoslovanski udeleženci so namreč morali odpotovati še pred zaključno sejo, ker je poteklo dovoljeno bivanje v Italiji in niso mogli dobiti podaljšanja.

S. Brodar

NOVOSTI IZ EVOLUCIJE ČLOVEKA

Leto 1953 je prineslo nekaj zanimivih novih najdb, predvsem pa izreden obrat v vprašanju eoantropa.

Odkar je pravnik Dawson pred prvo svetovno vojno odkril pri Piltownu v južni Angliji znamenito najdbo, ki jo je antropolog Smith Woodward krstil v čast najditelju z imenom *Eoanthropus dawsoni*, je bila ta »lady« (kajti imeli so jo za žensko) zelo skrivnostna in je povzročala nenehne prepire med strokovnjaki — ali je ali ni, ali je sploh to, kar naj bi bila itd., podobno kakor rezonira Zlodej v Dolini Sentflorjanski. Vendar se je večina antropologov v teku desetletij odločila priznati jo za to — kar nil!

Najdbo — v glavnem štiri dele neurokranija in desno stran zlomljene mandibule ter nekaj zob — so rekonstruirali razni antropologi; končno je bila razstavljena rekonstrukcija sir Arthurja Keitha v *British Museumu* (*Natural History*). Od vsega začetka je bilo kaj čudno, da je bila lobanja očitno modernih oblik, medtem ko je spodnja čeljustnica sumljivo spominjala na šimpanzovo. Toda — najdiščne okolnosti, kakor sta jih podala Dawson in Smith Woodward (1913 in kasneje), niso dopuščale dvoma, da gre za zelo staro najdenino iz začetka pleistocena; še artefakti so to potrjevali. In ko so med prvo svetovno vojno odkrili še en zob in dva odlomka druge podobne lobanje, so skoraj vsi strokovnjaki nehali dvomiti o tem, da je pač nekoč v začetku pleistocena živela tudi oblika hominidov, ki je združevala značilnosti človeka in opice. Pred kratkim umrli, zelo uspešni raziskovalec avstralopitecin R. Broom je še leta 1950 zapisal v svoji knjižici, da nekateri pač radi verujejo v čudeže; on pa ne verjame, da bi se isti čudež ponovil na istem kraju.

Toda dvomi niso utihnili in ko je K. P. Oakley po drugi svetovni vojni začel uporabljati fluorski test za določanje relativne starosti človeških kosti glede na fluor v spremljajočih jih živalskih kosteh in v zemlji ležišča, se je leta 1949 izkazalo, da *Eoanthropus* menda le ni tako star, kakor so ga bili proglasili svojčas geologi, paleontologi in antropologi. Odstotek fluorja v človeških kosteh je bil znatno nižji od ustrežajočega zemlji in živalskim kostem iz začetka pleistocena v tem najdišču. Ni pa bilo videti,

da bi se bistveno razlikoval od zgornjepleistocenskih najdenin, niti ni bilo opaziti značilnih razlik med kostnim materialom iz odlomkov obeh lobanj in mandibule. Vsekakor se je *Eoanthropus* čez noč pomladil za nekaj stotisoč let in Oakley je leta 1950 zapisal, da ne more biti starejši od začetkov würmske zaledenitve.

V zadnjih treh letih pa so dvomi o eoantropu očitno spet naraščali in so letos J. S. Weiner (Oxford), K. P. Oakley (London) in W. E. Le Gros Clark (Oxford) kostne ostanke ponovno analizirali in preiskali z izpopolnjenimi metodami. Tako je 21. novembra 1953 izšlo kratko, samo 6 strani in 2 priloge slik obsegajoče poročilo, ki je uganko okrog eoantropa, kakor se zdi, dokončno razrešilo. Ponovne kemične preiskave na fluor in dušik so dokazale, da je mandibula brez dvoma mnogo mlajša in ustreza sedanjim šimpanzovim, medtem ko so ostanki lobanje dejansko starejši, namreč mogoče iz zgornjega pleistocena, kakor je bil to objavil Oakley že leta 1950.

Izveček iz analiz piltdownskega in primerjalnega materiala:	% F
Minimalna vsebina F v ondodnih zgornjepleistocenskih kosteh	0,1
Piltownska lobanja I.	0,1
Piltownska lobanja II: frontalka	0,1
Piltownska lobanja II: okcipitalka	0,03
piltownska mandibula	< 0,03
molar iz te mandibule	< 0,04
molar recentnega šimpanza	< 0,06

Vsebina dušika v kosteh in zobeh:	% N
sveže kosti	4,1
piltownska mandibula	3,9
Piltown I (povpreček iz lobanjskih kosti)	1,4
Piltown II: okcipitalka	0,6
zgornjepleistocenske kosti iz Londona	0,7
šimpanzov molar (recenten)	3,2
piltownski kanin	5,1 (!)
zgornjepleistocenski človeški molar (Surrey)	0,3

Druge raziskave so prinesle dokaz, da gre res za moderno, umetno zlomljeno šimpanzovo mandibulo, ki je bila jako spretno umetno pobarvana, da je imela isti videz kakor ostanki lobanje. Dalje sta falzifikatorja (Dawson in Smith Woodward), ki sta oba že mrtva, tudi »popravila« zobe, grizne ploskvice, zlasti pa skrajšala podočnjak, da je postal podobnejši podočnjaku kakenga pračloveka. Tudi v tem sta svoje »delo« spretno opravila. Toda moderne metode so dorasle tudi še tako spretnim ponaredbam. Trojica znanstvenikov, ki je odkrila to neverjetno prevaro znanstvenega sveta, pa vendar priznava, da so bili strokovnjaki »žrtve izredno preišljene in skrbno pripravljene ponaredbe«. Popolnoma se zavedajo hude obdolžitve, ki jo s tem poročilom izrekajo, izjavljajo pa, da gre za »popolnoma brezvestno in nerazumlivo« prevaro, ki »ji v zgodovini paleontoloških odkritij ne moremo najti primere«.

Tako je končno nehal obstajati *Eoanthropus dawsoni*, ki je bil, kakor vse kaže, »ustvarjen« samo zato, da bi ovekovečil ime slavohlepnega najditelja in prvega opisovalca. Konkurirala bosta lahko Herostratu ...

Slovstvo:

Broom, R., 1950 Finding the Missing Link. London.

Oakley, K. P., 1950 Relative dating of the Piltown skull. The Advancement of Science 6/24.

Skerlj, B., 1950. Razvoj človeka (Antropogeneza). Ljubljana.

Skerlj, B., 1951. Današnji problemi evolucije človeka. Arh. Vest. 2/1, 40–50. Ljubljana.

Weiner, J. S., K. P. Oakley, and W. E. Le Gros Clark, 1953. The solution of the Piltown problem. Bull. Brit. Mus. (Natural Hist.), Geology, 2/3, 141–146, 2 pril., London (21. nov. 1953).

*

V Južni Afriki pri Saldanhi, 150 km severozapadno od Kapskega mesta, blizu atlantske obale, so v januarju 1953 odkrili kalvarijo pitekanthropoidne lobanje, ki jo je prof. Drewnan (Univ. of Cape Town) rekonstruiral iz štiriindvajset odlomkov in ki se skoraj popolnoma ujema z oblikami leta 1921 odkrite lobanje neandertaloida *Homo rhodesiensis* iz Broken Hilla. Tudi ta lobanja (*H. rh.*) je dolgo delala preglavice antropologom, predvsem zato, ker njena geološka starost ni bila točno določljiva. Morfološko predstavlja

neandertalsko-pitekantropoidni tip izredne grobsti, posebno še zaradi mogočnega nadočesnega koščenega torusa. Najdba od vsega začetka ni bila srečna, ker so strokovnjaki prišli prepozno v rudniško jamo, kjer je bila sicer intaktna lobanja odkrita med mnogimi živalskimi in tudi človeškimi kostmi (1921). Tako se je moglo zgoditi tudi, da je bil šele po skoraj dvajsetih letih od odkritja sploh omenjen odlomek maksile druge človeške lobanje iz tega najdišča, ki pa kaže modernejše značilnosti kakor prva lobanja. Novejša in zadnja raziskavanja in stratigrafske rekonstrukcije so, zlasti po zaslugi Desmonda Clarka, pripeljale do prepričanja, da je *Homo rhodesiensis* nekako iz mlajšega pleistocena s kulturo, ki ustreza nekako zapadnoevropskemu mlajšemu paleolitiku.

Nova najdenina je morfološko ustrezna prvi, kar dokazuje tudi fotografija obeh lobanj v normi verticalis, priobčena v L'anthropologie na strani 366 letnika 1955. Obliki celotne lobanje in zlasti še mogočnega nadočesnega torusa sta praktično identični. Manjše razlike so opazne na parietalkah in na okcipitalki, te pa spominjajo na znake lobanj iz Ngandong na Javi. Štiriindvajset kosov se je dalo po izvrstni kongruenci dobro rekonstruirati v kalvarijo, ki obsega frontalko, obe parietalki ter okcipitalko, tako da so mere dokaj zanesljive in možne napake ne morejo presegati nekaj milimetrov. Dolžina glabella-inion nove lobanje je 200 mm, višina kalvarije 90 mm (indeks 45), širina med obema asterionoma pa 144 mm (indeks 72). Debelina parietalk je znatna, do 13 mm, medtem ko je na okcipitalki in frontalki sicer večja kakor v povprečju modernih lobanj, vendar manjša kakor pri prvi rodezijski. Notranja dolžina možganskega prostora je 165 mm, torej 82,5 %, zunanje, s čemer se uvršča med šimpanza in pitekantropa! Toda omenil sem že izredno debelino nadočesnega torusa prav pri »rodezijscu«. Možganska prostornina se dá po odlitku notranjosti lobanje ceniti na 1200 ccm in je za ca. 80 ccm manjša kakor v prvem primeru rodezijskega človeka.

Še važnejše pa je, da izvira nova najdenina iz plasti, ki nosi deloma izumrlo favno in kulturo, ustrezajočo nekako evropskemu ašeleanu. Tako sodi v starejši pleistocen Južne Afrike in dokazuje, kakor Vallois pravilno omenja, da je »rodezijski človek« živel v Južni Afriki vsaj skozi dve, nekaj stotisočletja trajajoči kulturni periodi. Seveda pa je treba čakati nadaljnjih podrobnejših poročil in novih najdb, da bomo mogli priti do prave sodbe o rodezijskem pračloveku.

*

Prav tako januarja 1953 je M. Robinson javil najdbno kostnih ostankov 5 novih osebkov telantropa iz Swartkransa v Rodeziji. Telantrop je bil znan do tedaj samo po eni mandibuli (prim. Arh. vest. 2/1, str. 51!), ki pa je bila doslej le kratko opisana na meni žal nedostopnemu mestu. Nove najdbe obsegajo eno mandibulo, eno maksilo, distalni konec radiusa in nekaj zob. Te najdbe doslej niso bile strokovno podrobno opisane in iz poročila v L'anthropologie ni razvidno, ali gre res za pet različnih osebkov (po naštetih kosteh to namreč nikakor ni nujno).

Kakor ob mnogih najdbah, so tudi zdaj časopisi poročali o pravem prehodnem tipu med opico in človekom. Vsekakor kaže maksila, da je bil prehod iz zobnega dela v nosno dno človeški, medtem ko je pri australopitecinah opičji; tudi podočnjak (C) je človeško skromen, medtem ko ima prvi meljak (P₁) tri korenine. Mandibula je le generalno opisana kot skrajno »primitivna«, na prehodu med opičjo (australopitecinsko) in človeško (po Robinsonu). Ker pa so v Swartkransu našli v istih okoliščinah tudi ostanke australopitecinskega parantropa, sklepajo, da sta tam živel obe obliki hkrati: ena (parantrop) da se je razvijala v »opico« (se je »animalizirala«, kakor se izraža Vallois), druga (telantrop) pa v »človeka«. No — tu bo pač še treba počakati podrobni opisov in nadaljnjih najdb,

preden bomo mogli sprejeti tako daljnosežne sklepe, ki bi bili, skoraj bi rekli, prelepi, da bi mogli biti resnični.

Vallois, ki je sam zelo previden v sprejemanju tega poročila iz Južne Afrike, pa stavlja h koncu močno upravičeno nomenklaturno pripombo: »*Telanthropus*« pomenja pač po svoji etimologiji končno formo človeka; tu pa bi stali na začetku evolucije hominidov — če se bodo upi in mnenja M. Robinsona in rajnekega R. Brooma izkazali za upravičena. Razen tega je bilo to ime že določno rabljeno po Bonarelliju (1908); po vseh nomenklaturnih pravilih ne sme biti rabljeno za popolnoma drugo obliko! Najditelji naj bi se pač ne pustili preveč zapeljavati od prvega navdušenja, kar je sicer človeško razumljivo, naredi pa često težko popravljivo zmedo v terminologiji.

Slovstvo

H. V. V(allois), 1953, Une découverte importante: un *Homo rhodesiensis* en Afrique du Sud. *L'anthropologie* 51/3—4, 364—367.

H. V. V(allois), 1953, ... et de nouveaux *Telanthropus*. *Ibidem* 367—369.
Oakley, K. P., 1949, New evidence regarding Rhodesian (Broken Hill) Man. Yearbook 1949, New York 1950.

Škerlj B., 1950, Razvoj človeka (Anthropogeneza). Ljubljana.

Škerlj B., 1951, Današnji problemi evolucije človeka, *Arh. vest.* 2/1, 40 do 59, Ljubljana.

News in Human Evolution

Summary. — The author gives a short survey of the important and dramatic solution of the *Eoanthropus* problem as well as of the second *Homo rhodesiensis* (Saldanha) and five »*Telanthropus*« finds (Swartkrans). »*Telanthropus*« is, considering the Greek origin of the name, a clear misnomer, as the find, at the best, represents an »*Archanthropus*«; both these names, however, have been already used for other hominoid forms and must not be given to any new finds.

B. Škerlj

Friedrich Holste: Die Bronzezeit in Süd- und Westdeutschland (Handbuch der Urgeschichte Deutschlands, herausgegeben von Ernst Sprockhoff, Band 1, Berlin 1953), 128 strani, 26 tabel, 13 geografskih kart in 13 risb v tekstu.

V založbi Walter de Gruyter & Co. v Berlinu je izšel 1953. leta 1. zvezek priročnika za predzgodovino Nemčije, in sicer »Bronasta doba v Južni in Zahodni Nemčiji« (cena 23 nemških DM), katere avtor je v vojni padli Friedrich Holste, nekdanji up nemške predzgodovinske arheologije. Že leta 1938 sta v isti založbi izšla 2. in 3. zvezek istega priročnika, v katerih prvem Werner Buttler obravnava Podonavski in zahodni kulturni krog mlajše kamene dobe, v drugem pa Ernst Sprockhoff, ki je istočasno tudi ustanovitelj tega priročnika, severno megalitno kulturo. Tako je 1. zvezek izšel šele sedaj, 15 let po izdaji drugega in tretjega zvezka.

Založba se je pri izdaji Holstejeve Bronaste dobe odločila, da izda delo brez kakršnih koli sprememb, popravil ali dopolnil, tako kakor ga je avtor napisal kot svoje habilitacijsko delo.

Avtor je v svojem delu podal pregledno sliko bronaste dobe v Južni in Zahodni Nemčiji, zbral vse zadevno gradivo in ga razčlenil tako po kulturah in skupinah, kakor tudi kronološko. Pri tem svojem delu je v veliki meri izpopolnil oziroma tudi ovrgel gledišča, ki so jih zastopali Reinecke in drugi znanstveniki glede bronaste dobe Nemčije. Nasprotno dosedanjim glediščem se po avtorjevem izrecnem mnenju bronasta doba Nemčije deli na tri časovna obdobja, katerih nosilci kultur, ki so sodelovali pri razvoju, niso bili isti. Poleg tega stoji avtor tudi na gledišču, da zgodovinske meje v predzgodovini ne sovpadajo s sedanjimi političnimi mejami, ker je obstajala in obstaja le ena naravna meja, in sicer na

jugu, kjer so Alpe. Na ostalih straneh so pa meje odprte, kjer so prehajale posamezne skupine bodisi v Nemčijo ali pa iz nje.

V svojem podajanju gradiva v posameznih periodah bronaste dobe obravnava avtor posamezne viře gradiva, kakor so naselbine, grobovi in na zadnjem mestu depoji. V vsakem oddelku podaja glavne karakteristike, pri čemer skuša reševati tudi posamezne splošne momente ter razne vzroke, ki so mogli privedi do takšnih virov, do njihovega bogastva, do načina uporabe, do naselitve posameznih pokrajin, do načina prehranjevanja, do gospodarstva itd., Sāmo gradivo pa deli avtor po kulturnih skupinah vsake posamezne periode, pri čemer navaja tudi vse njihove glavne momente, ki označujejo tipološke posebnosti, karakteristične za takšno kulturno skupino. Le tako mu je bilo mogoče izločiti skupine, ki na ta ali oni način predstavljajo zaključno celoto in ki se med seboj razlikujejo. Nesporno je, da so pri tem zelo važni tudi drugi momenti, kjer so karakteristične tudi druge materialne ostaline, ki jih avtor tolmači kot vir za drobno gradivo, kakor so naselbine, grobišča in tudi depoji, prav tako pa tudi vsi ostali momenti, ki so s tem v zvezi.

Starejša bronasta doba razpada po avtorju tudi pokrajinsko na zahodno in vzhodno cono. V zahodni coni se kot najstarejša kulturna skupina javlja »adlerberška kulturna skupina« na področju, ki ga je imela kultura zvončaste čaše, in sicer njene veje, ki je bila na srednjem Renu. Vendar pa imamo tudi na tem področju dokaj tujih elementov, ki jih adlerberški kulturni skupini ne moremo pripisati, katerih tolmačenje je pa danes še izredno težko. V vzhodni coni se je najstarejša bronastodobna kulturna skupina razvila tudi na ozemlju, ki je pripadalo kulturi zvončaste čaše, in sicer v južnobavarskih predelih v dolini Isare in v Podonavju južno od Regensburga. Ta kulturna skupina, imenovana štraubinska skupina, ima prav tako posamezne tuje objekte, ki so sem dospeli iz drugih kulturnih krogov, predvsem z vzhoda, prav tako pa tudi s severa.

Ti dve kulturni skupini sta za sedaj tudi edini, ki sta znani na področju južne in Zahodne Nemčije v starejši bronasti dobi. Nasprotno pa imamo v čisti ali polni bronasti dobi vrsto raznih kulturnih skupin, od katerih imajo mnoge svoj center na današnjem nemškem ozemlju. Računati pa seveda moramo, da so še v mlajši bronasti dobi nekatere teh kulturnih skupin trajale dalje. Avtor to dobo deli glede na teritorij na vzhodno in zahodno cono, v kateri pa kot posebno smatra tudi še severno cono. V vzhodni coni je danubijsko-sudetska skupina, katero nekateri imenujejo glede na zunanji videz pokopov, tudi danubijsko-sudetska kultura gomil. Razširjena je ta skupina južno od Dunaja in predstavlja južno vejo skupine, ki je severno od Donave. Kulturno in časovno jo avtor deli, kakor vse naslednje, na tri odseke: na starejši horizont, na razvito kulturo gomil ter na mlajši oddelek. Skupina sama predstavlja prostorno ozek krog z zelo živahnim razvojem keramičnih form, toda skoraj popolno nesamostojnost v bronastih izdelkih, ki so v glavnem popolnoma tuji. Prenehala je z vdorom tujih skupin v kasni bronasti dobi. Druga skupina v vzhodni coni je južnobavarska skupina, ki je razširjena po dolini Isare do Donave od robu Alp. V posameznih obdobjih imamo tudi tuj vpliv na kovinske izdelke. Prav tako so se posamezne forme razvile na posameznih tujih vzorih. Tudi pri keramiki opažamo precejšnjo raznovrstnost, posebno v mlajši dobi. Tretja skupina predstavlja zgornje pfalska skupina, katere središče leži severno od Donave do robu frankovske Jure. To skupino imenujemo tudi herzynsko skupino skupaj s sorodno južno in zahodno-češko skupino gomil. V njej opažamo izrazit razvoj posameznih bronastodobnih oblik. Posebnosti pa imamo tudi v nekaterih drugih kulturnih pojavih, ki se čisto naslanjajo na posamezne tuje elemente. Vendar je ta kulturna skupina v vseh odsekih za sedaj še dokaj nejasna in je ni mogoče popolnoma zajeti. V pozni stopnji je keramika še povsem neznan, kakor tudi v najzgodnejši dobi. Poleg tega pa imajo posamezne

stopnje tudi še izredno malo gradiva. V zvezi s to skupino omenja avtor tudi češko skupino, ki je od starejših avtorjev skupaj z gornjefalško tolmačena kot enojna. Avtor pa meni, da sta to dve skupini, ki sta med seboj deljeni tudi teritorialno po precej širokem gozdnem pasu, ne glede na to, da po mnenju avtorja obstaja tudi precejšnja razlika v materialu.

V zahodni coni je württenberška kulturna skupina, katere središče je na nekaterih pritokih Donave, ter sega do švabske Albe. Prostorno je ta skupina precej omejena. Avtor jo deli kakor tudi vse skupine zahodne cone le na dve obdobji, na starejšo in mlajšo. Karakteristične so v tej skupini razne kovinske oblike, medtem ko je keramika omejena v glavnem na ženske grobove. Druga skupina v tej coni bi bila alzaška, katero deli reka Ren od prejšnje. Tudi ta je prostorno precej omejena. Tretja srednjerenska skupina se širi v območju srednjega Rena. Vendar pa ta skupina ni enotna in tudi nima nikakršnega pravega središča. V zahodni coni pa poleg tega, po avtorjevi sodbi, morajo biti tudi marsikake druge skupine, katerih pa danes še ni mogoče v celoti zajeti.

V severni coni sta vzhodnohesenska skupina, ki se širi v obrobni dolinah reke Werre in Fulde ter lüneburška skupina, ki jo je avtor izločil iz severnega germanskega kulturnega kroga. Obe skupini imata posamezne tipične forme, ki dovoljujejo, da jo imamo za posebni kulturni enoti.

V mlajši bronasti dobi avtor omenja nekaj kulturnih skupin, ki so pa tuje, so pa prišle na področju Nemčije do izraza in so se samostavno razvile. Medtem so pa vsaj delno trajale tudi še stare kulturne skupine, katere je avtor naštel pod polno bronasto dobo. Nove kulturne skupine pa danes tudi še ni mogoče v popolnosti zajeti, niti jih ne moremo pravilno klasificirati. Kot prva takšna tuja skupina bi bila Mels-Rixheim kultura, ki se javlja na zgornjem Renu in na zahodnem robu Alp. Druga skupina je t. im. Rigsee kultura, ki se razprostira v zgornji Bavarski. Poleg teh dveh imamo pa tudi še dve keramični skupini, ki danes seveda še ne pomenita posebnih kulturnih skupin, ki pa vendar dajeta slutiti neke posebne skupine. Od teh ena nosi naziv »rahlo žlebljena keramika« (leichtgerillte Ware), a javlja se v nekaterih grobovih na Pfalskem ter v renskem predelu Hessena. Druga skupina keramike je pa znana pod imenom »kasno-bronastodobna keramika z desne strani Rena«. Najdena je pa doslej na raznih mestih. Zanimivost pri tem je, da je keramika sicer kolikor toliko enotna, medtem ko so kovinski izdelki na raznih mestih med seboj zelo različni.

Glede sklepov o kulturnih odnosih, t. j. o duhovnem, gospodarskem, umetnostnem, religijskem in socialnem življenju podaja avtor samo nekaj splošnih opomb, ker mu dosedanje več ali manj slučajne najdbe ne dovoljujejo detailnejših sklepov. Tako sodi avtor na temelju materiala, da se je v starejši bronasti dobi duhovna kultura naslanjala še na kulturo zvončaste čaše. Podobno sklepa tudi o kultu mrtvih, glede trgovine pa sodi o precejšnji pasivnosti itd. Vendar po mnenju avtorja prihaja v posameznih pokrajinah do skorajšnjih in precejšnjih sprememb, kar se je pa zgodilo pod vplivom tujih kulturnih skupin. V štraubinski kulturni skupini, ki je morala imeti zelo diferencialno gospodarstvo, kakor poljedelstvo, živinorejo, rudarstvo in trgovino, meni avtor, da je morala obstajati, čeprav zelo rahlo, vendar neka centralna oblast. V čisti bronasti dobi se pa slika bistveno spremeni. Tudi tu še nimamo nikakršnih pravih materialnih dokazov, kljub temu so razni sklepi mogoči. Tako se že glede na področje širjenja posameznih kulturnih skupin more sklepati, da čeprav se je ponekod prebivalstvo še bavilo s poljedelstvom, vendar je to bilo že zelo podrejeno. Poleg tega so središča posameznih kultur tako omejena, da avtor sodi, da se o nekih političnih enotah ne sme niti govoriti. Takšna središča ali področja širjenja posameznih kultur obsegajo komaj 50 do 100 km v premeru. Kljub temu so pa posamezne kulturne skupine bile med seboj v stalni zvezi. O drugih momentih, kakor so obleka, umet-

niška raven izdelkov, religija itd., pa za sedaj še ne vemo veliko. Še veliko slabši vpogled imamo pa v kasni bronasti dobi. Tu je mogoče le delno in fragmentarično sklepati o posameznih momentih, ki so pa tako neznatni, da skoraj ne prihajajo v poštev.

Pri kronologiji uporablja avtor okvirno kronologijo, ki jo je postavil že Reinecke in katero so delno za posamezne pokrajine izpopolnili tudi drugi znanstveniki, kakor Naue, Kraft, Schaeffer, Willvonseder in drugi. Vendar pa avtor sklepa, da se kronologija mora postaviti na veliko čvrstše temelje, ki so podani že z zgodovinskim razvojem. Takšne čvrste temelje pa avtor vidi 1. v začetku štraubinske kulturne skupine, 2. v naglem koncu vzpona štraubinske kulture, ki se opaža v depojih, 3. v začetku kulturne skupine gomil v čisti bronasti dobi in 4. v pojavu tujih kulturnih skupin ob koncu bronaste dobe. Seveda pa nimamo nikakršnih ostrih meja med posameznimi obdobji, ker se v mlajšem času ohranjajo tudi še veliko starejše oblike. Tako je avtor kljub okvirni, doslej uporabljani kronologiji, popolnoma spremenil celotno kronologijo bronaste dobe Nemčije, kjer je skušal prvič ugotoviti razne kulturne skupine, njihov odnos do drugih skupin, prav tako pa tudi njih kronološko postavitev, ki se ne ujema popolnoma z nobeno doslej uporabljano kronologijo. V absolutno kronologijo se avtor v glavnem ne spušča, čeprav preliminarno postavlja tudi v tem pogledu precej popravkov. Tako bi začetek bronaste dobe padal okoli 1800, začetek štraubinske kulturne skupine okoli 1700, konec vzpona te skupine okoli ali pa po 1600, mlajši osek kulture gomil okoli 1300, pojav tujih kulturnih skupin v Nemčiji okoli 1200, konec bronaste dobe pa okoli ali pa po letu 1200.

Avtor je iz vseh danih momentov, ki so mu bili na razpolago, skušal podati tudi okvirno zgodovinsko sliko. Tako sodi, da je sprememba med kameno in bronasto dobo bila postopna, ne pa nagla. Zgodnja bronasta doba se začneja pri tistih kulturnih skupinah, kjer je bilo možno pridobivanje in obdelava kovine že v sami pokrajini, v kateri je takšna skupina. Pokrajine in kulturne skupine, ki takšne možnosti niso imele, pa postanejo odvisne od prvih. Tako se z zahoda začneja na začetku kovinske dobe pokazovati premoč. Velik del pokrajin pa, ki so bile za časa zgodnje bronaste dobe nedotaknjene, dobijo svoj pomen šele v čisti bronasti dobi. Stari kulturni centri pa zgubijo svojo nekdanjo premoč. Avtor tolmači ta pojav s tem, da so posamezne kulturne skupine, ki so na tem področju živele že v starejši bronasti dobi, o katerih pa imamo za sedaj le skromne podatke, prevzele nadaljnje vodstvo in kulturni diktat. Povsem pa avtor zametuje možnost prihoda, oziroma naselitve nekega ljudstva, ki bi predstavljalo kulturno celoto. Glede tega misli, da se ne bi smele obdržati stare oblike in tudi ne bi smelo biti toliko razločkov med posameznimi skupinami tega časa na nemškem ozemlju. Ker pa sprememba prihaja tako v grobnem ritusu, kakor v oblikah itd., sodi avtor, da je na nemškem ozemlju poleg nosilcev kulture zvončaste čaše, ki so služili kot temelj starejši bronasti dobi, bilo tudi drugo ljudstvo, ki je šele v čisti bronasti dobi prevzelo vodstvo in izrinilo nosilce zvončaste čaše. Ljudstvo kulture gomil naj bi pa bilo nosilec bojne sekire, katerih del je tudi v kulturi vrvičaste keramike. Etnično pa avtor ljudstvo kulture gomil ne opredeljuje. Meni, da so sicer bili Indoevropci, vendar so pa po njegovem mnenju lahko sodelovali pri ustvarjanju tako keltske kakor ilirske skupine.

Splošno označuje avtor čisto bronasto dobo kot čas dobe miru, kjer med posameznimi kulturnimi skupinami ni prihajalo do medsebojnih trenj. Tako so se lahko v času treh stoletij razvijale posamezne kulturne skupine do popolnosti. Po tem pa prihaja nemirna doba, in sicer proti koncu bronaste dobe, s premikom tujih kulturnih skupin. Konec tega nemirnega časa pa predstavlja zopet kultura žarnih grobišč, katerih nosilci so uvedli zopet mir in trajno naselitev. Za sedaj pa še ni mogoče točno ugotoviti, od kod so v Nemčijo prišli nosilci tujih kulturnih skupin, ki so izzvali

nemir. Avtor misli, da so po vsej verjetnosti to bile pokrajine, kakor so Češka, Moravska, Podonavje ter del srednje in vzhodne Nemčije. Pri nemirih je pa v glavnem južna Nemčija ostala obvarovana in je vzdržala pritisk tujih kultur.

Delo, ki ga nam je dal avtor, predstavlja dragocen doprinos ne samo nemški, temveč tudi evropski predzgodovini. Ne glede na sistematično zbrano gradivo in njega pravilno kronološko razvrstitev, nam je avtor v svojem orisu podal tudi nadvse dragocen zgodovinski oris, in sicer političen, ki izpopolnjuje kulturnozgodovinskega. Res je sicer, da bodo marsikateri sklepi danes ali jutri spremenjeni, drugi zopet izpopolnjeni, vendar pa bo temeljni oris ostal še dolgo, ako ne vedno v veljavi. Škoda je le, da dela avtor zaradi smrti ni mogel izpopolniti in da je objavljeno šele sedaj, 11 let po njegovi smrti. Kljub temu pa, čeprav so danes tu in tam možne posamezne izpopolnitve, kakor mogoče tudi posamezne spremembe, ki pa ne vplivajo na celotni sestav, delitev in kronologijo, lahko rečemo, da je to delo poleg že zastarelega Reineckeovega dela o bronasti dobi Nemčije osnova za nadaljnji študij tega obdobja predvsem v Nemčiji, a tudi v srednji Evropi. Na drugi strani pa nam to delo govori tudi o izgubi, ki jo je doživela predzgodovinska veda Nemčije z avtorjevo prezgodnjo in nepotrebno smrtjo.

Josip Korošec

Hans-Jürgen Hundt: Die spätrömischen eisernen Dosenorbänder. (Saalburg Jahrbuch XII, 1953, str. 66—79 s 6 slikami v tekstu.)

Med izredno zanimive drobne kasnorimske objekte sodijo železne, tako imenovane Dosenorbänder, škatlice za trakove, kar pa v bistvu ne tolmači način njihove uporabe. Zanimive so škatlice še posebno zaradi izredno bogate ornamentike. Avtor je v svoji razpravi zbral železne škatlice, ki imajo okroglo obliko, ki so pa najdene največ v Zahodni Nemčiji. Najdene so bile na več mestih, kakor Nydam, Nebra a. d. Unstrut, Reichersdorf, Kastell Zugmantel, Ren pri Mainz, Köln (?), Niederbieber (4 škatlice), Hofstett am Steig, Frankfurt-Heddernheim ter na neznanem najdišču. Poleg železnih imamo pa takšne škatlice izdelane tudi v srebru, slonovi kosti in bronasti pločevini.

Sedaj od avtorja zbrane škatlice so bile izdelane iz dveh okroglih ploščic, ki so bile zvarjene s cilindričnim prstanom iste debeline, kakor so same ploščice. Robovi ploščic pa ne presegajo prstana. Čeprav so v osnovi škatlice okrogle, se med seboj nekoliko razlikujejo v posameznostih. Tako so nekatere popolnoma ravne, druge imajo izboklo eno ploščico, tretje pa obe. Sredstvo za vezavo posameznih delov škatle je po mnenju avtorja bil baker, katerega je mogel ugotoviti na večjem številu primerov.

Pomembnost teh objektov je tudi v njih umetnostni, oziroma v obrtno-umetniški izdelavi. Ornamenti, ki v glavnem predstavljajo stilizirane rastlinske motive, so izdelani v tautiziji, od katerih kažejo nekateri že razblinjajoče se naturalistične rastlinske ornamente, ki se sicer javljajo na nekaterih starejših objektih druge vrste. Tudi pri ornamentiki je avtor sedaj ugotovil nekaj zanimivih tehničnih postopkov pri izdelavi motivov. Tako je ugotovil, da so vse debelejšje okvirne linije bile nazobčane na robovih, medtem ko linije samih motivov niso nikdar nazobčane. Kovina, ki se je vstavljala v vrezane linije, pa ni bila zlato, kakor so nekateri domnevali za posamezne primere, temveč med. Analize nekaterih primerov so pokazale, da je bila to zmes iz bakra, cinka in nekaj magnezija, včasih tudi iz nekaj srebra in kositra.

Avtor je že na drugih mestih (Mainzer Festschrift 1952, Bd. III), kakor tudi v pričujoči razpravi skušal povezati takšne škatlice s prstanastim jabolkom in braniki na mečih. Škatlica naj bi predstavljala končnico

nožnice dolgih mečev, ki so imeli obliko spathe in katerih jabolko na držaju je imelo prstanasto obliko rombičnega preseka. Časovno postavlja avtor te škatlice na konec II. in v III. stoletje. Nekatere bi mogle biti izdelane celo v isti delavnici. Vendar pa avtor sklepa, da so delavnice bile različne že glede na material, iz katerega so škatlice bile izdelane. Prav tako meni, da ni bilo potrebno, da se je v isti delavnici izdelala celotna garnitura, pripadajoča meču, od jabolka na ročaju in branika do nožnice. Zato bi bilo mogoče, da so se tudi škatlice izdelovale v drugih delavnicah, ki so izdelovale železne predmete, okrašene v tuziji.

Razprava je toliko bolj zanimiva, ker nam odpira tudi problematiko in nudi vpogled v razne obrtne izdelke rimskega časa, od katerih obravnavani predstavljajo le neznaten del v celotni rimski obrtni umetnosti, katere se pri nas ni še tako rekoč nihče dotaknil.

Josip Korošec

Hans-Jürgen Hundt: Ein tauschiertes römisches Ringknaufschwert aus Straubing (Sorviodorum), Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz zur Feier seines hundertjährigen Bestehens 1952, Band III, str. 109–118, 1 tabla in 2 sliki v tekstu.

Razprava, ki obravnava rimski meč s prstanastim jabolkom na ročaju iz Straubinga, okrašenem v tuziji, predstavlja v resnici širšo problematiko, tako glede razširjenosti kakor tudi glede datacije takšnih mečev v rimski dobi. Straubinski meč služi avtorju le kot izhodišče, na temelju katerega skuša razjasniti in tudi rešiti razne probleme, ki se javljajo v zvezi s takšnimi objekti. Avtor je predvsem zbral vse podobne meče, kolikor so mu bili po literaturi dosegljivi, kakor tudi večje število neobjavljenih. Tako mu je uspelo notirati 31 podobnih mečev, ki se morejo prisoditi rimski dobi. Pred rimsko dobo pa uporabljajo, sicer v posameznostih nekoliko različne oblike, takšne meče tudi na Kitajskem (v času dinastije Han), prav tako pa tudi Sarmati in drugi vzhodni narodi. Rimljani ga prevzamejo šele v III. stoletju ter ga nekoliko predelajo. Med rimskimi meči moremo razlikovati dva osnovna tipa. Enoten pri vseh takšnih mečih je pa rombičen presek prstana. Pri ornamentiranih mečih se okraši prstan tako na zunanji kakor tudi na notranji strani ali površinah. Razen enega prstana, ki je iz brona, so vsi ostali prstani iz železa. Na mečev ročaj so bili pritrjeni z eno ali dvema zakovicama skozi jeziček, ki je bil skovan iz koncev prstana. Avtor sodi, da izdelovalci mečev niso hkrati delali tudi prstane, od katerih so mnogi ornamentirani, temveč da je bilo to delo drugih delavnic. Braniki takšnih mečev so izdelani iz štirioglate ali okrogle železne šipke, katereja je na sredi imela odprtino za ročaj. Velika razlika pa vlada tudi pri izdelavi rezil oziroma listov. Tisti, ki so bili ornamentirani v tuziji, imajo obliko spathe in so vsi čez 40 cm dolgi ter čez 4 cm široki. Meči, ki pa niso bili ornamentirani, so veliko krajši in ožji. Med njimi zavzema posebno mesto meč iz Ptuja, ki je pa glede na razne okoliščine dokaj dvomljiv, ali res pripada rimski dobi.

Glede datacije rimskih mečev s prstanastim jabolkom sodi avtor, da morejo le ornamentirani v tuziji, ki so na teh mečih, nuditi nekaj opore pri kronološki postavitvi. Skoraj pri vseh ročajih imamo sorodne motive. Le nekateri meči zadevno odstopajo; toda tu moremo najti neko sorodnost v detajlih. Isto opažamo tudi na branikih, kjer je ornament na braniku najožje povezan z ornamentom na ročaju. Identičen ornament je pa bil tudi na okroglih škatlicah na koncu mečevih nožnic. Na temelju raznih, predvsem takšnih ornamentalnih momentov, stavlja avtor meče s prstanastim jabolkom na ročaju v III. stoletje.

Josip Korošec

Joachim Werner: *Slawische Bronzefiguren aus Nordgriechenland*. (Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Gesellschaftswissenschaften, Jahrgang 1952, Nr. 2, Berlin 1953, str. 1—8, T. I—VI.)

J. Werner, znan v slovanski arheologiji posebno po svojih raziskovanih kulturno materialnih elementov VII. stoletja, je v svoji novi razpravi ponovno objavil vrsto bronastih figur, ki so danes zgubljene in na katere je prvi opozoril Ch. Vignier. Werner jih istočasno skuša etnično in časovno opredeliti, kar Vignieru ni uspelo. V vsem je bilo objavljenih 21 figur, ki so bile lite v enodelnih kalupih. Tako je zadnja stran ostala gladka, medtem ko je sprednja izdelana v ploskem reliefu. Figure same predstavljajo skoraj groteskno izdelane ptice in štirinožne živali, od katerih ena celo napada človeka, ter stilizirane in včasih tudi groteskno izdelane človeške figure. Med živalskimi se najdejo tudi primeri, ki so izdelani s človeško glavo. Razne človeške figure pa predstavljajo fantastične ženske in celo kurotrofne osebe, kakor tudi oborožene moške, ena od teh konjenika.

Po avtorjevem mnenju tesalske figure ne predstavljajo nikakršnih modernih falzifikatov in se tudi ne morejo prisoditi etnografskim dokumentom novejšega časa. Čeprav nimamo identičnih ali pa vsaj podobnih najdb, vendar misli avtor, da se morejo poiskati, na temelju posameznih detajlov, sorodnosti in vzorci v gradivu zgodnjega srednjega veka. Predvsem bi to bili razni izdelki bizantinske provenience, ki so najdeni v Castel Trosinu in v Nocera Umbri v Italiji. Toda te analogije, ki jih navaja avtor v glavnem le za eno tesalsko figuro, stopajo bolj v ozadje spričo analogij, ki jih avtor navaja in primerja z različnimi drugimi tesalskimi figurami, ki so pa najdene v Biskupiji pri Kninu v Dalmaciji, v Fönlaku v Banatu ter v Mali Pereščepini in Martinovki v Ukrajini. Ne glede na posamezne objekte, ki so drugačnega značaja, kakor n. pr. modeli za tiskanje, ustrezajo analogije tesalskim figuram le bolj v splošni koncepciji in po posameznih detajlih. Avtor dalje primerja s tesalskimi figurami oziroma s posameznimi detajli na teh figurah, nekatere detajle na ločnih fibulah z masko, ki so najdene v Nea Anchialos v Grčiji, dalje v Beli crkvi v Banatu itd. in ki jih pripisuje balkanskim Slovanom.

Etnično je po vseh analogijah in detajlih avtor pripisal te tesalske figure Slovanom VII. stoletja, kakor jim pripisuje tudi modele za tiskanje nakita iz Biskupije in najdbe tipa Martinovke. Glede uporabe teh figur pa sodi, da niso mogli služiti kot modeli za tiskanje, ker nimamo nobenega istega para takšnih figur. Po funkciji jih zato avtor veže z bronastimi izdelki železne dobe ugrofinskih plemen prvega tisočletja n. e. Takšne figure so bile odkrite v predelu Oka-Kama, dalje v Permu in zahodni Sibiriji, katere pa Spicin označuje kot »šamanistične figure«. Te figure pa na drugi strani nimajo oblikovno nič skupnega s tesalskimi. Avtor se sam s pravico vprašuje, ali je mogoče v resnici tesalske figure povezati s šamanizmom in ali so balkanski Slovani VII. stoletja sploh poznali in imeli šamane. Kljub temu pa skuša to vprašanje raztolmačiti tako, da predstavljajo tesalske figure neke vrste demonov, ki so bili predstavljeni v takšnih figurah in katere so uporabljali čarodeji. Na ta način bi po mnenju avtorja služile te figure kot slovansko čarodejno orodje.

Avtor je s svojo razpravo nesporno dal zopet dragocen doprinos slovanski arheologiji zgodnjega srednjega veka. Z dobro dokumentirano razlago je danes njegova etnična in časovna razporeditev tesalskih figur res še najbolj verjetna. Možna je pa tudi njegova domneva o njih uporabi. Seveda pa obstajajo še vedno posamezni pomisleki, ki jih danes ni še mogoče niti materialno podpreti niti ovreči. Le nadaljnja terenska raziskavanja nam morejo prinesiti jasnejšo sliko o celotni problematiki in bodo potrdila ali pa ovrgla dosedanja gledišča.

Josip Korošec

Vladimir Milojčić: Die frühesten Ackerbauer in Mitteleuropa. (Germania 30, 1952, str. 315—318.)

Doslej se je avtor zgornje razprave dotaknil v celi vrsti člankov in razprav predzgodovine naše zemlje, prvenstveno predzgodovine neolitične dobe. V zgornjem sicer kratkem članku je pa zajel problem, ki ni samo zanimiv, ampak tudi pereč. Ta problem se je pojavil tudi izven Evrope; medtem ko so ga na drugih mestih vsaj načeli, je v Evropi ostal nekako zapostavljen, čeprav so mnogi čutili, da obstaja, ga niso znali, ali ga pa niso upali nakazati. Vprašanje, ki ga zajema, je pa pojav najstarejših poljedelcev v srednji Evropi in začetek srednjeevropskega neolitika.

Avtor je v svoji razpravi jasno nakazal, da so pred prvimi prednjeazijskimi vplivi, ki se javljajo v slikani keramiki proto bükk in proto tiške stopnje v Srednji Evropi, morale biti tudi še druge kulture. Te se pa nikakor niso mogle razviti pod vplivi, ki se javljajo v slikani keramiki in ki so dospeli iz Prednje Azije, na temelju katerih so se pa razvile kulturne skupine Sesklo—Dimini—Starčevo—Cucuteni in Tripolje. Z drugimi besedami: v Evropi je bila trakasta keramika že dokaj razvita, ko so dospeli vplivi z vzhoda, čeprav je jasno, da je kulturni razvoj v Prednji Aziji imel veliko večji vzpon in bil tudi časovno veliko zgodnejši. Avtor kaže dalje, da je tudi v Vzhodni Evropi pred slikano keramiko druga, ki še ne pozna slikanja, temveč le bogate vrezane spiraloidne in krivočrtne ornamente. Tako je v Romuniji in Bolgariji tako imenovana Bojan »A« kulturna skupina popolnoma tuja prednjeazijski slikani skupini. V Srbiji ne pozna slikanja starčevačka I. skupina. Iz vsega tega sklepa avtor, da se pojav poljedelstva v Evropi ne more povezati s pojavom kulturnih skupin s slikano keramiko Jugovzhodne Evrope in Prednje Azije.

Na drugi strani pa avtor priznava, da so v Prednji Aziji divje mnoge rastline in živali, ki se nato pojavijo kot udomačene v neolitiku Evrope. Tako bi tudi pred slikano keramiko v Evropi obstajala nekakšna prednjeazijska komponenta, ki jo pa za zdaj še ni bilo mogoče zajeti in fiksirati. Avtor sodi, da je vzrok temu v dosedanjem napačnem tolmačenju, da so prednjeazijske kulture s slikano keramiko v Samari in Tell Halafu najstarejše kulturne skupine na tem področju. Druga napaka pa je po avtorjevem mnenju v tolmačenju, da začetek poljedelstva sovпада z začetkom uporabe keramike. Pri tem se avtor naslanja na razna raziskovanja v Jerihu, dalje v vzhodnem Iraku v naselbinah Jarmo in Karin Shahir. Na vseh teh mestih so bile v nižjem sloju najdene plasti, ki so včasih imele celo stavbe, izdelane iz sušene opeke, in svetišča ali pa vsaj iz gline izdelane idole. Prebivalci teh plasti so se nesporno ukvarjali že s poljedelstvom in živinorejo ter lovom, toda niso še uporabljali keramiko. Podobne momente so zapazili tudi v jugozahodnem delu Amerike, kjer slede kulture s keramiko nekim bolj zgodnjim kulturam, ki se sicer prav tako ukvarjajo s poljedelstvom, vendar pa tudi ne poznajo keramike. Avtor se s pravico sprašuje, kako je glede tega bilo v Evropi. Po posameznih raziskavah na temelju pelodne analize, ki so bile izvršene na Federseeu, bi mogli soditi, da je bila precejšnja površina zemlje zasejana z žitom. Z drugimi besedami, prebivalci naj bi se bavili s poljedelstvom, in sicer v času davno pred pojavom danes znanih neolitičnih kulturnih skupin. Takšne momente imamo pa tudi na posameznih drugih mestih. Zato sklepa avtor, da sta se živinoreja in poljedelstvo z lesenim orodjem začela že v mlajšem mezolitiku.

Avtor dalje dokazuje tudi obstoj nekih starejših kultur, ki so bile pred kulturami s slikano keramiko, katerih keramični izdelki so bili pa v glavnem grobi in ornamentirani z odtisi cardium školjk ter z odtisi prstov in nohtov. Takšna impresso ali cardium keramika pa ni omejena le na Azijo, temveč se širi tudi v Grčiji pod imenom predsesklo kulture, dalje v Srbiji, znana pod imenom starčevačke I. kulture. Na Siciliji in v Južni Italiji se pa elementi takšne keramike najdejo v Stentinellu, Materi in

v Molfetta kulturi. Na ligurski obali se impresso keramika kot stratigrafsko najstarejša javlja v jami Arene Candide. Toda takšne elemente najdemo tudi na drugih mestih v Španiji, Severni Afriki itd.

Iz vsega, kar je podal avtor, se jasno vidi, da je skušal dokazati nekoliko glavnih momentov. Tako skuša dokazati obstoj poljedelstva pred prvim pojavom keramike ter da se keramika javlja že v nekem nadaljnjem stadiju poljedelstva. Dalje je skušal dokazati obstoj neke cardium oziroma impresso keramike pred pojavom slikane na vzhodu in vrezane na zahodu.

Ako preverimo vse dokaze, ki nam jih je avtor podal, moramo priznati upravičenost njegovih hipotez. S tem v zvezi, posebno glede nekaterih točk, je pa potrebno omeniti nekaj posebnih pojavov v Jugoslaviji, ki so doslej bili slabo raztolmačeni, ki jih bo sedaj glede na novo načelo problematike mogoče lažje razložiti. Predvsem je tu vprašanje gradiva, najdenega na najdišču Usora II. pri Dobroju (Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1953, 215 sl., 225 sl.). Brodar to gradivo s tipološkega gledišča, ker ni imel zadostnih stratigrafskih podatkov, tolmači delno kot paleolitično, delno pa kot mezolitično. Ker so pa najdeni tudi neki zelo skromni fragmenti keramike (1—2 neznatna fragmenta), bi bilo mogoče misliti eventualno tudi na nek starejši neolitik. Vsekakor je Brodarjevo gledišče pravilno, da imamo že v zgornjih plasteh opravek s starejšo kulturo, kakor pa je v Butmiru. Ni pa izključeno, da imamo tu mogoče v nekoliko nižji plasti (ne najnižji) res opravek tudi z neko neolitično fazo brez keramike. V Bosni imamo še nekaj lokalitet, ki jih po orodju moramo staviti v neolitično dobo, čeprav tu ni bila najdena keramika, ali je pa najdena samo v neznatni meri. Možno je pa tudi, da se bo na teh lokalitetah našla prav ta keramika v večji množini, kakor hitro bodo lokalitete raziskane. V zvezi s takšnimi starejšimi kulturami brez keramike se pa moramo tudi vprašati, ali med raznimi neolitičnimi kulturami kasnejših časov niso mogle obstajati tudi posamezne skupine, ki keramike niso uporabljale, čeprav so bile istočasne z drugimi, ki so keramiko uporabljale. Takšno vprašanje bo seveda treba postaviti v tistem momentu, kakor hitro bomo imeli materialne dokaze o obstoju takšnih nekeramičnih neolitičnih kultur. Posebno pomembno je to danes za nas v zvezi z nekaterimi novimi momenti, ki so se sedaj pojavili v Bosni. Na te bo pa potrebno posebno paziti pri novih raziskovanjih.

Josip Korošec

Jan Eisner: Devínska Nová Ves, Slovanské pohřebiště, Bratislava 1952, str. 1—414, T. I—VII in 1—114 slik ter ruski in nemški povzetek.

Slovenska akademía vied a umení v Bratislavi je objavila med svojimi edicijami tudi zaključno publikacijo Jana Eisnerja, Devínska Nová Ves. S to publikacijo je zamašena velika vrzel, ki je doslej bila v slovanski arheologiji. Res, da je bila Devínska Nová Ves znana že tudi doslej po raznih najdbah, posebno glede posameznih detajlov zgodnjega srednjega veka, prav tako je bilo pa že dolgo znano tudi sedaj objavljeno grobišče, katerega je avtor publikacije raziskoval med leti 1926 in 1933. Grobišče samo je pa odkril J. Zavadil leta 1925. Vendar so o najdbah bili objavljeni le posamezni krajši sestavki, ali pa so bili nakazani samo posamezni problemi. Šele s sedanjo objavo celotnega gradiva in s končnimi avtorjevimi sklepi je to za znanost nadvse pomembno grobišče dostopno tudi drugim znanstvenikom. Hkrati so z delom, ki ga je opravil avtor, te ostaline dobile tudi lep spomenik, ki ga po svoji pomembnosti tudi zaslužijo.

Avtor je celotno gradivo razdelil na večje število oddelkov. Najdalje se zadržuje pri oddelku, ki vsebuje detajlen popis grobov s celotnim inventarjem, kateremu pripada tudi bogato slikopisno gradivo. V posebnem

poglavju našteva avtor tudi posamezne najdbe, ki so odkrite po naključju ali pa pri raznih zemeljskih delih. Zgodovinski oris, ki ga podaja avtor, se v glavnem dotika le časa od naselitve do propada avarske moči konec VIII. stoletja. Pri tem razpravlja tudi o odnosih med Slovani in Avari, kjer prihaja do sklepa, da odnos med tema dvema etničnima skupinama ni bil povsod isti. Največ so pač z Avari imeli opraviti tisti Slovani, ki so stanovali med njimi, oziroma ki so stanovali v Panoniji. Pa tudi ti so obdržali svojo samostojnost, čeprav so pod avarskim vodstvom prodirali proti Balkanu, kjer so predstavljali le maso bojevnikov. V odstavku »Avarski spomeniki v slovanski sosesčini« našteva avtor razne najdbe, ki se morejo prisoditi ali ki jih prisojajo Avarom. Pri tem skuša tudi ugotoviti meje avarske kulture in meje njih politične moči. Tako sodi, da so najdbe na Češkem, ki imajo avarski karakter, moravskega izvora. Vendar pa obstaja tudi nekaj najdb, ki bi se dale tolmačiti, da so iz časa avarskih pohodov proti Frankom. Tudi na Moravskem so najdbe avarskega značaja zelo redke. Slovaki, ki so bili najbolj izpostavljeni avarski ekspanziji, so kljub temu, pa mnenju avtorja, obdržali svojo kulturo in svojo zemljo. Severno od Sudetov in Karpatov so avarske ostaline zelo redke in izvirajo verjetno iz slovanskih središč na Moravskem in Slovaškem. V Avstriji so bolj pogoste, toda v Sloveniji in na Hrvaškem so zopet malenkostne.

V naslednjem oddelku govori avtor obširno o načinu pokopov v Devinski Novi Vesi. V večini primerov imamo skeletne pokope in samo manjše število žganih (od skupno 883 le 27 žganih grobov). Grobne jame so bile izredno globoke, do 3,40 m, in tudi sicer izredno velike (dolge do 4,40 m in do 3,05 m široke). Med samimi grobovi pa obstajajo tudi razne zanimivosti. Tako je nad večjim številom grobov kurišče včasih tudi do 3 m dolgo in 1,5 m globoko, vendar brez kakršnih koli ostankov pogrebne gostije. Poleg tega so našli tudi še tri samostojna kurišča, vendar v okviru nekropole. Zanimivo je tudi, da so posamezni skeleti, ki so zvečine usmerjeni od jugovzhoda proti severozahodu, ležali v grobovih, ki so bili obloženi z lesom (118 grobov). V resnici imamo opraviti z leseno grobno konstrukcijo (dolžina do 3,10 m, širina do 2,3 m in višina do 0,70 m). V manjših grobovih so bili pokopani otroci, ali pa tudi le glave odraslih. Kot pridevek so dajali v grobove keramiko, nakit, orožje, orodje, vedrice, konje, prav tako pa tudi hrano (meso ovce, koze, konja, jelena, svinje, goveda). Strojeno ali nestrojeno kožo so polagali pod mrliča, ali je bil vanjo mrlič zavrt. V posameznih primerih so odkrili tudi dvojne grobove, včasih zaradi kasnejšega pokopa v že obstoječi grob. Ponekod je v grobu bila le glava. Za posamezne primere so mogli ugotoviti, da ni bil izvršen pokop posameznih glav, temveč le lobanj. Zaradi tega avtor tudi ni prepričan, ali so v Devinski Novi Vesi včasih res pokopavali le glave, ali so pa bile pokopane le lobanje. Samo nekateri skeleti so bili v resnici pokopani sede, medtem ko je velik del danes sedečih skeletov dospel v to lego šele sčasoma, zaradi raznih naravnih vzrokov. Našli so se pa tudi skeleti, ki so bili hote poškodovani; vendar pa ni bilo mogoče ugotoviti, ali so bili poškodovani ob pokopu ali pa kasneje. Mogoče so bili zaradi vampirizma zopet odkopani in poškodovani.

Izredno pomembna je tukaj najdena keramika. Avtor razlikuje nekoliko tipov. Za domačo »podonavsko keramiko«, kakor jo on imenuje, ima lončke z nazaj upognjenim ustjem, ki so bili izdelani na ročnem lončarskem kolesu, a nekateri tudi na pravem lončarskem kolesu, medtem ko so nekateri izdelani tudi prostoročno. Ti lončki so bili ornamentirani z glavničastim instrumentom. Drugi tip keramike, ki jo avtor imenuje »grobo tiško keramiko«, je sicer imel tudi naziv »nomadska keramika«. Avtor tu razlikuje dva tipa. Pri enem je ustje navzven upognjeno kakor pri podonavskem tipu, pri drugem je nizek vrat kakor pri praškem tipu. Tretji tip keramike pa predstavlja »keramika praškega tipa«, ki je dospelja s severa.

V nadaljevanju tega odstavka avtor prehaja na razčlenjevanje posameznih tipov keramike ter na rezultate dosedanjih raziskovanj.

Nakitni predmeti so izredno redki v ženskih grobovih. Tu so se našli samo posamezni uhani, ki so ležali tako ob glavi kakor tudi na drugih mestih. Zato sklepa avtor, da so uhani, ako niso ob glavi, mogli biti shranjeni v posebnih vrečicah. Obročki imajo navadno, ali pa večkrat uvito S-petljo. Redke so tudi steklene jagode (biseri) ogrlic. Najdene kovinske ogrlice pa pripadajo še halštatskemu času. Zapestnica je najdena le v enem primeru. Pač pa je najdenih nekoliko polobročev, za katere avtor ne ve analogij.

V nekaterih konjeniških grobovih so našli okove nomadske pasice. Po mnenju avtorja je takšna pasica postala priljubljena pri Slovanih ob koncu avarskega gospodstva. V zvezi s takšnimi pasicami so tudi jezički za pasice in posamezne zapone. Nekaj okrasov pripada tudi diademom. Nakit za konje sestoji iz okovov za čelo, raznih phaler, zapon, kraguljčkov itd. Orodje in orožje je ohranjeno v precejšnji množini. Takšne so trobridne puščice, kopja, stremena, meč, žvale, sekire, noži, lesene z železom okovane vedrice, srpi, vretenca, kresila itd. Posamezne od teh objektov skuša avtor opredeliti tipološko in po izvoru.

V oddelku »Analiza mnenj in delitev spomenikov v avarskih pokrajinah glede časa in etnične pripadnosti« podaja avtor v glavnem odnos med masivnimi okovi pasic in drugimi masivnimi nakitnimi izdelki ter okovi, ki so izdelani iz pločevine. Po naziranju raznih znanstvenikov naj bi bili masivno izdelani okraski avarski, medtem ko so iz pločevine izdelani pontskobizantinskega izvora. Nekateri znanstveniki pripisujejo pločevinaste okrase tudi bolgarskim Kutrigurom. Vendar so pa zadevna mnenja precej deljena; vsekakor je pa celoten problem za sedaj še nerešen, ker posamezni momenti niti časovno ne sovpadajo. Avtor zavzema k vsej tej problematiki svoje stališče. Po njegovem mnenju sta obe skupini nakita, tako masivno litega kakor tudi izdelanega iz pločevine, nastali istočasno. Pač pa je skupina masivnega nakita preživela stike srednjega Podonavja s pontsko industrijo ter njenega importa iz bizantinskih pokrajin. Svojo kulminacijo naj bi ta skupina dosegla v VIII. stoletju. Najprej je prišla pod perzijski vpliv, a končno je zopet prišla v stik s karolinško obrtno umetnostjo. Objekti pontskobizantinske skupine pa po avtorjevem mnenju niso vezani na neko posebno etnično skupino. V novejšem času priznavajo tej skupini tudi slovanski delež, vendar so, kakor misli avtor, pri njej verjetno sodelovali tudi Avari. Skupina z masivnimi izdelki pa ima nacionalen značaj, pravi avtor, in je avarska. Dalje dopušča avtor možnost, da so višji sloji Slovanov na Moravskem in Slovaškem delno tudi uporabljali takšne avarske izdelke kot modo.

Velika grobišča tega časa naj bi po avtorjevem mnenju uporabljali tudi Slovani, ker Avari v času svoje moči niso imeli velikih pokopališč. Glede tega misli, da bi bilo potrebno, izdelati popis vseh najdb zaradi ugotavljanja zgodnjih in kasnejših grobov avarske periode. Dalje avtor kaže na nemožnost poskusov delitve na skupine, ki se je doslej izvajala po posameznih detajlih orožja. Dalje kaže tudi na obstoj marsikakih stikov med nekropolami z litimi predmeti in rimskim obrtništvom ter nekropolami rimskega časa v sarmatskem Potisju. Zato sklepa: ako bi se uporaba masivnih litih bronastih izdelkov začela nekaj pred letom 700 ali pa tudi šele po tem času, tedaj bi trajala cezura med rimsko provinco Panonijo in istočasno sarmatsko kulturo v Potisju ter med skupino z masivnimi bronastimi izdelki okoli 300 let.

V oddelku »Skupina spomenikov iz Blatnice in datiranje nekropole v Devinski Novi Vesi« sklepa avtor, da so Zahodni Slovani prišli v stik s Podonavjem že pred prihodom Avarov na Ogrsko. Na koncu avarske periode pa je prišlo do novega močnejšega stika južnomoravskih Slovanov

s podonavskimi kraji. Na prehodu VIII. v IX. stoletje je dosegla razcvet kultura v južnomoravskih krajih. Ta razcvet je po avtorjevem mnenju zasluga domačega prebivalstva. Vendar pa sodi, da so v času borb med Franki in Avari iskali v teh krajih zatočišče verjetno tudi mnogi obrtniki. Južnomoravski kraji so sprejeli tedaj, pravi avtor, po poteh, ki so peljale proti severu iz donavskih prehodov pri Dunaju in Bratislavi, razne elemente predavarske kulture in elemente nomadske kulture. Moravska in Slovaška imata pa delež tudi pri zaključni fazi avarskih litih izdelkov, ki so tedaj prišli v stik s karolinško umetno obrtjo. Predvsem se avtor sklicuje na izdelke tako imenovanega blatniškega tipa, ki po vsej verjetnosti pripadajo začetku IX. stoletja. Nekropolo v Devinski Novi Vesi pa stavlja avtor v čas med 625. in 800. leto. Kot dokaz za to datacijo mu služijo posode praškega tipa, ki spadajo v VII. stoletje, medtem ko mu za konec grobišča služijo posamezne phalere, ki pripadajo IX. stoletju in nekateri okovi.

Glede prebivalcev, ki so tu pokopani, misli avtor na temelju vseh materialnih elementov v sami nekropoli, kakor tudi na drugih nekropolah na Slovaškem, in na osnovi antropoloških rezultatov, da je bil velik del slovanski. Tudi konjenike, ki so bili pokopani na tej nekropoli, prav tako ni mogoče izključno všetiti med Avare, ako jih gledamo kot celoto. Po vsem sodi avtor, da tu ni bila nikakršna plast ljudstva, ki bi jo mogli označiti kot suženjsko plast. Tako konjeniki kakor ostali so bili pokopani na isti nekropoli. Ali sta pa obe skupini bili tudi etnično različni, na to tudi avtor ne ve odgovoriti. Vprašuje se celo, ali ni bil tu mogoče nomadski element celo slaveniziran že v času ustanovitve te nekropole. To mnenje se mu dozdeva tudi precej verjetno.

Po vseh razčlenitvah prihaja avtor do nekoliko, po njegovem mnenju pa popolnoma dokazanih točk: 1. nekropola pripada najstarejšim nekropolam s tako imenovano avarsko kulturo; 2. na nekropoli so dokazi o pretopitvi ali vsaj sožitju Slovanov in Avarov, čeprav se je avarski element ohranil čist do konca nekropole; 3. vse prebivalstvo, ali vsaj večina, je bila svobodna in oborožena; 4. prebivalstvo je v stiku z avarskimi, bajuvarskimi, alemanskimi in slovanskimi pokrajinami; 5. železni predmeti in keramika srednje gradišćanske periode se na področju Bratislavskih vrat ne razlikujejo od takšnih objektov podonavskega tipa na tej nekropoli. Zato bi tu imeli kontinuiteto v istem delu in istem narodu.

Sedaj sistematično objavljeno gradivo iz Devinske Nove Vesi je izredno pomembno za slovansko arheologijo zgodnjega srednjega veka. Odpira pa tudi vrsto novih problemov, na katerih raztolmačenja bo potrebno čakati v bodočnosti. Avtor se je dotaknil skoraj vseh glavnih momentov in nakazal vsaj perspektivno možna tolmačenja. So pa pri tem tudi posamezna gledišča, ki jih danes v celoti ni še mogoče sprejeti. Tak moment bi n. pr. bil sama datacija nekropole. Tu imamo nekatere še veliko mlajše elemente kakor leto 800. Takšni so vsekakor S-obročki. Nesporno, da se javljajo obročki z večkrat zavito S-petljo že v IX. stoletju in se mogoče uporabljajo tudi še veliko kasneje, ali celo pred IX. stoletjem, kakor misli Poulík. Medtem pa imamo na tej nekropoli tudi prave S-obročke, ki se javljajo šele kasneje, nekako na začetku X. stoletja. Teh pa ne moremo istovetiti z onimi, ki imajo petljo nekolikokrat zavito. Takšna in podobna gledišča, katerih avtor ni zadostno podkrepil z materialom, pa ne zmanjšujejo pomena celotnega ogromnega dela, ki ga je opravil. Na drugi strani pa mogoče tudi ni izključeno, da so češkoslovaški znanstveniki celo prišli do novih momentov glede datacije raznih objektov, kar pa nam zaradi pomanjkanja zadevne literature ni znano. To je tem verjetneje, ker so tudi v delu navajana posamezna, nam doslej neznana nova gledišča.

Josip Korošec

Joachim Werner: *Das alamannische Gräberfeld von Bülach*. (Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz, Band IX, Basel 1953, str. 1—144, T.I—XXXIX, 3 plani grobišča, 14 slik v tekstu ter večje število risb pri opisu gradiva.)

Schweizerische Gesellschaft für Urgeschichte je izdala v IX. zvezku svojih monografij za pred- in zgodnjo zgodovino Švice, alamansko grobišče v Bülachu, ki ga je raziskoval Fernand Blanc, znanstveno pa obdelal Joachim Werner. Grobišče šteje danes 300 odkritih grobov, poleg manjšega števila, ki so že popolnoma uničeni (okoli 50 grobov). Grobovi so bili usmerjeni od vzhoda proti zahodu. Avtor je na temelju pridevkov ugotovil 108 moških, 71 ženskih in le 29 otroških grobov, medtem ko 92 grobov pripada odraslim osebam, ki so pa za sedaj po spolu nedoločljivi. Otroških grobov pa je nekdaj bilo verjetno večje število, toda bili so zelo plitko vkopani, zaradi česar so lahko propadli. Ponekod so otroški grobovi na grobišču v Bülachu v skupinah. Globina vseh grobov variira med 0,25 in 1,65 m. Okostja so včasih bila obdana tudi z večjimi rečnimi oblicami, toda v glavnem le ob posameznih delih telesa. Našli so se tudi sledovi krst, ki so bile zbite z lesenimi čepi, in sledovi desak, na katerih so ležali mrlič. Poleg normalne lege skeletov (na hrbtu z iztegnjenimi rokami) so pa tudi posamezni drugi primeri. Od 300 grobov jih je le 58, ki niso imeli pridevkov, a še od teh je 17 grobov, bilo kasneje uničenih, tako da ni mogoče presoditi, ali nekdaj niso imeli pridevkov. Pri vzporejanju z istočasnimi bajuvarskimi grobišči je odstotek grobov brez pridevkov v Bülachu relativno veliko nižji kakor na drugih mestih. Pač pa se je moglo ugotoviti na grobišču v Bülachu, da so bili že v VII. stoletju nekateri grobovi oropani. Avtor sklepa, da je bil vzrok ropanja grobov v zgodnjem srednjem veku predvsem veliko pomanjkanje kovin. Zato se takšno ropanje opaža na vseh germanskih grobiščih v vrstah.

V naslednjem odstavku prehaja avtor na tipološko obdelavo gradiva. Med fibulami so ločne fibule, fibule v obliki ribe, ploščate fibule, od katerih ima ena napis v runah, ter prstanaste fibule. Uhani so v Bülachu redki in pripadajo šele VII. stoletju. Prstani so prav tako redki, saj so znani le štirje primeri, medtem ko je zapesnica najdena le ena. Veliko bolj pogostne so v ženskih grobovih ogrlice, izdelane iz steklenih biserov, medtem ko je najden le en primer kovinske pletene ogrlice. Med biseri so pogostno okrašene s kovinskimi okrasnimi ploščicami, so se ohranili razni obeski, od katerih so nekateri okrašeni tudi v filigranu. Igla je najdena le v enem primeru. Razni kovinski prstani in obeski na ženskih pasicah so bili pa bolj pogostni. V posebnih torbicah, ki so bile obešene na pasico in pogostno okrašene s kovinskimi okrasnimi ploščicami, so se ohranili razni koščki stekla, fibule, glavniki itd. Sitasta žlica je najdena v enem primeru, vretenca iz gline, kosti in stekla pa v 11 primerih. V moških grobovih so pincete, britve, kresila, noži, škarje, pa tudi nekaj primerov medicinskih železnih vezav za kostne lome, ki po avtorjevem mnenju dokazujejo obstoj zdravstveno delujočih oseb že v VII. stoletju. Steklenih in keramičnih posod je najdeno relativno majhno število. Obilneje so v grobovih zastopane razne zapone in okovi pasic. V manjšini so takšni izdelki v bronu in srebru. Tako sta n. pr. srebrni zaponi najdeni le v dveh primerih. Po avtorjevem mnenju pa ena predstavlja langobardski import. Bronastih zapon in okovov je 12 primerov, od katerih so nekatere tudi vzhodnogotski import. Vsi taki objekti se morajo datirati v drugo polovico VI. in prvo polovico VII. stoletja. Železni neornamentirani okovi in zapone so najdene v 52 grobovih, medtem ko so okrašeni v tuziji najdeni v 28 grobovih. Po vsem videzu so moški nosili pasico, ki je imela zapon, ploščico na hrbtu in druge okrase, medtem ko je ženska pasica iz tkanine ali kože imela le zapon. V glavnem se pa pasice s celo garnituro okovov pojavljajo šele v VII. stoletju, medtem ko se garniture, ornamentirane v tuziji, javljajo v glavnem šele v drugi polovici VII. stoletja. Avtor deli neornamentirane

železne garniture okovov tipološko v več skupin: a) garniture z okroglimi ali želvastimi zaponami; b) velike garniture preprostega obrisa; c) velike garniture s profiliranim obrisom; d) ozke, dolge ali profilirane garniture okovov. Vse te garniture so bile izrezane iz relativno tankih železnih plošč. Tudi v tuziji ornamentirane garniture deli avtor na nekoliko skupin. Kot prve izloča garniture būlaškega tipa in jih pripisuje istemu delavniškemu krogu. Takšni izdelki so pa tudi drugod, ne le v Būlachu. Pri profiliranih garniturah okovov razlikuje avtor garniture Bern-Solothurn tipa in tip manjših profiliranih garnitur. Poleg tega obstaja še druga skupina, ki se tipološko razlikuje od prvih. Jezički pasic, ki včasih predstavljajo sestavni del pasice, v Būlachu niso pravilo. Najdenih je le nekaj primerov. Tudi v tuziji ornamentirani okovi pasic nimajo ustreznih jezičkov. Ker so pa včasih le bili potrebni, se uporabljajo neornamentirani. Širina pasice je po avtorju bila širina najbolj širokega okova. Na temelju lege posameznih okovov v grobovih je avtor tudi rekonstruiral podobo nekdanje alemanske pasice, kakor tudi nošnje posameznih objektov, ki so viseli na pasici. Kovinski okovi jermenov za obuvala so najdeni v devetih grobovih, in sicer petkrat v ženskih, trikrat v moških in enkrat v otroškem grobu. Takšne okove sestavljajo: zapona in kovinski jeziček jermena. Zelo pogosto je tudi orožje. V desetih grobovih so najdene spathe, dolgi dvorezni meči. Avtor skuša podati tudi rekonstrukcijo nošnje tega orožja in podobo pasice za orožje, od katere so ohranjeni le okovi. Medtem ko se je spatha v VI. in na začetku VII. stoletja nosila na široki naramnici, se je v VII. stoletju nosila na ozkem jermenu, obešenem na pasico okoli trupa. Saxov, enoreznih bojnih nožev, je bilo najdeno kar 50 primerov. Ti so bili neposredno obešeni na pasico. Nožnice so bile lesene ali kožnate. Sulične osti so najdene v 11 grobovih. So različne oblike in pripadajo večjemu številu tipov. V nekem grobu je najden tudi lok, kakršen je bil v rabi pri Avarih. Avtor sodi, da je v Būlach dospel po langobardskem posredništvu. Podobno je tudi s trobridnimi ostmi za pušice. Nekateri drugi tipi pušic so po vsej verjetnosti tudi južnega izvora, medtem ko so drugi običajni na alamanskih grobiščih. Bojna sekira je najdena le v enem grobu, železne ostroge pa v treh grobovih. Ostroge so vedno bile na levi peti okostja.

V posebnem odstavku datira avtor po pridevkih posamezne grobove. Točneje datira skupno 96 grobov, ki jih po skupinah postavlja v čas od sredine VI. do druge polovice VII. stoletja. Uporaba samega grobišča je bila kontinuirana od severa proti jugu. Glede na celotno grobišče 300 grobov pa prihaja avtor do sklepa, da je bilo orobišče uporabljano kakih 150 let in da ga je uporabljalo pet generacij. V zvezi z datacijo posameznih skupin grobov pa meni, da je prvotno uporabljalo grobišče 6–8 rodbin, kasneje se je pa to število povečalo na 60–80 rodbin.

Tudi glede socialne diferenciacije prebivalstva skuša avtor izvajati sklepe. Za to se mu zdijo posebno pomembni moški grobovi. Ne strinja se s H. Stollom, ki razlikuje na nekem podobnem grobišču: popolno oborožene velike kmete, siromašnejše male kmete, ki so oboroženi le s saxom, in neoborožene podložnike. Grobišče v Būlachu dokazuje avtorju le enopravnost svobodnih kmetov, katerim so kot znak svobode v mnogih primerih dali v grob tudi orožje. Šele v tistem momentu, meni avtor, ko bi se dokazalo, da je spatha oziroma sulica bila pridevek v grobu le velikih kmetov, bi se slika mogla spremeniti.

Danes sta še neznani podoba in oblika alemanske obleke. Grobišče v Būlachu je prineslo nekaj novih momentov tako glede pasice in lege okovov, dalje nošnje spathe itd. Sodeč po grobišču meni avtor, da se je ustrezna naselbina zelo naglo povečavala. Prebivalci so še v VII. stoletju bili v glavnem svobodnjaki in so se kvečjemu razlikovali po bogastvu in posesti. Ni pa danes mogoče sklepati, ali so grobišče v Būlachu pripadale posamezne skupine kmetij, ali pa zaprta vas. Avtor sklepa dalje tudi, da razne veje obrtništva niso bile v istih naselbinah. V zvezi s tem in v zvezi

z raznimi drugimi objekti pa sodi, da je trgovina s sosednjimi pokrajinami bila zelo živa.

Nato sledi obširen katalog grobov z risbami vseh objektov, razvrščenih po grobovih, katerim ustrezajo tudi fotografije predmetov v tablah, kjer so razvrščene po načinu uporabe.

Werner nam je s svojo monografijo podal zelo detajlno studijo in katalog na način, ki bi ga bilo potreba usvojiti. Kdorkoli želi danes preučevati to gradivo, ima možnost, da si sam ustvari svoje mnenje. Čeprav bi se morda zdelo, da so marsikateri stvari odveč, n. pr. risbe in fotografije istih predmetov, vendar ni tako. Na ta način je delo izčrpno in lahko zadovolji vsakega raziskovalca. Kar pa tiče avtorjevih sklepov, je uspel na temelju današnjega stanja znanosti podati vse, ki se sploh morejo podati, tako glede razprostranjenosti posameznih tipov, tehničnega dela, oblik, ornamentike itd. Uspelo mu je celo rekonstruirati nekatere doslej neznane momente, ki so nadvse pomembni tako pri nadaljnjem studiju, kakor za ustvarjanje neke sintetične slike. Že s tega gledišča je ta monografija dragocen doprinos arheologiji zgodnjega srednjega veka.

Josip Korošec

Festschrift für Rudolf Egger, Beiträge zur älteren Europäischen Kulturgeschichte, Band II, Klagenfurt 1955. — Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, str. 456 in dve tabli.

V uvodu razloži urednik dr. Gotbert Moro, da so se v drugem zvezku pridružili Eggerjevimi častilcem in sodelavcem iz avstrijskih dežel še dva iz Jugoslavije, eden iz Nemčije in eden iz Švice. Prispevki so razvrščeni po deželah po alfabetu pisateljev; prvi iz Nemčije je Ernst Sprockhoff, ki obravnava zapestnice iz zgodnje-bronaste dobe s posameznimi obroči na enem, pri večjih pa celo na šestih mestih. Te zapestnice so razširjene deloma po severnoevropskih pokrajinah, deloma v Srednji in Zahodni Evropi. Glede na nahajališča sklepa avtor, da so tem mlajše, čim bolj so oddaljene od nordijskega ozemlja. To svoje mišljenje podpre z dvema skicama. V obročkih, ki razdele zapestnico na več delov, vidi avtor simbolično predstavo sonca kot božanstva. Najstarejše pripadajo kulturi mlajših urnskih grobišč. V Srednji Evropi se pojavijo za časa popolnoma razvitega Hallstatta, na severu pa v tem času izginejo. Nadaljuje pa se tip teh zapestnic deloma še v Laténu ob Maasi in Marni. Zapestnice z obroči so se v srednji Evropi širile od vzhoda proti zahodu, dočim so na severu produkt enkratne podobe. V popisu po deželah predstavi posamezne tipe tudi s slikami.

Jos. Kastelic agnoscira žensko marmornato glavo, ki jo je dobil Ljubljanski narodni muzej iz Makedonije konec druge svetovne vojne, po primerjavi z drugimi kipi in reliefi na denarjih, kot kip cesarice Faustine mlajše.

Dim. Sergejevski govori o ilirskih čeladah na kamnitih spomenikih. Tip ilirske čelade, ki ga tukaj obravnava, je polokrogla kalota, ki se nadaljuje v širokih krajcih. Široki robovi, ki so včasih nagubani, pričajo, da je bilo te vrste pokrivalo prvotno iz usnja. Tako obliko imajo tudi severnogrške čelade. Na znanem Aleksandrovem sarkofagu nosi Parmenion tako čelado. Seveda so Ilirji nosili tudi drugačne čelade, kakršne smo našli v grobovih. S temi pa se pisatelj v tem članku ne bavi.

Alfred Schmid ugotovi v razpravi »Die frühmittelalterliche Kirche von Sursee« srednjeveško cerkev v Sursee-ju (kanton Luzern). Ko so marca leta 1941 pričeli kopati temelje za ribiško hišo, so zadeli na ostanke zidov stare cerkve, ki je ležala med plastmi bronaste dobe. Rimsko periodo je označevalo le nekaj ostankov hipokausta. Iz srednjega veka je pa bilo nekaj malega keramičnih in kovinastih fragmentov. Enoladijska cerkev je zgrajena iz kamna lomljenca, deloma iz rečnih oblic, in leži na hrastovih

pilotih. V gornji tretjini ji je desno in levo prigradenih dvojje manjših apsidastih zgradb, kar pokaže sl. 1—3. V bližini so odkopali skeletno grobišče z enim samim kamnitim sarkofagom. Kdaj je bil zgrajena ta cerkev, ni točnih podatkov. Celo pravljica ne ve nič o tem. Avtor primerja načrt te cerkve z mnogimi znanimi v Švici in drugod (sl. 5—7). Po dolgih razmotrivanjih in srednjeveških virih pride do rezultata, da omenjena cerkev ni dolgo služila namenu in da je bila zgrajena v 10. stoletju.

Praktično področje, to je »Osttiroler Bergbaufragen« obravnavata E. Preuschen in R. Pittioni. Slavljenec R. Egger in C. Praschniker sta objavila leta 1928 nagrobnik senatorja Popaia iz Pichla v Vzhodni Tirolski. Že takrat je Egger sklepal na rudnike v bližini tega kraja, kar je potrdila preiskava domačinke R. Ghedine, ki je našla s poizvedovanjem pri kmetih številne ostanke žlindre. Ugotoviti je bilo mogoče na temelju ostankov nekdanjih topilnic in srednjeveških virov kontinuiteto naselja od prazgodovinskih časov do današnjega dne. Iz karte (sl. 3) je razvidno, da je bilo rudarstvo v dolini reke Isel močno razvito. Težko pa je datiranje teh ostankov, ker so keramični fragmenti v bližini zelo redki. Prof. Menghin je iz kovinastih predmetov ugotovil, da so iz časa grobišč z urnami, hallstatta C—D in celo laténa. Kasneje so našli tudi še drugod mnogo ostankov, ki tudi potrjujejo kontinuiteto današnjih naselbin. Verjetno je, da so prav zaradi velikega rudnega bogastva prodrli Iliri in kasneje Kelti tako globoko v doline Turskih Alp. Da so se tudi Rimljani zanimali za te kraje, nam potrjuje že omenjeni napis.

V področje klasične arheologije pa spada razprava O. Walterja »Die Bose am Nordportal des Erechteion«. Med drugimi nepravilnostmi omenja neke vrste bulo izpod druge rozete na zunanji 1. strani vrat. Take izbokline so služile za ovijanje vrvi okoli kamna ali da so z orodji laže dvignili kamen s svojega mesta. Kasneje so te izbokline odklesali. V mnogih primerih so pa vseeno ostale, kar razlaga avtor s praznovernim mnenjem, da mora zgradba na ta način ostati nedovršena.

E. Braun poskuša razložiti v razpravi »Die Besetzung der obrigkeitlichen Ämter nach Aristoteles«, kako so v Atenah upeljavali oblastnike v službo. Avtor citira najprej del Aristotelove »Politikā«, ki govori o tem, nato pa navaja posamezna mesta, ki govore o načinu izbiranja kandidatov v upravno službo. Vseh 12 od Aristotela navedenih načinov ima lahko svoj vzrok ali v demokraciji, lahko pa tudi v oligarhiji ali v politeji z aristokratskim priveskom.

Kurt v. Willvonseder je pa prispeval k študiju naselitve Vzhodnih Alp s člankom »Zur keltischen Besiedlung des Ostalpenraumes«. Glavne in najbolj ugodne ravnine za naselitev so bile v Vzhodnih Alpah Dunajska in Celovška kotlina. V vzhodnem alpskem prostoru so do Donave stanovali Iliri in Veneti. Avtor navaja različna mišljenja o naselitvi Keltov, med drugim tudi mnenje P. Reineckeja. V ta prostor so vdrl za časa velikega preseljevanja Kelti. V južnoalpskem prostoru se je ohranila posebna keltska kultura do prihoda Rimljanov, ki so ta ozemlja romanizirali. V Koroški dokazujejo keltski element najdbe od začetka 2. stoletja pr. n. š. do konca 3. stoletja po n. š. Tudi mnoga imena to dokazujejo. Saj so nekatera keltska imena postala celo gentilicija. Tudi češčenje keltskih božanstev na Koroškem govori za to. Častili so n. pr. Marsa Latobia in genija s kukuljico (kapuco). Iz teh podatkov sledi, da je bil v Koroški keltski element v mlajšem laténu in do konca 3. stoletja po n. š. odločilen. Nekateri avtorji, n. pr. Pittioni, Reinecke itd., mislijo nekoliko drugače. V vzhodni Štajerski in Gradiščanskem je številčno najmočnejši ilirski element; stoji pa najprej pod močnim keltskim, kasneje pod rimskim kulturnim vplivom. Prvotno prebivalstvo dokazujejo predvsem imena rek. Avtor navaja novejšje pisatelje, ki so se bavili s tem problemom. Kelti so se naselili v prvi vrsti v plodnih ravninah, ki so bile naseljene že v času Hallstatta. Iz teh krajev so se pa Iliri umaknili v oddaljenejša in teže pristopne doline. Dalje na-

vaja pisatelj posamezne avstrijske predele in ugotavlja, koliko so bili keltizirani. H. Zürn misli, da je bilo ozemlje Severnih Alp naseljeno še pred pričetkom B periode po Keltih iz jugozahodne Nemčije. Pravo preseljevanje Keltoev se je pa pričelo, ko so prodrli skozi Ilire okrog leta 400 po n. š. Müller-Karpe zastopa mišljenje, da so Kelti prišli v južno alpsko ozemlje v kasnem tretjem stoletju, ker tam ni dokazana latenska materialna kultura pred srednjim laténom. Nekateri pa mislijo, da so prišli Kelti k nam šele v 2. stoletju, ker jih antični pisatelji šele takrat omenjajo. Iz razprave sledi, da si raziskovalci še danes niso edini o pričetku, času in intenzivnosti keltskega naseljevanja v vzhodnoalpskem prostoru. Tudi ni mogoče točno ugotoviti predelov, kjer so imeli Kelti večjo ali manjšo zgodovinsko vlogo, kje so bili gosto ali redko naseljeni in tudi, kje so posamezna plemena bivala. Predvsem pa manjka preddel na področju arheologije, numizmatike, epigrafike, zgodovine, raziskovanja imen in podobno.

H. Ladenbauer-Orel (*Ein neues Latènegrab von Brunn a. d. Schneebergbahn, Niederösterreich*) opiše najprej inventar keltskega grobišča v Brunnu v Dolnji Avstriji. To grobišče je publiciral K. v. Willvonseder. Vse govori za to, da gre tukaj za grob z raztroseno žganino. Ta grob kakor tudi bližnja grobišča iz Mannersdorfa in Neunkirchena kakor tudi grobišča iz Dalja v Hrvatski, spadajo v srednji Latén. Kelti so svoje mrlice pokopavali. Šele kasneje so jih pod vplivom Ilirov pričeli sežigati. Kateri etnični skupini so pripadali pokojniki iz Brunna, pa ni mogoče točno ugotoviti.

E. Vetter (*Die neuen venetischen Inschriften von Lägole*) je poskusil čitati napise na predmetih, ki so jih našli v letih 1949 in 1951 v Lägole. Sedaj so v občinskem muzeju v Pieve di Cadore. Ti napisi so zelo sorodni napisom na stenah v Würmlacher-ju in na bronasti pločevini iz Gurine. Pisatelj omenja najprej nekatere posebnosti venetske pisave, nato opisuje posamezne predmete in fragmente. Našli so tudi nekoliko kosov z ohranjenimi latinskimi napismi. Podatki teh napisov nam nekoliko olajšajo čitanje napisov iz Gurine in iz Würmlacha. Patronimika iz Lägole in večina iz Würmlacha nam dokazujejo, da so bila imena v alpskih dolinah drugačna kakor iz Este. To je mogoče razložiti samo s tem, da je bil vpliv keltskega elementa v Alpah močnejši kakor v Este.

W. Hahland (*Bildnis der Keltenfürstin Adobogiona*) obravnava doprsni ženski kip, ki so ga našli pri odkopavanjih svetišča Here Basileje v Pergamonu. Ta marmorni kip so že mnogokrat omenjali v strokovni arheološki literaturi. Avtor ga skuša tudi še identificirati, kar mu popolnoma uspe. Portretni kip izvira iz sredine prvega stoletja in je imel mnogo zlatega nakita. Portret ne predstavlja grške osebe, ker se zelo razlikuje od vseh do sedaj poznanih grških ženskih skulptur, ki so večinoma močno idealizirane. Izraz portreta je nekako v sredini med patetično vzvišenostjo in naturalističnim posnemanjem. Ima močan, resničen notranji izraz, ki ga močno razlikuje od običajnih plehklih hellenističnih idealnih kipov. Iz obraza žari na eni strani barbarska surovost s silno nežnostjo, na drugi strani pa ogromna energija, združena z močno željo po izživiljanju; vendar je splošni izraz obraza jasna, kmečko prijetna, hrapava preprostost. Barbarski izraz tega kipa kaže nedvomno na srednjeevropski tip. Na glavi mu je bil pritrjen z žebeljički zlat diadem. Napis na štirioglatem podnožju pove, da gre za portret keltske kraljice Adobogione (II.), žene tetrarha Brogitarosa, ki je postal leta 58 pred n. š. kralj galatskih Trokmercev. Na ta način je določen tudi čas, kdaj je bil kip postavljen. Dobili smo pa poleg tega še realen tip keltske žene iz roke dobrega grškega umetnika. Ta tip se razlikuje od idealiziranih pergamonskih kipov predvsem po tem, ker ima glava orlovski nos, nizko izbočeno čelo in močne lične kosti. Na vsak način je kip kraljice Adobigione izraz keltskega tipa. Pisatelj ugotovi,

da je bila Adobogiona (II.) hčerka Deiotaura, ki je vodil znameniti Galačanski upor proti Mitridatu VI. in njegovemu poveljniku Enmahu. Adobogiona pa je bila tudi žena Brogitara, kralja galatskih Torkmercev. Dalje opisuje pisatelj usodo raznih tej ženi več ali manj sorodnih keltskih vladarjev v Mali Aziji. Te zveze nam še bolj pojasni na koncu članku priložen rodovnik.

Jos. Weninger opisuje v članku »Ein Schädel aus einem Ephesischen Heroengrab aus der Zeit um die Christi Geburt« lobanjo, ki so jo našli pri izkopavanju v Efezu, ki ga je vodil leta 1929 dunajski profesor Keil. Pri tem izkopavanju so prodrli skozi strop v osmerokotno grobno kapelico, kjer so vzeli iz prvega sarkofaga, napolnjenega z vodo, lobanjo mlajše ženske osebe. Ta je morala biti na vsak način pomembna osebnost, če je bila za njo zgrajena cela grobna aedicula. Natančno raziskovanje je ugotovilo, da je morala biti tukaj pokopana ženska oseba, stara 16—17 let.

Albin Lesky nam pokaže v razpravi »Amor bei Dido«, kako je Amor, spremenjen v Aenejevega sina Askanija, zbudil v Didoninem srcu ljubezen do Aeneja. Vergil ne predstavi v Didonini pravljici Erosa kot človeški nagon v smislu helenističnega pesništva in rimskih elegikov, ampak kot veliko Kosmos pretresujočo, a obenem ohranjujočo silo. V vsej antični umetnosti je Amor upodobljen, sedeč v naročju žene samo enkrat, in sicer na krateru iz 4. stoletja, ki se danes nahaja v berlinskem muzeju. Na tej južnoitalski vazi sedi Eros v naročju Helene, pred katero stoji orientalsko obleden Paris. Avtor pride do zaključka, da je Vergil moral videti več takih ali podobnih slik, in je ta motiv porabil za počasi se vzbujajočo Didonino ljubezen. Samo korak naprej pa je Eros upodobljen kot Askanij.

Verjetno je, da sta bila grobna reliefa iz Pibra pri Köflachu vzdana v stene kakšne grobne edikule, kar tudi misli A. Schober v svojem članku »Das Abenteuer des Adonis«. Po primerjanju ohranjenih likov prvega reliefa z drugimi pride avtor do zaključka, da gre tukaj za skrbno Afroditino negovanje na lovu ranjenega Adonisa. Za nas je zanimiv lik Afrodite, ki je popolnoma enak Afroditi na nedavno odkritem reliefu iz Gornjega grada. Umetnik se ni držal suženjsko predložka in je vse skupaj združil v novo kompozicijo. Prav tako samostojno oblikuje umetnik tudi drugi relief, ki nam predstavlja slovo Adonisa od Afrodite, ki pa je še bolj poškodovan kot prvi.

Eggerjev učenec Rudolf Noll navaja v svojem sestavku »Telephorus-Genius cucullatus« Eggerovo tezo, ki jo zagovarjajo tudi mnogi drugi učenjaki, da je Telephoros nastal v Pergamonu. On opravlja isto delo kot Genius Cucullatus, ki so ga našli na Koroškem pri Wabersdorfu. Ker zaziblje v krepilni spanec bolnike, ga pogosto upodablja v spremstvu Asklepija. Pisatelj našteje še nekaj takih do sedaj neznanih likov. Najprej omenja pet takih likov iz Dacije. Toda čim bolj se bližamo zahodu, tem redkejši so spomeniki take vrste. Zaradi tega sta zelo važna dva Telephorova spomenika iz Aquink. Po Szylagijevem mišljenju bi bil mlajši relief iz časa 101/102 po n. š. To bi bil torej najzgodnejši relief tega božanstva, čemur pa avtor upravičeno oporeka. V zbirkah Narodnega muzeja na Dunaju so odkrili fragment iz kosti, kjer sta zopet upodobljena Asklepij in njegov spremljevalec Telephoros, ki stoji v vdolbini in nosi dolgo pelerino in kapuco na glavi. Najdbe iz Akvileje izvirajo verjetno iz drugega ali tretjega stoletja po n. š. Tudi v Scarabantiji so izkopali nek predmet iz jantarja, ki je predstavljal genija s kapuco na glavi. Izvira nedvomno iz neke akvilejske delavnice in predstavlja umetnino iz konca prvega ali iz začetka drugega stoletja. Kukulati so postali sčasoma last zahodnoevropskega bajeslovja. Tako so jih odkrili v Britaniji štiri, nekaj drugih pa v Porenju. Antični kukulatus je tudi v zvezi s srednjeveškim menihom, ki nosi kapuco. Ime cucullatus se je ohranilo pri nas v krivatskem izrazu kukuljica.

L. Schmidt, po poklicu etnograf, pa je tudi Eggerov učenec, proučuje žensko pokrivalo v članku pod naslovom »Der norische Polos«. Ugotovi velik napredek etnografije tudi v tem, da so se nekatere antične oblike obleke mutatis mutandis ohranile celo do današnjega dne. Posebno ga pa zanima merniku podobno žensko pokrivalo, ki ga nosijo nekatere žene na spomenikih iz Virunuma in bližnje in daljne okolice. Po avtorjevem mišljenju je to pokrivalo odličnih ženskih oseb. On imenuje to pokrivalo noriški polos, analogno kroni, ki so jo nosila v vzhodnem sredozemlju od drugega tisočletja naprej razna ženska božanstva. Posebno so nosila taka pokrivala ženska božanstva-matere. Pisatelj našteva posamezna božanstva od 13. in 14. stoletja naprej do Atargatis v Dura Europos iz 3. stoletja po našem štetju. Razne oblike polos-pokrivala so bile v polpreteklem času važen sestavni del ženske svečane obleke. To nam dokazujejo nekatere ženska pokrivala iz 15. stoletja iz Makedonije, kakor jih je narisal Niclas Nicolai iz Bolgarije v 17. stoletju (E. Brown) in iz Dalmacije (Imotski) v 19. stoletju Carrara. Pisatelj našteva slična pokrivala tudi od drugod, največ iz Nemčije. Polos-pokrivala je našel pisatelj celo v Mezopotamiji in Armeniji, posebno pri moških. Vendar moško in žensko polos-pokrivalo ne gresta paralelno. Meja med vzhodnimi in zahodnimi Indogermani je tudi meja med ženskim in moškim polosom. Škoda, da nima ta razprava slik, čeprav jih je v citirani literaturi mnogo.

B. Saria, »Fragment eines antropomorphen Gefäßes aus St. Pölten«. Prof. Saria je našel pri svojem izkopavanju v St. Pöltnu leta 1951 med drugimi predmeti tudi ustje in vrat antropomorfne posode iz svetlorumene, dobro pečene gline. Fragment ima obliko ženske glave z brado i z lasmi, spletenimi v štiri kite. Na glavi počiva venec, ušes ni. Ali je imel tudi ostali del antropomorfno obliko, ni bilo mogoče ugotoviti. Ker iz položaja, kjer je bil najden ta fragment, ni bilo mogoče dognati, kateri periodi pripada, navaja pisatelj mnogo drugih antropomorfnih posod od Troje in Vinče pa do fragmentov rimske keramike. Za vse to navaja avtor bogato literaturo; razlikuje dve vrsti antropomorfnih posod: eno, pri kateri ima vsa posoda človeško obliko, in drugo, kjer ima samo gornji del obliko človeške glave. Taka je n. pr. posoda z Magdalenske gore, od katere prinaša avtor tudi sliko. Dalje jo primerja z nekaterimi kosi vzhodnoalpske antične keramike in z ilirsko in keltsko keramiko. Saria upravičeno dvomi, da bi pripadal fragment kaki srednjeveški posodi, kar je razvidno iz opisa samega izkopavanja. Za to pa govori tudi prečiščena in svetlorumena glina.

L. Franz obravnava v razpravi »Zu den Helmhöfen der Ostalpenländer« fragmente neke bronaste čelade, ki so jo našli na griču Fuchsecku pri Innsbrucku. Fragment je del criste in je ornamentiran s črticami in pletenino. Važen je zaradi tega, ker ga je lahko datirati v zvezi z drugimi predmeti. Bronasta fibula s tremi na verižicah visečimi priveski je slična drugim najdbam iz zgodnjecesarske dobe. Zaradi tega misli avtor, da je tudi čelada iz tega časa. V tem ga potrjujejo tudi ostanki v bližini najdene keramike. Pisatelj meni, da te najdbe potrjujejo Reineckejevo opredelitev take vrste čelad v zgodnjo cesarsko dobo. Na griču Fuchseneck bi bila po pisateljevem mišljenju, kakor tudi na drugih gričih ob reki Inn, mala naselbina.

Fritz Eichler piše v svojem članku »Bronzeleisten aus Aguntum«, da je našel dva skupaj spadajoča ornamentirana kosa bronaste letve iz Agunta, ki ju je sestavil. Ugotovi, da sta pripadala stropu, a ne okovju vrat. Fragmente iz Agunta primerja z drugim okovjem in z ornamentami helenističnega Vzhoda. Po stilski analizi ugotovi, da spadajo fragmenti iz Agunta v Vespazijanov čas. Kje so nastali, pa ni bilo mogoče ugotoviti. Na vsak način je to import juga, iz Italije.

»Ein Herstellungsversuch von Sigillata aus Noricum« je članek, v katerem M. Hell opisuje najdbo lončarske delavnice v bližini salzburškega letališča. Ta obrt je trajala na tem mestu do konca II. stoletja po n. š. Med

črepinjami je zelo zanimiv fragment sive še ne žgane posode, ki je okrašen kot sigillata (Tip Draggendorff 37, I). To je pa tudi edini kos sigillati podobne nežgane posode med ca. 22.000 črepinjami.

Erich Polaschek nam pokaže v članku »Noricum in Ptolemaios Geographie« geografsko sliko Norika, kakor jo je podal antični geograf Cl. Ptolemej. Najprej našteje mesta v Noriku, ki jih od drugod ne poznamo. Ptolemej razdeli vsa mesta v Noriku z ozirom na njihov geografski položaj v tri skupine. Prvič mesta, ki so astronomsko točno določena, drugi kraji ob važnih prometnih žilah. V tretjo skupino pa spadajo ostali kraji. Pisatelj navaja dalje, kakšnih enotnih mer se je Ptolemej posluževal in katera geografska predela je uporabljal (Marinos). Ptolemej je narisal karto Norika, Retije, obeh Panonij, Ilirika in Dalmacije. Pisatelj našteva tako imenovana *ἐπίσημοι πόλεις* v Noriku in njihove medsebojne razdalje. Razdalje med posameznimi mesti ustrezajo resničnim razdaljam. Drugače pa je pri krajih druge in tretje vrste, kar skuša pisatelj razložiti. Ptolemej v svoji karti nima označenega mesta Juvavum (Salzburg), kar lahko tolmačimo le na ta način, da tega tudi njegov vir, Marinos, ni imel. Na vsak način je pisatelju uspelo na temelju položaja mest v Noriku osvetliti delovno metodo Marinovo in Ptolemejevo. Za lažje razumevanje je tudi priložena karta Norika v Ptolemejevi Geografiji.

A. Hild navaja v članku »Brigantimus Frühkastell«, da so Rimljani zgradili na mestu keltskega oppida kastel. Iz dela ohranjenega napisa sledi, da se je to zgodilo za časa Druza. Ko so prestavili vsa taborišča na Donavo, je tudi od tod prestavljena vojaška posadka. Šele za cesarja Valentinijana je bila postojanka ponovno utrjena, kar dokazujejo tri metre debeli zidovi.

V članku »Die Juventus von Virunum und die ephesische Ephebie« se ozira Jos. Keil na Eggerjev članek o antičnem reliefu iz Gratzter Kogla. Na tem reliefu je upodobljen sprevod mladih dečkov, tako imenovani *lusus iuvenalis*, kakor ga je pravilno ugotovil Egger. Prof. Keil našteje v tej razpravi več napisov iz Efeza, ki se nanašajo na te igre. Vsako šolsko leto so končali z javnim nastopom. Iz enega ohranjenih napisov ugotovi avtor, da je efeška efebija priredila v čast cesarju Hadrijanu posebno igro — *lusus iuvenalis*. Iz tega pisatelj ugotovi, da so bile omenjene igre v navadi tako v vzhodni, kakor tudi v zahodni polovici rimskega imperija, posebno od cesarja Avgusta dalje.

Alfr. Neumann, »Zu den Ehrenzeichen des römischen Heeres«, dokazuje, do kdaj so v rimski vojski posamezna »*dona militaria*«. Ugotovi, da je bila »*hasta pura*« eno najstarejših vojaških odlikovanj. Odlikovanje »*Corona aurea*« naj bi se razvilo iz zlatih vencev, ki so jih premagani narodi in mesta poklanjali poveljniku, da bi si na ta način pridobili njegovo naklonjenost. Najvišje odlikovanje je bil pač triumf, kjer je triumfator po končani slovesnosti poklonil svoj lovorov venec Jupitru Kapitolskemu. Iz vsega članka se vidi, da so bile *coronae-venci* prava odlikovanja.

A. Betz omenja v svoji izčrpni razpravi »Noriker im Verwaltungs- und Heeresdienst des römischen Kaiserreiches« najprej celjskega domačina z imenom T. Varius Clemens, ki je vršil visoke upravne dolžnosti križem velikega rimskega imperija. Pisatelj navaja med celo vrsto drugih rimskih funkcionarjev Norika kot prvega naslednjega Aeliusa Crispina iz Flaviae Solvae, ki je Clemensov mlajši sodobnik. Dalje so še nekatere osebnosti, ki so dosegle municipalne položaje ali pa so postale vitezi, kot n. pr. T. Attius Tutor itd. Zelo veliko pa je bilo Noričanov, ki so dosegli centurionsko čast. Veliko jih je kasneje služilo v gardi. Pisatelj navaja dalje imena vseh rimskih vojakov, ki so bili po rodu iz noriških mest ali za katere samo vemo, da so bili iz province Norik. Pisatelj določi pri vseh teh imenih več ali manj natančno dobo, kdaj so služili v vojski. Tako jih je bilo iz Celeje od št. 5 do 48, iz Virunuma od št. 76 do 110 itd. Torej je iz Celeje do sedaj

največ znanih vojakov Norika, ki so služili v rimski vojski. Verjetno je, da bodo v bodočnosti našli še več podobnih napisov, posebno zaradi tega, ker so se od Hadrijanovega šasa naprej legije rekrutirale iz moštva province, kjer se je legija zadrževala. Noričani niso služili v vojni mornarici in tudi ne v »cortes vigilum«, kjer so pa Panonci dobro zastopani.

Nič manj temeljito delo za poznavanje Norika kot prejšnji Betzov članek je razprava H. Deringerja, »Die römischen Meilensteine der Provinz Noricum«. Pisatelj govori najprej splošno o rimskih milnikih in omenja med drugimi tudi, da gre pri sedanjih milnikih predvsem za razdaljo od kraja do kraja, dočim je važen pri rimskih tudi čas, kdaj so bili postavljeni, kar je mogoče ugotoviti iz napisa, posebno iz cesarjevega imena. Pisatelj tudi ugotovi, da se je za vsako provinco uporabljala posebna določena formula. V kronološkem pregledu ugotovi, da je bilo v Noriku 92 milnikov. Nato še posebej obdela vsak milnik. Tudi v srednjeveških virih so večkrat omenjeni milniki, ki so mogoče rimski. Vsi rimski milniki so imeli napise, čeprav so danes mnogi brez njih. Temu so krive vremenske razmere, predvsem dež in sneg. Pri milnikih, ki so jih našli v celjskem področju, ni nikdar omenjen kraj, od koder se šteje razdalja, kar je povsod drugod navada.

H. Thaller (Die Städte der Vita S. Severini im Donauraum) obravnava mesta ob Donavi, kolikor jih navaja Eugip v svoji Vita S. Severini. Namen dela je ugotoviti več ali manj sigurno kontinuiteto podonavskih mest. Avtor ugotovi, da so bila mesta v rugijskem interesnem področju uničena, dočim so ona pri Alemanih obstajala še naprej. Na vsak način je v alemanških mestih obstajala večja ali manjša naselbinska kontinuiteta.

Gilbert Trathnigg, »Merowingische Sarkophag-platten«. V baptisteriju sv. Ivana v Poitiersu stoji cela vrsta pokrovov s sarkofagov iz merovingškega časa. Nekateri imajo kot ornament križ; ti so krščanski. Drugi pa imajo znake paganskih kultov, predvsem krog z izbijajočimi žarki (podoba sonca). Vsi ti ornamenti imajo neko mistično značenje, ki ga pisatelj duhovito razlaga in primerja z ornamenti na predmetih iz te dobe. Ako primerjamo te sarkofagove plošče s pokrovi sarkofagov drugih germanskih narodov, ne najdemo nobene paralele.

Fr. Zimmermann ugotavlja v članku »Der Grabstein der ostgotischen Königstochter Amalafida Theodenada in Genezzano bei Rom« iz fragmenarnega napisa, da gre za osebe, ki so živele v 6. stoletju. Spomenik ni v prvotnem položaju, ker je cerkev bila zgrajena šele v 11. stoletju. Verjetno je bil prvotno v Rimu. Na vsak način gre za grob člana rodbine Amalijcev. Z razlago tega spomenika se je posebno bavil de Rossi, ki pa ni prišel na idejo, da je omenjena oseba istovetna s Theodenantho, soprogo Gota Ehrimuta, ki jih omenja že Prokop (Bel. Get. I, c. 8) in je hčerka poslednjega gotskega kralja Theodahata. Avtor pride na osnovi primerjave in podatkov prejšnjih raziskovalcev do sklepa, da je Teodenanda in Theudenantha (pri Prokopu) ena in ista oseba, na vsak način pa gotska princesa iz kraljevske hiše Amalijcev, in da je bil njen spomenik postavljen najkasneje meseca februarja leta 637. Po avtorjevem mišljenju je bil grob z napisom omenjenih oseb v atriju gotsko-arijanske, kasneje zopet katoliške cerkve svete Agate v Rimu. Postaviti ga je pa dala Theodahathova hčerka Theodenada. Avtor analizira razne dogodke iz zadnjih časov gotske vlade in poda točno sliko tega časa.

Nove najdbe, ki pojasnjujejo slovansko in langobardsko zgodovino, objavlja H. Mitscha-Märheim v članku »Neue Bodenfunde zur Geschichte der Langobarden und Slawen im Österreichischen Donauraum«. Najprej opiše nove grobne najdbe iz Hohenaua, Baumgartena ob Moravi, Poysdorfa (N. Oest.) in Stinkenbrunnu in Gradiščanske. Nato jih skuša analizirati in ugotovi, da spada večina grobov v langobardski kulturni krog. Navaja mišljenja čeških učenjakov Eisnerja, Borkovskega in Poulika, ki datirajo slovanske grobove iz Nižje Avstrije pred leto 550, s katerim se pa avstrijski

raziskovalci nikakor ne soglašajo. Pač pa so ti prepričani, da izvirajo ti grobovi iz druge polovice VI. stoletja, ko je odšel že večji del Langobardov leta 568 v Italijo. Nekaj jih je pa ostalo v Dolnji Avstriji in v Moravski. Ti so prišli omenjenega leta pod avarsko-slovansko oblast. Grob v Hohenauu pripada enemu tistih zgodnjih slovanskih naseljencev, ki so prišli v te kraje šele po letu 550. Ščasom šele so slovanski priseljenci popolnoma izpodrinili prejšnje langobardske prebivalce in jih absorbirali.

E. Zöllner smatra v svojem članku »Ein Markgraf des karolingischen Südostens im französischen Epos?«, da bi bil to Albericht, tretji mejni grof, ki ga omenja »Libellus de conversione Bagoariorum et Caranthanorum«. Francoski ep je med seboj pomešal časovno daleč narazen stoječe generacije. Za nas je ta francoski ep v verzih iz sredine XIII. stoletja, ki opisuje dela Burgundca Alberiha, ki se vojskuje tudi na Bavarskem, predvsem dokaz za literarno izročilo politično-genealoških zvez zgodnjega srednjega veka. To dokazuje motno izročilo velikih in mogočnih rodbin državnega plemstva. V tem primeru se nanaša izročilo na Burgundce. Zgodovinska pomembnost in položaj Agilofingov, njihovih naslednikov in sorodnikov ter njihove zveze z grofi jugovzhodnih mark se še enkrat odrazijo v tem francoskem epu srednjega veka.

H. Gerstinger opozori na fragment Ciceronovega rokopisa iz X. stoletja. Ta obsega cel Ciceronov tekst »Laelius de amititia« c. 3. Vsega sta ohranjena samo dva lista velika po $22 \times 16,5$ cm, le od spodnjega roba manjka ozek trak. Pergament iz telečje kože je zelo skrbno izdelan. Črnilo je sepija rjavo, pismo je kaligrafska okrogla minuskula. Graški rokopis je eden najstarejših rokopisov tega teksta in ima zaradi tega svojo vrednost.

W. Frodl, »Ein gemaltes Portatile« je naslov dela, ki obravnava ploščo prenosljivega oltarčka iz Predlitz iz XII. ali XIII. stoletja. Plošča je okrašena samo s sliko. Smrekova deska ima v sredini prostor za kamnito ploščo in za relikviarije. Okvir ima naslikano korenino Jesejevo s preroki, ki so prerokovali o Kristusu. Iz tipov sklepa pisatelj, da je spomenik nastal okrog leta 1270. S tem razdobjem soglašajo tudi žive barve in sicer ognjeno rdeča in črnozelena. Od medaljona do medaljona se pa vije vinska trta, znak nastopajoče gotike. Vse to priča, da je plošča nastala v kaki samostanski delavnici. Verjetno v bližnjem samostanu sv. Lamberta.

Fr. Miltner ugotovi v članku »Bemerkungen zur Geschichte von Lavant in Osttirol«, da je posvetil cerkev sv. Ulriha v Lavantu (Vzhodna Tirolska) papež Leo IX. ne pa Leo IV. Eggerjeva izkopavanja so pa odkrila v bližini tega mesta kasnoantično utrjeno pribežališče in ruševine zgodnje krščanske cerkve. Vse to dokazuje, da je igral Lavant v zgodnjem krščanstvu Vzhodne Tirolske važno vlogo. Avtor citira razne listine, ki pogrešno omenjajo papeža Leona IV. Avtor omenja tudi Pavla Santonina, ki je na svojem potovanju videl omenjeno cerkev.

ZAMENJAVA

Arheološka sekcija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti zamenjava akademijske izdaje arheološke vsebine s spodaj navedenimi ustanovami in je doslej prejela naslednje publikacije:

The Archaeological Section of the Slovene Academy of Sciences and Arts exchanges its archaeological publications with the following Institutions and as far as this received following publications:

Albuquerque. The University of New Mexico:

The University of New Mexico Bulletin. Archaeology series. Vol. 1, Nr. 1, 1930; Vol. 3, Nr. 1, 1934.

The University of New Mexico Bulletin. Anthropological series. Vol. 1, No. 3, 1936, No. 4, 1936 (1950), No. 5, 1936; Vol. 2, No. 1, 1937, No. 3, 1937, No. 4, 1938, No. 5 1938; Vol. 3, No. 4, 1940, No. 5, 1941; Vol. 4, No. 1, 1942, No. 2, 1943, No. 3, 1945.

The University of New Mexico Bulletin. Bibliographical series. Vol. 1, No. 2, 1946.

University of New Mexico Publications in Anthropology. No.: 1, 1945; 2, 1946; 3, 1947; 4, 1949; 5, 1949; 6, 1950; 7, 1952; 8, 1953.

Amersfoort. Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek:
Berichten. IV, 2, 1953.

Aquileia. Associazione Nazionale per Aquileia:
Bollettino dell'Associazione Nazionale per Aquileia. Anno XXIV e XXV, 1953 e 1954.

Athènes. Akademia Athenon:
Praktika the Akademias Athenon. Tom: 22, 1951; 23, 1949; 24, 1951; 25, 1952; 26, 1952.

École française d'Athènes:

Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome.

Fascicule: 150, 1941; 169, No. 1, 1949, No. 2, 1950; 172, 1951.

Études crétoises. Tome: I, 1928; II, 1930; IV, 1936; V, 1938;

VI, 1942; VII, 1945; VIII, 1948; IX, 1953.

Études Thasiennes. I, 1944.

Haspels C. H. E.: Attic Black-Figured Lekythoi. 1936.

Bad Godesberg. Deutsche Forschungsgemeinschaft:

Gnomon. Band: 25, Heft 6, 7, 8, 1953; 26, Heft 1, 2, 1954.

Bagdad. The Direktorat-General of Antiquities:

Sumer. A Journal of Archaeology in Iraq. Vol. IX, No. 1, 2, 1953.

- Basel.** **Institut für Ur- und Frühgeschichte der Schweiz:**
Ur-Schweiz. Jahrgang XVIII, 1954, Nr. 1.
- Berlin.** **Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin:**
Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte. Band I, 1953.
- Bologna.** **Istituto di archeologia dell'Università (presso il Museo Civico):**
Emilia Preromana. Nr. 3, 1953.
Ducati Pericle: Sui primi tre documenti di lingua latina. 1939.
Ducati Pericle: Tito Livio e le origini di Roma. 1942.
- Bonn.** **Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Rheinische Vierteljahrsblätter. Jahrgang 18, Heft 3/4, 1953.
Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande:
Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseum in Bonn. Heft 152, 1952.
- Bordighera.** **Museo Bicknell — Istituto Internazionale di studi Liguri:**
Atti del I^o Congresso internazionale di studi Liguri. 1952.
Rivista di studi Liguri: Anno XIX, Nr. 1—4, 1953.
- Brno.** **Moravski narodni museum:**
Časopis Moravského musea v Brně. Svazek: XXXI, 1947; XXXIII/1, 1947; XXXIV/2, 1949; XXXV/1, 2, 1950; XXXVI/2, 1951; XXXVII, 1952; XXXVIII/1, 2, 1953.
Přírodovědecká fakulta Masarykovy university:
Rada I/2, číslo 343, 1953.
- Bruxelles.** **Musée royaux de Belgique:**
Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique. Tom XXIV, 1953.
- Cambridge.** **Archaeological Institute of America:**
American Journal of Archaeology. Vol. 58, No. 1, 2, 1954.
Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University:
Hencken Hugh: A Two-looped socketed Axe of the seventh century B. C. 1953.
Hencken Hugh: Beitzsch and Knosos. 1953.
Old World Bibliography. No. 7, 1954.
Papers of Peabody Museum of Amer. Archaeol. and Ethnol. Vol. XLVIII, No. 1, 1953.
Cambridge University (Anglija):
Clark J. G. D.: The Mesolithic Age in Britain. 1952.
Droop J. P. M. A.: Archaeological Excavations. 1915.
Gardiner Alan H.: The Attitude of the Ancient Egyptians to Death and the Deat. 1935.
Glanville S. R. K.: The Growth and Nature of Egyptology. 1947.
Leakey L. S. B.: The Stone Age Cultures of Kenya Colony. 1931.

- Cardiff.* **The National Museum of Wales:**
Forty-sixth annual report 1952—1953, 1953.
- Columbia.* **Redakcija Archaeology:**
Archaeology. Vol.: 6, Nr. 4, 1953; 7, Nr. 1, 1954.
- Columbus.* **Ohio State Museum:**
Museum Echoes. Vol. 26, No. 12, 1953; Vol. 27, No. 1, 2, 3, 4, 1954.
- Eisenstadt.* **Landesmuseum:**
Burgenländische Heimatblätter. 15. Jahrgang, Heft 3, 4, 1953.
- Firenze.* **Redakcija Rivista di scienze preistoriche:**
Rivista di scienze preistoriche. Vol. VI, Fasc. 1—2, 1951.
- Flagstaff.* **Museum of Northern Arizona:**
Mc. Gregor John C.: The Hohokam culture of Northwestern Arizona. 1951.
- Frankfurt am Main.* **Deutsches Archäologisches Institut:**
34. Bericht der Römisch-germanischen Kommission 1951 bis 1953, 1954.
Germania. Jahrgang 31, Heft 3/4, 1953.
Mitteilungsblatt, Nr. 5, 1954.
- Genève.* **Archives Suisse d'anthropologie générale:**
Sauter Marc-R.: Préhistoire du Valais. 1950.
Musée d'art et d'histoire:
Genava. N. S. Tome: I, fasc. 1, 2, 3—4, 1953; Tome II, fasc. 1, 1954.
- Graz.* **Archäologisches Institut der Universität Graz:**
Diez Erna: Ein neues Porträtkopf des Tiberius. 1953.
Landesmuseum Joanneum:
Schild von Steier. Beiträge zur steirischen Vor- und Frühgeschichte und Münzkunde. Heft: 2, 1953; 4, 1954.
- Groningen.* **Biologisch-Archaeologisch Instituut, Rijks Universiteit te Groningen:**
Palaeohistoria. Vol. II, 1954.
- Halle/Salle.* **Landesmuseum für Vorgeschichte:**
Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte. Band: 36, 1952; 37, 1953.
- Hallstatt.* **Museum in Hallstatt:**
Hell Martin: Zum Typenschatz des Sigillatöpfers.
- Heidelberg.* **Universitätsbibliothek:**
Langlotz Ernst: Aphrodite in den Gärten. 1954.
- Jeruzalem.* **Ministry of Education & Culture, Departement of Antiquities:**
Šnja Mhdura: Qisri mdrik qcr lhurbut hghir.

- Kobenhavn.** **Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab:**
Arkaeologisk-kunsthistoriske meddelelser. Bind: III, 1, 1950;
III, 2, 1941; III, 3, 1945; IV, 1, 1953.
Arkaeologisk-kunsthistoriske Skrifter. Bind: I, Nr. 1, 1942;
I, Nr. 2, 1948; II, Nr. 1, 1949.
- Krefeld.** **Verein Linker Niederrhein:**
Der Niederrhein. Zeitschrift für Heimatpflege und Wandern.
21. Jahrgang, Nr. 1, 1954.
- Linz.** **Oberösterreichisches Landesmuseum:**
Karnitsch Paul: Der Geniusaltar der »Ala I Pannoniorum
Tampiana Victrix« in Linz. 1951.
Karnitsch Paul: Der römische Urnenfriedhof. 1952.
Karnitsch Paul: Die römischen Gebäude auf der Promenade
und in der Steingasse. 1951.
- London.** **Society for Promotion of roman Studies:**
Birley Eric: Josip Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki.
1953.
The Royal Anthropological Institute:
Man. Vol. LIII, 202—229, 230—260, 261—282, 1953.
University of London, Institute of Archaeology:
Annual report. 3, 1947; 4, 1948; 5, 1949; 6, 1950; 7, 1951; 8,
1952; 9, 1953; 10, 1954.
- Los Angeles.** **Southwest Museum:**
The Masterkey. Vol. XXVII, No. 4, 5, 1953.
- Mainz.** **Römisch-germanisches Zentralmuseum in Mainz:**
Festschrift des Römisch-germanischen Zentralmuseums in
Mainz. Band: I, II, III, 1952.
- Modena.** **Redakcija Emilia Preromana:**
Emilia Preromana. Nr. 3, 1953.
- München.** **Universität-Institut für Vor- und Frühgeschichte:**
Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Boden-
denkmalpflege, Band III, 1953.
- Münster.** **Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte:**
Bodenaltertümer Westfalens. Bericht: I, 1929; II, 1931; III,
1954; IV, 1955; V, 1936; VI, 1943; VII, 1950.
- Napoli.** **Società Nazionale di Scienze Lettere ed Arti:**
Rendiconti della Accademia di archeologia, lettere e belle
arti. N. S. XXVII (1952), 1953.
- New Haven.** **Yale University, Library:**
Yale University Publications in Anthropology. Nr.: 35/36,
1946; 37, 1947; 38/39, 1948; 48, 1953.
- New York.** **American Museum of Natural History:**
Anthropological Papers of the Amer. mus. of natur. history.
Vol. 43, part 3, 1951.

- Novi Sad.** **Matica Srpska:**
Zbornik Matice Srpske. Serija društvenih nauka. 5, 1953.
Vojvodjanski muzej:
Rad vojvodjanskih muzeja. 2, 1953.
- Nürnberg.** **Germanisches National-Museum:**
Anzeiger des Germanisches National-Museums, 1940—1953, 1954.
Grote Ludwig: Deutsche Kunst und Kultur im Germanischen National-Museum. 1952.
Hundertjahrfeier des Germanischen Nationalmuseums. 1952.
Noris: Zwei Reden. 1953.
- Opava.** **Slezské museum:**
Casopis Slezského musea v Opavě. Serie B — Historia. I — 1, 2, 1951; II — 1, 2, 1952.
- Oxford.** **Ashmolean Museum (University of Oxford):**
Ashmolean Museum — Report of the Visitors. 1953.
Bodleian Library:
M. D. and L. S. B. Leakey: Excavations at the Njoro River Cave. 1950.
Shetelig Haakon and Hjalmar Falk: Scandinavian Archaeology. 1937.
- Philadelphia.** **University Museum:**
Bulletin University Museum. Vol. 15, Nr. 1, 2—3, 4, 1950; Vol. 16, Nr. 1, 2, 1951, Nr. 3, 4, 1952; Vol. 17, Nr. 1, 2, 1952, Nr. 3, 4, 1953.
- Pontevedra.** **Museo de Pontevedra:**
El museo de Pontevedra. Entrega no.: 25—26, 1952; 27—28, 1953.
- Poznań.** **Muzeum archeologiczne w Poznaniu:**
Fontes praeistorici. Vol. III, (1952), 1953.
Redakcija Slavia Antiqua:
Slavia Antiqua. Tom IV, 1953.
- Praga.** **Československa akademie věd — Archeologický ústav:**
Archeologické rozhledy. Ročník: V, 6, 1953; VI, 1, 2, 1954.
Památky archeologické. Ročník XLIV, sešit 2, 1953.
- Princeton.** **American School of Classical Studies:**
Hesperia. Vol. XXII, Nr. 4, 1953; Vol. XXIII, Nr. 1, 1954.
- Roma.** **Istituto di archeologia della Università di Roma:**
Archeologia classica. Vol. V, fasc. 1, 1953.
- Santa Fè.** **Museum of international folk art:**
El Palacio. Vol. 60, No. 9, 1953.
- Skopje.** **Institut za nacionalna istoria:**
Andonovski Hristo G.: Prilog kon bibliografijata po arheologijata na Makedonija. 1953.

- Strassbourg.** **Société pour la conservation des monuments historiques d'Alsace:**
Cahiers d'archéologie et d'histoire d'Alsace. No. 133, 1953.
Forrer Robert: L'Alsace romaine. 1955.
- Schleswig.** **Schleswig-holsteinisches Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte:**
Festschrift für Gustav Schwantes. 1951.
Festschrift zur Hundertjahrfeier des Museums vorgeschichtlicher Altertümer in Kiel.
Mencke Eckhard: Zur Altersfrage des Capsien. 1938.
Vor- und frühgeschichtliche Untersuchungen aus dem Museum vorgeschichtlicher Altertümer in Kiel (Neue Folge), Band 2, 3, 1938.
Wegweiser durch die Sammlung. Heft: 2, 1950; 3, 1952; 4, 1951; 5, 1950.
- Trier.** **Rheinisches Landesmuseum:**
Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete. 21. Jahrgang, Heft 1 bis 2, 1952.
- Trondheim.** **Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab:**
Museet Årbok for 1951, 1952.
- Valletta.** **Royal University of Malta, Library:**
Melita historica. Journal of the Malta historical Society.
Vol.: I, No. 1, 1952, No. 2, 1953.
- Warszawa.** **Panstwowe Muzeum archeologiczne:**
Kowalski Kazimierz: Jaskinie Polski. II, 1953.
Wiadomosci archeologiczne. Tom XIX, zeszyt 2/4, 1953.
- Wien.** **Anthropologische Gesellschaft in Wien:**
Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien.
Band: LXXX, Heft 1—2, 3, 1950; LXXXI, Heft 1, 1951, 2—3, 1953; LXXXII, Heft 1—3, 1953; LXXXIII, Heft 1, 1953/54.
Anthropologisches und Urgeschichtliches Institut der Universität.
Archaeologia Austriaca. Heft 13, 1953.
Historisches Museum der Stadt Wien:
Neumann Alfred: Ausgrabungen und Funde im Wiener Stadtgebiet 1948/49, 1951.
Neumann Alfred: Die römischen Ruinen unter dem Hohen Markt. 1950.
- Wrocław.** **Polskie Towarzystwo Archeologiczne:**
Materiały i prace antropologiczne. Nr. 1, 2, 1953.
Prace wrocławskiego towarzystwa naukowego. Seria B. Nr. 17, 1953.
- Zagreb.** **Muzej grada Zagreba:**
Vijesti Društva muzejsko konzervatorskih radnika NRH. God. III, br. 1, 2, 1954.

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ACTA ARCHAEOLOGICA

V/1

Izdala

Slovenska akademija znanosti in umetnosti
v Ljubljani

Natisnila

Triglavska tiskarna v Ljubljani
v avgustu 1954

Naklada 1000 izvodov

**ARCHAEOLOGICAL PUBLICATIONS EDITED
BY THE SLOVENE ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

- Josip Korošec:** Report on Archaeological Excavations on the Castle-hill of Ptuj in 1946. Ljubljana 1947. 62 pp. + XVII tables. 8°.
- Josip Korošec:** The Old Slav Sanctuary on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1948. 76 pp. + III tables + 32 phot. + 18 drawings. 8°.
- Josip Korošec:** The Old Slav Burial Place on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1950. 368 pp. + LXXXIX tables + 1 app. 8°.
- Jože Kastelic-Božo Škerlj:** The Slav Necropolis at Bled. Archaeological and Anthropological Report for 1948. Ljubljana 1950. 103 pp. + 21 drawings + X tables + 1 app. 8°.
- Archaeological Reports, Reports on Excavations in Ljubljana, at Novo mesto and on the Panorama of Ptuj.** Ljubljana 1950. 112 pp. + XXXIX tables + 3 app. 8°.
- Josip Klemenč:** Le château de Ptuj à l'époque de la décadence romaine. Ljubljana 1950. 100 pp. + XLVIII tables + 2 app. 8°.
- Franjo Ivaniček:** Ancient Slav Necropolis at Ptuj. Results of Anthropological Researches. Ljubljana 1951. 234 pp. 4°.
- Josip Korošec:** A Prehistoric Settlement on the Castle-hill of Ptuj. Ljubljana 1951. 273 pp. + LV tables + 6 maps. 8°.
- Srečko Brodar:** The Otoška Cave — a Paleolithic Station. Ljubljana 1951. 40 pp. + IX tables. 8°.
- Srečko Brodar:** On Paleolithic Traces in the Postojna Cavern. Ljubljana 1951. 42 pp. + I tab. 8°.
- Dissertationes III.** Ljubljana 1953. 335 + XIX pp. + IX app. 8°.
- France Starè:** Illyrische Funde aus der Eisenzeit in Ljubljana. Ljubljana 1954. 135 pp. + LXXXV tables + 2 app. + 2 maps. 8°.
- Acta Archaeologica II/1.** Ljubljana 1951. 87 pp. 8°.
- Acta Archaeologica II/2.** Ljubljana 1951. 191 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/1.** Ljubljana 1952. 168 pp. 8°.
- Acta Archaeologica III/2.** Ljubljana 1952. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/1.** Ljubljana 1953. 192 pp. 8°.
- Acta Archaeologica IV/2.** Ljubljana 1953. 176 pp. 8°.
- Acta Archaeologica V/1.** Ljubljana 1954. 205 pp. 8°.

Address for exchange of publications: The Library of the Slovene Academy of Sciences and Arts, Poštni predal 323, Ljubljana, Yugoslavia.